

İGÜ
Sosyal Bilimler
Dergisi
IGU JOURNAL of
SOCIAL SCIENCES

İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
ISTANBUL GELİSİM UNIVERSITY
JOURNAL of SOCIAL SCIENCES

CİLT / VOLUME: 7 SAYI / ISSUE: 2

ISSN: 2148-4287 e-ISSN: 2148-7189

EKİM / OCTOBER 2020

İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ (İGÜSD)
ULUSLARARASI HAKEMLİ DERGİ
ISTANBUL GELİSİM UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES (IGUJSS)
INTERNATIONAL PEER-REVIEWED JOURNAL

CİLT/VOL. 7 • SAYI/ISSUE 2 • EKİM / OCTOBER 2020 • ISSN: 2148-4287 & E-ISSN: 2148-7189

İstanbul Gelişim Üniversitesi Adına Sahibi / Owner on Behalf of Istanbul Gelisim University
Prof. Dr. Burhan AYKAÇ

Editör / Editor
Prof. Dr. Nail ÖZTAŞ

Editör Yardımcıları / Assistant Editors
PhD. Viktoriia DEMYDOVA
PhD. Aslıhan Güzin SELÇUK
PhD. Festus Victor BEKUN

Yayın Kurulu / Editorial Board
Prof. Dr. Burhanettin Aykut ARIKAN
Prof. Dr. Şenol DURGUN
Prof. Dr. Ayten ERDOĞAN
Prof. Dr. Kamil KAYA
Prof. Dr. Nimet Hülya TIRMANDIOĞLU TALU
Prof. Dr. Mehmet Selçuk USLU

Yazı İşleri Kurulu / Publication Board
Arş. Gör. Ercan Tugay AKI - Arş. Gör. Ümrhan ALTUNDAL
Uzm. Ahmet Şenol ARMAĞAN - Arş. Gör. B. Mert DEMİR
Arş. Gör. Niger HACI - Arş. Gör. Elif ŞAHİN
Arş. Gör. Tuğçe GÜR TÜRKDOĞAN - Arş. Gör. Merve VURAL

Tasarım / Design
Özgür KIYAK

Yazışma ve Haberleşme Adresi /
Correspondence and Communication
İstanbul Gelişim Üniversitesi - Cihangir Mah. Şehit
Jandarma Komando Er Hakan Öner Sok.
No: 1 34310 Avcılar / İstanbul / TÜRKİYE
Tel. / Phone: +90 212 4227000
Dahili / Ext.: 350, 377
Belgeç / Fax: +90 212 4227401
E-posta / E-mail: igusbd@gelisim.edu.tr
Ağ Sayfası / Web Site: <http://dergi.gelisim.edu.tr>
Twitter: @IGUSBD

Baskı ve Cilt / Printing and Binding:
Servet İşler
Sertifika No. 40352
+90 212 5939467
islercopy@hotmail.com

İstanbul Gelişim Üniversitesi yayımı olan Sosyal Bilimler Dergisi, yılda iki kez yayımlanan uluslararası hakemli bir dergidir. Makalelerdeki düşünce, görüş, varsayım, sav veya tezler eser sahiplerine aittir; İstanbul Gelişim Üniversitesi sorumlu tutulamaz. / The Journal of Social Sciences is an international peer-reviewed journal and published biannually. The opinions, thoughts, postulations or proposals within the articles are but reflections of the authors and do not, in any way, represent those of the Istanbul Gelisim University.

© İstanbul Gelişim Üniversitesi Yayınları
© Istanbul Gelisim University Press
Sertifika No / Certificate Number: 47416
Her hakkı saklıdır. All rights reserved.

**“İGÜ Sosyal Bilimler Dergisi”
Harmanlanma ve İndekslenme Bilgileri:**

*“IGU Journal of Social Sciences”
is Harvested and Indexed in:*

OpenAIRE

Sosyal Bilimler Atf Dizini

EBSCO Discovery Service

Danışma Kurulu / Advisory Board

Prof. Dr.

Gulay AKGUN YILMAZ - Marmara Uni. / TURKEY
Ahmet AKSOY - Ankara Hacı Bayram Veli Uni. / TURKEY
Nuray ALTUG - Marmara Uni. / TURKEY
Umut AVCI - Mugla Uni. / TURKEY
Muhammed Ali AZERCHAB - Tehran Uni. / IRAN
Nedim BAHCEKAPILI - Islamic Uni. of Europe / NETHERLANDS
Aydın BASBUG - Istanbul Sabahattin Zaim Uni. / TURKEY
Mesut Hakkı CASIN - Istinye Uni. / TURKEY
Hamza CESTEPE - Zonguldak Bülent Ecevit Uni. / TURKEY
Ertan EGRIBEL - Istanbul Uni. / TURKEY
Milad ELHARTHI - Istanbul Gelisim Uni. / TURKEY
Tevfik ERDEM - Ankara Hacı Bayram Veli Uni. / TURKEY
Seyfettin ERDOGAN - Istanbul Medeniyet Uni. / TURKEY
Neşe Hatice ERIM - Istanbul Medeniyet Uni. / TURKEY
Fawaz GERGES - London School of Economics / UK
Sabahattin GULLULU - İstanbul Maltepe Uni. / TURKEY
Esra HATIPOGLU - Nisantasi Uni. / TURKEY
Ragıp Kutay KARACA - Istanbul Aydin Uni. / TURKEY
Kurtuluş KARAMUSTAFA - Erciyes Uni. / TURKEY
Neşe KARS TAYANC - Istanbul Uni. / TURKEY
Ronald C. KEITH - Griffith Uni. / AUSTRALIA
Ulvi KESER - Girne American Uni. / T.R.N.C.
Ismail KIZILIRMAK - Istanbul Uni. / TURKEY
Derman KUCUKALTAN - Istanbul Arel Uni. / TURKEY
Wang Li - Jilin Uni. / CHINA
Nurcan METIN - Trakya Uni. / TURKEY
Robert C. MYRTLE - Uni. of Southern California-USA
Masanori NAITO - Doshisha Uni. / JAPAN
Fevzi Rifat ORTAÇ - Istanbul Aydin Uni. / TURKEY
Tlemcani Ben OUCEF - University of Algiers-ALGERIA
Yüksel OZTURK - Gazi Uni. / TURKEY
Torsten J. SELCK - Oldenburg Uni. / GERMANY
Udo STEINBACH - HUMBOLDT-VIADRINA G.P. / GERMANY
Hayri ULGEN - Istanbul Uni. / TURKEY
Kurban UNLUONEN - Gazi Uni. / TURKEY
Sadi UZUNOGLU - Trakya Uni. / TURKEY
Hasan VERGİL - Istanbul Uni. / TURKEY
Brantly WOMACK - Virginia Uni. / USA
Kürşat YALCINER - Istanbul Gelisim Uni. / TURKEY
Binnur YESILYAPRAK - Ankara Uni. / TURKEY
Ahmet YILMAZ - Marmara Uni. / TURKEY

Doç. Dr. / Assoc.

Mahabat BAIMYRZAEVA - Middlebury Inst. of Int. St. / USA
Kyu-Nahm JUN - Wayne State Uni. / USA
Elbeyi PELIT - Afyon Kocatepe Uni. / TURKEY

Dr. / PhD

Mehmet ALTINOZ - Hacettepe Uni. / TURKEY
Thomas BRYER - University of Central Florida / USA
Giovanni ERCOLANI - Muncia Uni. / SPAIN
Syed HASANAT - Jilin University / CHINA
Ash Narain ROY - Social Science Institute of New Delhi. / INDIA

Bu Sayının Hakemleri / Reviewers for This Issue

Prof. Dr.	Ayşegül Asuman AKDOĞAN - Erciyes Üni. / TURKEY Hasan Güner BERKANT - Yozgat Bozok Üni. / TURKEY Şenol DURGUN – İstanbul Gelişim Üni. / TURKEY Sonia HAQ – Univ. of Chittagong / BANGLADESH Metin IŞIK – Sakarya Üni. / TURKEY Ahu Tuğba KARABULUT – İstanbul Ticaret Üni. / TURKEY Murat ÖNDER - Ankara Yıldırım Beyazıt Üni. / TURKEY İbrahim Ömer SAATCIOĞLU – İstanbul Gelişim Üni. / TURKEY Reha SAYDAN - Van Yüzyüncü Yıl Üni. / TURKEY Aydan TURANLI – İstanbul Teknik Üni. / TURKEY Kürşat YALÇINER – İstanbul Gelişim Üni. / TURKEY Burhanettin ZENGİN – Sakarya Uygulamalı Bilimler Üni. – TURKEY
Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dr.	Serhat ARSLAN – Sakarya Üni. / TURKEY Murat BAŞAR – Uşak Üni. / TURKEY Demet CANSARAN – Amasya Üni. / TURKEY Elif ENGİN – Bahçeşehir Üni. / TURKEY İpek KAZANÇOĞLU – Ege Üni. / TURKEY Serap ÖZDÖL KUTLU – Ege Üni. / TURKEY Pınar SAVAŞ YAVUZÇEHRE – Pamukkale Üni. / TURKEY Ali SOYLU - Pamukkale Üni. / TURKEY Harun SULAK - Süleyman Demirel Üni. / TURKEY Erol USTA AHMETOĞLU - Recep Tayyip Erdoğan Üni. / TURKEY Burcu YAVUZ TİFTİRKİGİL – İstanbul Medipol Üni. / TURKEY
Dr. Öğr. Üyesi / Asst. Prof. Dr.	Deniz AKBULUT – İstanbul Aydın Üni. / TURKEY Hande AKYURT KURNAZ – Bolu Abant İzzet Baysal Üni. / TURKEY Andrew Adewale ALOLA – İstanbul Gelişim Üni. / TURKEY Başak ARAY – İstanbul Gelişim Üni. / TURKEY Gökben BAYRAMOĞLU – Hitit Üni. / TURKEY Ayhan ÇAKICI EŞ – Yakın Doğu Üni. / TRNC Emrah DOĞAN – İstanbul Gelişim Üni. / TURKEY Ali DOĞANAY – TC İBB & İstanbul Gelişim Üni. / TURKEY Fatma Gül GEDİKKAYA – İstanbul Gelişim Üni. / TURKEY Devrim Çetin GÜVEN – Dokuz Eylül Üni. / TURKEY Güller Banu KARAMAN MENEMENCİOĞLU – Doğu Üni. / TURKEY Saffet KARAYAMAN – TC MEB / TURKEY Fatih KAYHAN – Kırklareli Üni. / TURKEY Ömer Erdem KOÇAK – İstanbul Medipol Üni. / TURKEY Svitlana NESTEROVA COŞKUN – Bartın Üni. / TURKEY Esra ÖZKAN PİR – Erzincan Binali Yıldırım Üni. / TURKEY Fatma Zeynep ÖZKURT – Nişantaşı Üni. / TURKEY Diler Ezgi TARHAN – İstanbul Gelişim Üni. / TURKEY Mertcan TAŞÇIOĞLU – İstanbul Medeniyet Üni. / TURKEY Mehmet Sabri TOPAK – İstanbul Üni. / TURKEY Pınar Neslihan TURGUTTOPBAŞ – Atılım Üni. / TURKEY Zeynep Merve ÜNAL - İstanbul Gelişim Üni. / TURKEY Zerrin Funda ÜRÜK – İstanbul Gelişim Üni. / TURKEY Gül Nihan YEŞİLDAĞ – Beykent Üni. / TURKEY Murat YILDIZ – TED Üni. / TURKEY

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

ARAŞTIRMA MAKALELERİ / ORIGINAL RESEARCH ARTICLES

- 213-237 Onur ÖZDEMİR
The Multidimensional Effects of Financialization on the Growth of Income Inequality: New Empirical Evidence for 97 Countries / Finansallaşmanın Gelir Eşitsizliği Artışı Üzerine Çok Boyutlu Etkileri: 97 Ülke İçin Yeni Ampirik Kanıtlar
- 238-256 Nurdan ASLAN, Ayşenur YAMAN
Türkiye'nin Uluslararası Ticarete Uyguladığı ve Karşılaştığı Anti-dumping Vergileri Üzerine Bir İnceleme / A Study on Anti-dumping Duties that Turkey Has Applied and Faced With in International Trade
- 257-280 İlker ŞAHİN, F. Özlem GÜZEL
Olumsuz Güncel Gelişmelerin ve Krizlerin Türk Turizmine Etkileri: Profesyonel Turist Rehberlerinin Değerlendirmeleri ve Sektörel Çözüm Önerileri / The Impacts of Negative Current Incidents and Crises on Tourism Sector: Evaluations and Sectoral Solution Offers by Professional Tourist Guides
- 281-298 Tuna BATUHAN
Antalya'nın Expo 2016 Tecrübesi ve Organizasyon Mirasının Değerlendirilmesi / Evaluation of Expo 2016 Experience and Organization Legacy of Antalya
- 299-318 Sabiha ANNAÇ GÖV, Dilek ERDOĞAN
Dördüncü Endüstri Devriminin (Endüstri 4.0) Neresindeyiz? / At Which Stage of Industry 4.0 Are We?
- 319-337 Elif BİLGİNOĞLU
William Golding'in 'Sineklerin Tanrısı' İsimli Romanında Liderlik ve Güç Savaşımı / Leadership and Power Struggles in William Golding's Novel 'Lord of the Flies'

- 338-347 Murat ARTUÇ
Çevre Etiğinde Özgün Bir Yaklaşım: Ricardo Rozzi ve Biyokültürel Etik / A Distinctive Approach to Environmental Ethics: Ricardo Rozzi and Biocultural Ethics
- 348-363 Pınar ÇUHADAR
Kurumlar, Cinsiyet ve Yolsuzluk İlişkisi: Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkeleri Üzerine Panel VAR Analizi / Institutions, Gender and Corruption Relations: Panel VAR Analysis on Central and Eastern Europe Countries
- 364-380 Zeynep Merve ÜNAL
Will to Live: The Fulfillment of Needs for Meaning and Its Relation to Meaning in Life / Yaşama İradesi: Anlam İhtiyacı Doyumu ve Yaşamın Anlamı ile İlişkisi
- 381-393 Fatma YILMAZ
Çağrı Merkezi Çalışanlarında İş-Aile Çatışması Algısı Üzerine Ampirik Bir İnceleme / An Empirical Study on Work-Family Conflict in Call Center Workers
- 394-403 Ümit MORSÜNBÜL
Sınır Kişilik Bozukluğu Özellikleri ile İlişkili Değişkenler: Üniversite Öğrencileri Üzerinden İnceleme / Variables Associated with Borderline Personality Disorder Characteristics: An Investigation through University Students
- 404-420 Derya KAVGAOĞLU, Seval FER
Örtük Program, Resmi Program ve Okul Dışı Etmenlerin Değerleri Kazandırma Etkililiğinin İncelenmesi / Analysis of Hidden Curriculum, School Curricula and Out-of-School-Sources About Gaining Values
- KİTAP İNCELEMELERİ / BOOK REVIEWS**
- 421-423 Fırat DEMİRKOL
ULUSAL GÜVENLİKTE YAPAY ZEKÂ KULLANIMI: ABD ve ÇİN ÖRNEKLERİ / USE of ARTIFICIAL INTELLIGENCE in NATIONAL SECURITY: EXAMPLES of USA and CHINA
- 424-427 Sönmez DÜZGÜN, Semih KÖSEOĞLU
İNSANLIK 2.0: TEKİLLİĞE DOĞRU BİYOLOJİSİNİ AŞAN İNSAN / THE SINGULARITY is NEAR: WHEN HUMANS TRANSCEND BIOLOGY

İGÜSD

Cilt 7, Sayı 2, Ekim 2020 ISSN: 2148-4287 e-ISSN: 2148-7189

Makale İstatistikleri

IGUJSS

Vol. 7, Issue 2, October 2020 ISSN: 2148-4287 e-ISSN: 2148-7189

Article Statistics

Bu Sayının Makaleleri

Articles of This Issue 12

Düzeltilme Alan Makaleler

Corrected Articles 11

Reddedilen Makaleler

Rejected Articles 10

Kabul Edilen Makaleler

Accepted Articles 1

Süreci Devam Eden Makaleler

Articles in Process 85

Dergimize gönderilen makalelerin tümü intihal tespit aracıyla incelenmektedir.

All articles submitted to our journal are analyzed by plagiarism detection tools.

The Multidimensional Effects of Financialization on the Growth of Income Inequality: New Empirical Evidence for 97 Countries

Onur ÖZDEMİR*

Abstract

Increasing financial relations and transactions, which constitute one of the important components of income inequality, is the leading factor that should be considered in analyzing the transformations of internal dynamics of current economies. In this sense, the linkage of the changes in financial sector, which is examined under the concept of financialization, with income inequality is the basis of this study. The financialization-income inequality nexus deals with the period of 1991-2014 for 97 countries by way of analyzing with the fixed effects method. According to the empirical results, which include labor market variables as well as economic variables, there is a positive correlation between financialization and income inequality. In other words, increasing the scale of financial relations and transactions has a positive effect on income inequality. The empirical outputs point out that this fact mainly depends on the current transformation in the labor markets. The reduction in the bargaining power of labor is assumed to have an increasing effect on the level of income inequality within the framework of financialization.

Keywords: Financialization, Income Inequality, Bargaining Power, Labor Markets, Globalization

JEL Classification: F65, D31, C33

Finansallaşmanın Gelir Eşitsizliği Artışı Üzerine Çok Boyutlu Etkileri: 97 Ülke İçin Yeni Ampirik Kanıtlar

Öz

Gelir eşitsizliği olgusunun önemli bileşenlerinden birini oluşturan artan finansal ilişkiler ve işlemler mevcut ekonomilerin iç yapısında yaşanan dönüşümlerin analiz edilmesinde göz önünde bulundurulması gereken faktörlerin başında gelmektedir. Bu çerçevede, finansallaşma kavramı altında incelenen finans sektöründe yaşanan değişimlerin gelir eşitsizliği ile olan bağlantısı mevcut çalışmanın temelini oluşturmaktadır. Sabit etkiler yöntemine bağlı olarak incelenecek olan finansallaşma-gelir eşitsizliği bağlantısı 97 ülke için 1991-2014 yılları arasını ele almaktadır. İktisadi

Özgün Araştırma Makalesi (Original Research Article)

Geliş/Received: 18.12.2019

Kabul/Accepted: 11.05.2020

DOI: <https://dx.doi.org/10.17336/igusbd.661102>

* Asst. Prof., Istanbul Gelisim University, Faculty of Economics, Administrative and Social Sciences, Department of International Trade (English), Istanbul, Turkey, E-mail: onzdemir@gelisim.edu.tr

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-3804-0062>

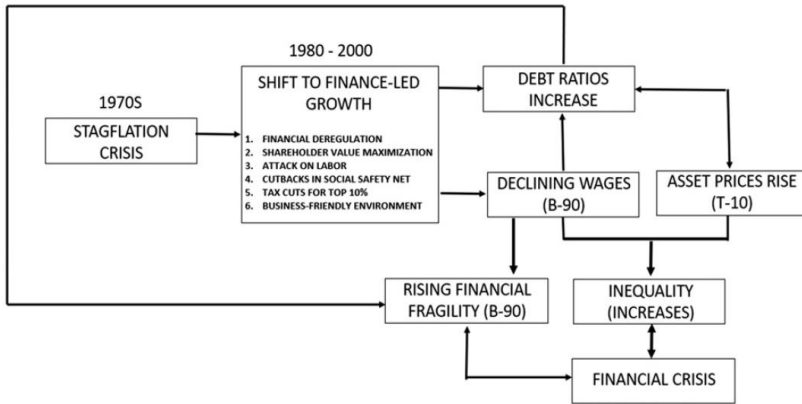
değişkenlerin yanı sıra emek piyasası değişkenlerinin de içerildiği ampirik sonuçlara göre finansallaşma ile gelir eşitsizliği arasında pozitif bir korelasyon bulunmaktadır. Diğer bir deyişle, artan finansal ilişkilerin ve işlemlerin gelir eşitsizliğini artırıcı bir etkisi bulunmaktadır. Ampirik çıktılar bu durumun temel olarak emek piyasalarında yaşanan dönüşüme bağlı olduğuna işaret etmektedir. Emeğin pazarlık gücündeki düşüşün finansallaşma çerçevesinde gelir eşitsizliğini artırıcı bir etkide bulunduğu varsayılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Finansallaşma, Gelir Eşitsizliği, Pazarlık Gücü, Emek Piyasaları, Küreselleşme

JEL Kodları: F65, D31, C33

1. Introduction

The financialization-income inequality nexus gains significant attention during recent years, especially after the post-crisis period of 2007/2008. Indeed, the growth of income inequality along with the increasing scale of financial relations and transactions has been analyzed through different sources in which the topic was pointed to various channels in the economic discipline since the late 1980s. Therefore, the relationship between financialization and income inequality has been positioned as a conflicting interest area in the existing literature associated with different fields such as economics, politics, and culture as well. In this sense, the prior issue for the investigation of both theoretical and practical dimensions of a given link among these two topics needs to solve different problems in the methodological framework. For instance, the financialization term has still no common explanations in the literature. In consideration of this enigma, the examination of positive and negative aspects of that concept hinges on the limits of the totality to a large extent in the literature. Therefore, this study basically focuses on the economic side of the relationship between financialization and income inequality in order to statistically indicate that increasing the scale of financial relations and transactions over the different economic units leads to more uneven development in income distribution over time. Figure 1 shows the linkage between finance-led growth and income inequality from the beginning of the 1970s, by considering the fact of economic crises.

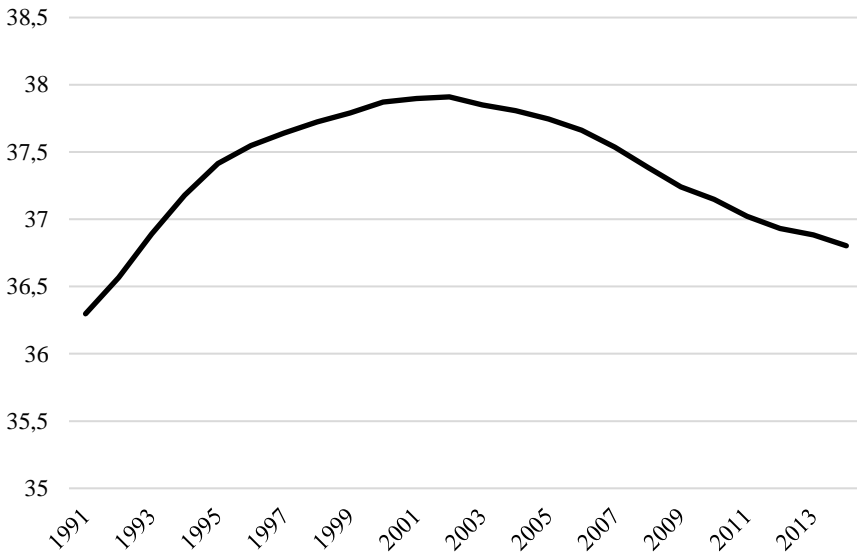

Source: Balder (2018)

Figure 1: The Process of Finance-Led Growth and the Increasing Income Inequality

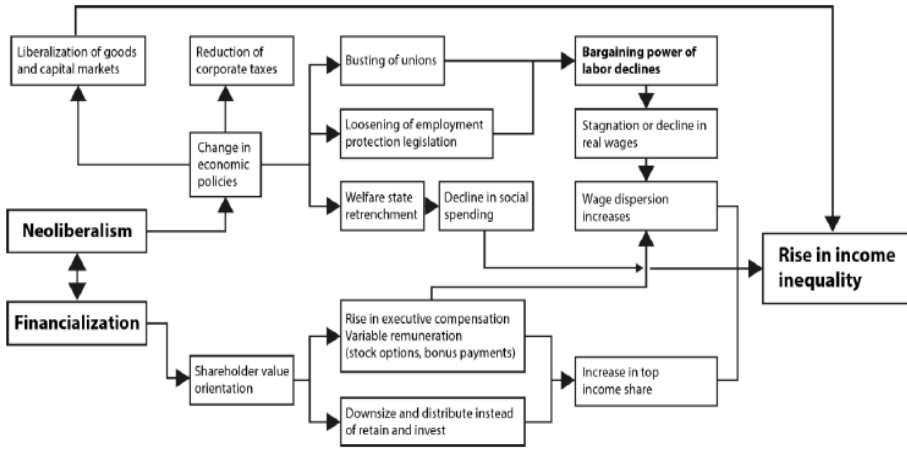
The economic policies formed in the historical process differ on the basis of the changes in productive forces and thus each of these policies is in a constant renewal to adapt to the course of the capitalist system. Whereas they are integrated with each other, the main assumption of the economic-political framework, however, carries the ingredients of specific factors, which are to a large extent related to the changes in socio-political and cultural themes. Therefore, in case of that the ownership structure remains constant, it is imperative that the particular elements of the historical periods should be analyzed in coherence with differing economic policies of distributional issues and also should be comparatively examined with given determinants within the framework of this integrity, which is necessary to obtain reliable outcomes from the prediction of future problems in economic structure.

One of the common mistakes of the recent literature for the financialization-income inequality nexus is the lack of determining the multidimensional linkage among different fields. In particular, the economic structure of the post-1980s neglects to determine the reasons behind the changes in the labor share of income accruing in aggregate income and also ignores the rules that are influential in the determination of income distribution between capital and labor. Figure 2 represents the changes in income inequality from 1991 to 2014. Moreover, Figure 3 shows the potential determinants of financialization on the effects of the changes in income inequality.

Source: Solt (2019), Author's Own Representation

Figure 2: The Change in Income Inequality over the 1991-2014 Period

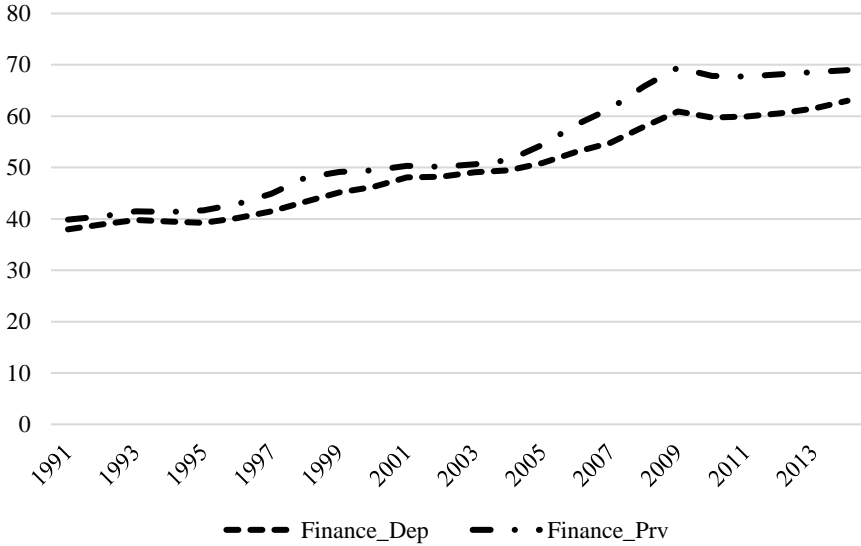

Source: Dünhaupt (2014: 8)
Figure 3: Hypothesized Relationship Between Financialization and Income Inequality

The traditional wisdom implies that one of the most efficient ways to provide an equal distribution of income among capital and labor basically depends on the smooth functioning of free-market economy and the proper implementation of interventions within private and public sectors, which are substantially influential for the changes in productive forces and thereby the production system. The whole set of rules that determine the equal distribution of an aggregate income among factors of production depends on the harmony of the operation with the distribution of resources along with the independence of the economic units from any kind of intervention. The intensity of thought in this direction is prevailing for the determinants of an aggregate economic system. Although the mainstream arguments have a mild explanation through the changes in income distribution in terms of the changes in financial relations and transactions, the recent literature also extends these initial arguments and empirical findings on the basis of heterodox views, in which the counter-arguments for the development of financial system and specifically for the term of financialization are analyzed through the context of an integration of socio-political ingredients. For instance, one of the critical points of these counter-arguments focuses on the effect of an increasing scale of capital accumulation in the financial system where the profit-making process has been substantially generated by a higher level of transactions in the financial sector. This also directs us to argue that the capital has been centralized and concentrated in the financial markets, in contrast to the productive sectors.

In consideration of this practical background, this study investigates the link between a heavily concentrated financial system and an increasing level of income inequality for 97 countries, covering both developed and developing economies from different regions. The major hypothesis of this paper depends on the fact that an increasing scale of financial sector and the integration of financial system over time has negatively affected the distribution of income for labor. In other words, the increasing hegemony of financial capital has to a large extent transferred a huge amount of revenues from the changing conditions of economic mechanism. For instance, the downward pressure on the wage level of workers for the post-1980s period has led them to borrow from the financial system to fix their reducing purchasing power. Therefore, the profits in the financial sector have been exacerbated by the transfer of incomes of that part of the

workers who confronted with the reduction in their wage level. In particular, the lowest income segment of the worker heavily indebted by the financial system, especially by the banks, over time and increasingly adhered to the financial relations and transactions. Figure 4 shows the recent trends in financialization in terms of two commonly using indicators in the recent literature: (i) Financial System Deposits to GDP (%) (i.e., finance_dep) and (ii) Private Credit by Deposit Money Banks and Other Financial Institutions to GDP (%) (i.e., finance_prv).

Source: Financial Structure Database, Author's Own Representation
Figure 4: The Change in Financialization Over Time

The handicap of this study is the lack of having long-term data for measuring income inequality, which is proxied by the Gini coefficient. Therefore, the sample period is restricted by the time interval for 1991-2014¹ to provide balanced data, which is imperative for the method that the study uses in the empirical part. If this condition does not hold, the regression results may possibly be inconsistent to obtain a true vision for the financialization-income inequality nexus. Whereas this shows one of the technical needs for the estimation of the given linkage among the variables, there is also another reason for using this time interval. Some of the selected countries from the aggregate pool were formerly integrated into the Soviet economic system. Therefore, the economic functions of these countries were totally different than the other countries, which were controlled by the capitalist components. The beginning of the sample period thus leads to get rid of these kinds of time-based problems since these former Soviet countries were increasingly integrated into the market system following the early-1990s.

¹ The same restriction on the basis of time interval is mentioned in Özdemir (2019), which investigated the partial relationship between financialization and income inequality along with using different empirical methodologies such as pooled OLS, fixed-effects, generalized methods of moments (GMM) and IV method, which finds that each financialization variable has a negative effect on the Gini coefficient.

This is very crucial to point the case that the measurement of financialization is technically complicated since there is no common agreement to define the term in the literature. Therefore, the scale of financialization, of course, exceeds the limits of this paper because the integrity of financialization may possibly be done by including several economic, social, political, and cultural factors into the analysis. However, in order to minimize this problem and to provide a sound background for the existing literature, the study will benefit from different types of additional variables, which are substantially associated with the financialization phenomenon. In particular, the selection of this sample countries grounds on the fact that the financial sector should be well-developed in terms of both institutions and markets. For instance, those selected countries have financially integrated and their stock markets are to a large extent active in the economic relations. To avoid the estimation problems for the financialization variable, the study uses basic financial system data in the empirical part, which are financial system deposits and private credit by deposit money banks and other financial institutions. The major reason for why the study uses these variables is that both of them include different sub-items covering the financial determinants and thus includes various sub-determinants. In consideration of integrating these financialization variables into the regression analysis, the dynamism and the inter-related facts of given nexus will be provided for the whole process of the study.

Following the above-mentioned methodological and practical factors, three hypotheses on the financialization and income inequality linkage emerge, in which the study will be empirically analyzed them in the subsequent sections:

Hypothesis 1

There is a long-run positive relationship between financialization and income inequality.

Hypothesis 2

There is a long-run positive relationship between openness indicators – namely financial openness and adjusted trade openness – and income inequality.

Hypothesis 3

There is a positive link between a higher level of economic globalization and a higher level of income inequality.

The rest of the paper is organized as follows. The second part reviews the literature on the basis of the theoretical significance of financialization and answers the following question: why does financialization matter? The third part elaborates on a detail explanation of the dataset and estimation method. The fourth part presents the empirical findings. The last part concludes.

2. Why Does Financialization Matter?

The existing literature about the financialization has always been complicated and challenging in terms of the definition and its determinants. However, especially for the post-1990s period, the scope of the studies on financialization has proceeded to diversify to a large extent. In that vein, in order to analyze the theoretical background of financialization and thus to find answers for why financialization matters, there is a need for some classifications about this term. Those classifications should also reflect the reasons behind an increasing scale of financial relations and transactions across countries. For instance, some critical issues associated with an increasing scale of

financialization depend on the following factors, which of those have substantially reviewed by several studies in the literature: (i) an increase in debt level, (ii) a change in the structure of capital accumulation, (iii) a transformation of financial sector in terms of efficiency, (iv) an increase in monopolization in different sectors, (v) an increase in the trend of centralization and concentration of capital, (vi) a change in the world economic system, (vii) a boost in transactions in stock markets, (viii) an integration to the neoliberal components, (ix) the ongoing economic crises, (x) an increase in international capital flows, and (xi) a progress in technical innovations in financial sector.

By taking account of these above-mentioned factors, the recent literature on the importance of financialization in socio-political and economic structures has produced a bulk of new directions to get a comprehensive outlook for this term. For instance, one of the outstanding papers for the explanation of financialization produced by Epstein (2005). According to Epstein (2005), financialization should be defined as an increasing role of financial motives, financial markets, financial actors and financial institutions in the functioning of international economics². Those kinds of roles related to the financial system should also consider the ongoing changes in neoliberalism and globalization phenomena, as well as the changes in various economic systems. The major reason why do these factors should be mutually evaluated depends on the fact that the motives for getting more profits were strongly linked to the development of financial conduits rather than the development of production conduits in trade sector and goods market. For instance, Krippner (2004) attributes the development process of financialization phenomenon to the case of exacerbated financial relations and transactions over time. Therefore, the arguments of both Krippner (2004) and Epstein (2005) led to the emergence of a new point of view for the channels of capital accumulation process, in which those channels induce to the generalization of financialization term along with the changing structure of trade sector and goods market.

In consideration of these initial arguments produced by Krippner (2004), Krippner (2005) also extends this given framework for financialization phenomenon by way of including some new insights on the basis of empirical analyses including both financial and non-financial dimensions of profits, each of which indicates that the financialization process of capital accumulation can be deeply understood by analyzing the roles of firms and institutions, which are to a large extent interacted with the use of foreign resources in order to make a higher level of profits. Two basic characteristics of mentioned firms and institutions are determined by their following attitudes in an aggregate economy: (i) the demise of their commercial dues to the financial firms and (ii) the transfer of their resources into the financial system. Hence the structural transformation of profit-making process was basically shifted to the financial sector, where the aspects for capital accumulation were substantially focused on financial conduits in contrast to trade and the production system of goods (Krippner, 2011). This is actually represented in the historical records of trends in the sectors covering both finance, insurance, and real estate – namely the FIRE sector – to the detriment of the share of the manufacturing industry in total share of the aggregate economy³. The major reasons behind this stylized fact depend on two critical phenomena: (i) the management

² Epstein (2005) follows the same definition for financialization provided by Epstein (2001). Therefore, it should be noted that the same paradigms are relevant for financialization over time.

³ This is what Foster (2010) and Smith (2012) further developed that case by pointing to the other dimensions of increasing scale of FIRE sector. For instance, according to Smith (2012), financialization implies an increase in the total profits of FIRE sector in total share of the economy. Foster (2010), on the other hand, focuses on the growth rates of FIRE sector over time and thus argues that the financialization phenomenon depends on different factors.

of modern firms and/or institutions and (ii) the role of globalization on the decadence of government autonomy (Krippner, 2005: 176).

Similar to those mentioned definitions on financialization, Palley (2007) also defines that term as a process in which it provides a way to financial markets, financial institutions and financial elites for getting a more hegemony in determining the economic policies and outputs. However, the cost side of the financialization is to a large extent much different than its positive side since a growing scale of financialization leads to an increase in the divergence of real and financial sectors, the stimulation of income transfers from real sector to financial sector, and the growth in the level of income inequality. Therefore, the financialization may have a strong effect on the changing economic policies over time and across countries. First, it changes the functioning of the financial system. Second, it diverges the economic behavior of non-financial firms. Third, it transforms the economic policies. In order to get a comprehensive outlook on the financialization on the basis of these factors, there should be made some generalization for its different dimensions. First, a growing hegemony upon the economic policies is the basis of providing control over the financial markets. Second, the paradigm of neoliberal economic policies strengthened through financialization requires questioning. Third, firms should be sensitive to the financial interests of their shareholders, as well as the financial markets. Finally, the political side of the current system needs reform to reduce the power of firms and wealthy elites in economic processes.

Foster (2007), on the other hand, supposes that the changes for the post-1980s period were basically linked to three specific fields – namely neoliberalism, financialization, and globalization – which were mutually integrated with each other over time and across countries. One of the main reasons we have to get an information on those fields depends on the fact that the financialization, for instance, cannot be easily understood by ignoring the neoliberalism and/or globalization phenomena since many of the firms are characterized by the monopolistic ingredients and thus the pricing of goods and services is subjected to the imperfect competition in markets. Therefore, Foster (2007) suggests that this period should be named as monopoly capitalism similar to that of Sweezy (1997) because he qualifies the financialization phenomenon as a response to the stagnation status of the capitalist system⁴. In order to find out the differences in the production system of various countries, the dynamics of the capitalist system should be analyzed associated with financialization and the limits of a mode of production should be investigated in consideration of class dynamics and the context of imperialism. The origins of financialization along with the class dynamics and imperial implications can be classified under the following factors⁵. First, financialization is an ongoing process of certain financial bubbles. Second, monopoly-finance capital has a qualitatively different structure from the concept of finance capital. Third, the ownership of financial assets is the major determinant of the membership of the capitalist class. Fourth, one central aspect of stagnation-financialization dynamics is the speculation on housing. Fifth, a decrease in the importance of nation-states is basically linked to a growing scale of financial globalization across countries. Sixth, the ideological counterpart of monopoly-finance capital can be reflected by the neoliberalism. Seventh, the increasing effect of financialization in the world economic system is reinforced by neoliberal globalization

⁴ According to Sweezy (1997), in macroeconomic dimension, the financialization depends on three different characteristics, which are decreasing rate of overall growth, increasing hegemony of monopolies and oligopolistic firms in an aggregate economy, and financialization of capital accumulation process.

⁵ The same factors are also mentioned in Foster (2015) along with different dimensions related to the financialization phenomenon.

policies and leads to an increase in the imperial power and financial dependence in least-developed countries. Finally, the unbounded process of financialization leads to uncontrolled development in an aggregate economic system.

The theoretical discussion about the argument of Foster (2007) leads us to focus on the emergence of crises in the capitalist system in case of an increasing degree of financial relations and transactions. For instance, Milios and Sotiropoulos (2009) imply that the source of the crisis basically depends on the mutual relationship between the financialization and the neoliberal model. Additionally, they put forward an explanation on the basis of the fact that the inner dynamics of financialization should be approached together with the components of current neoliberal model. According to this case, the labor market policies are changed by way of implementing the deregulation policies which of those limit for more demand towards a higher level of wages and better employment conditions. All these factors also lead to a decrease in the bargaining power of workers. Moreover, the use of neoliberal policies basically needs to implement more unregulated financial system, which then tends capital to highly engage in international trade and thus to benefit from foreign resources. This is very crucial for the whole economic structure since those kinds of policies are also led to a change in the government sector, where the government institutions are to a large extent subject to the privatization strategies and the composition of public activities is largely transformed through the needs of the private sector. As part of the sectoral changes in government structure and finance, the potential sources of the economic system have been varied along with a change in the behaviors of the economic actors. For instance, pursuant to an increase in uneven distribution of income across many countries, the financial sources are directed to a part of the people who faced with negative pressure on their incomes. Therefore, the financial system as a whole has stimulated new ways for those people to access cheap loans under the assurance of the neoliberal model.

Many of these facts lead us to assess the financialization phenomenon interactively with the basic elements of neoliberalism and globalization, which are strictly supposed to deal with different aspects of socio-economic and political environment. According to Dumenil and Lévy (2011), financialization has a duality in the context of its meaning⁶. On the one hand, the term is related to the investigation of new types of innovations emerging in financial markets and institutions. On the other hand, it indicates that the administrative facts should be dealt with more for the case of a growing amount of financial value accruing by shareholders. In that vein, the increasing scale of the financial sector and the differential methods of exploration for the profits should be based on a combination of these aspects. Therefore, the change in the determinants of financial management should be mutually integrated to the definitions of the financialization phenomenon, which includes both increasing degree of income of financial managers and the integrity of financial and non-financial firms⁷.

Lapavitsas (2009) argues that increasing level of financial relations and transactions in an aggregate economic structure leads to an emergence of downward pressure on a higher level of capital accumulation, in which it intensifies with the economic crises. Therefore, according to Lapavitsas (2009), the link between economic crises and excessive capital accumulation should be also considered the outstanding effects of financialization. In order to make a clear distinction for the economic components of financialization, there is a need for the case of investigation towards the

⁶ This mutuality for the definition of financialization is also valid for defining the globalization phenomenon.

⁷ For more information about the historical development of financialization, please see Dumenil and Lévy (2004a, 2004b).

dynamics of transformation between industrial entrepreneurship, financial firms, and the labor market. The major determinant behind this tripartite relationship is substantially based on the expansion of financial sector. Lapavitsas (2009) particularly focuses on that point where the industrial entrepreneurship has been highly engaged in the financial sector along with the use of resources from foreign financial markets and thus has accelerated the financialization process of productive capital due to increasing global competition and expanding financial networks.

Lapavitsas (2010) also extends his above-mentioned arguments to grasp the underlying trends of financialization in the context of three fundamental topics. First, large corporations have financed their investment largely out of retained profits, while being able to borrow from the foreign financial resources in open markets. Second, banks have basically transformed their lending methods by incorporating investment banking into their usual commercial banking activities and thus have changed their visions toward individuals rather than corporations to obtain fees and commissions. Third, associated with these two factors, workers have largely been driven into the financial sector since the real wages have significantly reduced or have been stagnant across many countries, especially across mature capitalist countries, for decades. In particular, the finance-based transformation of public provisions in pensions, housing, education, and health along with the reduction of real wages led people to be a part of the actor for private provision, which is mostly mediated by banks and several financial institutions.

Moreover, Dore (2002) initially syncretized different views on financialization in order to classify its effects on corporate change just before Lapavitsas (2009, 2010). Therefore, Dore (2002) keenly implied that the institutional fragmentations for the post-1980s should consider the effects of financialization process and thus needs to interact with different socio-economic and political indicators. For instance, some of them can be ranged as follows: (i) the change in centuries-long process of 'disembedding' of the economy from society, (ii) the change in the behaviors of individuals and the corporate groups through the maximization of self-interest, (iii) the increasing dominance of the finance industry as a share of total economic activity, (iv) the increasing hegemony of financial controllers in the management of corporations, (v) the increasing share of financial assets among total assets, (vi) the increasing share of marketed securities and equities among financial assets, (vii) the increasing dominance of the stock market as a market for corporate control in determining corporate strategies, and (viii) the increasing scale of fluctuations in the stock market as a major factor of business cycles.

Wade (2005), on the other hand, points to the effects of financialization on various economic indicators in consideration of mutual dependence between the real sector and the financial sector⁸. One of the major outputs of the current period is an increasing hegemony of the real sector upon the financial sector and thus has a crucial impact on the distributional issues, which are managed by the following factors. First, there is an increasing trend towards more tightened institutional interlock and normative congruence in case of the interests of wealth holders. Second, the national income is redistributed in favor of capital-owners and thereby at the expense of workers. Third, the national income is redistributed largely towards the highest segment of income groups, covering 10% and 1% households.

However, Glyn (2006) implies that even if the financial sector has become the leading sector in total economic activity, this was basically done through the development process of financial liberalization and the distinguishing innovations emerged in

⁸ For more information about the mutual dependence of real and financial sectors, please see Stockhammer (2004). Yeldan (2010) also notes that the primary way to accumulate capital has largely shifted from real sector to financial sector.

telecommunicating services, which was stimulated by the growing impact of globalization movements all over the world. Glyn (2006) particularly points to the privileged position of finance in an aggregate economy by considering the fact that the financial sector has substantially effective on the change of aggregate demand and firm behaviors. Therefore, by taking into account these facts, consumers can easily adapt their potentials to economic decisions, in which they are subjected to a limited budget. Additionally, the role of newly updated financial markets within the frame of globalization policies depend on three specific factors, each of which has a potential effect on the change of socio-economic and political ingredients: (i) increasing control over the management of corporations, (ii) increasing forces for the reduction of costs, and (iii) increasing potentials to maximize their short-term profits.

According to Paincheira (2009), all of these factors are also prevailing for developing countries, as well as developed countries. In particular, a growing scale of international capital flows can be considered as the major determinant of the financialization process. Therefore, by considering this fact, the financialization process can easily be divided into two periods. While the first period is resulted with high rates of current account deficit and financial and exchange rate crises, the second period is designed by the change in international reserves that many of the developing countries are highly depended on these reserves to avoid the problems of capital outflows. Related to the second case, the major determinants, for which the increases in the volume of international reserves depends, are basically faced to a growing scale of interventionism, and wide-spreading effects of real depreciation of exchange rates. Actually, the main stimulate of developing countries towards having a higher level of reserve accumulation depends on their increasing effort for integration to the global financial markets. This reveals one of the important case that the accumulation of reserves directs the capital transfer from developing countries to developed countries, which leads to debt increases in the public sector. On the basis of this given context, the financialization phenomenon has crucial importance since that those countries equipped with an excess amount of reserves control the economic mechanism for funding and thus have a crucial role in the development of financial relations.

Finally, Albo et al. (2010) investigate the financialization phenomenon on the grounds of the relationship between the globalization of capital and the economic crises. The main rationale behind this linkage is to show the important role of the government sector. In particular, the functioning of the law of value and the existing forms of national currencies depends on the fact that the protection of the capitalist interests and of the property have national characteristics and thus subjects to national components of the state. The functions of financialization into that context are basically imposed externally by the autonomous international markets and thereby strengthen the national dependency on a growing degree of financial relations and transactions across the countries. Additionally, those functions of financialization have both the internalized relations existing in national units and political norms.

3. Data and Empirical Method

The financialization phenomenon does not only include the economic components in itself but also covers different types of factors which are political, social and cultural as well. Therefore, this study comprises various indicators in the regression analysis, each of which has a substantial impact on income inequality and is also directly and indirectly associated with the financialization variables. First, the income inequality data is obtained from the Standardized World Income Inequality Database (SWIID) provided by Solt (2019), which covers the Gini coefficient. The major advantage of this database for

estimating the Gini coefficient is to have balanced data for many years and in many countries. It should be noted that the difficulties in obtaining the Gini coefficient restrict a bulk of empirical studies and thus narrows the scope of many others, which of those are estimating the effects of several economic, political, social and cultural factors on income distribution over time and across countries. In particular, the existence of getting balanced data for the Gini coefficient has led many researchers to focus on industrialized and high-middle income countries in order to evaluate the changes in income distribution since the data is very limited for least-developed countries. This is a very crucial point for that study because the number of groups in the models is also captured the least-developed countries. The dataset produced by Solt (2019) provides a new opportunity to get rid of excluding the least-developed countries into the regression analysis, and therefore, it is of great importance in terms of enabling low-income countries to participate in this study. Basically, Solt (2019) classifies the Gini coefficient into two different cases such as pre-tax, pre-transfer and post-tax, post-transfer. By considering these differences in calculating the Gini coefficient, this study will be based on using the post-tax and the post-transfer Gini coefficient, which is also called as "Gini_Net" in the estimation procedure. According to Solt (2019), the Standardized World Income Inequality Database maximizes the comparison of available income inequality data, based on the highest possible number of country groups and time series. However, it should be noted that the current problems are still prevailing to compare the level of income inequality among various countries and thus they sometimes reach a point where they are very important in the empirical framework. The ongoing comparison problems for income inequalities across countries arise in the standard errors of the estimates of SWIID and encourage researches to address such uncertainties when they make cross-country analyses (Solt, 2009; 2016; 2019).

Second, the measurement of financialization and the issue on which data should be used to get full information about the financialization is another important channel in which the study investigates it on the basis of two aspects. However, as it was mentioned in the previous section that there is no widely accepted definition about the financialization, the same theoretical problem is prevailing in the empirical side of the literature. Therefore, there is a large number of studies, which of those use different types of variables for estimating financialization. Indeed, the empirical results should be thus interpreted on the basis of the lack of a single definition of financialization. In consideration of these facts, the financialization variables are obtained from the Financial Development and Structure Dataset provided by Beck et al. (2000; 2009) and Čihák et al. (2012). These variables are twofold and can be ranged as follows: (i) Private Credit by Deposit Money Banks and Other Financial Institutions to GDP (%) and (ii) Financial System Deposits to GDP (%).

Third, the relationship between financialization and income inequality is estimated by including different macroeconomic and finance-based variables in the model. For instance, one of the most important variables is the globalization index. The data are basically divided into three categories, which are obtained from the KOF Globalization Database (Gygli et al., 2019). In other words, globalization data consist of indicators formed by taking the weighted average of the variables affecting both economic, social, and political fields. In that vein, the sub-variables of economic globalization that concern us consist essentially of four variables: (i) capital account openness, (ii) trade openness, (iii) foreign direct investment, inflows, and (iv) foreign direct investment, outflows. Although economic globalization is the main component of the relationship between financialization and income inequality, the exclusion of globalization phenomenon from its social and political contexts may lead to produce

partial results. Therefore, the average globalization index will be used in the regression analysis, which includes both economic, social, and political globalization indicators.

Fourth, in addition to the globalization variable, the labor market indicators that are likely to explain the change in income distribution over time are included in the model because of the fact that each variable may have a considerable effect of wages and profits and may also have an indirect effect on income inequality. The labor market variables, which will be used in the regression analysis, can be ranged as follows: (i) the logarithm of total employment, (ii) logarithm of labor productivity, and (iii) human capital index. The importance of labor market data stems from the fact that workers always try to protect their bargaining powers against the capitalists in the production system. The bargaining power of labor declines when the capital is strong, and thus the share of total national income increases in favor of capital. In particular, this phenomenon, which has great importance especially in the context of the functional income distribution, needs to be examined in terms of its power to affect income inequality indirectly.

All in all, Table 1 summarizes the data, abbreviations, and sources used in the regression analysis. In addition, Table A1 ranges the list of sample countries on the basis of their income categories and Table A2 presents the summary statistics of the variables used in the models. Considering the data as a whole, it is important to note that having different theoretical meanings of variables and having their potential effects on income inequality in various ways consist of the main subjects of that study. In that vein, a comprehensive dataset is tried to be obtained in order to understand several dimensions of financialization-income inequality nexus.

Abbreviations	Data	No. of observations	No. of countries
gini_disp	Income Inequality Index	2328	97
finance_prv	Private Credit by Deposit Money Banks and Other Financial Institutions (% of GDP)	2328	97
finance_dep	Financial System Deposits (% of GDP)	2280	95
overall_glob	Overall Globalization Index	2328	97
fin_dev	Financial System Development Index	2328	97
log(emp)	Total Number of Employment (Logarithmic Scale)	2328	97
gov_share	Government Expenditure (% of GDP)	2328	97
log(prod)	Labor Productivity (Logarithmic Scale)	2328	97
log(gdp)	GDP per Capita (Logarithmic Scale)	2328	97
human_cap	Human Capital Index	2232	93
tfp	Welfare-Relevant Total Factor Productivity Index	2088	87
tfp*log(emp)	Interaction Term	2088	87
econ_glob	Economic Globalization Index	2328	97
depbank_asset	Deposit Bank Assets (%)	2304	96
fin_open	Financial Openness Index	2304	96
adj_tradeopen	(Adjusted) Trade Openness	2328	97
inw_fdi	Foreign Direct Investment, Inflows (% of GDP)	2328	97
ex_rate	Exchange Rate Stability Index	2304	96
mon_indep	Monetary Independence Index	2304	96
crisis	Crisis Dummy (Pre-Crisis=0 ve Post-Crisis=1)	2328	97

Table 1: Variables and Abbreviations

The aim of this study is to test three hypotheses ranged in the introduction on the basis of the relationship between financialization and income inequality over the 1991-2014 period for the sample includes 97 countries, covering both developed and developing economies. To estimate this relationship, the regression analysis considers the panel data model in Eq. (1) as follows:

$$INEQ_{it} = \beta_0 + \beta_1 FINANCE_{1it} + \beta_2 GLOB_{2it} + \beta_3 LABOR_{3it} + \beta_4 X_{4it} + \alpha_i + u_{it} \quad (1)$$

where i represents the country and t represents the year. In Eq. (1), $INEQ_{it}$ shows the Gini coefficient which is adjusted from taxes and transfers; $FINANCE_{it}$ includes the financialization variables; $GLOB_{it}$ shows the globalization indicators; $LABOR_{it}$ shows the labor market indicators; X_{it} refers to the set of other macroeconomic and structural variables. The model is estimated by the fixed-effects method since there might a possible econometric problem related to the omitted variables, which change across units but do not vary over time. Additionally, the fixed effects method also controls the bias problem, which affects the coefficients of the explanatory variables. In that vein, by using the fixed-effects method, the net effects of given explanatory variables can easily be deduced from the estimation since the time-invariant effects are eliminated. Each unit has n different intercepts representing by a set of explanatory variables, each of which has a statistical power to change the estimation results of the outcome variable.

The fixed effects regression model representing by Eq. (1) estimates the unit-fixed effects, which is represented by α_i . In particular, the existence of omitted variables leads to a change in the unit fixed-effects that vary across the number of groups but are constant over time. For instance, in order to get rid of the unit fixed-effects, the first-differencing method can be used as an alternative statistical way in the estimation. Additionally, another way is based on some certain assumptions and is called as the fixed effects (within) transformation. In consideration of this latter technical way, the unobserved effects are removed from the estimation. In that vein, the econometric findings are produced by the fixed-effects linear regression model estimated by Driscoll and Kraay (1998) method using time-series cross-sectional data. The major reason for using this method depends on the fact that the panel data series may be characterized by complex error structures which means that the disturbances are likely to be heteroskedastic and contemporaneously correlated across panels. In order to adjust these kinds of diagnostic problems, the method is based on the Newey-West type of correction for the average cross-section series. Since the standard error estimators are corrected by this method, the consistency of the covariance matrix estimators is substantially provided in the regression analysis, which is independent of the cross-sectional dimension of the sample. Therefore, the covariance matrix estimators are consistent even if the standard errors are suffered from heteroskedasticity and thus are adjusted in the analysis along with the production of robust standard errors when there is a spatial and cross-sectional dependence.

4. Empirical Findings

Table 2 and Table 3 present the empirical results produced by the fixed-effects method of Driscoll and Kraay (1998), in which the variables are in levels. The relationship between financialization and income inequality is approached separately within each specification. However, the estimates in each model, including Table 2 and Table 3, differ based on the measurement of financialization variables. Therefore, the models presenting in Table 2 and Table 3 follow each other and their structures do not change for the case of

including several variables. Each model includes both time-fixed effects and country-specific effects. It should be noted that since some data may follow a non-stationary trend in unit-root tests, the IPS test produced by Im et al. (2003) is used to determine whether the series is stationary. Thus, the empirical findings to be obtained in terms of the reliability of the estimation results leads to effective assumptions.

First, the overall globalization variable (i.e., *overall_glob*) has a positive effect on income inequality within the framework of a given hypothesis. In that vein, it should be noted that the empirical results are obtained along with the effects of the weighted average of sub-determinants, which are included both economic, social, and political indicators. Therefore, the significance level of the estimation results in each model supports the main view of this paper where social and political factors, as well as economic factors, are considered in the analysis on the basis of income inequality. The more limited aspect of globalization is examined within the framework of considering economic variables as proxy variables. They can be ranged as follows: adjusted trade openness (i.e., *adj_tradeopen*), financial openness (i.e., *fin_open*), foreign direct investment, inflows (i.e., *inw_fdi*), the stability of exchange rates (i.e., *ex_rate*), and monetary independence (i.e., *mon_indep*). Moreover, in Model 7, a more comprehensive economic globalization (i.e., *econ_glob*) data is used as a proxy variable to produce a specific result.

Second, the coefficient of adjusted trade openness is positive and statistically significant in models for each financialization variable. The same conclusion can be made for the financial openness variable. These empirical results lead us to put forward contradictory assumptions with the orthodox view, which supports the expansion of trade and financial channels of countries. However, it is not possible to reach the same conclusions for inflows of foreign direct investment, exchange rate stability, and monetary independence, which of those are effective on economic globalization. No statistically significant results were obtained for all three coefficients in the regression analysis. One reason for this case may depend on the fact that countries whose exchange rate stability and monetary independence are not still at the desired point. Another reason is that most of the countries are still in transition. On the other hand, the economic globalization variable, which includes more comprehensive sub-indicators, has statistically significant and positive effects on income inequality. The estimation results obtained in Model 7 allow us to make arguments contrary to traditional views, which is led by introducing the economic globalization variable. Although the spread of globalization and the disappearance of its borders constitute the basis of the orthodox view, which advocates the effectiveness in the distribution of total income, the economic globalization is still one of the most important pillars of view. Therefore, the current results need to be carefully considered and rethought over traditional arguments.

	Model 1	Model 2	Model 3	Model 4	Model 5	Model 6	Model 7	Model 8
Dependent variable: gini_disp								
finance_prv	0.018*** (0.002)	0.014*** (0.003)	0.010*** (0.002)	0.010*** (0.002)	0.011*** (0.002)	0.012*** (0.002)	0.009*** (0.002)	0.012*** (0.002)
fin_dev			1.573* (0.878)	1.748* (0.889)	1.633** (0.722)	0.985 (0.699)	0.585 (0.813)	
overall_glob		0.075*** (0.024)	0.060** (0.026)	0.052** (0.025)	0.040 (0.030)	0.059** (0.028)		
log(emp)			-7.808*** (0.825)	-6.034*** (1.108)	-8.023*** (1.017)	-13.844*** (1.656)	-6.516*** (0.852)	-6.417*** (1.020)
gov_share			-0.641 (1.642)	-0.442 (1.473)	-3.121* (1.743)	-2.723* (1.464)	-0.863 (1.690)	-1.847 (2.133)
log(prod)			7.993*** (2.255)	9.580*** (2.737)	11.488*** (2.758)	5.972* (2.897)	8.558*** (2.174)	8.980*** (2.827)
log(gdp)			-4.368 (2.876)	-5.293 (3.164)	-3.218 (2.966)	0.880 (3.154)	-4.843* (2.579)	-3.122 (3.231)
depbank_asset								-0.011 (0.007)
fin_open								0.831** (0.312)
adj_tradeopen								1.261** (0.462)
inw_fdi								-0.002 (0.007)
ex_rate								-0.133 (0.276)
mon_indep								0.396 (0.289)
human_cap				-0.578 (0.846)				
tfp					-4.188*** (0.500)	-32.024*** (4.065)		
tfp*log(emp)						4.230*** (0.616)		
econ_glob							0.065*** (0.018)	
crisis	-0.731*** (0.241)	-1.303*** (0.263)	-0.839*** (0.187)	-0.843*** (0.201)	-0.738*** (0.181)	-0.773*** (0.182)	-0.718*** (0.183)	-0.980*** (0.256)
constant	36.636*** (0.167)	32.359*** (1.341)	67.849*** (6.545)	54.649*** (9.568)	54.237*** (8.966)	99.738*** (13.411)	59.036*** (5.412)	53.854*** (8.444)
Within R ²	0.0329	0.0684	0.1508	0.1300	0.1748	0.2084	0.1665	0.1602
No. of obs.	2328	2328	2328	2232	2088	2088	2328	2256
No. of groups	97	97	97	93	87	87	97	94

Note: Robust standard errors are in parentheses. *** p<0.01, ** p<0.05, * p<0.1

Table 2: The Estimation Results of Fixed-Effects Method
(Financialization Variable: finance_prv)

Third, the investigation of the relationship between financialization and income inequality also stipulates the determination of the control variables. In that sense, for instance, the labor market indicators will provide a piece of distinguishing information about the given nexus. The major reason for why the labor market variables should be included in the regression analysis depends on the fact that the bargaining power measures may have potential effects on the changing income shares of households, and on the total income distributed among capital and labor. For instance, within the models, four basic variables are used to understand the impact of changes in the labor market on income inequality. These variables can be ranged as follows: (i) the logarithm of total employment (i.e., log_emp), (ii) welfare-relevant total factor productivity (i.e., tfp), (iii) human capital index (i.e., human_cap), and (iv) interaction term of tfp with log_emp (i.e., tfp*log_emp). First, the regression results show that the increase in the amount of

employment has a decreasing effect on income inequality. This empirical result, which can be evaluated by the case of labor demand, is in harmony with the traditional views. An increase in the demand for labor leads to an equal distribution of national income for labor since it increases the bargaining power of labor. Therefore, this leads to reduce differences in income inequality among various income groups and encourages the emergence of equal conditions in the distribution of social income. Second, the regression results, based on the welfare-relevant total factor productivity variable, statistically confirm the traditional point of view. Technological development increases the real purchasing power of the society as a whole by decreasing the unit costs of products and increases the demand for labor by encouraging investors to invest more in the economy. This phenomenon thus increases the bargaining power of labor and has a slowing and/or lowering effect on income inequality, which directly increases total national income. However, the causality between these two variables needs to be considered as a different factor in the regression analysis since it represents a separate aspect of the given estimation results. In this context, the interaction term of the logarithm of total employment and welfare-relevant total factor productivity is regressed in Model 6 as an additional variable in the case of each financialization indicator. The results show that there is a conditional situation between the two variables. The coefficient of interaction variable indicates that it has an increasing effect on income inequality at a high level of significance. In other words, the empirical results show that the reduction in income inequality is conditional on welfare-relevant total factor productivity since the former one has a positive effect on a higher level of employment in the economy. In other words, to provide a more equal income distribution among individuals, technological progress should lead to stimulate a higher level of employment. The consequence of technological development that will cause current employment to shift to the unemployed category may adversely affect the income distribution, leading to an increase in income inequality. Third, as another labor market variable, the human capital index is included in the model and its correlation with income inequality is regressed in the analysis. However, the estimation results show that the coefficient of the human capital index is negative, though it is statistically insignificant.

Finally, as another important pillar of the financialization, the variable measuring the degree of financial development as a control variable is included in the estimation, which may have the potentials to affect income inequality. The overall financial development index has an increasing effect on income inequality and the coefficients are statistically significant in most of the regressions. The estimation results provided from those models need to be considered to a large extent since financial development is one of the factors that positively affect the income distribution according to the orthodox finance theory. However, the estimation results open up a discussion on the theoretical validity of traditional views.

	Model 1	Model 2	Model 3	Model 4	Model 5	Model 6	Model 7	Model 8
Dependent variable: gini_disp								
finance_dep	0.018*** (0.003)	0.011** (0.005)	0.011*** (0.003)	0.010** (0.004)	0.005 (0.004)	0.007* (0.003)	0.010*** (0.003)	0.007 (0.004)
fin_dev			2.131** (0.844)	2.356** (0.896)	2.451*** (0.752)	1.940** (0.779)	1.051 (0.798)	
overall_glob		0.075*** (0.024)	0.055** (0.025)	0.046* (0.025)	0.035 (0.027)	0.057** (0.024)		
log(emp)			-7.914*** (0.677)	-6.046*** (0.821)	-8.234*** (0.920)	-14.365*** (1.519)	-6.599*** (0.718)	-6.048*** (0.824)
gov_share			0.829 (1.747)	1.246 (1.470)	-0.266 (1.976)	0.278 (1.738)	0.730 (1.730)	-0.057 (2.181)
log(prod)			10.022*** (2.020)	11.888*** (2.439)	14.326*** (2.599)	8.467*** (2.279)	10.698*** (1.936)	11.687*** (2.624)
log(gdp)			-5.669* (2.758)	-6.694** (3.088)	-4.030 (2.838)	0.188 (2.873)	-6.443** (2.463)	-4.614 (3.314)
depbank_asset								-0.016** (0.006)
fin_open								0.958*** (0.328)
adj_tradeopen								1.519*** (0.406)
inw_fdi								-0.001 (0.007)
ex_rate								-0.248 (0.270)
mon_indep								0.330 (0.306)
human_cap				-0.546 (0.769)				
tfp					-4.995*** (0.657)	-33.601*** (4.315)		
tfp*log(emp)						4.341*** (0.580)		
econ_glob							0.065*** (0.017)	
crisis	-0.677** (0.250)	-1.241*** (0.257)	-0.873*** (0.192)	-0.881*** (0.212)	-0.756*** (0.184)	-0.782*** (0.188)	-0.765*** (0.185)	-1.018*** (0.249)
constant	36.685*** (0.125)	32.479*** (1.325)	64.638*** (5.505)	49.972*** (7.074)	46.779*** (8.033)	95.229*** (11.237)	56.082*** (4.662)	45.689*** (6.813)
Within R ²	0.0223	0.0583	0.1577	0.1386	0.1926	0.2280	0.1761	0.1684
No. of obs.	2280	2280	2280	2184	2040	2040	2280	2208
No. of groups	95	95	95	91	85	85	95	92

Note: Robust standard errors are in parentheses. *** p<0.01, ** p<0.05, * p<0.1

Table 3: The Estimation Results of Fixed-Effects Method (Financialization Variable: finance_dep)

Along with the explanation of the reasons behind these results, the measurement of financial development index should be discussed in detail. The financial development index used in the models reflects the weighted average of two main sub-components within itself: (i) financial markets development index and (ii) financial institutions development index. In addition, both of these sub-components are measured based on the weighted average of three indicators: (i) financial depth, (ii) financial efficiency, and (iii) financial access. In particular, the increase in income inequality level provided in regression results depends primarily on the trend of these sub-components in given sample countries. In this context, the structure of financial markets and financial institutions in those countries should be explained in detail. All these structural features affect the level of financial development in various aspects and differentiate the dimensions of income inequality among countries. Therefore, the deposit money bank

assets to (deposit money + central) bank assets (%), which measures the depth in financial markets as a proxy variable, were used separately in regression analysis. The regression results provided by this variable are different from the estimation results of the variable for the overall financial development index. While the estimates are statistically significant and negative in Table 3, the same conclusion cannot be done for the regression results obtained in Table 2. Although the coefficient for *depbank_asset* in Table 2 is negative, it is not statistically significant. All in all, these estimation results show that *fin_dev* variable should be discussed in caution for the case of analyzing its effect on income inequality due to its multidimensional structure.

5. Concluding Remarks

The increasing level of income inequality in the post-1980 period has eventually demonstrated that inequality is not an illusion across countries. Indeed, many things have gone wrong with contemporary capitalism. While a growing scale of inequality effect on living standards have changed many dimensions of the economic system, this was exacerbated by the changes in social and political aspects. For instance, in many countries social mobility was reduced; the capital accumulation was highly centralized and concentrated within a small number of firms and the political ingredients became more complicated. What followed was an explosion of study into the causes and reasons for a surge in income inequality across many different economies. In consideration of the bulk of studies on income inequality, this study focused on a more specific field for investigating the financial-side effects on income distribution. Therefore, in this paper, the financialization-income inequality nexus is analyzed by way of using 97 countries, including developed and developing countries, in the estimation process for the period between 1991 and 2014.

The existing literature has a lack of examining the effects of financial development in the social structure and a lack of determining the components of the change in income inequality. Therefore, there is a need to fill the current gaps in traditional wisdom to analyze the relationship between finance and income inequality. In that vein, this study investigates the finance-income inequality nexus within the framework of the financialization term in order to contribute to existing literature along with including several social, macroeconomic and structural variables. The estimation results show that the given issue should be addressed on a different basis, which contradicts with the perspective of traditional finance theory on income inequality.

First and foremost, it should be noted that there is a positive relationship between financialization and income inequality. Based on the regression results, both indicators used to measure financialization have an increasing effect on income inequality. Although the level-effects of each variable are different, it is not possible to reject the causality linkage among the variables. Therefore, the empirical investigation of income inequality requires a multidimensional analysis that prioritizes the financialization phenomenon. To this end, the components of the financial sector must be considered separately, and then must be subjected to a thorough analysis. Each indicator may have its own specific effects in the models, as well as its significant effect on income inequality for the case of aggregate analysis.

Although this study statistically shows that there is a positive correlation between financialization and income inequality, it also reveals that the nexus between these two indicators is also prevailing in control of several explanatory variables that may have potential effects on the change of income inequality. One of the striking results in the regression analysis is that the globalization variables are negatively correlated with income inequality. In consideration of the overall globalization variable as a whole, which

deals with economic, social, and political factors, both its sub-component of economic globalization variable and more specifically the openness indicators of the economic globalization, have positively correlated with the income inequality. In other words, both the economic globalization variable and its sub-indicators increase income inequality over time. Therefore, each estimation result has its own economic meaning related to the growth of income inequality. One of the most important reasons for this case depends on the fact that traditional wisdom rejects the above-mentioned positive correlation between income inequality and globalization. According to the mainstream arguments, globalization phenomena have their own dynamics to stimulate higher growth rates and more equal distribution of income along with several reasons, covering both economic, social, and political dimensions. However, contrary to the traditional perspective that the coefficients of financial openness and trade openness indicators are positively correlated with the income distribution indicators, the current estimation results show that the opposite facts exist in empirical findings.

The scope of this study provides an advantage to analyze the relationship between financialization and income inequality in a multidimensional framework. In that vein, in addition to the globalization variables, the labor market variables and macro-scale indicators have been included in the regression analysis in order to obtain a broad definition for the nexus between these two variables. However, even if this study benefits from different indicators to extend the financialization-income inequality nexus, the dimension of financialization exceeds the limits of specified points in the article. Therefore, it is certain that more rigorous and comprehensive analyses are needed in order to obtain more information about the changes in income inequality over time and across countries, along with the changes in the financialization phenomenon.

REFERENCES

- ALBO, G., GINDIN, S., PANITCH, L. (2010). *In and Out of Crisis: The Global Financial Meltdown and Left Alternatives*. Oakland: Spectre PM Press.
- BALDER, J. M. (2018). Financialization and Rising Income Inequality: Connecting the Dots. *Challenge*, 61(3), pp. 240-264.
- BECK, T., DEMİRGUC-KUNT, A., LEVINE, R. (2000). A New Database on Financial Development and Structure. *World Bank Economic Review*, 14, pp. 597-605.
- BECK, T., DEMİRGUC-KUNT, A., LEVINE, R. (2009). Financial Institutions and Markets Across Countries and Over Time: Data and Analysis. World Bank Policy Research Working Paper No. 4943, May.
- ČIHÁK, M., DEMİRGUC-KUNT, A., FEYEN, E., LEVINE, R. (2012). Benchmarking Financial Development Around the World. World Bank Policy Research Working Paper No. 6175, August.
- DORE, R. (2002). Stock Market Capitalism and its Diffusion. *New Political Economy*, 7(1), pp. 115-121.
- DRISCOLL, C. J., KRAAY, C. A. (1998). Consistent Covariance Matrix Estimation with Spatially Dependent Panel Data. *Review of Economics and Statistics*, 80(4), pp.549-560.
- DUMENIL, G., LÉVY, D. (2004a). *Capital Resurgent: Roots of the Neoliberal Revolution*. Cambridge, Massachusetts and London: Harvard University Press.
- DUMENIL, G., LÉVY, D. (2004b). The Real and Financial Components of Profitability (United States, 1952-2000). *Review of Radical Political Economics*, 36(1), pp. 82-110.

- DUMENIL, G., LÉVY, D. (2011). *The Crisis of Neoliberalism*. Cambridge, Massachusetts and London: Harvard University Press.
- DUNHAUPT, P. (2014). An Empirical Assessment of the Contribution of Financialization and Corporate Governance to the Rise in Income Inequality. Working Paper No. 41, Berlin: Institute for International Political Economy.
- EPSTEIN, G. (2001). *Financialization, Rentier Interests, and Central Bank Policy*. Paper Presented for PERI Conference on "Financialization and the World Economy", December 7-8, University of Massachusetts, Amherst.
- EPSTEIN, G. (2005). Introduction: Financialization and the World Economy. *Financialization and the World Economy*, In: G. Epstein (ed.), pp. 3-16, Cheltenham, UK and Northampton, MA, USA: Edward Elgar.
- FOSTER, J. B. (2007). The Financialization of Capitalism. *Monthly Review*, 58(11), April.
- FOSTER, J. B. (2010). The Financialization of Accumulation. *Monthly Review*, 62(5), October.
- FOSTER, J. B. (2015). The New Imperialism of Globalized Monopoly-Finance Capital: An Introduction. *Monthly Review*, 67(3), July.
- GLYN, A. (2006). *Capitalism Unleashed: Finance Globalization and Welfare*. Oxford, New York: Oxford University Press.
- GYGLI, S., HAELG, F., POTRAFKE, N., STURM, J.-E. (2019). The KOF Globalisation Index – Revisited. *Review of International Organizations*, 14(3), pp. 543-574.
- IM, S. K., PESARAN, M. H., SHIN, Y. (2003). Testing for Unit Roots in Heterogeneous Panels. *Journal of Econometrics*, 115(1), pp. 53-74.
- KRIPPNER, R. G. (2004). What Is Financialization? mimeo, Department of Sociology, UCLA.
- KRIPPNER, R. G. (2005). The financialization of the American economy. *Socio-Economic Review*, 3(2), pp. 173-208.
- KRIPPNER, R. G. (2011). *Capitalizing on Crisis: The Political Origins of the Rise of Finance*. Cambridge, Massachusetts and London: Harvard University Press.
- LAPAVITSAS, C. (2009). Financialisation Embroils Developing Countries. *Papeles de Europa*, 19, pp. 108-139.
- LAPAVITSAS, C. (2010). Banks for the People. *Redpepper*, 170, February/March.
- MILIOS, J., SOTIROPOULOS, P. D. (2009). Financialization: Market Discipline or Capital Discipline? *Rethinking Imperialism: A Study of Capitalist Rule*, In: J. Milios and D. P. Sotiropoulos (eds.), pp. 167-183, London: Palgrave Macmillan.
- ÖZDEMİR, O. (2019). Gelir Eşitsizliği ve Finansallaşma Arasındaki İlişkinin Panel Veri Analizi: Farklı Gelir Grupları Üzerine Bir Uygulama. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 8(4), pp. 2837-2875.
- PAINCHEIRA, J. P. (2009). Finansallaşma Çağında Gelişmekte Olan Ülkeler: Açık Birikiminden Rezerv Birikimine. *Maliye ve Finans Yazıları*, 1(82).
- PALLEY, I. T. (2007). Financialization: What It Is and Why It Matters. *Economics Working Paper Archive*, Working Paper No: 525, Levy Economics Institute.
- SMITH, J. (2012). Outsourcing, Financialisation & the Crisis. *International Journal of Management Concepts and Philosophy*, 6(1/2), pp. 19-44.
- SOLT, F. (2009). Standardizing the World Income Inequality Database. *Social Science Quarterly*, 90(2), pp. 231-242.
- SOLT, F. (2016). The Standardized World Income Inequality Database. *Social Science Quarterly*, 97(5), pp. 1267-1281.
- SOLT, F. (2019). Measuring Income Inequality Across Countries and Over Time: The Standardized World Income Inequality Database. SWIID Version 8.2, November 2019. Available at <https://fsolt.org/swiid/>.

STOCKHAMMER, E. (2004). Financialisation and the Slowdown of Accumulation. *Cambridge Journal of Economics*, 28(5), pp. 719-741.

SWEEZY, M. P. (1997). More (or less) on Globalization. *Monthly Review*, 49(4), September.

WADE, H. R. (2005). The March of Neoliberalism and What to Do About It. draft paper for plenary talk at conference Beyond 'Deregulation': Finance in the 21st Century, University of Sussex, 26-28 May.

YELDAN, E. (2010). Küresel Kriz, İşsizlik ve İş Yaratmayan Büyüme. *TİSK İşveren Dergisi*, 47(10/11), pp. 21-29.

Table A1: Sample of Countries on the Basis of Their Income Categories

High-Income Countries		Upper-Middle Income Countries		Lower-Middle and Low Income Countries	
Argentina	Lithuania	Armenia	Turkey	Bolivia	Sri Lanka
Australia	Luxembourg	Belarus	Venezuela	Ivory Coast	Tajikistan
Austria	Holland	Brazil		Egypt	Tanzania
Belgium	New Zealand	Bulgaria		El Salvador	Tunisia
Canada	Norway	China		Georgia	Uganda
Chile	Panama	Colombia		Ghana	Ukraine
Croatia	Poland	Costa Rica		Guinea	
Cyprus	Portugal	Dominic Republic		Honduras	
Czech Republic	Singapore	Ecuador		India	
Denmark	Slovakia	Guatemala		Indonesia	
Estonia	Slovenia	Iran		Kirgizstan	
Finland	Spain	Jordan		Lao	
France	Sweden	Kazakhstan		Madagascar	
Germany	Switzerland	Macedonia		Malawi	
Greece	United Kingdom	Malaysia		Moldova	
Hong Kong	United States	Mauritius		Morocco	
Hungary	Uruguay	Mexico		Nicaragua	
Iceland		Namibia		Niger	
Ireland		Paraguay		Nigeria	
Israel		Peru		Pakistan	
Italy		Romania		Philippines	
Japan		Russia		Ruanda	
Korea Republic		South Africa		Senegal	
Latvia		Thailand		Sierra Leone	

Table A2: Summary Statistics

<i>Data</i>	<i>No. of Observations</i>	<i>Mean</i>	<i>Standard Error</i>	<i>Minimum</i>	<i>Maximum</i>
Income Inequality Index	2328	37.36451	8.685152	18.67	59.46
Financial System Deposits (% of GDP)	2280	49.54689	49.00324	0.0663199	472.049
Private Credit by Deposit Money Banks and Other Financial Institutions (% of GDP)	2328	53.86653	46.79041	0.8656644	263.268
Overall Globalization Index	2328	62.67402	15.25855	26.16459	90.6673
Financial System Development Index	2328	0.3718873	0.2370618	0.0298885	1
Total Number of Employment (Logarithmic Scale)	2328	6.748674	0.6566474	5.138213	8.902203
Government Expenditure (% of GDP)	2328	0.1842271	0.0857162	0.0166282	0.9199508
Labor Productivity (Logarithmic Scale)	2328	4.414232	0.4595794	3.004321	5.360639

GDP per Capita (Logarithmic Scale)	2328	4.021648	0.4706656	2.662758	4.927037
Human Capital Index	2232	2.583987	0.657294	1.062905	3.734285
Welfare-Relevant Total Factor Productivity Index	2088	0.9326604	0.1563533	0.2168888	1.58497
Economic Globalization Index	2328	56.87669	16.9579	14.79545	93.72647
Deposit Bank Assets (%)	2304	85.80854	18.42975	6.09714	100
Financial Openness Index	2304	0.5776339	0.364187	0	1
(Adjusted) Trade Openness Index	2328	0.4912196	0.6051242	0.0268336	7.040422
Foreign Direct Investment, Inflows (% of GDP)	2328	3.750191	8.47329	-58.32587	252.3081
Exchange Rate Stability Index	2304	0.5618778	0.3120865	0.0083561	1
Monetary Independence Index	2304	0.4174934	0.2254694	0	1

Özet

Artan finansal ilişkilerin ve işlemlerin gelir eşitsizliği üzerindeki etkilerinin incelenmesi bu çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır. Finansallaşma kavramı altında incelenecek olan finans değişkenlerinin gelir eşitsizliği ile arasındaki ilişki gelişmiş ve gelişmekte olan seçili 97 ülke örneği temelinde 1991-2014 yılları arası dönem itibarıyla sabit etkili panel veri analizi ile test edilmektedir. Çalışmanın temel hipotezi artan finansallaşma ölçeğinde gelir eşitsizliğinin belirli ekonomik ve sosyal faktörlere bağlı olarak pozitif yönde etkilendiği üzerine kuruludur. Diğer bir deyişle, ülkelerin finansallaşma olgusunu daha ileri düzeyde benimsemeleri dolayısıyla bölüşümün üst ve alt gelir grupları düzeyinde olumsuz yönde bozulduğu çalışmanın temel varsayımdır.

Belirtilen bu iki temel değişkenin ardındaki en önemli faktörlerden birini ise emek kesiminin pazarlık gücündeki değişimler oluşturmaktadır. Emek ve sermaye arasındaki pazarlık gücü farklılıkları gelir bölüşümünün finansallaşma ölçeğinde emek aleyhine bozulmasını beraberinde getirmektedir. Bu varsayım potansiyel olarak dört ana alt başlıkta detaylandırılabilir. İlk olarak, emek kesiminin pazarlık gücündeki azalma dolayısıyla ücret oranlarında düşüş yaşaması bu kesimin alım gücünü sabit tutabilmek amacıyla daha fazla finans sektörü ile entegre olmasını beraberinde getirebilir. İkinci olarak, emek piyasasının mevcut durumu ve özellikle istihdam alanında yaşanan süreç çalışanların ekonomik davranışlarını değiştirme gücüne sahip bulunmaktadır. İşsizliğin artan bir eğilime sahip olması veya yüksek düzeylerde bulunması çalışanların ücretleri üzerinde negatif yönlü baskı oluşturarak finans sektörüne yönelmelerine neden olabilmektedir. Üçüncü olarak, daha ileri bir küreselleşme düzeyine sahip olan ülkeler veya bu eğilime yönelen ülkeler özellikle finans alanlarındaki serbestleşme politikalarını benimsemeleri nedeniyle sosyal boyuttaki dinamiklerin daha hızlı bozulmasına yol açmaktadır. Finansal işlemlerdeki yoğunlaşma, özellikle telekomünikasyon alanındaki gelişmeler çerçevesinde, herhangi bir sorun anında finansal sermayenin ülkeler arasında geçiş yapmalarını kolaylaştırması ve çıkış yaptıkları ülkeleri finansal açıdan baskı altına sokmaları nedeniyle toplam ulusal gelirin bölüşüm yapısını farklılaştırabilmektedir. Son olarak, finansal alanda tüketici temelindeki yenilikler, mevcut kesimin finansal işlemlere gönüllü olarak dahil edilmesi ve daha ileri finansal ilişkiler ölçeğinde ekonomik bir aktör olarak tanımlanmasına yol açabilmektedir. Belirtilen tüm bu faktörler makalede belirtilen finansallaşma-gelir eşitsizliği arasındaki pozitif ilişkinin ardındaki nedenlerin temelini oluşturmaktadır.

Panel veri analizinde, 97 ülke için elde edilen regresyon sonuçları Driscoll ve Kraay (1998) tarafından üretilen sabit etkiler yöntemi ile elde edilmektedir. Bu yöntemi kullanmanın temel nedeni serilerin değişen varyans, otokorelasyon ve yatay kesit bağımlılığı

gibi diagnostik sorunlara sahip olması ve bu sorunların belirtilen yöntem altında düzeltilmesidir. Oluşturulan modellerin temel mantığı dört ana kategori altında meydana gelmektedir. İlk olarak, her iki finansallaşma değişkeni için yapılan analizlerde de finansallaşma değişkenleri ile gelir eşitsizliği arasında pozitif bir korelasyon bulunmaktadır. Diğer bir deyişle, her iki finansallaşma değişkeni de gelir eşitsizliğini artırıcı bir etkiye sahiptir. İkinci olarak, mevcut finansallaşma-gelir eşitsizliği bağıntısı küreselleşme değişkenlerinin dahil edildiği modeller altında sınanmaktadır. Ekonomik küreselleşme değişkeni ve hem ekonomik hem de sosyal ve politik küreselleşme değişkenlerinin ağırlıklı ortalaması alınarak elde edilen ortalama küreselleşme değişkeni regresyon analizlerine ayrı ayrı dahil edilerek çok boyutlu bir sonuç elde edilmeye çalışılmıştır. Elde edilen ampirik çıktılar, her iki küreselleşme değişkeninin gelir eşitsizliğini arttırdığına işaret etmektedir. Bu değişkenlere ek olarak, ekonomik küreselleşme değişkeninin alt bileşenlerinden reel ticari açıklık, finansal açıklık ve doğrudan yabancı yatırım (iç akışı) değişkenleri modelleme içerisine dahil edilerek test edilmiştir. Temel küreselleşme değişkenleri ile uyumlu olarak, özellikle reel ticari açıklık ve finansal açıklık değişkenlerinin gelir eşitsizliğini artırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Üçüncü olarak, makro ölçekli değişkenler analize içerilmiş olup genel bir analize ulaşılmaya çalışılmıştır. Özellikle toplam faktör verimliliği değişkeninin regresyon analizlerine dahil edilmesi ile ulaşılan sonuçlar çalışmanın arka planında yatan teorik dinamikleri anlamlandırmada önemli ipuçları sağlamaktadır. Elde edilen ampirik sonuçlar teknolojik ilerlemelerin gelir eşitsizliğini azalttığını ancak toplam istihdam ile bağlantısı çerçevesinde etkileşim değişkeninin gelir eşitsizliğini arttırdığı görülmektedir. Bunun en önemli nedeni, eğer teknolojik gelişmeler istihdam yaratıcı bir özelliğe sahip bulunmuyorsa gelir eşitsizliğini artırıcı dinamikleri ortaya çıkarmaktadır olarak yorumlanabilir. Son olarak, emek piyasası değişkenlerinin dahil edilmesi ölçeğinde pazarlık gücü temelinde mevcut bağıntının incelenmesi, çıkan ampirik sonuçların ardındaki ilişkileri sınıflandırmak adına önemli ipuçları sağlamaktadır. Özellikle emek piyasalarında yaşanan sorunların, çalışan kesimin sermaye karşısındaki pazarlık gücünü azaltması sonucunda bireysel düzeydeki gelir dağılımına yansımaları olumsuz bir etkiye sahip bulunmaktadır. Diğer bir deyişle, çalışan kesimin pazarlık gücünde sermaye karşısında yaşadığı sorunlar ve bu sorunlardan kaynaklanan ekonomik dönüşümler çalışanların satın alma güçlerinde yaşanan olumsuz yönlü farklılaşmalar dolayısıyla bireysel ölçekte gelir dağılımını bozmakta ve bu nedenle gelir eşitsizliğini artırmaktadır. Buradaki temel varsayım ise çalışan kesimin pazarlık gücünde yaşadıkları sorunlar dolayısıyla ücret düzeylerindeki olumsuz baskıyı hafifletmek amacıyla finans sektörüne yönelmeleri ve alım güçlerini finansal kanal aracılığıyla dengelemek istemeleridir. Emek piyasasına yönelik kullanılan değişkenlerin dahil edildiği modellerin çoğunluğunda finansallaşma ile gelir eşitsizliği arasındaki pozitif korelasyonun istatistiksel olarak anlamlı çıktığı ve emek piyasası değişkenlerinin ise gelir eşitsizliğini artırıcı etkisinin bulunduğu görülmektedir.

Türkiye'nin Uluslararası Ticarete Uyguladığı ve Karşılaştığı Anti-damping Vergileri Üzerine Bir İnceleme*

Nurdan ASLAN**, Ayşenur YAMAN***

Öz

Dünya ülkeleri arasında yapılmakta olan uluslararası ticaret işlemlerinin İkinci Dünya Savaşı sonrasında hız kazanmasıyla birlikte ülkeler çeşitli düzenleme ve kurallara ihtiyaç duymaya başlamışlardır. Bu nedenle 1948 yılında Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT), 1995 yılında ise Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) çatısı altında ülkeler dünya ticaretini belirli kurallara bağlamışlardır. Dünya ticaretinin gelişmesi amacıyla ülkelerin birbirlerinin ürünlerine karşı uyguladıkları tarife ve tarife dışı önlemlerin kademeli olarak azaltılması yönünde alınan kararlar başarılı olmuştur. 1964 yılında GATT'ın altıncı görüşmesi olan Kennedy Turu'nda gündeme alınan Anti-damping Kodu ile birlikte, haksız rekabete neden olduğu öne sürülen dumping uygulamalarına karşı önlem alınması gerektiği konusunda uluslararası düzeyde bir görüş birliği sağlanmıştır. Anti-damping önlemleri olarak adlandırılan bu yaptırımlar geçici önlemler, fiyat taahhütleri ve nihai anti-damping vergileri olarak uygulanmaktadır. 2010 yılından itibaren dünyada sayıları artan anti-damping önlemlerine en sık başvuran ülke Amerika Birleşik Devletleri (ABD) olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkiye ise üçüncü sırada yer alarak yerli endüstrisini haksız rekabete karşı en çok korumaya çalışan ülkeler arasında sayılmaktadır. Bu çalışmada Türkiye'nin uluslararası ticarete karşılaştığı ve uyguladığı anti-damping vergileri incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası Ticaret, Fiyat Farklılaştırması, Haksız Rekabet, Damping, Anti-damping Önlemleri, Anti-damping Vergileri

Özgün Araştırma Makalesi (Original Research Article)

Geliş/Received: 20.10.2019

Kabul/Accepted: 29.04.2020

DOI: <https://dx.doi.org/10.17336/igusbd.633633>

* Bu çalışma, Marmara Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi tarafından desteklenen, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü kapsamında İktisat Ana Bilim Dalı, Uluslararası Ticaret ve Para Yönetimi Bilim Dalında, Prof. Dr. Nurdan ASLAN danışmanlığında Ayşenur YAMAN tarafından hazırlanmış ve 30.07.2019 tarihinde kabul edilmiş "Türkiye'nin Uluslararası Ticarete Karşılaştığı Damping Sorunu ve Anti-Damping Vergisi Uygulamaları" başlıklı yüksek lisans tez çalışması esnasında elde edilen veriler kullanılarak hazırlanmıştır.

** Prof. Dr., Marmara Üniversitesi, İktisat Fakültesi, İktisadi Gelişme ve Uluslararası İktisat Ana Bilim Dalı, İstanbul, Türkiye, E-posta: nuraslan@marmara.edu.tr ORCID <https://orcid.org/0000-0002-6080-3513>

*** Arş. Gör., Maltepe Üniversitesi, İşletme ve Yönetim Bilimleri Fakültesi, Uluslararası Ticaret ve Lojistik Yönetimi (İngilizce) Bölümü, İstanbul, Türkiye, E-posta: ayşenuryaman@maltepe.edu.tr ORCID <https://orcid.org/0000-0001-6353-8885>

A Study on Anti-dumping Duties that Turkey Has Applied and Faced With in International Trade

Abstract

As the international trade transactions between the countries accelerated after the Second World War, countries' need to various regulations and rules increased. Therefore, under the umbrella of the General Agreement on Tariffs and Trade (GATT) by 1948 and under the umbrella of the World Trade Organization (WTO) by 1995, countries prescribed certain rules in international trade. Countries have been successful in taking decisions to gradually reduce tariff and non-tariff measures in order to develop world trade. With the Anti-dumping Code introduced at the Kennedy Tour, the sixth meeting of the GATT in 1964, an international consensus was reached on the necessity to take measures against dumping practices that causes unfair competition. These sanctions, called anti-dumping measures, are applied as temporary measures, price commitments and anti-dumping duties. Since 2010, the United States (USA) has been the country that used these anti-dumping measures. Turkey, takes the third place in protecting its domestic industry against unfair competition. In this study, Turkey's experience in dumping and anti-dumping duties in international trade are examined.

Keywords: International Trade, Price Discrimination, Unfair Competition, Dumping, Anti-dumping Measures, Anti-dumping Duties

1. Giriş

Uluslararası ticarete ülkelerin yerli endüstrilerini korumak amacıyla başvurduğu geleneksel koruma araçları tarifeler olarak bilinmektedir. Ülkelerin çeşitli bölgesel anlaşmalar ve kurumlar aracılığıyla tarife indirimleri uyguladığı serbest piyasa düzeni içinde tarifeler yoluyla korunmak, bir ikileme sebep olmaktadır. Bu nedenle tarife dışı araçlara sıklıkla başvurulmakta ve bu noktada anti-dumping vergileri önem kazanmaktadır. Esasta eksik rekabet piyasalarının neden olduğu, belirli koşullar altında dumping olduğu sonucuna varılabilecek fiyat farklılaştırması yoluyla yapılan düşük fiyatla ihracat, haksız rekabete neden olabilmektedir. Uluslararası ticaret işlemlerinde haksız rekabetin önlenmesi amacıyla hizmet eden anti-dumping vergilerinin genel koşul ve yaptırımları 1995 yılından beri DTÖ tarafından belirlenmektedir. Söz konusu genel kurallar doğrultusunda ülkeler yurtiçi mevzuat düzenlemeleri ile uygulama esaslarını düzenlemektedir. Türkiye'de dumping uygulamalarına karşı alınacak önlemler 1989 yılında "İthalatta Haksız Rekabetin Önlenmesi Hakkında Kanun"un yürürlüğe girmesiyle birlikte yasal bir temel bulmuştur. Kanunlar ve yönetmelikler doğrultusunda uygulanan anti-dumping vergilerinin ihracatçı ülke piyasasında etkileri olduğu kadar ithalatçı ülke üzerinde de olumlu ve olumsuz etkileri bulunmaktadır. Özellikle dumpingli satışa konu olan ürünün hammadde olarak kullanıldığı ithalatçı ülke piyasalarında vergi sonrası maliyetlerin artması ve fiyat artışları olması, ticaret hadlerinde düşüşler yaşanması olağan sonuçlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Buna rağmen ikili ya da bölgesel anlaşmalar nedeniyle düşen tarife oranlarının anti-dumping vergileri ile ikame edilmesi ve bu yolla yerli endüstrilerin korunması ülkeler için önem arz etmektedir.

2. Damping Kavramı ve Anti-Damping Vergileri

Ekonomi literatürüne yirminci yüzyılın ilk yıllarında girmiş olan dumping kavramı, bu konuda ilk uluslararası çalışmaları yapan Jacob Viner'in 1923 yılında yayımladığı "Dumping: A Problem in International Trade" adlı kitabında kavramsal olarak tanımlanmıştır (Culbertson, 1924, s. 391). Dampingi ulusal piyasalar arasında yapılan fiyat farklılaştırması olarak tanımlayan Viner'in (Elele, 2008, s. 21) yaptığı bu tanımda fiyat farklılaştırması ile anlatılmak istenen, yurtiçi piyasa talep esnekliği ve yurtdışı piyasa talep esnekliği arasındaki farklılıktan yararlanılmasıdır. Damping uygulayan ihracatçı firma, yurtdışı piyasalarda talep esnekliğinin yurtiçi piyasalara göre daha düşük olduğu durumda, yurtdışı piyasada daha yüksek fiyat belirleyerek; yurtdışı piyasa talep esnekliğinin daha yüksek olduğu durumda ise daha düşük fiyat belirleyerek piyasa payını artırmaya çalışacaktır (Aslan, 2018, s. 819).

Dampingin daha kapsamlı bir tanımının yapılması gerekliliği uzun yıllar devam etmiş ve bu kavramın sınırları, 1920'li yıllara kadar tartışılmıştır. Mayıs 1927'de Cenevre'de toplanan Dünya Ekonomi Konferansı'nda da bu konu gündeme gelmiş ancak konu üzerinde uzlaşma sağlanamamıştır (Dirikkan, 1996, s. 6). 1920'lerin sonlarından günümüze gelindiğinde dumping ekonomik anlamda kısaca bir malın ihraç fiyatının, yurtiçi normal piyasa fiyatının altında olması durumu olarak tanımlanmaktadır. Dolayısıyla dumpingli fiyat uyguladığının öne sürülebilmesi için aynı kalitede ve maliyette ürünlerin farklı bölgelerde belli koşullara göre fiyatının farklılaşması gerekmektedir (Dirikkan, 1996, s. 18). Bunun yanı sıra dumpingden söz edilebilmesi için ithalat yapan ülkenin ekonomisine karşı bir zarar ya da zarar tehdidinin olması gerekmektedir. Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) 1947'nin VI. maddesinin 3. fıkrasına göre sözleşmeyi imzalayan taraflardan hiçbiri, dumping nedeniyle yurtiçi endüstrisinde bir zarar ya da zarar tehdidi oluşmadığı ya da yurtiçi endüstrisinin kurulmasında maddi bir gecikme olmadığı sürece anti-damping vergisi uygulayamayacaktır (GATT, 1947, Article 6/3).

GATT'ın oluşturulması sonrasında 1947 yılında başlayan görüşmelerde söz konusu geçici anlaşma üzerinde pek çok düzenleme yapılmış, GATT'tan Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)'ne giden süreç içinde gerçekleştirilen sekizinci tur olan Uruguay Turu'nda (1986-94) GATT 1994 son şeklini almıştır. Uruguay Turu esnasında alınan kararla birlikte 1995 yılında DTÖ faaliyete başlamıştır. Uruguay Turu'nda imzalanan kodlardan biri, kısaca Anti-damping Anlaşması olarak bilinen ve DTÖ Kuruluş Anlaşması Ek-1 ile hüküm ve koşulları belirtilen "Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması 1994'ün VI ncı Maddesinin Uygulanmasına İlişkin Anlaşma"dır. Kısaca Anti-damping Anlaşması olarak nitelendirilen bu anlaşma aracılığıyla GATT 1994'ün 6. maddesine açıklama getirilmiş ve işlerlik kazandırılmıştır. Bu anlaşmanın 2. maddesi gereğince ihraç edilen bir ürünün fiyatının dumpingli olduğunun kabul edilmesi için söz konusu ürünün ihracatçı ülke yurtiçi piyasasında benzer ürünün karşılaştırılabilir fiyatından daha düşük bir fiyata ihraç ediliyor olması gerekmektedir. Eğer söz konusu ürün ihracatçı ülke yurtiçi piyasasında yer almıyorsa bu durumda üçüncü bir ülkeye ihraç edilen benzer bir ürünün fiyatıyla karşılaştırılarak ya da üretimin yapıldığı ülkedeki üretim maliyetine idari giderler, satış giderleri, genel giderler ve uygun bir kar oranı eklenerek karşılaştırılabilir bir fiyat oluşturulmalı ve dumping marjı bu fiyata göre hesaplanmalıdır (GATT, 1994, Article 2). Anlaşmanın 2. maddesi söz konusu giderlerin yanı sıra dumping marjı hesaplamalarında esas alınacak normal değer, maliyet ve ihraç fiyatı düzeylerinin belirlenme koşulları ile ilgili detaylı bilgileri içermektedir.

Bir ürünün ihraç fiyatı üzerinde dumping uygulandığını tespit edebilmek için yalnızca ihraç fiyatını bilmek yeterli olmayacaktır. Yapılması gereken karşılaştırma, ürünün ihraç fiyatı ile ihracat yapan ülke iç piyasalarındaki fiyatı arasında olmalıdır

(International Trade Centre UNCTAD/WTO, s. 6). Burada dumping marjı kavramı ortaya çıkmaktadır. Dumping marjı ihraç fiyatı ile yurtiçindeki normal değeri arasındaki negatif fark olarak tanımlanabilmektedir. İhraç fiyatı ihracat için ayrılan ürünün ilk bireysel alıcısı tarafından ödenen ya da ödenebilecek olan fabrika satış fiyatıdır. Çoğu durumda ihraç fiyatı, ihracatçı tarafından, bağlantılı olmayan ithalatçıya uygulanan fiyat olarak karşımıza çıkmaktadır. İhraç fiyatını gösterecek belgeler fatura, fiyat teklifleri, fiyat listeleri, satış sorumlularının kayıtları ya da ithalatçı ülkede tutulan resmi istatistikler olabilmektedir (European Commission, 2016, s. 19).

Normal değer ve ihraç fiyatı karşılaştırmalarında esas alınacak fiyatların net fabrika teslim fiyatı olması gerekmekte ve katma değer vergisi gibi yurtiçi vergilendirmeler hesaplamasının dışında tutulmaktadır (European Commission, 2016, s. 13). Dolayısıyla normal değer ile anlatılmak istenen perakende satış fiyatı değil, bu fiyattan söz konusu ürünün vergi, dağıtım, sigorta gibi maliyetleri düşüldükten sonra kalan fabrika satış fiyatıdır (Elele, 2008, s. 34). Eğer dumping uygulandığı öne sürülen ürün çeşidi birden fazla ise farklı dumping marjı hesapları ortaya çıkacaktır. Bu durumda ortalama değer bulunması uygun olacaktır. Eğer dumping uyguladığı öne sürülen ülke sayısı birden fazla ise, her bir ülke için ayrı ayrı dumping marjı hesaplanması gerekmektedir (European Commission, 2016, s. 21).

Dampingli ihracat karşısında ithalatçı ülke tarafından soruşturma açılması, geçici ya da kesin önlem alınması ve açılan soruşturma sonucunda dumpinge karşı vergi uygulanması mümkün olabilmektedir (Gültekin, 2010, s. 14). Dumping karşısında uygulanacak olan bu vergi anti-dumping vergisi olarak adlandırılmaktadır. Anti-dumping vergisi alınabilmesi için dumpingin belirlenmesi tek ve yeterli koşul değildir, bunun için ilgili endüstri dalının zarar tehdidi altında bulunması ya da fiilen zarar görmüş olması gerekmektedir.

Anti-dumping Anlaşması gereğince dumpingli ithalatla karşılaşan yerli endüstri üreticileri, dumpingin varlığını ve uğradıkları zararın dumpingli ithalattan kaynaklandığını delillendirmek suretiyle soruşturma açma hakkına sahiptir. Açılacak soruşturma sonucunda alınabilecek önlemler arasında geçici önlemler, fiyat taahhütleri ve nihai anti-dumping vergileri sayılabilmektedir. Geçici önlemler, geçici vergi niteliğine sahip nakit ya da senet şeklinde alınabilmektedir. Burada kesinleşmemiş dumpingli ihracata karşı alınacak verginin, tahmin edilen dumping marjını aşmayacak şekilde, ona eşit miktarda olması gerekmektedir. Bu önlemin alınması, soruşturmanın başlamasından 60 gün sonra mümkün olacaktır. Geçici önlemin dört aylık bir süre için uygulanması mümkün olmakla birlikte söz konusu ürün ticaretinin önemli bir bölümünü gerçekleştiren ihracatçıların talebi üzerine yetkili mercilerin kararı ile altı aya kadar uzatılabilmektedir (GATT, 1994, Article 7).

Anti-dumping Anlaşması 8. maddesinde belirtildiği üzere, hakkında soruşturma açılan ihracatçının tatmin edici bir biçimde dumpingli ihracata son vermeyi taahhüt etmesi halinde geçici önlem ya da anti-dumping vergisi uygulanması işlemleri ertelenmekte ya da durdurulabilmektedir. Bu durumda ihracatçı ülke, ithalatçı ülke yerli endüstrisinin uğradığı zararı karşılayacak ve dumping marjını aşmayacak ölçüde fiyat artışı yoluna gidecektir.

3. Literatürde Anti-dumping Önlemleri

Dumping kavramını tanımlayan Jacob Viner'a bu tanımın dar kapsamlı olması nedeniyle çeşitli eleştiriler getirilmiş olmakla beraber yapmış olduğu tanım literatürde genel kabul görmektedir.

Küresel boyutta mevcut ticari düzenleri incelediği "Anti-Dumping Law in a Liberal Trade Order (Liberal Ticaret Düzeni İçinde Anti-Dumping Yasaları)" adlı kitabında R. Dale,

Viner'in dumpingi zararlı ve zararsız dumping olarak ikiye ayırmasını eleştirmekte ve bunun sağlam bir teorik temelini olmadığını öne sürmektedir. Viner'in "Uluslararası Ticarete Bir Sorun Olarak Damping" adlı kitabına misilleme yaparak kendi kitabının 8. bölümüne "Uluslararası Ticarete Bir Sorun Olarak Anti-Damping" başlığını vermiştir. Yıkıcı fiyat uygulamalarının tüm dünya ülkelerinin sorunu olduğunu ve Viner'in bu konuya değinmediğini, ayrıca son elli yıl içinde dünya ticaretinin değiştiğini ve ulusal piyasaların monopolleşmesine artık izin verilmediğini belirtmektedir (Dale, 1980, s. 190). Dale, ulusal ve uluslararası anti-damping yasalarının sağlam temellerinin bulunmadığı ve refah ekonomisinin temel ilkelerine aykırı olduğu yönünde eleştiride bulunmaktadır. Bu yasaların gerekli olmadığını ve serbest ticarete engel teşkil ettiğini, yalnızca yerli endüstriyi koruduğunu ve anti-damping yasalarının esnetilmesinin uzun dönemde kaynakların daha verimli kullanılmasını sağlayacağını savunmaktadır (Dale, 1980, s. 60).

R. Dale'in kitabı ile ilgili eleştiride bulunanlardan F. Parkinson'un belirttiğine göre, Dale'in anti-damping yasalarına temel eleştirisi, fiyat farklılaştırmasına neden olmalarıdır. Dale, çelik endüstrisinde uygulanan dumping ve anti-damping önlemleri ile Batı ve Doğu ülkeleri arasındaki ticari ilişkiler üzerinde durmaktadır. Söz konusu dönemde ticari ilişkilerin serbest piyasa ekonomisi temeline dayanmasına rağmen Dale bunu yetersiz bulmakta ve tam olarak liberalleşmesi için anti-damping yasalarının kaldırılması gerektiğini vurgulamaktadır (Parkinson, 1981, s. 497).

Anti-damping önlemlerin de içinde bulunduğu bazı uygulamaların GATT ve DTÖ'nün "karşılıklı olma" ve "ayrımcılık yapmama" ilkelerine istisna oluşturduğunu belirten ve bunları yapmış oldukları çalışmada tartışan Navaretti ve Salvi Del Pero, bu istisnaların sonuçlarının iki gruba ayrılabilirliğini öne sürmektedir. İlk grup geçici bir süre ithalat önlemlerini artırmakta olan, ikinci grup ise genel kurallara kalıcı bir şekilde istisna teşkil eden uygulamalardır. DTÖ'nün izin verdiği geçici istisnai uygulamalardan biri de anti-damping vergileridir. Kalıcı istisnai uygulamaların DTÖ Konseyi tarafından yeniden gözden geçirilmesi gerektiğini savunmaktadırlar. Söz konusu anti-damping önlemleri gelişmiş, gelişmekte olan ülkeler ve geçiş ekonomileri için büyük bir öneme sahiptir. Gelişmiş ülkelerin anti-damping önlemlerinin hedefinde ise gelişmekte olan ülkeler ve geçiş ekonomilerinin bulunduğunu öne sürmektedirler (Navaretti & Salvi Del Pero, 2004, s. 6).

Makroekonomik değişkenlerin Türkiye'nin anti-damping önlemleri üzerindeki etkisini ekonometrik yöntemlerle açıklayan Özer ve Erkal'ın çalışma bulgularına göre Türkiye'nin ithalat hacmindeki artış ve açılan anti-damping soruşturmalarına taraf olan ülkelerin büyüme hızlarının Türkiye tarafından uygulanan anti-damping soruşturmaları sayısı üzerinde pozitif bir etkisi bulunurken, Türkiye'nin büyüme hızı ile açılan soruşturma sayısı arasında negatif bir etki bulunmaktadır. Dolayısıyla makroekonomik değişkenlerin anti-damping soruşturmaları üzerinde etkisinin bulunduğunu, özellikle ülkenin GSYH artışının bu yönde en büyük paya sahip olduğunu söylemek mümkündür. Çalışmanın ulaşılmış olduğu sonuç, ülkelerin anti-damping önlemleri ticarete adaletin sağlanması amacıyla değil, ithalatı azaltmak suretiyle ticaretten korunma amacıyla kullandıklarını öne süren diğer çalışmalarla paralellik göstermektedir (Özer & Erkal, 2016, s. 449).

Damping uygulamalarını ABD ticaret yasaları çerçevesinde tartıştığı çalışmasında Stiglitz, Uruguay Turu'nda ortaya çıkan düzenlemelerin çok büyük yenilikler getirmemekle birlikte ABD ticaret yasalarının hedeflerini açıkça ortaya koyduğunu ifade etmektedir. Stiglitz'e göre bu yasaların amacı toplam ulusal refahı artırmak değil, gizli bir korumacı ticaret politikası önlemi almaktır (Stiglitz, 1997, s. 402). Ticaret yasalarının bu şekilde amacı dışında kullanılması uluslararası ticaret sistemini tehdit etmektedir. Bu nedenle söz konusu yasaların daha verimli hale getirilmesi için ekonomistlerin kanun yapıcılara katkı sağlayabileceği düşüncesini öne sürmektedir (Stiglitz, 1997, s. 422).

Düopolcü rekabet çerçevesinde piyasa büyüklüğü ile anti-damping arasındaki ilişkiyi inceleyen Falvey ve Wittayarungruangstri, dünyanın iki ülkeli ve her ülkede bir tane olacak şekilde iki firmalı bir piyasa yapısına sahip olduğu düopol piyasası varsayımı altında analizlerini gerçekleştirmiştir. Bu çalışmaya göre söz konusu her iki firma da homojen ürünlerini her iki piyasada satmaktadır. Ülkeler konularının yanı sıra ödeme yapma konusundaki istek düzeylerinin üst sınırı bakımından farklılaşmaktadır. Serbest ticaret denge durumunda, daha fazla ödeme yapmaya istekli olan ülkede fiyatlar daha yüksektir ve bu ülkede yer alan firma diğer firmaya olan ihracatında damping uygulamaktadır. Her iki ülkede de anti-damping yasalarının varlığı ilk başta ülkelerin stratejik davranmalarına yol açmaktadır. Bu nedenle damping uygulayan firmanın damping marjını düşürmek amacıyla ihracatını azaltması ve yerli piyasasında yaptığı satışları artırması söz konusu olacaktır. Kendisine damping uygulanan firma ise damping marjını yükseltmek amacıyla ihracatını azaltacak ve yerli piyasa satışlarını artıracaktır. Bu durumda ticaret hacmi düşecek ancak damping marjının hangi yönde değişeceği, firmalardan hangisinin daha etkin bir fiyat politikası uygulayacağına bağlı olarak değişecektir. Düopol piyasası varsayımı altında kurulan modele göre damping uygulayan firmanın diğer firma tarafından vergilendirilmesi söz konusu olacaktır. Yapılan bu çalışmada, damping uygulaması sonucunda piyasa karlılığının serbest ticaret durumuna göre daha düşük olacağı sonucuna varılmaktadır (Falvey & Wittayarungruangstri, 2005, s. 19).

Anti-damping başvuruları sayısını etkileyen makroekonomik etkenleri ABD ve AB ekonomileri çerçevesinde inceleyen çalışmada Gbakou, Sadni-Jallab ve Sandretto, analiz sonucunda reel döviz kurundaki artışın hem ABD hem AB ülkelerinde anti-damping başvurularının sayısında artışa neden olduğunu ancak bu etkinin ABD'de daha büyük olduğunu tespit etmişlerdir. Ekonomide meydana gelen dalgalanmalar nedeniyle reel GSYH artışı ABD anti-damping başvurularının sayıca azalması yönünde etkide bulunurken, AB ekonomileri üzerinde böyle bir etkiye sahip olmadığı sonucuna varılmıştır. Bunun yanı sıra ithalatın yaygınlık kazanmasıyla birlikte ABD'de gerçekleşen anti-damping başvurularının sayısında artış gözlenirken AB'de bu durumun tam tersi gerçekleşmektedir. Karşılaştırılan ülke ve ülkeler grubu arasındaki en büyük farklılığın ise düzenleyici kurumlarının kural ve uygulamaları olduğu belirtilmiştir (Gbakou, Sadni-Jallab, & Sandretto, 2006, s. 21).

Anti-damping vergilerinin ülkelerin misilleme yapma eğilimine etkilerini inceleyen çalışmada V. Avşar, bu vergilerin damping uygulanan ürün çeşitliliğinde yerli üretim üzerinde çok büyük etkiye sahip olduğunu belirtmektedir. Anti-damping vergilerinin fiyat etkilerinin analiz edildiği çalışmanın sonucunda, ihracatçıların belirli bir ülkeye uygulanan damping marjını düşürmek suretiyle dampingden etkilenen diğer ülkelere yapılacak misillemeden kaçındıkları gözlenmiştir. Damping marjını düşürmek amacıyla yapılan fiyat artışlarının ise yoğun anti-damping önlemleri kullanan gelişmiş ülkelere yapılan ihracatta daha yüksek olduğu gözlenmektedir (Avşar, 2012, s. 15).

Anti-damping vergileri, korunma önlemleri ve telafi edici vergiler gibi geçici ticaret engellerinin ülkeler arasında kullanımını 1990-2009 yılları itibarıyla inceleyen çalışmada C. P. Bown, söz konusu ticaret engellerinin 2008-09 küresel krizi esnasında ne şekilde kullanıldığını araştırmaktadır (Bown, 2011, s. 1956). Analiz sonucunda kriz esnasında uygulanan politikaların kriz öncesinde öngörülenlerle aynı doğrultuda olduğunu saptamıştır. Bown, G20 ülkelerinin kriz esnasında bu politikalara maruz kalan ürünlerinin stoklarını yüzde 25, gelişmekte olan ülkelerin yüzde 40, yüksek gelirli ülkelerin ise yüzde 5 oranında artırdıklarını belirtmektedir (Bown, 2011, s. 1991).

T. D. Ketterer, anti-damping önlemlerinin AB'de uygulanan MFN vergilerinde¹ düşüşe neden olup olmadığını incelemiş, Uruguay Turu öncesinde anti-damping soruşturmasına konu olan ürünlerin Tur süresince MFN vergilerinde daha fazla düşüş ile karşılaştıklarını tespit etmiştir. Dolayısıyla bu sonuçlar, anti-damping önlemlerin serbest ticaret karşıtı grupların baskısını engellemek üzere bir araç olarak kullanılabileceğini göstermektedir (Ketterer, 2018, s. 1124).

Yaygın olarak uygulanan anti-damping önlemlerin ithalat fiyatlarına etkisini hesaplanabilir genel denge modeli uygulayarak açıklayan Conway ve Dhar'ın çalışmasının sonucunda ithalatçı ve ihracatçı ülkeler üzerinde etkiler gözlenmiştir. Buna göre, damping marjına eşit miktarda anti-damping vergisi uygulanacak olması ihracatçı firmaların damping uygulamasını engelleyebilmektedir. Anti-damping önlemlerin, damping işlemlerinin fiyat etkisini tamamen dengelediğini ve dünya ekonomisini damping öncesi dengeye getirdiğini söylemek mümkün olmadığı gibi, ithal ikameci sektörü rekabetten uzaklaştırmaktadır. Damping özel bir firma tarafından uygulanıyor olsa da dampingin karlı olması için bu firmanın devlet ile işbirliği içinde bulunması gerekmektedir. Bu durumda dampinge konu olan ürünün tekrar ithal edilmesine devletçe bir takım sınırlamalar getirilerek yerli piyasanın yurtdışı piyasadan ayrılması ve böylece karlılığın artması garanti altına alınabilmektedir. İhracatçı ülkede karlılığın artması için ayrıca piyasaya başka firmaların girmemesi de gerekmektedir ancak bu durum endüstrinin tamamında uygulanan politikalara da bağlıdır ve bu konuda herhangi bir garantiden söz etmek mümkün değildir. Damping uygulamalarının ortadan kalkması ancak karlılık için gerekli olan bu koşulların ortadan kalkmasıyla birlikte mümkün olacaktır (Conway & Dhar, 1994, s. 195).

Anti-damping önlemlerin son yılların büyüyen bir sorunu olduğunu öne sürdüğü çalışmasında Prusa, bu önlemlerin günümüzde tüm dünya ülkelerinde gelir dağılımını etkilediğini öne sürmüştür. Uruguay Turu süresince herhangi bir ülkenin kişi başına GSYH büyüklüğüne bakarak anti-damping önlemlerine yaklaşımını anlamının mümkün olduğunu, yüksek gelire sahip olan ülkeler önlemleri desteklerken düşük gelirli ülkelerin karşı çıktığını, günümüzde ise bu durumun oldukça karışık bir hal aldığını belirtmiştir. Uzun dönemde ABD ve AB ülkelerine karşı açılan anti-damping soruşturmaları sayısının artması halinde bu ülkelerin desteğinin azalabileceğini ve böylece bu önlemlerin tekrar gözden geçirileceğini öngörmektedir. Bu nedenle Prusa'ya göre 2001 yılında başlayıp günümüzde devam etmekte olan Doha Turu anti-damping yasalarının yeniden düzenlenmesi için son çaredir (Prusa, 2005, s. 698).

1992 yılında istatistiksel modeller yardımıyla hazırlanmış olduğu çalışmasında Prusa, son yirmi yılda ortaya çıkan korumacı politikaların endişe verici olduğunu, geleneksel ekonomik modellerin korumacılığın gerçek etkilerini ortaya koyma konusunda yetersiz olduğunu belirtmiştir. Örneğin, anti-damping önlemlerin ticaret üzerindeki etkisi tahmin edilen daha büyüktür. Çalışmada kullanılan ticaret verilerine göre, geri çekilen soruşturmaların ticareti kısıtlayıcı etkisi anti-damping vergilerinin yarattığı etkiden büyüktür (Prusa, 1992, s. 18). ABD'nin 1984 yılında açmış olduğu soruşturma sayısı 1980 yılında açtığı soruşturma sayısının iki katı olmasına rağmen her iki yılda da yalnızca dokuz soruşturmanın anti-damping vergisi uygulanmasıyla sonuçlanması (Prusa, 1992, s. 2), bu konudaki yasaları gerçek amaçlarının dışında, daha yüksek karlılık düzeyine ulaşmada araç olarak kullanıldığı anlamına gelmektedir (Prusa, 1992, s. 18).

¹ Most-Favoured-Nation (En-Çok-Kayırlan-Ülke) vergileri, DTÖ üyesi ülke veya ülke gruplarının herhangi bir üye ülkeye uyguladıkları en düşük tarife oranını tüm diğer üyelere uygulamaları gerektiği için, ülkeler tarafından uygulanabilecek en düşük tarife oranları anlamına gelmektedir.

Avrupa ülkelerinde sendikalaşma faaliyetleri ile bu ülkelerin uyguladıkları anti-damping önlemleri arasındaki ilişkiyi statik düopol modeli kullanarak inceledikleri çalışmada Vandebussche, Veugelers ve Jozef, ihracatçı firma tarafından haksız rekabete neden olacak bir fiyatlandırma yapılmıyorsa bile Avrupa işçi sendikalarının varlığı sayesinde anti-damping önlem alınmasını teşvik etmektedir. Sendikaların pazarlık gücü arttıkça anti-damping önlemler alınma olasılığı ve sayısı artış göstermektedir. Söz konusu anti-damping önlemleri vergiler şeklinde olabileceği gibi fiyat taahhütleri şeklinde de olmaktadır. Serbest ticaret durumu ile kıyaslandığında AB toplam refah düzeyini vergiler yükseltirken fiyat taahhütleri düşürmektedir. Avrupa'da sendikaların pazarlık gücünün zayıf olduğu durumlarda hem yerli firma hem de sendikalar, fiyat rekabetinin azalmasına ve daha yüksek fiyatlara neden olan fiyat taahhüdünü vergiye tercih etmektedir. Sendikaların pazarlık gücünün yüksek olması halinde ise vergilendirmenin fiyat taahhüdüne tercih edildiği gözlenmiştir (Vandebussche, Veugelers, & Jozef, 2001, s. 311).

1989-2004 yılları arasında Türkiye'de yer alan endüstriler tarafından açılan anti-damping soruşturmaları sayısını etkileyen faktörleri ekonometrik model ile açıklayan Avşar, bu konuda Türkiye açısından öncü nitelikte bir ampirik çalışma yapmıştır. Hazırlanan çalışma sonucunda, yerli endüstrinin anti-damping soruşturma sayısı ile endüstrinin büyüklüğü, ekonomik performansı ve uluslararası rekabet düzeyindeki artış arasında doğrudan bir ilişki bulunmaktadır. Büyük ölçekli endüstriler tarafından açılan soruşturma sayısının yüksek olmasının nedenleri arasında soruşturmanın maliyetinin yüksek olması gösterilmektedir ve sendikalaşma faaliyetlerinin bu bakımdan önemli olduğu vurgulanmaktadır. Çalışmada ayrıca yerli endüstrinin performansının yüksek olduğu yıllarda açılan anti-damping soruşturma sayısının azaldığı gözlenmiştir. Bunun yanı sıra, yerli endüstri tarafından üretilen ürünlerin ithalatının ve dolayısıyla bu endüstrilerde piyasa baskısının arttığı yıllarda soruşturma sayısının da arttığı sonucuna varılmıştır (Avşar, 2014, s. 48).

4. Anti-damping Vergileri ve Türkiye

GATT 1994'ün VI ncı Maddesinin Uygulanmasına İlişkin Anlaşma'nın 18. maddesi gereğince, DTÖ Anlaşması kendisi için yürürlüğe girdiği tarihten itibaren her üye ülke için Anti-damping Anlaşması da yürürlüğe girmektedir. Bu nedenle üye ülke kendi mevzuatını ve idari usullerini bu Anlaşmanın gerektirdiği doğrultuda düzenlemek ve gerekli tedbirleri almakla yükümlüdür (GATT, 1994, Article 18). Anti-damping Anlaşması'nda fiyat karşılaştırması ve damping marjının hesaplanma teknikleri detaylı olarak düzenlenmediği için ülkelerin uygulamaları arasında farklılıklar bulunmaktadır (Oğuz, 2007, s. 36). Ulusal uygulamada farklılıklar nedeniyle bir ülkede yasal olarak kabul edilen bir faaliyetin başka bir ülke yasalarınca haksız rekabet olarak değerlendirilmesi söz konusu olabilmektedir. Söz konusu farklılıkların adaletsizliğe neden olmaması amacıyla DTÖ, fiyatlar karşılaştırılırken her bir işlem bazında normal değer ve ihrac fiyatının karşılaştırılması zorunluluğunu getirmiştir (Oğuz, 2007, s. 37).

GATT 1947 ve DTÖ Kuruluş Anlaşması'nın yanı sıra ülkeler kendi aralarında ikili anlaşmalar yoluyla da anti-damping önlemleri konusunu düzenlemektedirler. Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu arasında imzalanan 23.11.1970 tarihli "Avrupa Ekonomik Topluluğu ile Türkiye Arasında Ortaklık Kurulmasına Dair Anlaşmaya Katma Protokol" de söz konusu ikili anlaşmalardan biridir. Kısaca "Katma Protokol" olarak anılan anlaşmanın 47. maddesi, taraflar arasında damping uygulanması halinde, bu uygulamaya son verilmesi amacıyla tavsiye niteliğinde düzenleme yapmaktadır.

Türkiye'de, ithalatta damping ve sebep olduğu zarara karşı yerli üretimin korunması amacıyla yapılacak olan işlemler, 14.6.1989 tarihli ve 3577 sayılı İthalatta Haksız Rekabetin Önlenmesi Hakkında Kanun doğrultusunda gerçekleştirilmektedir. Bu Kanunun 2. maddesi a bendi gereğince damping, "bir malın Türkiye'ye ihraç fiyatının, benzer malın normal değerinin altında olması" olarak tanımlanmaktadır (İthalatta Haksız Rekabetin Önlenmesi Hakkında Kanun (14/6/1989- 3577), m. 2/a). Söz konusu kanun gereğince damping uygulaması sonucu Türkiye'de bir endüstrinin zarar görmesi, zarar tehdidinin oluşması ya da kurulununun fiziki olarak gecikmesi halinde İthalat Genel Müdürlüğü gerektiğinde re'sen ya da yazılı şikayet üzerine inceleme yapmaktadır (İthalatta Haksız Rekabetin Önlenmesi Hakkında Kanun (14/6/1989- 3577), m. 3,4). İthalatta Haksız Rekabeti Değerlendirme Kurulu tarafından yürütülen soruşturma sonucunda geçici önlem, fiyat taahhüdü ya da dampinge karşı vergi uygulanması mümkündür (İthalatta Haksız Rekabetin Önlenmesi Hakkında Kanun (14/6/1989- 3577), m. 6). Aynı Kanun 8. maddesinde belirtildiği üzere, anti-damping vergisinin mükellefi dampinge konu olan ürünü ithal eden kişi ya da firmalardır. Söz konusu vergi Gümrük İdareleri tarafından tahsil edilmekte ya da teminata bağlanmaktadır (İthalatta Haksız Rekabetin Önlenmesi Hakkında Kanun (14/6/1989- 3577), m. 9).

Anti-damping önlemleri sayısı günümüzde hızla artış göstermektedir. Dünya genelinde Nisan 2019 itibarıyla devam etmekte olan 1827 adet anti-damping önlemi bulunurken Haziran 2019 itibarıyla bu sayı 1861 olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun yanı sıra 280 adet soruşturmanın 18'i Türkiye tarafından başlatılmıştır (World Trade Organization). Türkiye'de 12.04.2019 itibarıyla yayımlanmış olan toplam 763 adet tebliğ bulunmaktadır. Bu tebliğler anti-damping önlem soruşturması açılmasına ilişkin kararları, ara ve nihai gözden geçirme soruşturmalarını ve alınan nihai önlem kararlarını içermektedir.

Türkiye'de ilk anti-damping soruşturması, İthalatta Haksız Rekabetin Önlenmesi Hakkında Kanun'un yürürlüğe girdiği 1989 yılında gerçekleştirilmiş ve özellikle 2000 yılından itibaren anti-damping önlemleri özellikle Çin'e karşı sıkça kullanmaya başlamıştır (Avşar, 2014, s. 3). İthalatta haksız rekabetin önlenmesine ilişkin ilk soruşturmanın açılmasına karar verilmesi 30.11.1989 tarihinde gerçekleşmiş olup, Doğu Almanya ve Çin Halk Cumhuriyeti menşeli termometrelerin Türkiye piyasalarına dampingli fiyatla girdiği iddiası nedeniyle alınan bu karar 07.12.1989 tarihli 20365 sayılı Resmi Gazetede yayımlanmıştır. (İthalatta Haksız Rekabetin Önlenmesine İlişkin Tebliğ. (R.G. 11/10/1990-20662)).

Damping soruşturmaları sonucunda anti-damping önlemi alınması ya da önlem alınmadan soruşturmaların kapatılması mümkün olabilmektedir. Açılan damping soruşturmaları sonucunda verilen ilk karar 11.10.1990 tarihli, 20662 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan ithalatta haksız rekabetin önlenmesine ilişkin tebliğ gereğince, Doğu Almanya ve Çin Halk Cumhuriyeti firmalarına karşı termometreler ile ilgili olarak başlatılan soruşturmanın herhangi bir önlem alınmadan kapatılması olmuştur (İthalatta Haksız Rekabetin Önlenmesine İlişkin Tebliğ. (R.G. 11/10/1990-20662)).

Türkiye'de kesin önlem tebliğ tarihi 1998 yılından 2019 yılı Nisan ayına kadar değişkenlik gösteren 187 adet anti-damping önlemi yürürlüktedir. Resmi Gazete tebliğ tarihi göz önünde bulundurulduğunda, 2010 yılından itibaren alınan önlemlerin sayısı 2018 yılında 10, 2017 yılında 14, 2016 yılında 9, 2015 yılında 7, 2014 yılında 9, 2013 yılında 5, 2012 ve 2011 yıllarında 1, 2010 yılında ise 7 adet olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla son 9 yılda tebliğ edilen 63 adet anti-damping önlemi hala yürürlüktedir.

Anti-damping önlemleri alındıktan sonra gözden geçirmeye tabi olmaktadır ve bunun sonucunda önlemlerin kaldırılmasının yanı sıra değiştirilerek ya da aynı şekilde devam etmesi de söz konusu olabilmektedir. Bu bölümde Ek-1'de gösterilmekte olan

Türkiye'de Nisan 2019 itibarıyla açılan ilk soruşturmalar ya da gözden geçirme soruşturmaları sonucunda yürürlükte bulunan önlemler açıklanacaktır.

Açıklanmış bulunan anti-damping önlemleri göz önünde bulundurulursa halihazırda yürürlükte bulunan anti-damping önlemlerinin ilki 1997 yılında Çin Halk Cumhuriyeti menşeli firmalara karşı açılan ve 1998 yılında kesin önlem kararıyla sonuçlanan soruşturmadır. Söz konusu soruşturma ile başlayıp 2019 Nisan ayına kadar geçerli bulunan 187 anti-damping önleminde 63 adedi Çin Halk Cumhuriyeti firmalarına karşı alınmıştır. Aynı tarihte Türkiye'de yürütülmekte olan 18 adet soruşturma, süresi dolan 61 adet anti-damping önlemi mevcuttur.

Tablo-1. Ülkeler İtibarıyla Türkiye Tarafından Başlatılan Soruşturma ve Uygulanan Anti-Damping Önlem Sayıları (Nisan 2019)

Ülke Adı	Yürürlükteki Anti-damping Önlem Sayısı	Devam Eden Anti-damping Soruşturması Sayısı	Süresi Dolan Anti-damping Önlem Sayısı
ABD	4	-	-
Almanya	3	1	-
Bangladeş	1	-	-
Belarus	-	-	1
Belçika	-	-	1
Brezilya	2	-	-
Bulgaristan	4	-	3
Çekoslovakya	-	-	1
Çin Halk Cumhuriyeti	63	6	15
Endonezya	12	1	2
Filipinler	2	-	-
Finlandiya	1	-	2
Güney Kore	8	-	4
Hindistan	11	2	1
Hollanda	-	-	1
Hong Kong	1	-	-
İran İslam Cumhuriyeti	2	-	-
İspanya	2	-	-
İsrail	2	-	1
İsveç Krallığı	1	-	-
İtalya	2	1	2
Kanada	1	-	-
Macaristan	-	-	2
Malezya	13	1	-
Mısır	1	-	-
Pakistan	2	1	-
Polonya	2	-	1
Romanya	-	-	8

Rusya Federasyonu	4	-	4
Sırbistan	1	1	1
Sri Lanka	2	-	-
Suudi Arabistan	-	-	1
Tayland	12	2	1
Tayvan	13	1	5
Ukrayna	-	-	2
Vietnam	13	1	-
Yugoslavya	-	-	1
Yunanistan	2	-	1

Kaynak: T.C. Ticaret Bakanlığı web sitesinden (www.ticaret.gov.tr) alınan veriler kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Nisan 2019 itibarıyla Türkiye'de yürürlükte bulunan anti-damping önlem sayılarının gösterildiği Tablo-1 incelendiğinde halihazırda en fazla önlemin Çin Halk Cumhuriyeti menşeli firmalara karşı uygulandığı görülmektedir. Bunun yanı sıra söz konusu ülke firmalarına yönelik devam eden 6 adet soruşturma ve 2000 ile 2019 yılları arasında damping uygulamasının sonlandırılması nedeniyle süresi dolan 15 adet anti-damping önlemi bulunmaktadır.

Tablo-2'de Haziran 2019 itibarıyla anti-damping önlemi almak suretiyle yerli endüstrilerini korumayı amaçlayan ilk 10 ülke gösterilmektedir. Buna göre ABD, dünyada anti-damping önlemlerine en sık başvurmuş bulunan ülke konumundadır. ABD'yi Hindistan, Türkiye, Brezilya ve Avrupa Birliği takip etmektedir. Çin Halk Cumhuriyeti ise halihazırda en sık önleme başvuran 6. ülke olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tablo-2. Anti-damping Önlem Sayıları İtibarıyla İlk 10 Ülke (Haziran 2019)

Ülke	Yürürlükteki Önlem Sayısı
ABD	361
Hindistan	275
Türkiye	182
Brezilya	168
Avrupa Birliği	121
Çin Halk Cumhuriyeti	106
Arjantin	97
Kanada	83
Meksika	70
Avusturalya	64

Kaynak: Dünya Ticaret Örgütü web sayfasından (<http://i-tip.wto.org/goods/Forms/TableView.aspx?mode=modify&action=search>) alınan veriler kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Ülkeler almış oldukları önlemlerin yanı sıra halihazırda çeşitli anti-damping soruşturmaları da yürütmektedir. Tablo-3'te gösterildiği üzere Haziran 2019 itibarıyla en sık anti-damping soruşturması yürütmekte olan ülke ABD olarak karşımıza çıkmaktadır. ABD'yi Hindistan, Arjantin, Avrupa Birliği, Avusturalya ve Çin Halk Cumhuriyeti takip etmektedir. Türkiye söz konusu ülkeler arasında 9. sırayı Brezilya, Meksika ve Pakistan ile paylaşmaktadır.

Tablo-3. Anti-damping Soruşturma Sayıları İtibarıyla İlk 10 Ülke (Haziran 2019)

Ülke	Devam Eden Soruşturma Sayısı
ABD	41
Hindistan	38
Arjantin	25
Avrupa Birliği	17
Avusturalya	16
Çin Halk Cumhuriyeti	16
Ukrayna	15
Endonezya	12
Kanada	10
Brezilya	9

Kaynak: Dünya Ticaret Örgütü web sayfasından (<http://itip.wto.org/goods/Forms/TableView.aspx?mode=modify&action=search>) alınan veriler kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Dünya genelinde halihazırda devam etmekte olan tüm anti-damping önlemleri ve başlatılan soruşturmalar içinde Haziran 2019 itibarıyla Türkiye menşeli firmalara yönelik 10 adet soruşturma, 30 adet anti-damping önlemi bulunmaktadır. Türkiye firmalarına karşı soruşturma yürütmekte olan ülkeler Tablo-4'te gösterildiği gibi, ABD, Avrupa Birliği, Avusturalya, Endonezya, İsrail, Kanada, Pakistan ve Ukrayna'dır. Bunun yanı sıra açılmış olan soruşturmalar sonucunda Türkiye firmalarına karşı anti-damping önlemi uygulamakta olan ülkeler ABD, Arjantin, Avrupa Birliği, Brezilya, Çin Halk Cumhuriyeti, Dominik Cumhuriyeti, Fas, Filipinler, Hindistan, İsrail, Kanada, Mısır, Pakistan ve Tayland olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tablo-4. Ülkeler İtibarıyla Türkiye'ye Karşı Başlatılan Soruşturma ve Uygulanan Anti-Damping Önlem Sayıları (Haziran 2019)

Ülke Adı	Yürürlükteki AD Önlem Sayısı	Devam Eden AD Soruşturması Sayısı
ABD	10	1
Arjantin	1	-
Avrupa Birliği	1	2
Avusturalya	-	1
Brezilya	1	-
Çin Halk Cumhuriyeti	1	-
Dominik Cumhuriyeti	1	-
Endonezya	-	1
Fas	2	-
Filipinler	1	-
Hindistan	2	-
İsrail	1	2
Kanada	4	1
Mısır	3	-
Pakistan	1	1
Tayland	1	-
Ukrayna	-	1

Kaynak: Dünya Ticaret Örgütü web sayfasından (<http://i-tip.wto.org/goods/Default.aspx>) alınan veriler kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Türkiye menşeli firmalara yönelik olarak devam etmekte olan anti-damping önlemlerinin gösterildiği Tablo-5'e göre en sık önleme maruz kalan sektör çoğunlukla inşaatlarda kullanılan ürünlerin yer aldığı maden ve metal sektörüdür. Söz konusu sektörü petro-kimya ve kimya sektörü takip etmektedir.

Tablo-5. Türkiye'ye Yönelik Yürürlükte Bulunan Anti-damping Önlemleri (Haziran 2019)

Ülke	Soruşturma Başlama Tarihi	Önlemin Yürürlüğe Girdiği Tarih	Önlemin Uzatılma Tarihi	Ürün Adı	Sektör*	Önlem Oranı (CIF%)/Miktarı
ABD	9.08.1985	15.05.1986	08.08.2006 17.07.2012	Dairesel Kaynaklanmış Karbonlu Çelik Boru ve Tüp	MM	% 0.95-4.46
ABD	8.06.1995	24.07.1996	12.10.2007 02.06.2009 04.11.2011 17.09.2013	Makarna	GD	% 51.49

ABD	24.07.2007	30.05.2008	30.07.2008 19.09.2011 23.06.2014	LED ışıklı dikkörtgen boru ve tüp	PK	%0
ABD	29.07.2013	10.09.2014	-	Petrol alanı boru ürünleri	MM	-
ABD	14.11.2014	1.12.2015	-	Kaynaklı hat borusu	MM	% 6.66-22.95
ABD	17.08.2015	13.09.2016	-	Kalın duvarlı dikkörtgen kaynaklanmış karbon çelik boru ve tüp	MM	% 0-14.48
ABD	9.09.2015	3.10.2016	-	Sıcak haddelenmiş yassı çelik ürünler	MM	% 4.15-6.77
ABD	5.05.2016	1.02.2017	-	Karbon ve alaşımlı çelik sac	MM	% 50
ABD	18.10.2016	14.07.2017	-	Çelik beton takviye çubuğu	MM	% 5.39-9.06
ABD	26.04.2017	21.05.2018	-	Karbon ve alaşımlı çelik filmaşın	MM	% 4.93-7.94
Arjantin	8.12.2016	23.04.2018	-	Bulaşık makinesi	MK	% 54
Avrupa Birliği	1.11.2011	29.01.2013	27.01.2018	Demir veya çelikten tüp ve boru bağlantı parçaları	MM	-
Brezilya	23.11.2010	1.03.2012	23.02.2018	Polietilen tereftalat film	PT	-
Çin Halk Cumhuriyeti	14.07.2015	14.07.2016	-	Poliakrilonitril lif	TK	% 8.2
Dominik Cumhuriyeti	23.07.2010	13.06.2011	30.11.2016	Betonarme çelik çubukları	MM	% 14
Fas	21.01.2013	26.09.2014	-	Sıcak haddelenmiş çelik levha	MM	% 22.11-29.12
Fas	21.03.2016	16.01.2018	-	Buzdolabı	MK	% 14.13
Filipinler	7.06.2013	9.01.2015	-	Buğday unu	GD	% 16.19
Hindistan	10.02.2012	18.04.2013	21.12.2016	Çamaşır sodası	PT	-
Hindistan	17.03.2017	20.03.2018	-	Dimetilasetamid	PT	87-211 \$/ton
İsrail	27.10.2015	23.11.2016	-	Düz cam	MM	% 26.5-70.7
Kanada	21.05.2003	23.12.2003	22.12.2008 20.12.2013	İçi boş yapısal bölümler	MM	-
Kanada	13.06.2014	9.01.2015	-	İnşaat demiri	MM	-
Kanada	21.07.2014	2.04.2015	-	Petrol alanı boru ürünleri	MM	% 41
Kanada	28.12.2017	26.07.2018	-	Kuru buğday makarnası	GD	% 7
Mısır	14.04.2015	28.01.2016	-	Islak mendil	TK	% 72
Mısır	1.10.2015	5.10.2016	-	Elektrik ark kaynağı için temel metal kaplamalı elektrotlar (kaynak telleri)	MM	% 23-58

Mısır	22.12.2016	6.12.2017	-	Demir alaşımlı veya alaşımsız çelik çubuklar	MM	% 10-19
Pakistan	31.08.2009	6.07.2011	20.01.2017	Hidrojen peroksit	PT	% 25.61
Tayland	18.01.2016	16.05.2017	-	Yassı sıcak haddelenmiş çelik	MM	% 6.88-38.23

Kaynak: Dünya Ticaret Örgütü web sayfasından (<http://itip.wto.org/goods/Forms/TableView.aspx>) alınan veriler kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

*T.C. Ticaret Bakanlığı'na göre MM: Maden ve Metal, GD: Gıda, PK: Plastik ve Kauçuk, MK: Makine, PT: Petro-Kimya ve Kimya, TK: Tekstil sektörlerini temsil etmektedir.

Türkiye'de yerleşik firmalara yönelik olarak uygulanmakta olan anti-damping önlemlerinin yanı sıra Haziran 2019 itibarıyla devam etmekte olan ve henüz sonuçlanmamış soruşturmalar Tablo-6'da gösterilmektedir. Buna göre Avrupa Birliği ve İsrail tarafından başlatılmış ve devam etmekte olan 2 adet, ABD, Avustralya, Endonezya, Kanada, Pakistan ve Ukrayna firmaları tarafından yapılan başvuru üzerine başlatılmış olan birer adet soruşturma mevcuttur. Söz konusu 10 soruşturmanın 7 adedi maden ve metal sektöründe bulunmakta olup, halihazırda yürürlükte bulunan önlemlerde olduğu gibi en yüksek orana sahiptir.

Tablo-6. Türkiye'ye Yönelik Devam Eden Anti-damping Soruşturmaları (Haziran 2019)

Ülke	Soruşturma Başlama Tarihi	Ürün Adı	Sektör*
ABD	20.02.2018	Büyük çaplı boyuna kaynaklı boru	MM
Avrupa Birliği	23.06.2017	Düşük karbonlu ferrokrom	MM
Avrupa Birliği	28.09.2018	Kaynaklı borular, borular ve kare veya dikdörtgen kesitli içi boş profiller, dökme demir dışında demir veya paslanmaz çelikten mamul (İçi boş bölümler)	MM
Avustralya	16.11.2018	Çelik takviye çubuğu	MM
Endonezya	27.08.2014	Buğday unu	GD
İsrail	18.05.2017	Portland çimentosu	DG
İsrail	27.06.2017	Bakır iletkenli alçak gerilim kabloları	MM
Kanada	20.07.2018	Kaynaklı karbon çelik boru	MM

Pakistan	1.11.2018	Alüminyum içecek kutuları	MM
Ukrayna	2.11.2017	Enjektör	PK

Kaynak: Dünya Ticaret Örgütü web sayfasından (<http://itip.wto.org/goods/Forms/TableView.aspx>) alınan veriler kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

*T.C. Ticaret Bakanlığı'na göre MM: Maden ve Metal, GD: Gıda, DG: Diğer, PK: Plastik ve Kauçuk sektörlerini temsil etmektedir.

Sonuç

Dünya ticaretinde yer alan firmalar, dumpingli fiyatla satış yaptıklarında haksız rekabete neden olan bu uygulama uluslararası düzeyde en yoğun olarak eksik rekabet piyasalarında görülmekte ve zamanla monopolleşmeye neden olmaktadır. Bu durum, monopolleşen firmaların daha sonra ihraç fiyatlarını diledikleri oranda artırabilme gücü elde etmeleri anlamına gelecek ve rekabet güçlerini artırma amacı taşıyan diğer ülkeler üzerinde olumsuz bir etki yaratacaktır.

Ülkeler yerli endüstrileri üzerindeki olumsuz etkileri önlemek ya da gidermek amacıyla yasal düzenlemeler yoluna gitmektedir. Bu doğrultuda 1947 yılından itibaren GATT'a taraf olan, 1994 yılından itibaren ise DTÖ'ye üye olan ülkeler uluslararası kuruluşların bağlayıcı etkileri nedeniyle iç yasal düzenlemeleri konusunda daha etkin önlemler almaktadır. Hazırlanan bu çalışmada, söz konusu önlemlerden biri olan anti-damping vergileri incelenmiştir. Bu vergilerin uygulanması ile birlikte ithalatçı ülkelerde hem nihai ürünlerde hem de dumpingli satışa konu olan ürünün hammadde olarak kullanıldığı piyasalarda fiyat artışı yaşanmaktadır. Bu durumun sonuçları konusunda çeşitli çalışmalar sonucunda, özellikle Ar-Ge yoğun sektörlerde alınan anti-damping önlemlerin, dünya ölçeğinde yatırımların düşmesine neden olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra maliyetlerin artmasına neden olduğu sektörlerde karlılık oranlarının düşmesine yol açmaktadır. Anti-damping önlemine ya da soruşturmasına taraf olan ülkelerdeki ticaret hadlerinde düşüş olması ve ticaretin diğer ülkelere yönelmesi, olağan sonuçlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Uluslararası ticarete taraf olan ülkelerin uygulamakta olduğu anti-damping önlemlerinde misilleme yapılmasının olağan olduğu görüşü hakim olmakla birlikte Çin Halk Cumhuriyeti firmaları tarafından Türkiye'ye karşı uygulanan önlemlerin, Türkiye tarafından Çin Halk Cumhuriyeti'ne karşı uygulananlar kadar çok sayıda olmadığı gözlenmiştir. Bu nedenle çalışmanın konusunu oluşturan anti-damping önlemlerinin uygulanmasını bir kurala bağlamak doğru olmayacaktır. Bunun yanı sıra, uluslararası anlaşmalar nedeniyle düşen tarife oranlarının anti-damping vergileri ile ikame edilmesi, Türkiye'de yerleşik bulunan sektörlerin ve yerli endüstrinin korunması ve uluslararası rekabet gücünün artırılması bakımından önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

ASLAN, N. (2018). *Makro İktisat*. Ankara: Kamupark Yayınları.

AVŞAR, V. (2012). Antidumping, retaliation threats and export prices. *The World Bank Economic Review*, 1-16.

AVŞAR, V. (2014). Türkiye'nin antidumping soruşturmalarını etkileyen faktörler: sanayi verileri ile ekonometrik bir analiz. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt 9(1), 41-54.

BOWN, C. P. (2011). Taking stock of antidumping, safeguards and countervailing duties, 1990–2009. *The World Economy*, Cilt 34(12), 1955-1998.

CONWAY, P., & DHAR, S. (1994). The economic effects of widespread application of anti-dumping duties to import pricing. *Journal of Economic Integration*, Cilt 9(2), s. 172-197. Erişim tarihi: 17.09.2018, <http://www.jstor.org/stable/23000356>

CULBERTSON, W. S. (1924). Review: "Dumping: a problem in international trade". *The American Journal of International Law*, Cilt 18(2), s. 391-393. doi:10.2307/2188424.

DALE, R. (1980). *Anti-dumping law in a liberal trade order*. (Cilt 80). New York: St. Martin's Press.

DİRİKKAN, H. (1996). *Karşılaştırmalı hukuk açısından dumping ve antidumping önlemler*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Döner Sermaye Yayınları.

Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ). (1994). *Dünya Ticaret Örgütü kuruluş anlaşması*. Resmi Gazete S. 22213. Erişim tarihi: 10.09.2019, https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/22213_1.pdf

EKDİ, B. (2003). *Gümrük Birliği çerçevesinde dumping ve yıkıcı fiyat uygulamaları*. Ankara: Rekabet Kurumu.

ELELE, O. (2008). *Uluslararası ticarete dumping ve antidumping*. Ankara: Yaklaşım Yayıncılık.

European Commission. (2016). *Guide on how to draft an anti-dumping complaint*. European Commission Directorate-General for Trade. Erişim tarihi: 12.12.2018, http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/december/tradoc_112295.pdf

FALVEY, R., & WITTAYARUNGRUANGSRI, S. (2005). Market size and antidumping in duopolistic competition. *Research Paper Series of The University of Nottingham* (S. 2005/21).

Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT). (1947). *Article VI: Anti-dumping and Countervailing Duties*. Erişim tarihi: 10.02.2019, https://www.wto.org/English/Docs/E/legal_e/gatt47_01_e.htm

Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT). (1994). *Agreement on implementation of article VI of the General Agreement on Tariffs and Trade 1994*. Erişim tarihi: 10.02.2019, https://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/19-adp.pdf

GBAKOU, P. M., SADNI-JALLAB, M., & SANDRETTO, R. (2006). Antidumping procedures and macroeconomic factors: a comparison between the United States and the European Union. *Global Economy Journal*, Cilt 6(3).

GÜLTEKİN, S. (2010). Dış ticarete haksız rekabet: Damping. *Ankara Barosu Fikri Mülkiyet ve Rekabet Hukuku Dergisi*, Cilt 10(2010/1), 9-18. Erişim tarihi: 27.03.2018, <http://www.ankarabarasu.org.tr/Siteler/1944-2010/Dergiler/FMRDergisi/2010-1.pdf>

International Trade Centre UNCTAD/WTO. *Anti-dumping uygulamaları, ithalatçı ve ihracatçılar için el kitabı*. Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı, Erişim tarihi: 03.10.2017, <https://ticaret.gov.tr/data/5b8ee73113b8761b8471c2c4/ithihrelkitabi.pdf>

İthalatta Haksız Rekabetin Önlenmesi Hakkında Kanun (14/6/1989- 3577). Erişim tarihi: 21.05.2018, <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.3577.pdf>

İthalatta Haksız Rekabetin Önlenmesine İlişkin Tebliğ. (R.G. 11/10/1990-20662). Erişim tarihi: 04.05.2019, <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/20662.pdf>

İthalatta Haksız Rekabetin Önlenmesine İlişkin Tebliğ. (R.G. 11/10/1990-20662). Erişim tarihi: 04.05.2019, <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/23861.pdf>

İthalatta Haksız Rekabetin Önlenmesine İlişkin Tebliğ. (R.G. 28/11/1990-20709). Erişim tarihi: 04.05.2019, <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/20709.pdf>

- KETTERER, T. (2018). Anti-dumping use and its effect on trade liberalisation. Evidence for the European Union. *The World Economy, Cilt 41(4)*, 1111-1130.
- NAVARETTI, G. B., & SALVÌ DEL PERO, A. (2004). Antidumping and other measures of contingent protection. *Trade Policy and WTO Accession for Economic Development: Application to Russia and the CIS*.
- OĞUZ, S. (2007). *Anti dumping*. Ankara: Orion Yayınevi.
- ÖZER, H., & ERKAL, G. (2016). Türkiye'nin antidumping uygulamalarının ekonometrik analizi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 30(2)*, 441-454.
- PARKINSON, F. (1981). Review of anti-dumping law in a liberal trade order. *International Affairs*, 497-498.
- PRUSA, T. J. (1992). Why are so many antidumping petitions withdrawn? *Journal of International Economics, Cilt 33(1-2)*, 1-20.
- PRUSA, T. J. (2005). Anti-dumping: a growing problem in international trade. *The World Economy, Cilt 28(5)*, 683-700.
- SEYİDOĞLU, H. (2013). *Uluslararası İktisat*. İstanbul: Güzem Can Yayınları No:26.
- STIGLITZ, J. E. (1997). Dumping on free trade: the U.S. import trade laws. *Southern Economic Journal, Cilt 64(2)*, 402-424.
- VANDEBUSSCHE, H., VEUGELERS, R., & JOZEF, K. (2001). Unionization and European antidumping protection. *Oxford University Press (S. 53)*, 297-317.
- World Trade Organization (WTO). Erişim tarihi: 21.05.2019, <http://i-tip.wto.org/goods/Forms/GraphView.aspx>

Summary

Along with the increase in the volume of international trade movements, the cooperation between countries and the variety of products tend to increase. Therefore, countries that want to protect their domestic industries at international level resort to various methods. Tariff rates are reduced through bilateral agreements such as free trade agreements and customs unions. Nowadays, anti-dumping measures as one of these tools, are widely used.

According to the Article VI, sub-article 6(a) of the The General Agreement on Tariffs and Trade (GATT) none of the contracting parties shall levy anti-dumping duties unless there is a material injury in the domestic industry due to dumping or it retards the establishment of the domestic industry. Dumping is not prohibited by GATT, but importing countries have the right to compensate for damages caused by dumping. In the Uruguay Round (1986-94) which is the eighth round of the GATT, World Trade Organization (WTO), took its final form in 1994 and with the decision taken during this round, the WTO began operations in 1995. One of the codes signed in the Uruguay Round is the "Agreement on Implementation of Article VI of the General Agreement on Tariffs and Trade" the terms and conditions of which is stated in Annex 1 of the Agreement Establishing the WTO. According to the sub-article 2.2 of this agreement, in order to accept the price of an exported product as dumped, it must be exported at a lower price than the comparable price of similar product in the domestic market of the exporting country. If the product does not take place in the domestic market of the exporter country, then a comparable price should be determined by comparing the price of a like product exported to a third country or by adding administrative, sales, general costs and an appropriate profit rate to the production cost in the country to find a dumping margin. Article 2 of the Agreement contains detailed information on the conditions of determining the normal value, cost and export price levels to be taken into account in the calculation of the dumping margin.

The dumping margin can be defined as the negative difference between the export price and the domestic normal value. The export price is the factory sale price paid by the first individual purchaser of the product. Documents showing the export price may be invoices, price offers, price lists, records of the sales representatives or official statistics held in the importing country.

The importing country may start an investigation, take temporary or definite measures or apply a tax against the dumping. This tax to be applied against dumping is called an anti-dumping tax. The determination of dumping is not the only condition for the anti-dumping duty to be levied on, the relevant industry must be under threat or actually damaged. Measures to be taken as a result of the investigation may be provisional measures, price undertakings and final anti-dumping actions. Provisional measures can be taken in the form of cash deposit or bond. Here, the duty against dumping must not exceed the estimated dumping margin.

In order to increase the competitiveness at the international level in the world trade, USA is observed to be the country that mostly uses anti-dumping investigation and measures. India ranks the number two, whereas is followed by Turkey. This shows that it may not be possible to differentiate countries as developing or developed countries in terms of duties practices.

Legislation related to anti-dumping measures in Turkey began in 1989 when the "Law on Prevention of Unfair Competition in Imports" came into force. The first anti-dumping investigation in Turkey started for the People's Republic of China and East Germany based companies and concluded with the decision to close down without measures. As of June 2019, the most frequent implementation of the measures, especially after 2000, is against the People's Republic of China. As for Turkey based companies, US is the most frequently implementing country against Turkey based companies. In addition, mining and metals sector is the one to be observed as the most frequently referenced sector by and against Turkey.

Olumsuz Güncel Gelişmelerin ve Krizlerin Türk Turizmine Etkileri: Profesyonel Turist Rehberlerinin Değerlendirmeleri ve Sektörel Çözüm Önerileri

İlker ŞAHİN*, F. Özlem GÜZEL**

Öz

Arap Baharı neticesinde geçtiğimiz yıllarda siyasi, ekonomik ve sosyolojik açıdan büyük değişimler yaşayan Ortadoğu ülkelerine coğrafi ve kültürel yakınlığı bulunan Türkiye, 2020 yılında Çin-Vuhan kentinden dünyaya yayılan ölümcül yeni tip koronavirüs (COVID-19) salgınıyla mücadele etmiştir. Son dönemde meydana gelen güncel gelişme, pandemi ve krizler başta turizm olmak üzere birçok sektörü olumsuz etkilemiştir. Bu noktadan hareketle, araştırmanın temel amacı kokartlı turist rehberlerinin olumsuz güncel gelişmeler karşısında turizmin karakteristik özelliklerini nasıl değerlendirdiklerini ve hangi alternatif çözüm önerilerini sunduklarını ortaya çıkarmaktır. Keşifsel bakış açısını benimseyerek bütüncül çoklu durum deseninde tasarlanan bu çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Bu amaç doğrultusunda ülke imajının turistler nezdinde şekillenmesine büyük rol oynayan turist rehberleri nitel araştırmanın örneklemini oluşturmaktadır. 65 profesyonel turist rehberinden görüşme tekniğiyle elde edilen veriler, kodlama metodu kullanılarak betimsel analize tabi tutulmuştur. Bulgulara göre, olumsuz güncel gelişmeler ve krizler karşısında turizmin "kırılgan yapı, rekabetçi yapı, ikame edilebilirlik özelliği ve ülke imajının zedelenmesi" olmak üzere dört yapısal özellik gösterdiği ortaya çıkmıştır. Rehberlerin turizm sektöründe alınması gereken önlemlere ilişkin "güvenlik vaadi, tanıtım faaliyetleri, destinasyon markalaşması ve hedef pazar çalışmaları" başta olmak üzere toplam 14 ana tema ile bunlara bağlı 64 alt temada uygulamaya dönük sektörel çözüm önerileri sundukları ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Turizmde Kriz, Politik Kriz, Turizmde Sektörel Öneriler, Turist Rehberleri, Koronavirüs.

Özgün Araştırma Makalesi (Original Research Article)

Geliş/Received: 18.03.2019

Kabul/Accepted: 13.04.2020

DOI: <https://dx.doi.org/10.17336/igusbd.541284>

* Arş. Gör., Akdeniz Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Turizm Rehberliği Bölümü, Antalya, Türkiye, E-posta: ilkersahin@akdeniz.edu.tr, ilkersahin1985@hotmail.com ORCID <https://orcid.org/0000-0002-0516-4675>

** Doç. Dr., Akdeniz Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Turizm Rehberliği Bölümü, Antalya, Türkiye, E-posta: ozlemguzel@akdeniz.edu.tr, ozlemguzel@hotmail.com ORCID <https://orcid.org/0000-0003-0081-3530>

The Impacts of Negative Current Incidents and Crises on Tourism Sector: Evaluations and Sectoral Solution Offers by Professional Tourist Guides

Abstract

Having geographical and cultural proximity to the Middle East countries undergoing great deal of political, economic and sociological changes in the last years as a result of 'Arab Spring', as well as struggling with China-Wuhan-originated deadly worldwide coronavirus (COVID19) pandemic in 2020, Turkey faced with many problems in many sectors particularly in tourism as a result of current incidents and unexpected crises. From this point of view, the main purpose of this research is to reveal how the tourist guides assess the characteristics of tourism sector and which alternative solutions they suggest against the current events. The qualitative research method is adopted in the exploratory study using a holistic multiple case pattern. The data obtained from the interviews with 60 professional tourist guides were subjected to descriptive content analysis using the coding method. According to the findings "sensitive structure, competitive structure, substitutability and damage to the country image were found out to be four main characteristics of tourism industry. Practical solution proposals by guides associated with tourism industry have been emerged in a total of 14 themes with 64 sub-themes.

Keywords: Crisis in Tourism, Political Crisis, Solution Proposals in Tourism, Tourist Guides, Coronavirus.

1. Giriş

Olumsuz bir durumu ya da olumsuz sonuçlar doğuran dönemselsel zorlu bir süreci ifade eden krizler, her ne kadar yaşanması pek arzu edilmese de belirli dönemlerde ansızın sahneye çıkarak ardında telafisi uzun zaman alan derin izler bırakmaktadır. Günlük yaşamın her alanında ortaya çıkabilen krizler, tıpta bir organda aniden meydana gelen ve yaşamsal tehlikeye neden olabilen fizyolojik bir bozukluğu; ekonomide beklenmeyen bir şekilde borsa endeksinin düşmesi, enflasyonun sürekli olarak yükselmesi, bir mal veya hizmetin kıt hale gelmesi veya resmi parada yaşanan hızlı değer kayıplarını ifade ederken; politikada ise aniden ortaya çıkan, uluslararası diplomatik ilişkileri ve siyasi dengeleri alt üst ederek ülkede istikrarsızlığa neden olan her türlü olumsuz durumu tanımlamak için kullanılmaktadır (Anderson, 2006; Glaesser, 2006; Laws ve Prideaux, 2005; Ritchie, 2004; Faulkner; 2001; Fink, 1986). Meydana geliş şekli, süresi, etki gücü, toplumsal algılanışı veya ilişkilendirildiği olumsuz anlam her ne olursa olsun krizler, meydana getirdiği olumsuz yönlü rüzgârla kitleleri etkisi altına alarak emek yoğun bir sektör olan, güven, mutlu anılar, farklı ve unutulmaz deneyimler üzerine kurulu olan turizm endüstrisinde olumsuz bir atmosfer yaratmaktadır. Laws ve Prideaux (2005) turizmde krizi, mevcut olumlu durumu aniden tersine çeviren ve destinasyonlarda adeta şok etkisi yaratarak durgunluk sürecini beraberinde getiren öngörülmesi güç bir dönem olarak ele almakta; McKercher ve Hui (2004) ise turizmde yaşanan krizleri belirli olayların bir sonucu olarak meydana gelen, turizm ve konaklama endüstrisine zarar veren, önlenmesi zor kaçınılmaz gelişmeler olarak değerlendirmektedir. Sönmez ve Tarlow'a (1997) göre turizmde krizler, normal işleyişi ve turizmle bağlantılı iş kollarını tehdit etmekte; güvenlik, turistik çekicilik, huzur ortamı ve benzeri konularda destinasyon imajını zedeleyerek turistlerin gözünde negatif algı oluşmasına yol açmaktadır. Öte yandan Parsons'a (1996) göre turizmde krizler ani, beklenen ve uzun süreli olmak üzere üç kategoride incelenmelidir. Buna göre Seymour ve Moore (2000)

tarafından kobra tipi olarak adlandırılan ve meydana gelmeden önce neredeyse hiç uyarı sinyali vermeyen ani krizler, beklenmedik bir şekilde hızla gelişim göstererek, sorunun kaynağına inilmesine veya karşı önlemler almasına imkân tanımamaktadır. Piton tipi olarak tanımlanan muhtemel krizler ise daha yavaş hareket ederek adeta geleceğinin sinyallerini önceden vermektedir. Böylece olması beklenen piton tipi krizler önceden durdurulabilir veya olumsuz etkileri minimize edilebilir. Uzun süreli krizler ise haftalarca, aylarca hatta yıllarca devam ederek bu zorlu süreçte olumsuz yansımalarını turizm sektöründe gösterebilmektedir. Türkiye gibi turizm gelirleri ve turist sayıları yüksek olan ülkeler özellikle uzun süreli krizlerden etkilenirken, ülke turizmi ciddi niteliksel ve niceliksel kayıplar yaşamaktadır.

Turizm sektörü Richter'ın (1983) vurguladığı üzere güvenli seyahat ortamı ve olumlu diplomatik ilişkilerle paralellik göstererek büyümektedir. Enders ve diğerlerinin (1992) Avrupa kıtasında gerçekleştirdiği araştırmaya göre terör saldırıları sonrasında ülkeler önemli turizm kayıpları yaşamaktadırlar. Turizm sektörü açısından bakıldığında terör olayları gibi olumsuz gelişmelerin, turistlerin karar verme süreçlerini olumsuz yönde etkilediğini, rezervasyonların iptal edilmesine neden olduğunu, turistlerin tatil sürelerini kısalttığını, turistlerin tatil destinasyonu rotalarını değiştirmelerine veya tatillerini iptal etmelerine neden olduğunu ve etkilenen ülkelerin daha fazla turist çekebilmeleri için gereken harcamalarını artırdığı görülmektedir (Güzel vd., 2016). Türkiye'de son yıllarda adeta bir zincirin halkaları gibi birbirini takip eden krizleri tetikleyen terör saldırıları, göçmen hareketliliği, doğal afetler, siyasi anlaşmazlıklar, diplomatik ilişkilerdeki duraklamalar gibi birtakım olayların yaşanması nedeniyle ülkede ciddi anlamda olumsuzluklar baş göstermiştir. 2019 yılında Çin'in Hubei eyaletine bağlı Wuhan şehrindeki bir hayvan pazarında ortaya çıkarak 2020'de tüm dünyayı etkisi altına alan, kısa sürede aşırı yüklenilmesinden dolayı bir çok ülkede sağlık sistemlerinin çökmesine, sokağa çıkma yasaklarının getirilmesine ve binlerce insanın ölümüne neden olan "global ölçekli" yeni tip koronavirüs (COVID-19) hastalığı da bu olumsuz güncel gelişmeler arasındadır. Bu çalışmada, önemli turizm paydaşları arasında yer alan; icra ettikleri mesleğin doğası gereği turistlerle ve birçok turizm işletmesi ile yoğun iletişim ve etkileşim içinde olan turist rehberlerinin bakış açısıyla krizlerin ve olumsuz gelişmelerin turizm sektörüne yansımaları ve gerçekleştirilebilecek eylem planı girdileri kapsamlı olarak değerlendirilmiştir.

2. Kuramsal Çerçeve: Krizlerin ve Olumsuz Gelişmelerin Türk Turizm Sektörüne Yansımaları

Ülkelerin sosyo-ekonomik gelişme düzeyine, politik istikrarına ve dünya ekonomik konjonktüründeki olumsuz gelişmelere karşı duyarlı bir sektör olan turizm, ülkedeki yapısal ve konjonktürel sorunlardan çeşitli ölçülerde ve olumsuz biçimde etkilenmektedir (Ünlüoğlu vd., 2009, s.40). Turizmde krize neden olacak en önemli risk faktörleri terörizm, savaşlar, politik istikrarsızlık, salgın hastalık başta olmak üzere sağlık problemleri ve suçlar olarak sıralanmaktadır (Lepp ve Gibson, 2003). De Sausmarez'e (2007) göre krizler, insan (terörizm, diplomatik gerginlik, savaş vb.) ve doğa (tayfun, tsunami, deprem, kasırga, virüs salgını vb.) kaynaklı olmak üzere iki farklı şekilde ortaya çıkmaktadır. Turizm bağlamında tarihsel geçmiş incelendiğinde dünyadaki modern kitle turizm faaliyetlerini doğrudan etkileyen olumsuz gelişmelerin ardı ardına meydana geldiği ve ülkelerin turizm ekonomilerinde kısa sürede telafisi mümkün olmayan derin etkiler yarattığı görülmektedir. Körfez Savaşı (1990); İkiz Kuleler Saldırısı (2001), Bali bombalı terör saldırıları (2002), Sars salgını (2002), Tsunami faciası (2004), Madrid Tren Garı saldırıları (2004), kuş gribi salgını (2005), Mısır Sharm-el-Sheik'te otele gerçekleştirilen bombalı saldırılar (2005), Katrina kasırgası (2005), Domuz gribi (2006),

küresel ekonomik kriz (2008-2009), Arap Baharı (2011), Mers salgını (2012), Ebola salgını (2013), Mısır'da gerçekleşen darbe (2013), Paris terör saldırısı (2015), Brüksel'de bombalı saldırı (2016), Fransa'nın Nice kentinde bombalı araç saldırısı, Suriye olayları ve mülteci krizi (2015-2016-2020), Koronavirüs salgını (2019-2020) gibi olaylar dünya turizm hareketlerinde mevcut dengeleri sarsmıştır.

Hawaii Üniversitesi Ekonomi Profesörü Carl Bonham başkanlığında hazırlanan rapora göre, saldırılar neticesinde oluşan güvensiz atmosfer nedeniyle 2001-2004 yılları arasında ABD, turizm gelirlerinde milyonlarca dolar kayıp vererek, turist sayısında 27 milyon kişiye ulaşan ani bir düşüş yaşamıştır (Sarıçay ve Ünal, 2014). Öte yandan Hint Okyanusu Depremi ve Tsunami sırasında en çok can kaybı yaşanan ülkelerden birisi Tayland'da turizm durma noktasına gelerek yüzlerce kişinin işsiz kalmasına zemin hazırlamıştır. 1990'larda baş gösteren Körfez Savaşı ile kısıtlanan, Irak olayları, Arap Baharı, DEAŞ (İŞİD) sorunu, İsrail-Filistin çekişmesi, Kudüs anlaşmazlığı, Suriye iç savaşı ve mülteci sorunuyla daha da alevlenen ve gergin iklimi körükleyen gelişmeler, Ortadoğu'da güven ortamını yok ederek bölgedeki turizm faaliyetlerine ağır darbe vurmuştur. Gerek sahip olduğu stratejik konum ile Avrupa ülkelerine geçiş noktası olması, gerekse siyasi veya toplumsal istikrar ve güvenlik sorunları yaşayan ülkelere olan coğrafi, dini ve kültürel yakınlığı nedeniyle Türkiye, belirli dönemlerde kriz ve olumsuz gelişmelerin etkilerine açık bir şekilde maruz kalabilmektedir. Yakın veya uzak coğrafyalardaki sosyo-ekonomik gelişmelerden, salgın tehlikelerinden, olumsuz diplomatik ilişkilerden, politik ve ekonomik krizlerden, savaşlardan, terörizmden, dünyanın önde gelen ülkelerinin kendi toprakları dışında uyguladığı siyasi veya tarihsel temelli faaliyetlerden veya uluslararası anlaşmazlıklardan hızlı etkilenen ve güncel gelişmelere hızlı tepki veren bir yapıda olan Türkiye'deki kitlesel turizm hareketleri, genellikle dış pazara ve yabancı tur operatörlerine bağımlı olarak domino etkisine açık; hassas dengeler üzerine kurulu bir mekanizma içinde faaliyet göstermektedir. Önemli tatil destinasyonları ile turistik çekim merkezlerine ev sahipliği yapan ve geçmişte turist sayılarını bir önceki yıla göre artırma eğiliminde olan Türkiye, özellikle son on iki yıl içinde meydana gelen olumsuz gelişmelerden önemli ölçüde etkilenmiştir. Özellikle 2020 yılında tüm dünya ile birlikte ülkeyi etkisi altına alan Çin kaynaklı koronavirüs salgını başta olmak üzere meydana gelen olumsuz güncel gelişmeler ve diplomatik ilişkilerdeki anlaşmazlıklar neticesinde gün geçtikçe derinleşen ve etki çapını büyüten kriz ortamı, turizmde *'duraklama ve durgunluk dönemi'* yaşanmasına neden olmuştur. Özellikle 2008 Ocak-2020 Nisan dönemi arasında Türkiye'de turizmi doğrudan veya dolaylı olarak etkilediği varsayılan gelişmeler değerlendirildiğinde Türkiye gündemini meşgul eden birçok olayın meydana geldiğini söylemek mümkündür. Bu gelişmeler: *'bombalı ve silahlı saldırılarla gerçekleştirilen terörizm, uluslararası arenada ortaya çıkan diplomatik krizler, turistlere yönelik saldırılar ve cinayetler, terör örgütlerine yönelik sınır ötesi askeri operasyonlar, 15 Temmuz darbe girişimi, mültecilerin Avrupa'ya geçişi için Türk sınır kapılarının açılması, düzensiz göçmen hareketliliği ve son olarak ülkemiz de dâhil olmak üzere tüm dünyayı etkileyen koronavirüs (COVID-19) salgını'* olarak özetlenebilir. Bu gelişmeler neticesinde, tatilini Türkiye'de geçirmeye niyetli potansiyel ziyaretçilerin gözünde olumsuz bir destinasyon imajı oluştuğu, turizmde istikrarın büyük oranda sekteye uğradığı, uluslararası medyada turistlerin ülke içinde can güvenliğinin tehlikede olacağı algısının ortaya çıktığı; *'güven ortamı ve huzurlu tatil atmosferi'* imajının zedelendiği söylenebilir. Özellikle *"Türkiye'de turizm sektörü, gerek 2015 yılının sonlarında ve 2016 yılının ilk aylarında yaşanan terör eylemleri nedeniyle, gerekse muhtelif tarihlerde turistlere yönelmiş olan münferit olaylar nedeniyle, 2016 yılında zorlu bir döneme girmiştir. Türkiye'ye turist gönderen ülkelerdeki hükümetlerin ve medyaların olumsuz yaklaşımları da buna etki etmiştir"* (Aras, 2017, s.589).

2016 yılında gerçekleşen terör olaylarının en büyük kaybeden ülkelerinden biri olarak Türkiye'yi gösteren Isaac ve Velden (2018), Alman turistlerin Türkiye'ye yönelik tutumlarında seyahat risk algısı üzerine yaptığı çalışmada Almanların Türkiye güvenlik algısının oldukça düşük olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca araştırma katılımcıları, Türkiye ve Mısır'ı en güvensiz ülkeler olarak betimlerken, gelecek sene içinde Türkiye'ye seyahat etme isteklerinin oldukça düşük olduğunu belirtmiştir.

Tablo 1'de Türkiye Seyahat Acenteleri Birliği (TÜRSAB) ve Kültür ve Turizm Bakanlığı Yatırım ve İşletmeler Genel Müdürlüğü'nden elde edilen veriler görülmektedir. Verilere göre Türkiye, 2008-2013 yılları arasında ziyaretçi sayısını ve turizm gelirini bir önceki yıla göre çok az miktarlarda artırmasına rağmen bu dönemde yavaş artış hızına sahip durağan karakterli bir grafik elde etmiştir. Tablo 1'de dikkati çeken bir diğer nokta, 2008-2009 yılları arasında dünyayı etkisi altına alan küresel ekonomik kriz yıllarında Türkiye'nin ziyaretçi sayısını ve gelirini ciddi oranda kayıp vermeksizin koruyabilmiş olmasıdır. Türkiye açısından olumsuz olayların ardı ardına patlak verdiği Suriye iç savaşı, mülteci krizi, darbe girişimi, terör olayları, Rus uçağının düşürülmesi ve Rus büyükelçi Andrey Karlov'un suikaste kurban gitmesi nedeniyle Rusya ile diplomatik ilişkilerin uzunca bir süre durağan ve gergin bir seyir izlemesi, AB ülkeleriyle diplomatik ilişkilerin sekteye uğradığı 2016 yılında Türkiye'nin bir önceki yıla göre 10 milyondan fazla ziyaretçi kaybına uğradığı görülmektedir. 2016 yılı Türkiye'nin maksimum düzeyde turizm geliri kaybına uğradığı dönem olarak göze çarpmaktadır. Veriler incelendiğinde 2016 yılında Türkiye'nin turizm geliri kaybının 9 milyon doları aştığı görülmektedir. Veriler, Türkiye'nin 2017 yılında turist sayısı ve gelir miktarını artırma eğiliminde olduğunu ve geçmişin izlerini silerek tekrar toparlanma sürecine girdiğinin sinyallerini vermektedir. Bunu doğrulayan 2018 ve 2019 verileri, turizm gelirlerinde önemli düzeyde bir artış kaydedildiğini göstermektedir. Ziyaretçi sayılarında yaşanan 2016'daki sert düşüşün 2017'de telafi edilerek sayının yukarı yönde ivme kazanması ve özellikle 2018 ile 2019 yıllarında yüksek rakamlara ulaşılması dikkat çekmektedir. Tüm dünya ile birlikte Türkiye'yi de etkisi altına alan ve turizmde duraklama dönemine neden olan COVID-19 salgınının şuan itibarıyla netlik kazanmayan 2020 ziyaretçi rakamlarına nasıl yansıtacağı merak konusudur.

Tablo 1. 2008-2019 Dönemi Ziyaretçi Sayıları ve Turizm Gelirleri

Yıl	Turizm Geliri (\$)*	Ziyaretçi Sayısı
2008	19.612.296	26.431.124
2009	19.063.702	27.077.114
2010	19.110.003	28.632.204
2011	22.222.454	31.456.076
2012	22.410.364	31.712.832
2013	25.322.291	34.910.098
2014	27.778.026	36.837.900
2015	25.438.923	36.244.632
2016	15.991.381	25.352.213
2017	20.222.971	32.410.034
2018	24.028.311	39.488.401
2019	28.704.946	45.058.286

Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı (2019), TÜRSAB (2019).

*Sadece ülkeye giriş yapan yabancı turist sayılarını ve onlardan elde edilen turizm gelirlerini kapsamaktadır. Yabancı ziyaretçilere ilişkin daha net bir analiz gerçekleştirmek amacıyla yurtdışında ikamet eden Türk vatandaşları kapsam dışında tutulmuştur.

Tablo 2'de Turizm Data Bank'tan elde edilen veriler ışığında 2013-2019 yılları arasında gerçekleşen paket tur satışları ve milliyetlere göre dağılımlarına yer verilmiştir. 2014 yılında toplamda 16 milyonu aşarak son beş yılın zirvesine ulaşan paket tur sayısı 2016 yılında sert bir düşüş yaşayarak 8,7 milyona gerilemiştir. Türkiye'de gerilimi tırmandıran olayların ve gündemi sürekli olarak değiştiren sıcak gelişmelerin yaşandığı 2016 yılının meydana getirdiği olumsuz iklimin bu ani düşüşte büyük payı olduğunu söylemek mümkündür. 2016 yılına damga vuran olayların başında turist gruplarına yönelik terör saldırıları, başkentte meydana gelen patlamalar, askeri darbe teşebbüsü, OHAL uygulaması, sınır ötesi operasyonlar, AB müzakerelerinde yaşanan duraksama ve yabancı devlet adamlarına yönelik suikastler gelmektedir. Birbiri ardına meydana gelen gelişmelerin sonucunda Türkiye karşıtı olumsuz imaj ve algının, paket tur satışlarında ani gerilemeye neden olduğu ve turizm faaliyetlerini olumsuz yönde etkilediği düşünülmektedir. En durgun dönemlere sahne olan ve krizin en yoğun olarak hissedildiği 2016 yılında Rusya'dan gelenlerde %76,2, Avrupa ülkelerinden gelenlerde %31 ve OECD ülkelerden gelenlerde %35,9 oranında azalma meydana gelmiştir. 2016'da Rus turist sayısı 866 bin 256'da kalırken; Alman turist sayısı da %30,3 oranında azalarak 3 milyon 890 bin 74 kişi olarak kaydedilmiştir (Doğruluk Payı Raporu, 2016). 2016'nın yaralarını sarmaya çalışan 2017 yılında paket tur satışları 11.4 milyona ulaşarak bir önceki yıla göre daha iyi bir grafik sergilemiştir. Bu yukarı yönde ki hareketin 2018 ve 2019 yıllarında ivme kazandığı ve paket tur satışlarının 2016 yılındaki kayıpları büyük ölçüde telafi ettiği görülmektedir.

2019 yılı sonlarında Çin'in Hubei eyaletine bağlı Vuhan kentinde ortaya çıkarak 2020 yılında Türkiye dâhil olmak üzere tüm dünyayı etkisi altına alan ölümcül koronavirüs salgınının artması ve virüsün daha fazla yayılmaması için alınan seyahat yasakları, bu yükselen grafikte yeni bir duraklama dönemine girileceğinin sinyallerini vermektedir. Kültür ve Turizm Bakanlığı verilerine göre 2020 yılı Ocak-Şubat döneminde ülkemizi ziyaret eden yabancı sayısında 2019 yılının aynı dönemine göre %9,68 artış kaydedilmiştir. Yeni tip koronavirüs (Coronavirus/COVID-19) salgınına rağmen Şubat ayında Türkiye'yi ziyaret eden turist sayısı geçen yılın Şubat ayına göre yüzde 3.8 artarak 1 milyon 733 bine yükselmiştir. Bu geçici yükseliş seyri, 2020 Ocak-Şubat aylarında virüsün henüz dünyada tam yayılım göstermemiş olması, Türkiye'de ilk korona vakasının 10 Mart 2020 tarihinde görülmesi ve bununla birlikte virüsün etkilerinin Mart, Nisan ve Mayıs aylarında hissedilebileceği ile açıklanmaktadır. Uçak seferlerinin durma noktasına gelmesi ve salgın nedeniyle tedirgin olan ziyaretçilerin tatillerini ertelemeleri veya iptal etmeleri nedeniyle koronavirüsün 2020 turizmdeki asıl olumsuz etkisinin Mart ayından itibaren hissedileceği ve yaz ayı doluluk oranlarına olumsuz yansıtacağı tahmin edilmektedir. Salgının yayılış merkezi olan Çin bağlamında değerlendirildiğinde, 2020 Ocak-Şubat aylarında Türkiye'ye gelen Çinli turist sayısının geçtiğimiz senenin aynı dönemine göre yüzde 48 gerilediği görülmektedir (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2020). Türkiye'de 2020'ye ait toplam yıllık rakamlar, henüz netleşmese de Türkiye Otelciler Birliği (TUROB) tarafından açıklanan 2020 Mart ayı dış hat trafiğine ilişkin veriler, uçuşlarda %15.7 oranında bir düşüş yaşandığını göstermektedir.

Tablo 2. Paket Tur Satışları ve Milliyete Göre Dağılımı

	Toplam	Alman	Rus	İngiliz	Hollandalı	Ukraynalı	İranlı	Fransız	Japon
Yıl	Milyon	Milyon	Milyon	Milyon	Bin	Bin	Bin	Bin	Bin
2013	15,0	2,7	2,5	1,2	584,2	371,8	209,6	392,2	147,5
2014	16,1	3,0	2,7	1,4	642,1	286,4	243,2	417,7	136,8
2015	14,9	3,1	2,2	1,3	600,3	292,4	204,8	239,9	65,4
2016	8,7	2,0	0,37	0,8	424,1	550,4	399,8	92,9	15,6
2017	11,4	1,5	2,6	0,7	325,5	650,1	862,8	109,1	12,9
2018	16,2	1,8	3,3	0,9	397,5	803,4	744,9	130,6	43,1
2019	19,8	2,2	3,9	1,0	477,8	841,5	868,3	216,6	65,9

Kaynak: Turizm Data Bank (2019).

Milliyete göre dağılım incelendiğinde uluslararası diplomatik ilişkilerde ve dış siyasette yaşanan gerilimler ve anlaşmazlıkların yarattığı olumsuzluk ikliminin paket tur satışları üzerinde etkili olduğu varsayılmaktadır. Tablo 2 incelendiğinde Almanların 2013-2015 yılları arasında yükselme eğiliminde olan paket tur alımlarının 2016 ve 2017 yıllarında kademeli olarak düşüş yaşadığı görülmektedir. Bu düşüşte 12 Ocak 2016 tarihinde Sultanahmet Meydanı'nda Alman turist gurubuna yapılan ve 12 ziyaretçinin ölümüyle sonuçlanan terör saldırısı ile 2017 Mart döneminde patlak veren ve karşılıklı sert siyasi söylemlerle alevlenen Türk-Alman ilişkilerindeki gerilimli dönemin önemli ölçüde payı olduğu düşünülmektedir. Öte yandan 24 Kasım 2015 tarihinde Rus Hava Kuvvetleri'ne ait Sukhoi Su-24M tipi uçağın sınır ihlali gerçekleştirmesinden dolayı düşürülmesi, Türk-Rus ilişkilerine büyük darbe vurarak gerilimin tırmanmasına neden olmuştur. Bu olayın ardından 2016 yılında Rusların Türkiye'ye yönelik paket tur alımları çok sert bir düşüş yaşayarak 2,2 milyondan 37 bine gerilemiş; iki ülke arasında turizm faaliyetleri durma noktasına gelmiştir. 2017 yılında Rusya ile diplomatik ilişkilerin yeniden kurulması ve eski seyrine geri dönmesiyle paket tur sayıları tekrardan yükseliş eğilimine girerek 2,6 milyon düzeyine ulaşmıştır. 2016 yılını diken üstünde geçiren turizm sektöründe gerileme yaşanmış; 2017 yılında patlak veren Türkiye-Hollanda Krizi ve Rotterdam Olayları iki ülke arasındaki diplomatik ilişkilerde gerginliğe yol açmıştır. Tablo 2 incelendiğinde Türkiye-Hollanda krizinin hüküm sürdüğü 2017 yılı diplomatik duraklama döneminde Hollandalı turistlerin paket tur alımlarında gözle görülür bir azalma meydana geldiği ve son beş yılın en alt seviyesine ulaşarak rekor düzeyde düşüş yaşandığı dikkat çekmektedir. Tablo 2, 2018 ve 2019 yıllarında tüm milliyetler bazında yükselen paket tur satış grafiği elde edildiğini göstermektedir. Buna karşın koronavirüs salgınının Türkiye'de ve dünyada henüz yeni ortaya çıkması ve bu salgının henüz netlik kazanmayan 2020 rakamlarına ne yönde yansıtacağı bilinmemektedir.

Tablo 3, önde gelen turizm paydaşlarının 2020 yılına ilişkin mevcut durum ve gelecek sezona yönelik genel değerlendirmeleri ve öngörülerinin ileriye dönük karamsar bir tablo çizdiğini göstermektedir. Tabloya göre Türkiye'nin farklı illerinde yaşanan turizm paydaşları, mevcut rezervasyon iptalleri ve ziyaretçi trafiğinin durma noktasına gelmesi nedeniyle turist sayısı bazında 2020 yılında bir önceki yıla göre gözle görünür bir düşüş yaşanacağını ve koronavirüsün olumsuz etkilerinin Nisan, Mayıs ve Haziran aylarında yoğun olarak hissedileceğini düşünmektedirler.

Tablo 3. Paydaşların 2020 Sezonuna İlişkin Öngörü ve Değerlendirmeleri

Turizm Paydaşları	İl	Değerlendirme ve Öngörü
Paydaş 1	Van	<i>"Dünya genelinde turizmi vuruyor. Ciddi şekilde turizm sıkıntıda. Etkisi şimdiden sonra görülecek. Rakamsal veriler bizde mart - nisan ayından sonra çıkar. 2020 sezonun çok iyi geçeceğini düşünmüyorum. Talepler bundan sonra düşecek. Ayrıca her yıl 400 bine yakın turist ağırlayan Van'da bu yıl öncelikle mart ayında İran'dan gelen 200 bin turistin gelmemesi kent esnafını kara kara düşündürdü."</i>
Paydaş 2	Konya	<i>"Konya'ya özellikle Çin, Güney Kore ve İran'dan gelen turist sayısı fazlaydı ancak coronavirus sebebi ile ve uçuşların kapatılması nedeni ile yüzde yüz bir kayıp var. Genel olarak ise Konya'ya gelen turist sayısında yüzde 50 civarında bir azalma var. Coronavirus sebebi ile acentaların yurtdışı organizasyonlarda da büyük bir kaybı var. İptaller acentaları etkiledi."</i>
Paydaş 3	Kapadokya	<i>"Coronavirus, Kapadokya Bölgesi'ni birkaç yıl önceki kriz günlerine geri götürdü. Kapadokya'nın haziran sonuna kadar yüzde 60 ila 70'e varan kaybı var. Eğer bu panik havası devam ederse yılın ikinci kısmını da kaybederiz. Basında oluşan panik havası nedeniyle yerli turisti de kaybettik"</i>
Paydaş 4	Antalya	<i>"Dışişleri Bakanlığı tarafından bu yıl mayıs ayında ilki yapılması planlanan devlet ve hükümet başkanları ile dünyanın tanıdığı isimlerin yer alacağı Antalya Forumu da iptal edildi. Rezervasyonlarda az da olsa iptaller yaşanıyor. Rusya Tur Operatörleri Birliği, Türkiye'ye talep olduğunu ancak yüzde 25 düşüş görüldüğü bilgisini verdi. Avrupa pazarında satışlarda ise ciddi düşüşler var."</i>

Not: Röportajlarda verilen demeçler, 16 Mart 2020 tarihli Turizm Günlüğü Turizm ve Seyahat Gazetesi'nden derlenmiştir (<https://www.turizmgunlugu.com/2020/03/16/coronavirus-turkiyenin-turistik-noktalarina-etkisi/>).

3. Yöntem

Araştırma kapsamında veriler, ölçüt örnekleme yöntemi kullanılarak en az bir yıllık deneyime sahip turist rehberlerinden yüz yüze ve eş zamansız görüşme metoduyla toplanmıştır. Turist rehberlerinin bakış açısıyla Türkiye'de yaşanan olumsuz gelişmelerin ve krizlerin turizm sektörü üzerinde ortaya çıkardığı olumsuz etkileri en aza indirmek için neler yapılması gerektiğinin betimsel yaklaşımla ele alınması; farklı meslek odalarına kayıtlı olarak bir veya birden fazla turizm destinasyonunda farklı dillerde görev yapan rehberlerden veri toplanması nedeniyle araştırma bütüncül çoklu desende kurgulanmış tipik bir durum çalışması niteliğindedir. Betimsel analiz, verilerin daha önceden belirlenmiş temalara göre özetlenerek yorumlanmasını içeren bir nitel veri analiz türüdür. Araştırmacı görüşmecilerin düşüncelerini çarpıcı bir biçimde yansıtabilmek için doğrudan alıntılara sık sık yer verebilmektedir. Temel amacı ise elde edilmiş olan bulguların okuyucuya özetlenmiş ve yorumlanmış bir şekilde net bir biçimde

sunulmasıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2003). Nitel araştırma yöntemini temel alan bu çalışma kapsamında; yüz yüze görüşme ve e-mülakat olmak üzere iki aşamalı veri toplama tekniğinden yararlanılarak toplamda 65 rehberden veri toplanmıştır. Bu amaçla veri toplama sürecinin ilk aşaması olarak aktif çalışan 5 turist rehberi ile kendilerinin tercih ettiği turistik merkezlerde yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Akademik etik kuralları ve nitel araştırma yönteminin bir gereği olarak görüşmeyi kabul eden ve bilgi vermek isteyen rehberlerden imzalı izin formları toplanarak anlık ses kayıtları alınmıştır. Biri Antalya, dördü ise İstanbul'da olmak üzere toplam 5 rehber ile ortalama bir buçuk saat süren yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Tüm görüşmelerin belirli bir ölçüde tutarlılık içerisinde olması ve "ülkede var olan güncel gelişmeler ve krizler" olgusuna ilişkin başlıca konuları tespit etmek amacıyla yarı yapılandırılmış soru formları kullanılmıştır. Soru formunda demografik özelliklerin belirlenmesine ilişkin soruların yanı sıra güncel gelişmeler ve krizlere yönelik katılımcıların deneyimlerine ve görüşlerine bağlı olarak katılımcılarına şu sorular yöneltilmiştir;

S1. *Türkiye'de son 10 yılda meydana gelen gelişmeleri ve krizleri dikkate alarak, turizm sektöründe ortaya çıkan yapısal özellikleri değerlendirir misiniz?*

S2. *Genel olarak turizm sektöründe ortaya çıkan bu yapısal özelliklere ilişkin neler yapılabilir? Kamuya ve sektöre yönelik çözüm önerileriniz nelerdir?*

Veri toplama sürecinin ikinci aşamasında ise e-posta yöntemiyle görüşme (e-mülakat) tekniğinden yararlanılmıştır. Bu yöntemle veriyi çeşitlendirmek; konuya ilişkin daha detaylı ve daha nitelikli bulgular elde ederek derinlemesine bilgiye ulaşmak amaçlanmıştır. Eş zamansız görüşme yönteminin izlenmesinin bir diğer nedeni ise rehberlerin coğrafi olarak birbirinden farklı yerlerde ikamet etmeleri, mesleğin doğası gereği sürekli seyahat halinde olmalarıdır. E-posta mülakatları eş zamanlı (synchronous) ve eş zamansız (asynchronous) olmak üzere iki kategoriye ayrılmaktadır. Birinci teknikte araştırmacı ve katılımcı çevrimiçi yazışma (chat/sohbet) programı kullanarak anlık görüşme gerçekleştirilebilmektedir. Eş zamansız teknikle ise gönüllülük esasına dayalı olarak katılımcılar belirlenmekte ve e-posta mesajı gönderilerek, katılımcılardan görüşme formundaki soruları yanıtlamaları istenmektedir. E-posta mülakat metoduna, katılımcılarla yüz yüze görüşmenin mevcut şartlar dâhilinde mümkün olmadığı veya çok kısıtlı olduğu durumlarda ya da katılımcıların birbirinden uzak ve farklı coğrafyalarda bulunması halinde başvurulmaktadır. Ayrıca e-mülakatlar, katılımcının sorular hakkında düşünmek için zamana ihtiyaç duyduğu durumlarda ya da çalışmayı zorlaştırıcı zamansal, mekânsal ya da maddi kısıtların mevcut olması halinde kullanılmaktadır (Sheffield University, 2012; Hewson, 2010, Mann ve Stewart, 2003). Bu bilgilerden yola çıkılarak 'eş zamansız e-mülakat tekniği' kullanılarak rehberlere e-posta, telefon ve çevrimiçi iletişim araçları yardımıyla yüz yüze görüşmelerde kullanılan soru formları gönderilmiştir. Böylelikle yüz yüze görüşmelere ek olarak araştırmaya gönüllü katılım gösteren 60 turist rehberinden e-mülakat yoluyla veri toplanmıştır. Özel bilgileri koruma altına almak amacıyla e-posta ile ulaşılan katılımcı rehberler K1-K60 arasında değişen sayılar kullanılarak; yüz yüze görüşme gerçekleştirilen rehberler ise 'KT1, KT2, KT3, KT4 ve KT5' olarak kodlanmıştır. İki etaptan oluşan veri toplama sürecinin sonunda elde edilen rehber görüşleri, betimsel analiz yöntemi kullanılarak detaylı olarak çözümlenmiştir. Çalışmanın iç geçerliliğinin sağlanması için katılımcılara izin formu imzalatılmış, dış geçerlilik için araştırma süreci katılımcılara ayrıntılı bir şekilde açıklanarak amaçlı örneklem yöntemiyle gönüllülük esasına dayalı olarak katılımcılar ile görüşmeler yapılmıştır. Görüşmelerden elde edilen veriler kodlama yoluyla tasnif edilmiş ve temalandırılmıştır. Bu noktada, Yüksel ve Yüksel (2004) nitel çalışmalarda veri seti kodlama benzerliklerinin sayısal ve tematik olarak karşılaştırılmasını önermekte; aradaki benzerliğin %70 ve üzeri

bir yüzdeye ulaşılması halinde güvenilirliğin elde edilebileceğini belirtmektedir. Çalışmanın dış güvenilirliğini sağlamak amacıyla araştırma bulguları kapsamında elde edilen temalar ve alt temalar uzman görüşüne sunulurken geçerli yüzdelik (%70) elde edildikten sonra bulgular, katılımcıların bireysel bakış açılarını yansıtan özgün bir format kullanılarak detaylı olarak raporlanmıştır.

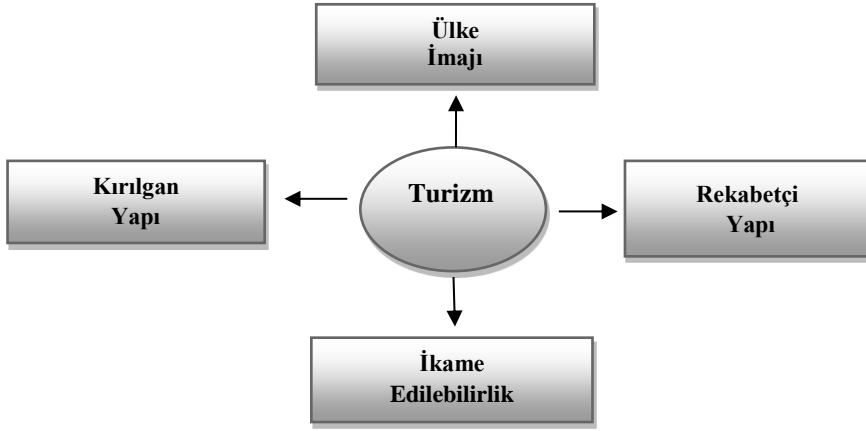
4. Bulgular

Tablo 4'te çalışmaya katılan rehberlere ilişkin demografik bilgiler yer almaktadır. Tablo incelendiğinde araştırmada yer alan katılımcıların çoğunlukla erkek (n:56), yüksek mesleki deneyime sahip rehberlerden oluştuğu dikkat çekmektedir. Bununla birlikte 36-49 yaş aralığındaki rehberlerin çalışmaya daha fazla ilgi gösterdikleri; İngilizce, Almanca ve Fransızca dillerinde rehberlik çalışma kartına sahip oldukları görülmektedir.

Tablo 4. Katılımcıların Demografik Profili

Cinsiyet	n	Diller	n
Erkek	55	İngilizce	45
Kadın	10	Almanca	14
Yaş Grubu	n	Fransızca	13
26-35 Arası	19	Diğer Diller	18
36-49 Arası	25	Mesleki Deneyim	n
50-65 Arası	18	1-24 Yıl	45
66-79 Arası	3	25-50 Yıl	20

Katılımcıların demografik özelliklerinin değerlendirilmesi sonrasında betimsel analiz gerçekleştirilmiştir. İfadelerin çözümlenmesi esnasında turizm aktörleri olarak rehberlerin seçiminin ne denli doğru bir yaklaşım olduğunu bir katılımcının belirttiği "hem ulusal ve dış medyayı takip ettiğimiz hem de bizimle tur yapmış misafirlerimizle hala iletişimde olduğumuz için Türkiye'ye yönelik oluşan algıyı politikacılardan çok daha yakından takip ediyoruz." (K4) ifadesi doğrulamaktadır. Yapılan betimsel analiz sonucunda turist rehberlerinin "Türkiye'de son 10 yılda meydana gelen olumsuz gelişmeleri ve krizleri dikkate alarak, turizm sektörü hakkında genel bir değerlendirme yapar mısınız?" sorusuna yönelik olarak turizme ilişkin görüşlerinin çözümlenmesiyle elde edilen tematik bulgular Şekil 1 ve Tablo 5'de yer almaktadır. Katılımcılara, yönlendirilen soruda "belirlenen tarih aralığında meydana gelen olumsuz gelişmeler ve krizler" ibaresi, çalışmanın amacına uygun olarak katılımcılarda bilişsel bir sınırlılık getirmiş olup, betimleme analizinde verilen cevapların bu yönde ilerlediğini göstermektedir. Tablo 5'de görüldüğü üzere turizmin yapısına ilişkin 4 temel tema elde edilmiştir. 65 turist rehberi tarafından söz konusu soruya verilen yanıtlar birbiriyle büyük oranda benzerlik gösterdiğinden, Tablo 5'de yalnızca yüz yüze görüşme yapılan 5 rehberden alınan örnek alıntılara yer verilmiştir. Bu temalar, içerdikleri alıntılar bağlamında araştırmacılar tarafından "kırılgan yapı, rekabetçi yapı, ikame edilebilirlik ve ülke imajı etkin" olarak isimlendirilmiştir. Bu temalar bir bütün olarak, Türkiye'de son yıllarda yaşanan güncel olayların turizmin olumsuz yönlerinin nasıl ortaya çıkabileceğini de gözler önüne sermiştir.

Şekil 1. Betimsel Çözümleme Sonucunda Elde Edilen Temalar

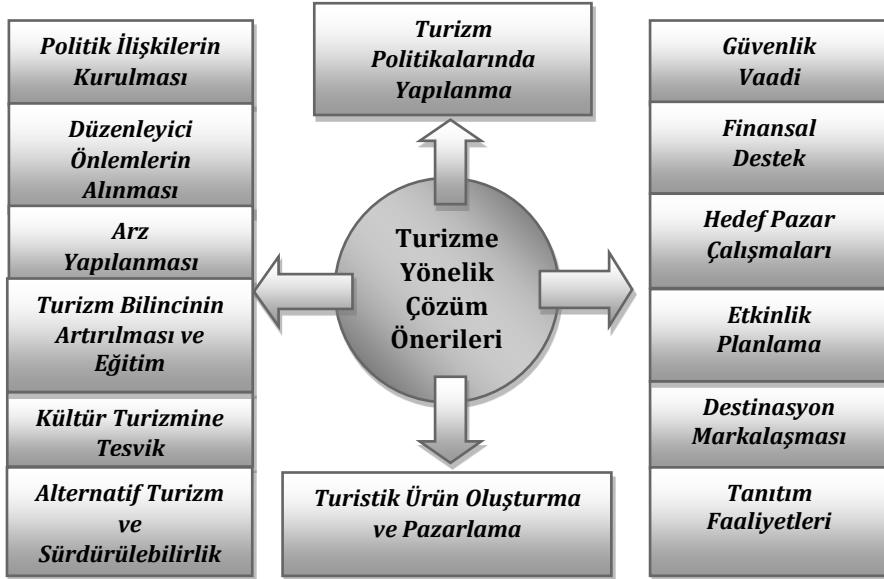
Tablo 5’de söz konusu birinci soruya verilen cevaplara yönelik betimsel çözümlmeye ilişkin, temalar, alt temalar ve alıntılar görülmektedir. Kırılgan yapı teması, turizmin hassas bir sektör olduğunu, savaş ve terör gibi olaylardan anında etkilendiğini ve aynı zamanda ülke içinde sosyal huzursuzluğun olmasının bir dezavantaj olduğunu ortaya koymaktadır. Turizmin rekabetçi bir yapıya sahip olduğu da ikinci tema olarak ortaya çıkmıştır. Turizm sektörünün içinde birbirinden bağımsız ünitelerin var olması, kapitalist ekonomik kuralların geçerli olması, destinasyonlar arasında sınırların olmaması ve dolayısıyla rekabetin yoğun olması unsurları bu temanın içeriğini oluşturmaktadır. Bu bağlamda ülkede gerçekleşen olumsuz gelişmeler nedeniyle ülke turizm rakamlarında doğrudan ve dolaylı olarak kayıplar yaşamaktadır. Üçüncü tema ülke imajı etkinliği olarak isimlendirilmiştir. Bu tema altında katılımcılar ülkede huzur ve güven ortamının olması gerektiğini aksi takdirde turistlerin gelmeyeceğini vurgulamışlardır. Son yıllarda yaşanan ve turistlerde risk algısı oluşturan gelişmeler, destinasyonlarda güvenli ortamın önemini bir kez daha ortaya koymuştur. Son tema olarak ise turistik ürünlerin ikame edilebilirliği ortaya çıkmıştır. Turistlerin her hangi bir olumsuzlukta tatillerinden vazgeçebilecekleri vurgulanmıştır.

Tablo 5. Turizmin Yapısal Özelliklerine İlişkin Betimsel Çözümleme

Tema	Alt Tema	Alıntı
Kırılgan Yapı	-Hassas Sektör - Savaş - Terör - Sosyal Huzur	"Turizm çok hassas bir sektör olduğu için en ufak olumsuz bir olayda mutlaka negatif olarak etkileniyor. Turistlere hizmetleri huzur içerisinde rahatlıkla alabilecekleri herhangi bir riske girmeden alabilecekleri bir ortam sunmak gerekiyor." (KT1, KT5) "Bir ülkeye giden turist gitmeden en önce hayat garantisizle gider. Son dönemdeki olaylar yüzünden Türkiye'ye gelemediği için turistler, Yunanistan'a ya da Balkan ülkelerine gidiyorlar." (KT2)
Rekabetçi Yapı	-Kapalist Ekonomik Kurallar -Bağımsız Ünitelerin Varlığı -Sınırsızlık -Rekabet Yoğunluğu	"Turizm hizmetleri özellikle de konaklama, dinlenme sektörü olarak Dünya üzerinde gerçek anlamda kapitalist ekonomik kuralların uygulandığı küçük bilimlerden oluşan ürün tarzıdır. Turizm rekabetçiliğinin en yoğun olduğu sektördür." (KT1) "Turizm denildiğinde dünya üzerinde sınır tanımayan en rekabetçi sektörden söz ediyoruz. Son dönemdeki olaylar yüzünden Türkiye'ye gelemediği için turistler, Yunanistan'a ya da Balkan ülkelerine gidiyorlar. (KT2)
Ülke İmajı	- Huzurlu Ortam - Güvenli Ortam	"Tatil, turistin çok kolaylıkla vazgeçebileceği bir üründür. Bu ürünü bir defa huzurlu ve güvenli olduğu yani rahatça tüketebileceği bir ortamda tüketmeyi tercih eder." (KT1) "Turizmin ülkemizde çok iyi olabilmesi ülkedeki güven ortamına bağlı. Terör olsa bile dışarıya yansıtıldığı güvene bağlı." (KT3)
İkame Edilebilirlik	- Vazgeçilebilir Ürün - Temel İhtiyaç Olmaması	"Tatil ihtiyacı, turistin her ne olursa olsun karşılamak zorunda olduğu bir ihtiyaç değil. Çok kolaylıkla vazgeçebileceği bir üründür. Temel ihtiyaç olmadığı için bunu elde etmek için zorlamasına gerek yoktur." (KT1) "İnsanların başına bir şey geldiğinde ilk vazgeçeceğiniz şey yemek değil gezmektir. Turizm ilk başta hemen etkilenecek olandır." (KT4, KT5)

Betimsel analiz sonucunda ortaya çıkan önerilere ilişkin temalar Şekil 2 ve doğrudan alıntıları içeren genel bulgular ise Tablo 6'da gösterilmiştir. Temalar, "turizm politikalarında yapılanma, politik ilişkilerin kurulması, düzenleyici önlemlerin alınması, arz yapılanması, turizm bilincinin artırılması ve eğitim, kültür turizmine teşvik, alternatif turizm ve sürdürülebilirlik, turistik ürün oluşturma ve pazarlama, tanıtım faaliyetleri, hedef pazar çalışmaları, destinasyon markalaşması, etkinlik planlama, güvenlik vaadi, finansal destek" olarak isimlendirilmiştir. Temaların bu denli yoğun olması, özellikle olumsuz gelişmelere yönelik olarak turizm adına yapılabilecek çok sayıda eylemin varlığına işaret etmektedir. Tablo 6'da görüldüğü üzere güvenlik vaadinin sağlanması ana teması araştırmanın amacı bağlamında ortaya çıkan önemli bulgular arasında yer almıştır. Bu bağlamda katılımcılar, güvenlik çemberinin genişletilmesi gerektiğine, böylece turistik mekânların güvenliğinin sağlanabileceğine, terörün önlenebileceğine, güven ortamının oluşturulmasına ve sosyal huzurun sağlanmasına dikkat çekmişlerdir. Rehberlerin turizm işletmeleri çalışanlarını göz önüne alarak verdikleri yanıtlar doğrultusunda finansal destek teması ortaya çıkmıştır. Ülkede yaşanan olumsuz gelişmelerden turizmin etkilendiği dönemlerde devletten beklentiler vergi affı, faizsiz kredi imkânı ve tur ücretlerinde indirim olarak ortaya çıkmıştır. Türkiye'de son yıllarda yaşanan güncel gelişmelere yönelik olarak ortaya çıkan temalar değerlendirildiğinde, turizm politikalarında yapılanmanın politika revizyonu, turizm stratejilerinin planlanması, aktif turizm komitelerinin oluşturulması ve yatırım teşviklerinin turist ve gelir kapasitesi dâhilinde sorgulanması içeriklerini kapsadığı görülmektedir. Politik ilişkilerin ise turizm

üzerindeki önemini vurgulayan temaya göre uzlaşmacı diplomatik ilişkilerin ve olumlu siyasi ilişkilerin kurulmasının gerekliliği ortaya çıkmıştır. Düzenleyici önlemlerin alınması teması oldukça zengin bir içerikle oluşurken, gerek turistleri gerekse çalışanları korumaya yönelik eylemlerin gerçekleştirilmesi konuları ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda turisti koruyan yasal önlemlerin artırılması, turistlere ilişkin müzmin sorunların çözülmesi, turizm operatörlerinin kontrolü, kalifiye çalışanların korunması, etkin turizm yöneticilerinin atanması ve komisyonların denetimi/faturalandırılması alt temaları öneri olarak sunulmuştur. Arz yapılandırılması kapsamında, paydaş olarak rehberler hem kriz dönemleri dışında hem de kriz dönemlerinde Türkiye turizm sistemindeki aksaklıkların düzeltilmesine yönelik önlemlerden söz etmişlerdir. Bu kapsamda otel standartlarının gözden geçirilmesi, sigorta sistemi kurulması, her şey dâhil sisteminin kaldırılması, tur kalite standartlarının yükseltilmesi, hızla dijital pazarlama ve programlamaya geçilmesi, acentelerin kamulaştırılması ve yerli tur operatörlerinin kurulması konularının önem kazandığı görülmektedir. Yine benzer şekilde hem kriz dönemlerinin dışında hem de kriz dönemlerinde turizm bilincinin artırılması ve eğitim teması içinde yerel halkın bilinçlendirilmesi ile mesleki, iş ahlakı ve uzmanlaşma eğitimlerinin planlanması başlıkları ortaya çıkmıştır. Kültür turizminin teşvik edilmesi ortaya çıkan diğer bir önemli temadır. Bu tema içerisinde kültür turizminin teşvik edilmesi, kültürün ürün olarak sunulması, kültürel Anadolu turlarının tasarımı, uygun fiyatlı kültürel paket turların tasarımı ve bu bağlamda acentelere ören yeri girişi desteği verilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Alternatif turizm ve sürdürülebilirlik teması güncel olumsuz gelişmeler karşısında turizmi destekleyici bir öneri olarak sunulmuş olup, ayrı bir boyutta temalandırılmıştır. Bu bağlamda alternatif turizm türlerinin tespit edilmesi, alternatif turizm türlerinin desteklenmesi, doğa, yat, kongre, etkinlik ve golf turizm türleri için avantajların kullanılması önerilirken, sürdürülebilir turizm yönetimine de vurgu yapılmıştır.

Şekil 2. Turizm Sektörüne Yönelik Çözüm Önerilerine İlişkin Temalar

Turistik ürün oluşturması ve ürünün pazarlaması konusu ise önemli bulgular sunan bir diğer temadır. Katılımcılar uzak mesafeli ülkeler için ürün geliştirilmesini ve kombine turların planlanmasını önerirken, ikili uçuş anlaşmaları ile desteklenerek destinasyon alternatiflerinin çoğaltılmasına vurgu yapmışlardır. Tanıtım faaliyetleri teması en çok vurgu yapılan ve öne çıkan tema olmuştur. Ülke tanıtımı konusunda yetersiz kalınan noktalara dikkat çeken katılımcılar güncel gelişmeler karşısında olumlu imaj yaratan faaliyetlerin gerçekleştirilmesinde fayda görmektedirler. Bu bağlamda tanıtım ekiplerinin oluşturulması gerektiğini, dil bildikleri için rehberlerin tanıtımda aktif olarak kullanılabileceğini, lobicilik faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi, yurtdışı medyası ile etkin iletişim kurulması gerektiğini, film sponsorluklarının alınması ve sosyal medyanın aktif şekilde kullanılması gerektiğini, tüm bunların bireysel tanıtım faaliyetleriyle de desteklenmesi gerektiğinin altını çizmişlerdir.

Tablo 6. Turizme Yönelik Çözüm Önerileri

Tema	Alt Tema	Alıntı
Güvenlik Vaadi	-Güvenlik Çemberini Genişletme Vaadi -Turistik mekânların Güvenliğini Sağlama -Sürdürülebilir Barış ve Huzur Ortamı Yaratma -Terörizmin Önlenmesi -Ülke İçinde Güven Ortamının Yaratılması -Sosyal Huzurun Sağlanması	"En son Yeni Zelanda ve Avustralya kendi vatandaşlarına terörizmden dolayı gitme uyarısı yaptı. Yetkililerin her gelen vatandaşından ben sorumluyum, olağanüstü güvenlik önlemleri alıyoruz vs. gibi açıklamalar yapılmalıdır." (KT3) "Vatikan'ı, Paris'i güvenlik sağlama konusunda görmek lazım. Polis kontrolü, turnike sistemi yapılabilir." (KT5) "Sakinlik, huzur, barış ortamı sağlanmalı." (K19) "Siyasiler acilen ve ciddi olarak Türkiye'nin güvenilir ülke olduğunu her fırsatta dile getirmeli ve yabancılara güvenirliliği hissettirmek için gerekli düzenlemeleri yapmalıdır." (K32) "Sınırlarımızdaki ülkelerle sürdürülebilir barış ortamını sağlamalıyız." (K12)
Turizm Politikalarında Yapılanma	-Politika Revizyonu -Turizm Stratejilerinin Planlanması -Turizm Komitelerinin Oluşturulması -Yatırım Teşviklerinin Sorgulanması	"İyi bir planlama yapılarak turizm stratejileri tespit edilmelidir. Her kesimin davet edildiği toplantılar yapılmalı, komiteler kurulmalı, strateji tespit edilemeli ve tanıtım ekipleri kurulmalıdır. Turizm teşviklerine son verilmeli. Kaliteyi artırıp fiyatları yükseltecek ve turizm gelirini yükseltecek politikalar gerekir." (KT1) "İspanya, İtalya gibi turizm politikamızın olması gerekir." (K12)
Politik İlişkilerin Kurulması	-Uzlaşmacı Diplomatik İlişkiler -Olumlu Siyasi İlişkiler	"Diplomatik anlamda mümkün merite her ülke ile uzlaşmacı karşılıklı çıkar ve ilişkilere dayalı ülke menfaatine yönelik olumlu politikalar izlenmelidir." (K47) "Yapılması gereken ilk şey devlet politikası olarak yabancı ülkelerle maksimum düzeyde iyi ilişkiler içerisinde olmaktır." (K59)
Düzenleyici Önlemlerin Alınması	-Turisti Koruyan Yasal Önlemlerin Artırılması -Turistlere İlişkin Müzmin Sorunların Çözülmesi -Tur Operatörlerinin Kontrolü -Kalifiye Çalışanların Korunması -Etkin Turizm Yöneticilerinin Atanması -Komisyonların Denetimi/Faturalandırma	"Artı yan gelirlerle para kazanma ortadan kaldırılmalı. Her şey kanunlar çerçevesinde yapılmalı. Kaçak işçilik dahil faturasız gelir dahil her şey kanunlar çerçevesinde yapılmalıdır." (K1) "Turistleri koruyacak emniyetin ve denetimlerin artması lazım." (K5) "Ülke vatandaşı olmayanlara acente ve rehberlik faaliyetleri yaptırılmamalıdır." (K22) "Turizmi, turizmin içinden gelen vizyon ve misyon sahibi kişilerin yönetmesi gerekmektedir. Yabancıların izinsiz olarak ülke içinde çalışmaları yasaklanmalı, iş istihdam alanlarına turizm eğitimi almış kişilerin getirilmeleri gerekmektedir." (K32)
Turizm Bilincinin Artırılması ve Eğitim	-Yerel Halkın Bilinçlendirilmesi -Mesleki Eğitim ve Uzmanlaşma Eğitimlerinin Planlanması -İş Ahlakı Eğitimi	"Yerel halkın, turiste nasıl davranması gerektiği öğretilmelidir. Önce misafirin ağırlanması, sonra kazanç düşünülmalıdır." (K6) "Turizm meslek eğitimini geliştirmek gerekiyor." (K11) "Ülke olarak önce tüm sektörlerde olması gerektiği gibi Turizm sektöründe de ahlaki çalışma ortamı oluşturulması gerekir." (K41)

Kültür Turizmine Teşvik	-Kültürün Ürün Olarak sunulması -Kültür Turizminin Teşvik Edilmesi -Kültürel Anadolu Turlarının Tasarımı -Uygun Fiyatlı Kültürel Paket Turların Tasarımı -Acentelere Ören Yeri Girişi Desteği	"Kültür turizmine yönelmek, kültür unsurlarımızın benimsenmesi ve yaşatılması gerekiyor." (K1) "Türkiye Kültür ve Turizm Bakanlığı ilk olarak bu deniz kum güneş reklamlarından bir vazgeçmeli. Elinizde muazzam bir tarih ve kültür gücünüz var. Bunları kullanmalısınız." (K3) "Kültür Turizmini yapan acentelere getirdikleri turist başına bir teşvik verilebilir. Hem gelirin bölgesel dağılımını sağlamanın hem de Anadolu turlarının satılabilirliğini sağlamanın. Acentelere ören yerlerine girişlerde indirimler yapılabilir." (KT1)
Alternatif Turizm ve Sürdürülebilirlik	-Alternatif Turizm Türlerinin Tespit Edilmesi -Alternatif Turizm Türlerinin Desteklenmesi -Doğa, Yat, Kongre, Etkinlik, Golf Turizm Türleri İçin Avantajın Kullanılması -Sürdürülebilir Turizm Yönetimi	"Alternatif turizm türleri geliştirilmelidir. Yabancı turist doğaya yönlendirilmeli, yat turizmi ile seyahat edenlere cazip imkânlar sunulmalı, yeni festivaller organize edilmelidir." (K35) "Türkiye Golf turizmi açısından müsait ortamlara sahiptir. Bu turnuvaların desteklenmesi, onun haricinde termal turizm alanında Türkiye'nin çok büyük potansiyeli var." (K1) "Kongre turizmüne uluslararası alanda daha büyük yatırımlar yapılmalıdır." (K13) "Termal otellerimizi iyi pazarlamalıyız." (K3) "Çevreci, hoşgörülü, bilinçli turizm atağı başlatılmalıdır." (K54)
Turistik Ürün Oluşturma ve Pazarlama	-Uzak Mesafeli Ülkeler İçin Ürün Geliştirilmesi -Kombine Turlar Planlama -İkili Uçuş Anlaşmaları -Destinasyon Alternatifleri Oluşturma ve Pazarlama	"Uzak ülkelere uzun süre tatile çıkabilecek olanlara yönelik ürünler geliştirmemiz lazım. Bu ürünlerin başında da kombine turlar gelir. Türkiye artı Fransa, Türkiye artı Tunus, Türkiye artı Mısır gibi farklı ülkelere farklı ürünleri bir arada oluşturan paketler yapmamız lazım." (K1) "Yeni kitle Arap turiste yönelik tur ve tesis düzenlemeleri Avrupalı ve Uzakdoğulu turiste yönelik özel turlar ve tesisler oluşturulmalıdır. Yeni turizm destinasyonları kazandırılmalıdır." (K11, K39)
Tanıtım Faaliyetleri	-Tanıtım Ekiplerinin Oluşturulması -Rehberlerin Tanıtımda Aktif Olarak Kullanımı -Lobicilik -Yurtdışı Medyası ile Etkin İletişim -Film Sponsorluğu -Tanıtım Faaliyetlerinin Artırılması -Bireysel Tanıtım Faaliyetleri -Olumlu İmaj Yaratan Faaliyetler -Sosyal Medyanın Aktif Kullanımı -Sempati Oluşturma	"Hedef bölgelere gerek tanıtım, gerek halkla ilişkiler maliyetlerimizi yoğunlaştırmamız lazım." (K1) "Bakanlıklar, TURSAB, TUREB, rehberler, turizmi çok iyi bilen ve tecrübeli olan kişilerle organize olup işbirliği içinde tanıtımlar yapmalıdır. Yurtdışındaki temsilcileri harekete geçirmek lazım." (KT2) "Tanıtımlarda, büyük turizm ve reklam ajanslarıyla çalışmalıdır." (K4) "Türkiye dünyanın en büyük açık hava müzesidir. 200 bin küsur antik şehrimiz var. Bunların iki bin küsuru açık. Sayısız bölgelere göre iklime göre tanıtım politikaları izleyerek mevsimsel tanıtım çalışmaları yapılarak çalışılabilir." (K4) "Yurtdışındaki lobilerle çok ciddi anlamda ilişkiler kurulabilir. Uluslararası gazetelere reklamlar yaptırılabilir." (KT3) "Burada film çekmek isteyenler sıfır vergiyle getirilebilir. Hollywood yıldızlarıyla anlaşma yapılabilir." (KT3) Reklam kampanyalarında bireysel tanıtım ve sanal medya kullanılmaktadır." (K 42)
Hedef Pazar Çalışmaları	-Hedef Pazar Araştırması -Hedef Pazarlar Belirleme -Hedef Pazar Çeşitlendirme -İç Pazarın Desteklenmesi ve Teşvik Edilmesi	"Turizm pazarını zenginleştirmek lazım. Hatta bu amaçla Uzakdoğu'ya da gitmek lazım. Japonya'dan sadece çok meraklı olanlar geliyor. 3-5 acente vardır. Çoğaltmak lazım." (K2) "Avrupa ile krize giriyoruz. Turizm Bakanlığındaki yetkilileri nasıl olsa Araplar geliyor diyor. Sadece Ortadoğu'ya açılırsak turizm çöker. Vizyonumuz geniş olmalı." (K3) "Yerli turizm teşvik edilmelidir." (K52) "Turizmi ve seyahat etmeyi Türk insanı için lüks olmaktan çıkartıp ihtiyaç haline getirmeliyiz ki seyahat etsinler." (K36)
Destinasyon Markalaşması	-Markalama Çalışmaları -Mikro Destinasyon Bazında Tanıtım	"Türkiye Cumhuriyeti'nde kendi başına markalaşmış 3 tane şehir var. 3 tane yer var: İstanbul, Kapadokya, Bodrum. Antalya'nın bir markası yok. Antalya'daki otelleri biliyor Avrupalılar. Instagram sayesinde kendi başına marka olan bir Kapadokya var." (KT3) "Bugün İtalya'ya giderken siz bir otel ismi vermiyorsunuz. Ben Floransa'ya gidiyorum diyorsunuz. Ama Antalya'ya giden adam ben Wow Topkapı'ya gidiyorum diyor." (KT3)

Etkinlik Planlama	-Temalı Etkinliklerin Tasarımı -Kültürel Verilerin Etkinliğe Dönüştürülmesi	"Noel Baba'nın ihracatı yapılmalı. Diyeceğiz ki; Noel'ini de gel bu topraklarda kutla." (K3) "Antalya'da Perge dünyada ilk biranın üretildiği yer. Dünyada ilk birayı biz keşfetmiş düşünabiliyor musun? Bira festivali yapın. Kapadokya'da şarap festivali yapalım insanlar gelsin, burada bolca güzel vakit geçirsinler, mutlu olsunlar" (KT3)
Arz Yapılanması	-Otel Standartlarının Gözden Geçirilmesi -Sigorta Sistemi Kurulması -Herşey Dâhil Sisteminin Kaldırılması -Tur Kalite Standartlarının Yükseltilmesi -Acelelikte Dijital Pazarlama ve Programlama -Yerli Tur Operatörlerinin Kurulması	"Alanya, Kuşadası gibi yoğunlaşmanın yüksek olduğu ılıman iklime sahip bölgeler yenilenme aşamasına gelmiştir, standartlarını yitirmiş oteller üçüncü yaş turizmi köylerine çevrilebilir." (KT1) "Turist sigortası sistemi oluşturulmalıdır." (K13) "Her şey dâhil sistemin ülke çapında kaldırılması hatta yasaklanması gerekmektedir." (K32) "Kalite yükseltilmelidir. Turizmde alışverişe dayalı turlar kaliteyi düşürüyor." (K46) "Hemen reform faaliyetlerine başlanıp dijitalleşme sürecine gidilmeli. Programlama ve dijital pazarlama bilmeyen acentecilerin aç kalacağı bir gerçek. Yurtdışında yerli tur operatörümüz olmalıdır." (K25, K44)
Finansal Destek	-Vergi Affı -Faizsiz Kredi İmkânı -Tur Ücretlerinde İndirim	"Yatırımcıya hiç değilse vergi affı veya ödemelerinde kolaylık yapılmalıdır. Hediyeleşme esnafı kadar turizm çalışanı destek paketi insani ölçülerde hazırlanmalıdır." (K58) "Turizm çalışanları devlet destekli faizsiz kredilerle desteklenmelidir." (K60) "Müze, tur fiyatlarında indirim olmalı" (K42)

Son yıllarda Avrupalı turistler konusunda yaşanan kayıplara istinaden hedef pazar çalışmalarının gerçekleştirilmesi teması da öne çıkan bir diğer önemli unsur olmuştur. Bu bağlamda hedef pazar araştırmalarına dikkat çeken katılımcılar, hedef pazarların planlı bir şekilde belirlenmesi ve çeşitlendirilmesi gerektiğini vurgulayarak tek pazarlara bağlı kalmanın yaşattığı kayıplara ilişkin bir çıkış noktası göstermektedirler. Rehberler yalnızca belirli pazarlara bağlı kalma stratejisinin gerek turizm sektörü gerekse icra ettikleri rehberlik mesleği açısından önemli bir risk taşıdığını ifade etmiş; bununla birlikte turizmde hitap edilen pazar yelpazesinin genişletilerek alternatif turist kitlelerinin destinasyona çekilmesi konusunda planlı çalışmalar yapılması gerektiğinin altını çizmektedirler. İç pazarın desteklenmesi ve teşvik edilmesi konusu da ek olarak hedef pazar çalışmaları ana temasında yer almıştır. Turist rehberlerine göre yerli turistler önemli bir alternatif turizm pazarıdır ve kesinlikle ihmal edilmemelidir. Buna göre yurtdışından gelen turist hareketlerinde meydana gelebilecek olumsuz yönlü dalgalanmalarda veya çeşitli politik, doğal ve benzeri sebepler neticesinde belirli bir pazara hitap eden destinasyonlarda ziyaretçi ve geceleme sayısı bazında oluşabilecek dönemsel düşüşlerde iç turizmin adeta kurtarıcı olabileceği öngörülmüştür.

Destinasyon markalaşmasının önemine de dikkat çeken rehberler, destinasyonlarda marka çalışmalarına önem verilmesi gerektiğini ve mikro destinasyon bazında tanıtımların planlı bir şekilde yapılmasını öneri olarak sunmuşlardır. Bu bağlamda etkinlikler, turistleri ülkeye çekme konusunda önemli birer faaliyet alanı olarak ön plana çıkmıştır. Rehberler, temalı etkinliklerin tasarımı ve kültürel verilerin çeşitli planlar dâhilinde etkinliğe dönüştürülmesini önermektedir. Rehberlere göre turistlere hitap edecek etkinlikler ve aktiviteler gerek yerel kültüre gerekse pazarın hitap ettiği pazarın özelliklerine uygun olarak tasarlanarak, deneyim pazarlaması kapsamında yapılacak çalışmalarla tanıtılmalıdır. Turist rehberleri, bu sayede destinasyonların rekabet avantajı elde edeceğini, destinasyonun rakipleri arasında farklılaşarak daha fazla ilgi çekeceğini ve böylece ziyaretçi sayılarında istikrarlı artış sağlanabileceği konusunda hemfikirlerdir.

5. Sonuç

Son yıllarda Türkiye’de yaşanan beklenmedik gelişmelerin neden olduğu olumsuz sonuçlara ilişkin rehber görüşlerinin alındığı bu çalışmada turizm, kırılğan ve rekabetçi yapıya sahip olan, ikame edilebilir ürünleri barındıran ve ülke imajının etkin rol oynadığı bir sektör olarak ele alınmıştır. Turizm sektörü kırılğan ve hassas yapısı nedeniyle savaş, salgın tehlikesi, terör, sosyal atmosferden çok kolay ve hızlı etkilenmektedir.

Turizmin rekabetçi bir yapıya sahip olması ise olumsuz gelişmelerin gölgesinde faaliyet gösteren ve bağımsız üniteleri bünyesinde barındıran turizm sektöründe, mevcut sınırların ötesine geçilerek uluslararası düzeyde rekabet edilmesinin zorunlu hale gelmesini ifade etmektedir. Türkiye’de yaşanan her bir olumsuz gelişme sonucunda turistlerin Yunanistan, İspanya, İtalya gibi Akdeniz çanağındaki diğer ülkelere tatil amaçlı gitmeleri bu duruma örnek olarak verilebilir. Benzer şekilde turistlerin huzur ve güven atmosferi içinde tatil yapmayı tercih ettikleri vurgusu önemli bir boyut olarak ortaya çıkmıştır. Turizmde var olan turistik ürünlerin ikame edilebilir olması yani Ünlüönen ve diğerlerinin de (2009) belirttiği gibi “turistik tüketimin, zorunlu olmayan tüketim olması” durumu yine olumsuz güncel gelişmeler karşısında turizmin karakteristik özelliği olarak vurgulanmıştır.

Türkiye’de turizm sektörünün olumsuz gelişmeler nedeni ile içinde bulunduğu duruma yönelik çözüm önerileri bağlamında oldukça zengin bulgular elde edilmiştir. Sonuçlar değerlendirildiğinde içerik bakımından öne çıkan güvenlik vaadi temasının çalışma amacı doğrultusunda ortaya çıkan en önemli bulgular arasında olduğu anlaşılmaktadır. Aras da (2017) benzer şekilde turizm politikalarının turistlerin güvenlik ihtiyaçlarına yönelik özgün yaklaşımlar içermesi gerektiğini ve turist gönderen ülkelerdeki acentelerin ve turistlerin turizm bölgesi seçiminde güvenlik unsurunun önemli bir belirleyici olduğunu vurgulamaktadır. Güvenlik ve destinasyon seçimi ilişkisini inceledikleri çalışmalarında Bayhan ve Ünlüönen de (2016) turizm bölgelerinde güvenlik tedbirlerinin turistlerin fark edebileceği boyutlarda alınması gerektiğini belirtmektedir. Aras (2017), bu bağlamda turizm bölgelerinde estetik görüntüyü bozmayacak şekilde yaya, bisikletli, binek araçlı, atlı vb. turizm polislerinin yer almasını, giriş noktası yoğunluklu güvenlik uygulamalarını, müze ve ören yerlerine sırt çantası ile girilmesinin yasaklanmasını örnek olarak vermektedir.

Politik ilişkilerin kurulması yine güncel olumsuz gelişmeler ve krizlere yönelik olarak alınması gereken önemli bir karar olarak ortaya çıkmıştır. Bunu destekler nitelikte Atasever ve Bahar da (2017) küreselleşme olgusunun, ülkeleri birbirine bağımlı kıldığını, sosyo-ekonomik ve politik gelişmelere duyarlı hale geldiğini ve politik koşulların turizm sektörü için belirleyici hale geldiğini vurgulamaktadır. Öte yandan, kriz ve algı yönetimi, teşvikler, iç turizmi, yeni segmentlere yönelmeyi, çoklu paydaş planlaması ve krizden muaf ürün sunumlarını çözüm olarak önermektedirler.

Turizm politikalarında yapılanma konusu içinde politikaların revize edilmesi, stratejilerin planlanması, komitelerin oluşturulması ve teşviklerin sorgulanması önemli bir boyut olarak ortaya çıkmıştır. Zira destekler şekilde Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından düzenlenen 3. Turizm Şurasında da bakanlık koordinasyonunda oluşturulacak söz konusu yapı tarafından riskler önceden tespit edilerek, etki ve olasılıklarının azaltılmasına yönelik eylem planları hazırlanması, olası bir kriz durumunda seri hareket edilebilmesi için bölgesel/yerel bazda da karar mekanizmalarının oluşturulması öneri olarak sunulmuştur (Turizm Politikaları Komisyonu Raporu, 2017). Politik ilişkilerin uzlaşmacı düzeyde ve etkin bir şekilde gerçekleştirilmesi de yine özellikle turizm pazarları olan ülkeler açısından önem arz etmektedir. Çünkü turizm sektörü politik bunalımlardan en hızlı şekilde etkilenen sektörlerin başında yer almaktadır ve ülkelerle vize formaliteleri, turizm yatırımları gibi konularına ilişkin anlaşmalar yapılarak ülkeler

arası ilişkiler güçlendirilmelidir. Bu bağlamda Kültür ve Turizm Bakanlığı, Dış İlişkiler ve AB Komisyon Başkanlığı gibi kurumlara önemli görevler düşmektedir.

Gerek kriz dönemlerini gerekse kriz dışındaki dönemleri ilgilendiren turisti koruyan yasal önlemlerin artırılması, turizm operatörlerinin kontrolü, komisyonların denetimi/faturalandırılması ve kalifiye çalışanların korunması konuları çalışma kapsamında ortaya çıkarılan alt temalar arasındadır. Söz konusu alt temalar düzenleyici önlemlerin alınması başlığı altında değerlendirilmiştir. Benzer şekilde "turizm bilincinin artırılması ve eğitim konusu", "arz yapılanması", "kültür turizminin teşvik edilmesi" ve "alternatif turizm ve sürdürülebilirlik" de yine öneri olarak bu çalışmada ortaya çıkmıştır. 3. Turizm Şurasında da turizm destinasyonlarında turizm bilincinin ve kültürünün oluşturulması için turizm konusunda farkındalığın artırılması; doğal, tarihî ve kültürel varlıkların sürdürülebilir turizm ilkeleri doğrultusunda değerlendirilerek bu konuda toplum temelli eğitimin sağlanması gerektiği; turizmin ülke geneline ve 12 aya yayılmasını sağlamak amacıyla sağlık, kış, golf, eko turizm ve benzeri ürünler ile turizm bölgelerinin ve turizm ürün çeşitliliğinin çoğaltılması teşvik edilmesi; çevrenin korunması, toplam kalite düzeyinin yükseltilmesi, vb. hususlara turizmde sürdürülebilir gelişme için önem verilmesi gerekliliği belirtilmiştir (Kültür ve Turizm Bakanlığı Turizm Politikaları Komisyonu Raporu, 2017). Bu çalışmada da yerel halkın bilinçlendirilmesi, mesleki uzmanlaşma ve iş ahlakı eğitimine yönelik turizm bilincini artırma eğitimlerinin önemi; alternatif turizm türlerinin tespiti ve desteklenmesi, sürdürülebilir turizm yönetiminin uygulanmasının önemi ve yine kültürün ürün olarak sunulması, kültürel Anadolu turlarının tasarlanması, uygun fiyatlı kültür turlarının tasarlanmasının önemi temalar bağlamında ortaya çıkmıştır. Türkiye'nin benzersiz ve özgün kültürel altyapısı, korunmuş/doğal alanlarının varlığı kriz dönemlerinde de Türkiye'nin vazgeçilmez bir destinasyon olmasının kapısını açacaktır.

Araştırma neticesinde elde edilen bulgulara göre turist rehberleri, Türkiye'nin yeni turistik ürün oluşturma ve pazarlama stratejileri geliştirmesi gerektiği görüşünü desteklemekte ve bu bağlamda atılacak adımlara ilişkin çeşitli öneriler sunmaktadır. Rehberler, krizler ve turizm hareketliliğini doğrudan veya dolaylı yollardan etkileyen olumsuz gelişmeler karşısında alınacak önlemlerin başında '*farklılaşma*', '*ürün çeşitlendirme*', '*ikili uçuş anlaşmaları yoluyla paket tur alternatifleri oluşturma*' ve '*destinasyon çeşitlendirmesi*' gibi günümüzün rekabetçi koşullarında Türkiye'yi bir adım öne taşıyacak potansiyele sahip uygulamaların hayata geçirilmesi gerektiğini belirtmektedirler. Bir bütün olarak değerlendirildiğinde rehberler tarafından sunulan önerilerin Porter'ın (1980) öne sürdüğü '*farklılaşma*' stratejisi ile 3. Turizm Şurası'nda alınan kararlar ile örtüştüğü ve ileriye dönük bir dizi önlemi içerdiği görülmektedir. Şura kararları incelendiğinde bakanlık bünyesinde AR-GE biriminin kurularak turizmdeki küresel ve bölgesel gelişmelerin izleneceği, toplanacak verilerin değerlendirileceği, yeni turizm ürünlerinin geliştirilmesi ve çeşitlendirilmesinin sağlanacağı bir altyapının oluşturulmasına öncelik verildiği görülmektedir. Bununla beraber sektör kuruluşları arasında çeşitli işbirliği çalışmaları yürütülerek uygun fiyatlı uçuşların ve tarifeli seferlerin teşvik edilmesi hedeflenmektedir (Kültür ve Turizm Bakanlığı Turizm Politikaları Komisyonu Raporu, 2017). Alanyazın incelendiğinde, turizmde ürün çeşitlendirmenin bölgenin sahip olduğu zenginlikleri iyi değerlendirmek ve turist sayısını artırmak için farklı pazarların beklentileriyle uyumlu, ihtiyaçlara cevap veren nitelikte yeni ve rekabetçi turistik ürün ve hizmetler sunulmasını içerdiği; bunların farklı alternatifler içeren geniş bir seçim yelpazesıyla desteklenerek destinasyonların büyüme hedefleriyle doğru orantılı olarak şekillendirilmesi gerektiği görülmektedir (Mucuk, 2001; Buluç, 1997, Önce, 1991). Öte yandan Kozak ve Kızılırmak (2006) ülkelerin yeni destinasyonlar ile rekabet edebilmesinin, sundukları turizm ürünlerinin farklılığı ve özgünlüğünü sağlamaktan geçtiğini belirtmekte; bu durum karşısında ise turistik ürün

çeşitlendirmesinin artık bir zorunluluk haline geldiğini vurgulamaktadır. Araştırmacılar, Kültür ve Turizm Müdürleri ile yaptıkları görüşmeler neticesinde tüketici ihtiyaçlarının değişimi kapsamında *'turizmin çeşitlendirme politikalarının uygulanması'*, *'Türk turizminde yeni turistik ürünlerin ön plana çıkarma'* temalarını elde etmişlerdir. Bu temaların içeriği incelendiğinde, bulguların Kozak ve Kızılırmak'ın sonuçlarıyla net olarak örtüştüğü ve öne çıkan unsurları daha detaylı bir şekilde vurguladığı görülmektedir. Bu bağlamda araştırma kapsamında rehberlerin, modern çağın pazarlama anlayışına ve günümüz şartlarına ayak uyduran ve önceki çalışmalarda vurgulanan noktalara yönelik tavsiyelerde bulunduğu dikkat çekmektedir. Özellikle uzak ülkelerden gelen ve seyahate çıkmadan önce geniş bir coğrafyayı ziyaret etme planı olan turistlere yönelik için de Türkiye'nin de bulunduğu zincir kombine paket turların oluşturulması, Mısır, Yunanistan, Balkanlar, Fas, Kafkaslar, Orta Avrupa gibi popüler ve merak uyandıran yakın ülke ve destinasyonların söz konusu tur kombinasyonlarına Türkiye ile birlikte dâhil edilmesi ve bunların etkin bir biçimde pazarlanması, havayolu firmalarıyla anlaşmalar yapılarak ulaşımda kolaylık, çeşitlilik ve fiyat avantajının sağlanarak ülkemizin daha cazip hale getirilmesi rehberlerin en önemli önerileri arasında yer almaktadır.

Rehberler tarafından sunulan sektörel çözüm önerileri arasında öne çıkan bir diğer konu, turizm kapsamında yapılması öngörülen ve önceki önerileri tamamlayıcı nitelikte olan tanıtım faaliyetleridir. Araştırma bulguları, rehberlerin tanıtım faaliyetleri kapsamında oldukça geniş kapsamlı ve detaylı önerilerde bulunduğu dikkat çekmektedir. Türk turizminin krizlere daha dayanıklı hale gelmesi ve her koşulda sürekliliğinin sağlanmasının ancak yoğun ve etkili tanıtım stratejisiyle mümkün olacağını öne süren rehberler, yurtdışında lobicilik faaliyetlerine hız verilmesi, yurtdışında medyanın gücünden faydalanılmasını, sosyal medyanın aktif kullanılması, Türkiye'ye karşı sempati oluşturacak faaliyetlerin yapılması, yeni bir Turizm TV kanalının kurulması, kitleleri etkisi altına alacak potansiyeldeki filmlerin sponsorluğunun üstlenilmesi gerektiğine vurgu yapmaktadırlar. Öneriler arasında dikkat çeken bir diğer unsur ise rehberlerin tanıtımda aktif rol üstlenerek, yurtdışındaki fuarlarda ve tanıtım kampanyalarında etkin görevler üstlenmeye sıcak bakmasıdır. Araştırma sonuçları, rehberlerin oldukça vizyoner bir bakış açısıyla yenilikçi ve geleceğe dönük stratejiler konusunda hedef pazarlara yönelik çözüm önerileri sunduklarını ortaya koymuştur. Rehberler, Türkiye'de turizmin sadece belli başlı pazarlara bağımlı şekilde sürdürülmesini son derece riskli olarak görmekte ve mevcut pazarlarda meydana gelecek olası krizlerin sektörde telafisi uzun zaman alan derin olumsuz etkiler yarattığı fikrini desteklemektedir. Rehberler, sektörün 27 batı ülkesine dayalı bir pazar portföyünden; belirli bir plan dâhilinde ön çalışmaları yapılmış yeni pazarlarla çeşitlendirilmesi gerektiğine işaret etmektedir. Bu önerilerin, 19.07.2017-10.07.2018 tarihleri arasında Kültür ve Turizm Bakanlığı görevini yürüten sayın Numan Kurtulmuş'un 3. Turizm Şurası öncesi verdiği demeçle net bir biçimde örtüştüğü görülmektedir: *"Başta Uzak Doğu Asya olmak üzere Çin, Hindistan, Güney Kore ve Japonya bizim yeni alternatif pazarımız olarak görülüyor. Bu ülkelerin ortak özelliği çok geniş bir yeni orta sınıfa sahip olmaları... Burada alım gücü yüksek, turizm başta olmak üzere birçok alanda harcama yapmaya müsait geniş bir pazar var. İnşallah bu anlamda pazar çeşitlendirmesini sağlayacağız. Yaklaşık bir ay evvel Çin'de temaslarda bulduk. Önümüzdeki günlerde de bakanlık olarak Dalaman'da Hindistan'dan yaklaşık 600 tur operatörünün yer alacağı toplantıya katılacağız. Uzak Doğu Asya ile ilgili her kapıyı açmaya gayret edeceğiz. Burada dünya nüfusunun 3'te 1'i bulunuyor. Burası bizim için önemli ve cazip bir pazar. Buraları Avrupa pazarında zaman zaman yaşadığımız sıkıntılar hafifletmek ve orta vadede çok geniş bir kitleye hitap etmek bakımından da önemsiyoruz."* (Anadolu Ajansı, 2017).

Hedef pazar çalışmaları boyutu altında, rehberler, turizmde B planı olarak, iç turizmin canlandırılması ve desteklenmesi gerektiği görüşünde hemfikirdirler. Hedef

pazarlar büyük ölçüde çeşitlendirilse dahi meydana gelebilecek küresel krizler karşısında Türk turizminin yerli turistler sayesinde bir nebze de olsa ayakta kalabileceği görüşünü destekleyen rehberlere göre, iç turizmi canlandırarak Türk insanı için seyahat etmeyi ve tatili bir lüks olmaktan çıkarıp ihtiyaç haline dönüştürmek gerekmektedir. Destinasyon markalaşması boyutu altında elde edilen alt temaların, araştırmanın en özgün bulguları arasında olduğu görülmektedir. Rehberler destinasyon markalaması kapsamında oldukça ilginç bir noktaya dikkat çekerek, turistlerin tatile çıkarken genellikle Türkiye’de bir destinasyonun adını bilmeden geldiğini, bunun yerine konaklayacağı tesisin adını tatiliyle özdeşleştirerek seyahat ettiğini belirtmektedir. Bu görüşe göre turistler, gidecekleri tesisin konumlandığı tatil destinasyonunu ikinci plana atmakta veya destinasyonun adını net olarak bilmemektedir. Bu durum Türkiye’de destinasyon markalamasının yetersiz olduğuna ve mevcut destinasyonların ise markalaşma sürecini bütünsel olarak tamamlamadığına işaret etmektedir. Rehberlere göre mikro ve makro düzeyde markalama çalışmaları yapılarak destinasyonların bilinirliğinin artırılması, turistlerin zihninde destinasyonların ön plana çıkarılması ve tatillerini doğrudan destinasyonla ilişkilendirmeleri sağlanmalıdır. Bu sonuç, Hassan ve diğerleri (2011) tarafından, Belek ve Kemer’i ziyaret eden turistler üzerinde yaptıkları araştırma bulgularını destekler niteliktedir. Araştırmacıların Türkiye denildiğinde akla nelerin geldiği sorusuna aldıkları yanıtlar incelendiğinde, ilk sırada, turizm, güneş ve otellerin olduğu ortaya çıkmıştır. Katılımcıların yalnızca birkaçının İstanbul ve Antalya destinasyonlarını belirttiği görülmüştür. Rehber önerilerini destekleyen söz konusu bulgulardan da anlaşılacağı üzere ülkemizde destinasyonların daha bilinir hale gelmesi, dünyadaki rakiplerine karşı rekabet üstünlüğü elde etmesi ve konumlandığı segmentteki başarısının ve gelişiminin ivme kazanması için uluslararası çapta markalaşma süreçlerinin planlanması ve buna yönelik yeni stratejilerin uygulamaya konması sonucu ortaya çıkmıştır. Rehberler, ülkemizin sahip olduğu tarihi ve kültürel dokuya dikkat çekerek, dünyanın hiçbir yerinde bulunmayan ve sadece ülkemizi ziyaret edenlerin deneyimleyebileceği bazı belirli öğelerin ön plana çıkarılarak, temalı festival, şölen, karnaval ve benzeri etkinliklerle tanıtılması gerektiğine işaret etmektedir. Böylelikle geçmişte ülkemizde yaşamış, dünyada önem taşıyan ünlü kişilerin veya dünyada ilk ülkemizde gerçekleşmiş faaliyetlerin Türkiye ile özdeşleşmesi ve destinasyonlarımızla ilişkilendirilmesi sağlanacaktır. Rehberler bu konuda belirli kişileri ve olayları örnek göstererek (St. Nicholas, ilk biranın Perge’de imal edilmesi, şarap kültürü ve üretimin Kapadokya’da gelişim göstermesi vb.) temalandırılmış kapsamlı etkinlikler yoluyla destinasyon pazarlamasının mümkün olacağını belirtmektedirler. Rehberlerin dikkat çektiği bir diğer konu turizmdeki arz yapılanması kapsamında otel standartlarının ve çeşitli uygulamaların revize edilmesidir. Rehberler özellikle turist trafiğinin ve iklimin ılıman olduğu bölgelerde artık yenilenme aşamasına gelmiş otellerin yenilenmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Bu sonucu literatür taramasında destekleyen çalışmalar da mevcuttur (Şahin vd., 2017; Güzel ve Güzel, 2016; Güzel, 2014). Bu durum turistlerle yoğun iletişim halinde olan ve onların beklentilerine hakim olan rehberlerin öne sürdüğü önerilerin bir an önce hayata geçirilmesi gerektiğine işaret etmektedir. Bunlara ek olarak Rehberler, sigorta sisteminin kurulması, otel konaklama konseptlerinin revize edilmesi, turlarda kalite standartlarının yükseltilmesi, yerli tur operatörlerinin kurulması, vergi affı ve faizsiz kredi imkânı sağlanması ve tur ücretlerinde indirilme gidilmesini önermektedirler. Sonuç olarak güvenlik, emniyet, barış ortamı, toplumsal, siyasi ve politik istikrar, turizmin gelişebilmesi için gerekli olan ön koşullardır ve bu unsurların eksik olduğu destinasyonlar, çekici/kaliteli kaynak ve ürünlere sahip olsa da uluslararası rekabet güçlerini kaybetmektedirler. Bu bağlamda bu çalışmadan turizm paydaşları olarak rehberlerden elde edilen bu değerli önerilerin uygulamada yer bulması Türkiye turizminin çok sert düşüşler yaşamaması açısından büyük önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

ANADOLU AJANSI (2017, 25 Ekim). Ekonomi Gazetecileri, Turizm Bakanı Numan Kurtulmuş ile Buluştu. Erişim Adresi: <http://www.tuyed.org.tr/kurtulmus-turizmde-pazar-cesitlendirmesini-hedefliyoruz>

ANDERSON, B. A. (2006). Crisis management in the Australian Tourism Industry: preparedness, personnel and postscript. *Tourism Management*, 27(6), 1290-1297.

ARAS, H. (2017). Türkiye’de turizm güvenliği sorunu, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 10, Sayı 1, Haziran 2017, 585-610.

ATASEVER, G. ve BAHAR, O. (2017). Medya bağlamında politik istikrarsızlık-turizm ilişkisi. *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, 6(1), 33-56.

BAYHAN, İ. ve Ünlüönen, K. (2016), Turist tercihlerinde güvenliğe ilişkin tutumlarının etkisi: Bir alan araştırması, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(56), 1-20.

BULUÇ, G. T. (1997). Turistik ürün pazarlama politikası ve planlaması ve bir pazarlama stratejisi olarak turistik ürün çeşitlendirmesi, *Anatolia Turizm Araştırmaları Dergisi*, 1-2 (8), 12-17.

DE SAUSMAREZ, N. (2007). Crisis management, tourism and sustainability: The role of indicators. *Journal of Sustainable Tourism*, 15(6), 700-714.

DOĞRULUK PAYI, (2016). 2015-2016 Dönem Raporu. Erişim Adresi: https://www.dogrulukpayi.com/dosyalar/rapor/DP_YillikRapor_2015-2016.pdf, Erişim Tarihi: 22.02.2018.

ENDERS, W.; SANDLER, T. and PARİSE, G. F. (1992). An econometric analysis of the impact of terrorism on tourism. *Kyklos*, 45(4), 531-554.

FAULKNER, B. (2001). Towards a framework for tourism disaster management. *Tourism Management*, 22 (2), 135-147.

FINK, S. (1986). *Crisis management: Planning for the inevitable*. New York: American Association of Management.

GLAESSER, D. (2006). *Crisis management in the tourism industry*. Routledge.

GÜZEL, F. Ö. ve EHTİYAR V. R.; GÜDEKLI İ. A. (2016). Terör olaylarının medya üzerinden turizme etkisi: BBC Sultanahmet terör saldırısı haberi eleştirel söylem analizi, 3. Uluslararası Çin’den Adriyatik’e Sosyal Bilimler Kongresi, Antalya, Türkiye, 28-30 Ekim.

GÜZEL B. and GÜZEL F. Ö., (2016). Evaluating the resort hotel attributes via online guest reviews, International Academic Conference on Social Sciences and Humanities, 30-31 Aralık. Prag, Çek Cumhuriyeti.

GÜZEL F. Ö. (2014). Marka itibarını korumada şikâyet takibi: Çevrimiçi seyahat 2.0 bilgi kanallarında bir uygulama, *İnternet Uygulamaları ve Yönetimi Dergisi*, 1, (5-19).

HASSAN, A. T.; DEMİRÇİVİ, M. B. ve YEŞİLTAŞ, M. (2011). Belek ve Kemer’i ziyaret eden yabancı turistlerin görüşleri ve destinasyon pazarlaması. Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi, (1), 37-60.

HEWSON, C. (2010). Internet mediated research and its potential role in facilitating mixed methods research. İçinde S. N. Hesse-Biber & P. Leavy (Editörler) *Handbook of Emergent Methods*, ss. 543-570. Newyork: Guilford.

KOZAK, M. A. ve KIZILIRMAK, İ. (2006). Turistik ürün çeşitlendirmesi: Kültür ve turizm müdürleri görüşlerine dayalı bölgesel yaklaşımlar. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(5), 1-24.

KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI (2020). Şubat 2020 Sınır Bülteni, <https://yigm.ktb.gov.tr/TR-9851/turizm-istatistikleri.html>, Erişim Tarihi: 10.04.2020.

KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI (2019). Turizm Gelir, Gider ve Ortalama Harcama Raporu. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Erişim adresi: <https://yigm.ktb.gov.tr/TR-249709/yillik-bultenler.html>, Erişim Tarihi:10.04.2020.

KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI (2017). Turizm Politikaları Komisyonu Raporu. 3. Turizm Şurası, Ankara, Erişim adresi: <http://turizmsurasi.kulturturizm.gov.tr/TR-204570/turizm-politikalari-komisyonu-sonuc-raporu.html>, Erişim Tarihi:23.02.2018.

LAWS, E. and PRIDEAUX, B. (2005). *Tourism crises: Management responses and theoretical insight*. Psychology Press.

LEPP, A. and GIBSON, H. (2003). Tourist roles, perceived risk and international tourism. *Annals of Tourism Research*, 30(3), 606-624.

MANN, C. and STEWART, F. (2003) Internet interviewing in Gubrium. İçinde: J.F. & Holstein J.A. (Editörler), *Postmodern Interviewing*, ss. 81-105, Thousand Oaks, Ca.: Sage Publications.

MCKERCHER, B. and HUI, E. L. (2004). Terrorism, economic uncertainty and outbound travel from Hong Kong. *Journal of Travel & Tourism Marketing*, 15(2-3), 99-115.

MUCUK, İ. (2001). *Pazarlama ilkeleri*. İstanbul: Türkmen Kitabevi.

ISAAC, R. K. and VELDEN, V. (2018). The German Source Market Perceptions: How Risky Is Turkey to Travel to?, *International Journal of Tourism Cities*, 4(4), 429-451.

ÖNCE, G. (1991). Turizmde pazarlama stratejileri ve alternatif bir pazarlama stratejisi olarak yeni ürün-yeni pazarların Türkiye açısından önemi ve değerlendirilmesi. II. Ulusal Turizm Kongresi. 21-23 Kasım, Kuşadası.

PARSONS, W. (1996). Crisis management. *Career Development International*, 1(5), 26-28.

PORTER, M. E. (1980). *Competitive strategy: Techniques for analyzing industries and competitors*, (267). New York: Free Press.

RICHTER, L. K. (1983). Tourism politics and political science: A case of not so benign neglect. *Annals of Tourism Research*, 10(3), 313-15.

RITCHIE, B. W. (2004). Chaos, crises and disasters: a strategic approach to crisis management in the tourism industry. *Tourism Management*, 25(6), 669-683.

SAHIN, I.; GULMEZ, M. and KITAPCI, O. (2017). E-complaint tracking and online problem-solving strategies in hospitality management: Plumbing the depths of reviews and responses on Tripadvisor. *Journal of Hospitality and Tourism Technology*, 8(3), 372-394.

SARIÇAY, S. S. ve ÜNAL, M. (2014). Krizlerin turizm sektörü üzerindeki etkileri. Ar-Ge Bülten. İzmir Ticaret Odası. Erişim adresi: http://izto.org.tr/demo_betanix/uploads/cms/yonetim.ieu.edu.tr/6426_1480068560.pdf

SEYMOUR, M. and MOORE, S. (2000). *Effective crisis management: World-wide principles and practice*. Cassell.

SHIEFFIELD UNIVERSITY (2012). Email interviews. Learning & Teaching Services, Sheffield Üniversitesi, Erişim adresi:<https://www.sheffield.ac.uk/lets/strategy/resources/evaluate/general/methods-collection/emailinterviews>, Erişim Tarihi: 20.03.2018.

SÖNMEZ, S., F. and TARLOW, P. (1997). Managing tourism crises resulting from terrorism and crime. International Conference on War, Terrorism, Tourism: Times of Crisis and Recovery, Dubrovnik, Croatia, September 25-27.

TURİZM DATA BANK (2019). Paket Tur Pazarı: Türkiye ve Antalya Raporu. Turizm Data Bank. Erişim adresi: <http://turizmdatabank.com/turizm-arastirmalari/-paket-tur-pazarı-türkiye-ve-antalya>, Erişim Tarihi: 08.04.2020.

TURİZM GÜNLÜĞÜ (2020). Coronavirus krizi: Türkiye'nin turistik noktalarında son durum. <https://www.turizmgunlugu.com/2020/03/16/coronavirus-turkiyenin-turistik-noktalarina-etkisi/>, Erişim tarihi: 10.04.2020.

TÜRKİYE SEYAHAT ACENTELERİ BİRLİĞİ (2019). *Turizm Verileri ve İstatistikler Raporu*. Türkiye Seyahat Acenteleri Birliği. Erişim adresi: <https://www.tursab.org.tr/istatistikler/turist-sayisi-ve-turizm-geliri>, Erişim Tarihi: 10.04.2020.

TÜRKİYE OTELCİLER BİRLİĞİ (2020). Mart 2020 Havalimanı İstatistikleri <http://www.turob.com/tr/istatistikler>, Erişim Tarihi: 10.04.2020.

ÜNLÜÖNEN, K.; TAYFUN, A. VE KILIÇLAR, A. (2009), *Turizm ekonomisi*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

YILDIRIM, A. ve ŞİMŞEK, H. (2003). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınları.

YÜKSEL, A. ve YÜKSEL, F. (2004). *Turizmde bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Turhan Kitabevi.

Summary

Crises, although it is undesirable to experience, suddenly break out in certain periods, leaving behind long-lasting influences on various sectors. Gulf War (1990); (2002), Tsunami disaster (2004), Madrid train attack (2004), bird flu outbreak (2005), Katrina hurricane (2005), Swine flu infestation (2006), the global economic crisis (2008-2009), the Arab Spring (2011), the military coup in Egypt (2013), the Paris terror attack (2015), the bomb attack in Brussels (2016), Syrian refugee crises (2015-2016-2017) and Coronavirus (COVID-19) have influenced tourist traffic in the world negatively. Whatever the type of outbreak, duration, power, social perception or negative meaning is, crises create a negative atmosphere in the tourism industry, which is labor-intensive sector based on trust, happy memories, different and unforgettable experiences. Tourism, a sensitive sector to the socio-economic development level of the countries, political stability, adverse developments in the world economic conjuncture, is affected in various ways and adversely in the structural and conjunctural problems in the country. Crises in tourism are considered as a difficult period to anticipate, which suddenly reverses the current positive situation and brings about the stagnation process by creating a shock effect in destinations. In Turkey which have geographical proximity to the Middle East countries that experienced major political, economic and sociological changes, many events affecting tourism sector directly or indirectly occurred in the last 8 years. As a result of the Syrian civil war, refugee crisis, coup attempt, terrorist attacks, downing of Russian warplane by Turkey, it is seen the country lost more than 10 million tourists in 2016. Hosting important holiday destinations and tourist attraction centers and increasing the number of tourists compared to the previous year, Turkey. As a result of the disputes and tension occurred especially in the last eight years in diplomatic relations with foreign countries, Turkey experienced the period of stagnation and recession in tourism industry. From this point of view, the main purpose of this research is to reveal the characteristics of tourism and the suggestions of tourism stakeholders including alternative solutions that can be produced against the current events. In line with this aim, the tourist guides who are an important stakeholder in tourism, who play a major role in shaping the country's image in the minds of tourists are selected as sample. The qualitative research method is adopted in the exploratory study adopting a holistic multiple case pattern. The data were collected using face-to-face and asynchronous interview method from tourist guides with at least one year's experience using the criterion sampling method

and the interviews were subjected to descriptive content analysis using the coding method. According to studies have become prominent themes. Practical solution proposals associated with tourism industry have been emerged in a total of 14 themes and 62 sub-themes.

Antalya'nın EXPO 2016 Tecrübesi ve Organizasyon Mirasının Değerlendirilmesi

Tuna BATUHAN*

Öz

Bu çalışmada, 2016 yılında Botanik EXPO'suna ev sahipliği yapan Antalya'nın organizasyona adaylık, hazırlık ve planlama süreci ayrıntılı olarak incelenmiştir. EXPO, büyük ölçekli organizasyonlar içinde ev sahibi kente kısa, orta ve uzun vadede katkı sağlama potansiyeli ile ön plana çıkan önemli ve saygın organizasyonlardan birisidir. Bu çalışmada Antalya'nın EXPO tecrübesi, EXPO organizasyonunun sahip olduğu avantajlar ve EXPO'nun ev sahibi şehre bırakması beklenen diğer miraslar (altyapı ve ulaşım, parklar ve yeşil alanlar, alan ve mekan mirası, sosyal ve örgütsel kapasite ve uluslararası ilişkiler vb.) kapsamında incelenmiş ve Antalya'nın EXPO tecrübesinin olumlu ve olumsuz yönleri ayrıntılı olarak analiz edilmiştir. EXPO, ev sahibi kente önemli miraslar bırakabilecek ölçekte bir organizasyondur ve bu organizasyondaki başarı gelecekte düzenlenmesi muhtemel benzer organizasyonların planlanmasında önemli bir referans noktasıdır. Bu çalışma kapsamında elde edilen verilerin, benzer büyük ölçekli organizasyonların adaylık ve sahnelenmesi süreçleri ile ev sahibi şehirlerin geleceğine etkilerinin planlanması aşamalarında yol gösterici olması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Büyük Ölçekli Organizasyon Planlaması, EXPO, Antalya, Etkinlik Planlama, Etkinlik Mirası

Evaluation of EXPO 2016 Experience and Organization Legacy of Antalya

Abstract

In this study, the candidacy, preparation and planning process of Antalya, which hosted the Botanical EXPO in 2016, was examined in detail. EXPO is one of the important and reputable organizations that stand out in large-scale organizations with its potential to contribute to the host city in the short, medium and long term. In this study, Antalya's EXPO experience was investigated based on the advantages of the EXPO organization and other legacies expected to be left to the host city of the EXPO (infrastructure and transportation, parks and green spaces, area and location heritage, social and organizational capacity and international relations etc.) and the positive and negative aspects of the EXPO experience of Antalya were analyzed in detail. The EXPO is an organization that is able to leave significant legacies to the host city, and the success in

Özgün Araştırma Makalesi (Original Research Article)

Geliş/Received: 13.12.2019

Kabul/Accepted: 07.02.2020

DOI: <http://dx.doi.org/10.17336/igusbd.656499>

* Dr. Öğr. Üyesi, Atatürk Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Böl., Erzurum, Türkiye, E-posta: tuna.batuhan@atauni.edu.tr ORCID <https://orcid.org/0000-0001-7662-3405>

this organization is an important point of reference in planning similar events that are likely to be organized in the future. The data obtained within the scope of this study is intended to guide the process of candidacy and staging as well as planning the effects of similar large-scale organizations on the future of the host cities.

Keywords: Large-scale organization planning, EXPO, Antalya, Event Planning, Event Legacy

1. Giriş: Düünden Bugüne EXPO Organizasyonları ve Türleri

Büyük ölçekli uluslararası organizasyonlardan birisi olan EXPO yerel halkın eğitilmesi, yeniliklerin paylaşılması ve uluslararası işbirliğinin teşvik edilmesini amaçlamaktadır. Ev sahipliği yapan ülke tarafından organize edilen EXPO'lara diğer ülkelerin, firmaların, uluslararası organizasyonların, özel sektör temsilcilerinin, sivil toplumun ve halkın katılımı sağlanmaktadır. Uluslararası toplumun gelişimi ve işbirliği için oluşturulan bir diyalog platformu olarak tanımlanan Expo, yerel halk için bir eğitim ve eğlence platformu; ev sahibi ülke için tanıtım ve kalkınma vesilesi; katılımcılar içinse uluslararası işbirliği ve ekonomik fırsatlar anlamına gelmektedir (BIE, 2017). EXPO, ev sahibi şehirde ortaya çıkan fiziksel değişimin yanı sıra, etkinlik sonrasında şehrin yaşam kalitesi, beklentiler ve tutumlar üzerinde de olumlu değişimlere yol açmaktadır (Loscertales, 2018).

İlki 1851'de Londra'da düzenlenen EXPO'ya, daha sonraki yıllarda Paris, Viyana, Chicago ve Brüksel gibi şehirler de ev sahipliği yapmıştır. 1928'de imzalanan uluslararası bir anlaşma ile uluslararası sergilerin organize edilmesi belirli kurallara bağlanmış ve Uluslararası Sergiler Bürosu (BIE) kurulmuştur (BIE, 2017). İmzalanan anlaşmayla ayrıca EXPO türleri ve her birinin düzenlenme sıklıkları belirlenmiş; ev sahibi ve katılımcıların uyması gereken yasal düzenlemeler oluşturulmuştur (BIE, 2017). BIE, en az üç hafta süren ve ticari amacı olmayan tüm uluslararası sergilerin (EXPO'ların) denetimi ve düzenlenmesinden sorumlu olan hükümetlerarası bir kuruluştur. BIE'nin temel misyonu bahsedilen organizasyonların kalitesini ve başarısını garanti etmek, bu organizasyonları düzenleyenlerin ve organizasyonlara katılanların haklarını korumak ve son olarak temel değerler olan eğitim, yenilik ve işbirliğini korumaktır (BIE, 2017). BIE'nin himayesi altında bugüne kadar 50'den fazla EXPO organize edilmiş, bu expolar milyonlarca kişi tarafından ziyaret edilmiştir. Tablo 1'de BIE öncesinde gerçekleşen tarihi Expolar, Tablo 2'de ise BIE sonrasında gerçekleşen dünya Expoları listelenmektedir.

Tablo 1. BIE Öncesi Tarihi Expolar

1851 Londra, İngiltere	1880 Melbourne, Avustralya	1905 Liege, Belçika
1855 Paris, Fransa	1880 Barselona, İspanya	1906 Milano, İtalya
1862 Londra, İngiltere	1889 Paris, Fransa	1910 Brüksel, Belçika
1867 Paris, Fransa	1893 Şikago, ABD	1913 Ghent, Belçika
1873 Viyana, Avusturya	1897 Brüksel, Belçika	1915 San Francisco, ABD
1876 Philadelphia, ABD	1900 Paris, Fransa	1929 Barselona, İspanya
1878 Paris, Fransa	1904 Saint Louis, ABD	1933 Şikago, ABD

Kaynak: BIE, 2017.

Tablo 2. BIE Sonrası Dünya Expoları

1935 Brüksel, Belçika	1958 Brüksel, Belçika	1992 Seville, İspanya
1937 Paris, Fransa	1962 Seattle, ABD	2000 Hannover, Almanya
1939 New York, ABD	1967 Montreal, Kanada	2010 Şangay, Çin
1949 Port-Au-Prince, Haiti	1970 Osaka, Japonya	2015 Milano, İtalya

Kaynak: BIE, 2017.

Günümüzde BIE'nin himayesi altında organize edilen dört tür EXPO vardır; Dünya Exposu, Özel Temalı Expolar, Bahçe Ürünleri Exposu ve Milano Exposu. Her bir EXPO kendi alanında halkı eğitmek, yeniliği paylaşmak, gelişimi desteklemek ve ortak tecrübe ve diyalog kanallarını açık tutmayı amaçlar.

Tablo 3. Bahçe Ürünleri (Botanik) Expoları

Ev Sahibi Şehir, Ülke	EXPO Alanı (hektar)	Katılımcı Ülke Sayısı	Ziyaretçi Sayısı
2016 Antalya, Türkiye	112	54	4,693,571
2012 Venlo, Hollanda	66	38	2,046,684
2006-2007 Chiang Mai, Tayland	80	32	3,848,791
2003 Rostock, Almanya	100	32	2,600,000
2002 Haarlemmermeer, Hollanda	140	30	2,071,000
1999 Kunming, Çin	218	70	9,427,000
1993, Stuttgart, Almanya	64	40	7,311,000
1992 The Hague, Hollanda	68	23	3,355,600
1990 Osaka, Japonya	140	83	23,126,934
1984 Liverpool, İngiltere	95	29	3,380,000
1983 Münih, Almanya	72	23	11,600,000
1982 Amsterdam, Hollanda	50	17	4,600,000
1980 Montreal, Kanada	40	23	-
1974 Viyana, Avusturya	100	30	2,600,000
1973 Hamburg, Almanya	76	50	5,800,000
1972 Amsterdam, Hollanda	75	-	4,300,000
1969 Paris, Fransa	28	17	2,400,000
1964 Viyana, Avusturya	100	28	2,100,000
1963 Hamburg, Almanya	76	35	5,400,000
1960 Rotterdam, Hollanda	50	-	4,000,000

Kaynak: BIE, 2017

Dünya Exposu: 5 yılda bir düzenlenen ve 6 ay süre ile açık kalan Dünya Exposu ev sahibi ülkelerin devasa bahçeler veya parklar inşa ederek şehrin gelecekteki peyzajını dönüşümüne yardım eder. Daha önceki dönemlerdeki Expolardan farklı olarak, günümüz Expoları sanayideki gelişimin sergilendiği ulusal prestij kaynağı olmaktan ziyade küresel sorunlara çözüm bulmak için oluşturulan bir platform haline gelmiştir. En belirgin özelliği kentsel miras ve mimari peyzajdır.

Özel Temalı Expolar: Özel Temalı Expolar ise belirli insani sorunlara çözüm bulmayı amaçlayan küresel etkinliklerdir. Özel Temalı Expoların eğlenceye ve entellektüel ortama dair unsurları Dünya Expolarıyla benzerlik gösterir, ancak bu organizasyonlar daha küçük çaplıdır. Bu Expolar mümkün olduğunca daha çok ülkenin ev sahipliği yapmasına ve katılımına imkan sağlamak amacıyla ortaya çıkmıştır. Özel Temalı Expolar 2 Dünya Exposu arasındaki dönemde organize edilir ve 3 ay süre ile açık kalırlar.

Bahçe Ürünleri (Botanik) Exposu: Bahçe Ürünleri Exposu BIE ve Uluslararası Bahçe Ürünleri Üreticiler Birliği'nin (Association of International Horticultural Producers) (AIPH) ortak himayesi altında organize edilen Expolardır. Bahçe Ürünleri Expoları uluslararası nitelikleri, 3-6 ay süre ile açık kalmaları, minimum 50 hektarlık alanı, milyonlarca kişiyi ziyaret etmesi ve yenilik ve eğitime verdiği önemle bir anlamda Bahçe Ürünlerinin Dünya Expoları niteliğindedirler. 2016 EXPO Antalya, Bahçe Ürünleri Exposuna örnektir. Tablo 3'te bahçe ürünleri Expolarına ev sahipliği yapan şehirlerle ilgili ayrıntılar yer almaktadır.

Milano Exposu: Milano Exposu, BIE denetiminde her zaman aynı şehirde (Milano) organize edilen tek Expodur. The Triennale di Milano, tasarım endüstrisinin önemli aktörlerinin ve ziyaretçilerin biraraya geldiği önemli bir uluslararası toplantı yeridir. 2016'da düzenlenen 21. Milano Exposunun 500 bine yakın ziyaretçisi olmuştur.

Her bir EXPO kendi alanında halkı bilinçlendirmeyi, değişimi paylaşmayı, ilerlemeyi teşvik etmeyi ve diyalog ile deneyimleri aktarmayı hedeflemektedir. Çok geniş bir kitleye hitap eden ve etki sahibi kişiler, uzmanlar, sivil toplum kuruluşları ve politikacıların bir arada çalışmasına olanak veren EXPO'lar konferanslar, seminerler ve atölye çalışmaları sayesinde, kültür, eğitim ve sanat alanlarında bir buluşma noktası olmaktadır.

2. Antalya'nın EXPO Adaylık ve Planlama Süreci

Türkiye ve Antalya için EXPO yolculuğu 2008 yılında başlamıştır. 31 Aralık 2008'de o dönemki ismiyle Dış Ticaret Müsteşarlığı ve Orta Anadolu İhracatçılar Birliği, Uluslararası Bahçe Bitkileri Üreticileri Birliği'ne (International Association of Horticultural Producers-AIPH) üye olmuşlar ve A1 kategorisinde 2016 Uluslararası Bahçe Ürünleri (Botanik) Exposunu 2016'da Antalya'da düzenlemek üzere başvuruda bulunmuşlardır. Orta Anadolu İhracatçılar Birliği bu süreçte AIPH toplantılarında güçlü lobi faaliyetleri ile etkin bir kampanya yürütmüştür. 3-8 Ekim 2010 tarihlerinde Güney Kore'de gerçekleştirilen 62. AIPH Yıllık Toplantısı'nda Antalya'nın başvurusu onaylanmıştır. Bu onaydan birkaç ay sonra 25 Şubat 2011 tarihinde Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı EXPO 2016 Antalya'nın organizasyonunu koordine edecek kurum olarak belirlenmiştir. 7 Mart 2011 tarihinde de EXPO Antalya'nın gerçekleştirildiği alan AIPH tarafında onaylanmıştır, bu onayın ardından alternatif alanların belirlenmesi için AIPH delegeleri tarafından bir ziyaret gerçekleştirilmiştir. 7 Nisan 2011 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı imzasıyla Uluslararası Sergiler Bürosu'na (BIE) bir garanti mektubu gönderilmiştir. Tüm bu gelişmelerin ardından 22-23 Kasım 2011 tarihlerinde gerçekleştirilen 151. BIE Genel toplantısında tek aday olan Antalya'nın EXPO 2016 ev sahipliği tescillenmiş, BIE bayrağı Türkiye'ye devredilmiştir.

Tablo 4. EXPO Antalya 2016 Tarihsel Süreç

31 Aralık 2008	Türkiye'nin AIPH'ye üye olması ve 2016'da EXPO'nun Antalya'da düzenlemesi için başvurusunun yapılması
3-8 Ekim 2010	Antalya'nın başvurusunun onaylanması
25 Şubat 2011	Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı'nın EXPO 2016 Antalya'yı koordine edecek kurum olarak belirlenmesi
7 Mart 2011	EXPO Antalya alanının AIPH tarafından onaylanması
7 Nisan 2011	BIE'ye garanti mektubunun gönderilmesi
22-23 Kasım 2011	Antalya'nın EXPO 2016 ev sahipliğinin tescillenmesi
10 Kasım 2012	EXPO Yasası'nın TBMM'den geçmesi EXPO Antalya Ajansı'nın kurulması
Ağustos 2013	EXPO alanında inşaat çalışmalarının başlaması
Nisan 2015	EXPO 2016 Antalya Genel Sekreteri'nin Atanması
Aralık 2015	Katılımcıların EXPO alanında inşaat çalışmalarına başlaması
12 Ocak 2016	EXPO Antalya'nın Cumhurbaşkanlığı himayesine alınması
22 Nisan 2016	EXPO Antalya'nın resmi açılış töreninin gerçekleştirilmesi
23 Nisan 2016	EXPO Antalya'nın halka açılması
29 Ekim 2016	Uluslararası Yarışmalar Ödül Töreni
30 Ekim 2016	EXPO Antalya'nın resmi kapanış töreninin gerçekleştirilmesi
Kasım 2016	BIE tarafından alanda son denetimlerin yapılması
Aralık 2016	AIPH tarafından alanda son denetimlerin yapılması

Kaynak: T.C. Cumhurbaşkanlığı, 2016.

Bu gelişme sonrasında süreç daha hızlı ilerlemiş, kurumsal ve altyapı ile ilgili faaliyetler hız kazanmıştır. 10 Kasım 2012'de 6358 sayılı EXPO 2016 Antalya Kanunu yayımlanmış ve Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı bünyesinde EXPO Antalya Ajansı kurulmuştur. 2013 yılının Ağustos ayından itibaren EXPO alanında inşaat çalışmaları başlamış ve 22 Nisan 2016 tarihinde resmi bir törenle EXPO Antalya ziyaretçilerine kapılarını açmıştır. EXPO Antalya 2016'nın tarihsel gelişim süreci Tablo 4'te ayrıntılı olarak verilmiştir.

3. EXPO Antalya'nın Teması ve Amaçları

"Gelecek Nesiller İçin Yeşil Bir Dünya" vizyonu ile yola çıkan EXPO Antalya 2016, hedef kitle olarak gençleri ve çocukları belirleyerek; çevre bilincinin geliştirilmesi, duyarlılığının artırılması ve yeni nesillere aktarılmasını hedeflemiştir (T.C. Cumhurbaşkanlığı, 2016). EXPO Antalya 2016, Türkiye'nin ev sahipliği yaptığı ilk EXPO olması bakımından da önemlidir. EXPO 2016 Antalya'nın ana teması, "Geleceği Yeşillendirme" iddiasıyla "Gelecek Nesiller İçin Yeşil Bir Yaşam" felsefesi ile "Çiçekler ve Çocuklar" olarak belirlenmiştir (T.C. Cumhurbaşkanlığı, 2016). Ana temanın yanı sıra, "Tarih, Biyoçeşitlilik, Sürdürülebilirlik ve Yeşil Şehirler" gibi alt temalar da belirlenerek EXPO Alanı ve katılımcı sergilerinin belirlenen temalara uygun şekilde tasarlanması amaçlanmıştır.

EXPO Antalya, uluslararası işbirliği, kültürel ve ekonomik programlar aracılığıyla, uluslararası bahçecilik ve tarım alanlarındaki gelişmeleri takip etmeyi, teşvik etmeyi ve tecrübe paylaşımını amaçlamaktadır (T.C. Cumhurbaşkanlığı, 2016). Uluslararası

bahçecilik sergilerinin ortak amaçları olarak sıralanabilecek bu unsurların yanı sıra EXPO Antalya vasıtasıyla:

- Türkiye'nin katılımcı ülkelerle ikili ilişkilerine katkıda bulunmak,
- Daha fazla yeşil alan, yeni iş olanakları ve şehir altyapısına yeni yatırımlar sayesinde yaşam kalitesini arttırmak,
- Antalya'da eko turizmi desteklemek ve tanıtmak,
- Türk bahçecilik sektörünün potansiyelini yeni tanıtım ve işbirliği fırsatlarıyla desteklemek,
- Türkiye'nin biyoçeşitliliğinin zenginliğini dünyaya tanıtmak,
- Bilgi ve eğlence yoluyla çocukları çevre konularında eğitmek,
- Çevre konularında ve sürdürülebilirlikte farkındalığı arttırmak amaçlanmıştır.

4. EXPO Antalya Organizasyon Yapısı

10 Kasım 2012'de yayımlanan kanunla Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı bünyesinde kurulan EXPO Antalya Ajansı etkinliklerinin planlanması, düzenlenmesi ve yönetilmesinden sorumlu olan kurumdur. 8 Mayıs 2013 tarihli ve 28641 sayılı EXPO 2016 Antalya Ajansının Çalışma Esasları Hakkında Yönetmelikle, Ajansın çalışmasına ilişkin usul ve esaslar düzenlenmiştir. EXPO Antalya Ajansı geniş yetkilere sahip olan Yönetim Kurulu ile EXPO Konseyi, Genel Sekreterlik ve Ofisten oluşmaktadır.

EXPO Yönetim Kurulu: EXPO Antalya'nın karar organı olan EXPO Yönetim Kurulu, EXPO 2016 Antalya'nın hazırlığı, düzenlenmesi ve sonuçlandırılması ile ilgili her türlü iş ve işlemlerde yetkilidir. EXPO Yönetim Kurulu'nun başkanlığını Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanı yapmaktadır. Kurulun diğer üyeleri ise en az genel müdür seviyesinde bakanlık temsilcileri (Dışişleri Bakanlığı, Ekonomi Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Gıda Bakanlığı) ile yerel kurumların temsilcilerinden (Antalya Valiliği, Antalya Belediye Başkanlığı, Antalya Sanayi ve Ticaret Odası ve Antalya Ziraat Odası) oluşmaktadır.

EXPO Konseyi: EXPO Konseyi, EXPO Kanunu'nun 5inci maddesinde adı geçen kurumlarca görevlendirilen elli dört üyeden oluşur. EXPO Konseyi'nin başkanı Antalya Valisidir. EXPO Konseyi, EXPO 2016 Antalya'nın başarılı bir şekilde gerçekleştirilmesi amacıyla gerekli gördüğü tavsiye kararlarını alır, hazırlık çalışmaları kapsamında yıllık program, bütçe, yurt içi ve yurt dışı tanıtım faaliyetleri ile gerekli görülen diğer konularda görüşlerini ve tavsiyelerini bildirir, Yönetim Kurulu ile Genel Sekreterliğin çalışmalarını izler.

Genel Sekreterlik: EXPO 2016 Antalya Ajansının sekretaryasını yürütmek ve bu kapsamda verilen görevleri yerine getirmek üzere Antalya'da kurulan Genel Sekreterlik, Ajansın iş ve işlemlerinin yürütülmesinden sorumlu uygulama birimidir. Genel Sekreterlik, EXPO 2016 Antalya ile ilgili bütün faaliyetlerin Yönetim Kurulu tarafından belirlenen esaslar çerçevesinde programlanmasından, yürütülmesinden ve koordinasyonundan sorumludur.

EXPO Ofisi: Ofis ise, Genel Sekretere bağlı olarak Yönetim Kurulu ve EXPO Konseyinin sekretarya çalışmalarını yürüten ve Bakanlık bünyesinde Ankara'da kurulan Ajans birimidir.

Genel Sekreterliğin her türlü uygulamasının denetimi Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı'na bırakılmıştır. Başka bir ifade ile EXPO 2016 Antalya'yı koordine edecek kurum olarak belirlenen bakanlık, aynı zamanda denetleyici konumundadır. Bakanlığın yanı sıra Antalya Valiliği ve Antalya Büyükşehir Belediyesi de süreçte söz sahibi olmuştur. Antalya Valiliği tarafından hazırlanan EXPO 2016 Yönergesi kapsamında EXPO Meclisi ve EXPO İcra Kurulu oluşturulmuştur. Antalya Valisi'nin başkanlık ettiği mecliste birçok kurumun temsilcileri yer almıştır.

5. EXPO Antalya'nın Mirası

EXPO Antalya 2016, 23 Nisan-30 Ekim 2016 tarihleri arasında ziyaretçilerine kültürel ve görsel bir şölen sunmuştur. "Çiçekler ve Çocuklar" temalı oyun alanları ve çocuk etkinlik alanları tüm alana yayılmış; EXPO temasına uygun şekilde katılımcıların bahçelerinde çocuklar için özel aktivite alanları sunulmuştur. EXPO Antalya'da öne çıkan diğer unsurlar kültürel programlar, konserler, dans gösterileri ve tiyatro oyunları olmuştur. Ayrıca farklı konu başlıklarında birçok konferans, seminer, ulusal gün kutlamaları ve özel etkinlikler gerçekleştirilmiştir (T.C. Cumhurbaşkanlığı, 2016). EXPO Antalya kapsamında gerçekleştirilen organizasyonlar Tablo 5'te listelenmiştir.

Tablo 5. EXPO Antalya'da Gerçekleştirilen Organizasyonlar

129,482	Kültürel program ve etkinlik
116,213	Çocuklar için aktivite ve etkinlik
85,934	Eğitim faaliyeti ve çalıştay
13,144	Sanatsal ve kültürel performans
110	Seminer, toplantı, akademik çalıştay, forum, seminer, panel
99	Uluslararası katılımcılar tarafından düzenlenen özel organizasyonlar
26	Milli Gün kutlaması

Kaynak: T.C. Cumhurbaşkanlığı, 2016

EXPO Antalya'yı resmi rakamlara göre 4,693,571 kişi ziyaret etmiştir (T.C. Cumhurbaşkanlığı, 2016). Ziyaretçilerin yüzde 71'i Türk, geriye kalan yüzde 29'luk kısmı ise yabancı ziyaretçilerden oluşmaktadır. Ana teması "Çiçekler ve Çocuklar" olan EXPO Antalya'nın ziyaretçilerinin yüzde 33'ü çocuklardan (0-13 yaş arası); yüzde 64'ü yetişkinlerden ve yüzde 3'ü ise engellilerden oluşmaktadır. EXPO kapsamında organize edilen konserler ve diğer etkinlikler EXPO alanı içerisinde gerçekleştirildiği için, bu etkinliklere katılan her bir kişi EXPO ziyaretçisi olarak değerlendirilmiştir. Bilet satışlarına bakıldığında, biletlerin yüzde 58'lik kısmının ana kapıdan satıldığı; internet üzerinden satışların sadece yüzde 10 oranında olduğu görülmektedir (T.C. Cumhurbaşkanlığı, 2016). Bu rakamlar EXPO ziyaretlerinin planlamasının önceden yapılmadığı izlenimini vermektedir. Biletlerin yüzde 92 oranında günlük olarak satın alınması ve sezonluk bilet satışlarının sadece yüzde 8 olması da bu tespiti destekler niteliktedir.

EXPO 2016 Antalya'nın kapanışında yayınlanan ortak deklarasyonla, EXPO katılımcılarının EXPO teması ve alt temalarıyla ilgili konulardaki ortak kaygıları ve gelecekteki taahhütleri dile getirilmiştir. Deklarasyonda, "Gelecek Nesiller İçin Yeşil Bir Dünya" felsefesi çerçevesinde, doğa sevgisini gelecek nesillere aktarmak için birçok faaliyet gerçekleştirildiği ifade edilmektedir. EXPO Antalya sayesinde sürdürülebilirlik ilkesinin hayata geçirilmesi ve biyolojik çeşitliliğinin korunması hedeflerine ulaşmak adına farkındalığın artırıldığı vurgulanmakta; insanlığın ancak sağlıklı bir çevre, doğa dostu üretim, sürdürülebilirlik ve paylaşım yoluyla en iyi yaşam koşullarını yaratabileceğinin altı çizilmektedir.

EXPO Antalya sonuç deklarasyonunda gelecek hedefleri "Tarih, Biyoçeşitlilik, Sürdürülebilirlik ve Yeşil Şehirler" alt başlıklarında açıklanmıştır (T.C. Cumhurbaşkanlığı, 2016). İlk hedef, insan faaliyetlerinin doğa ile uyumlu hale getirilmesi olarak

belirlenmiştir. Biyoçeşitliliğin ve doğal çevrenin korunmasının tüm ülkelerin önceliği olması gerektiğini ifade eden deklarasyon; doğaya saygı gösterilmesi ve şehirlerde yeşil alanların artırılması ilkelerini benimsemektedir. Deklarasyonun sonuç bölümünde, çocuklar ve doğanın insanlığın geleceği olduğu vurgusu yapılmaktadır. Dünyadaki tüm olumsuz gelişmelere ve tehditlere rağmen, çocuklara ve doğaya verilen önemin arttırılacağı; bilgi ve tecrübenin daha geniş bir işbirliği ile paylaşılacağı ifade edilerek "gezegenimizin geleceği için umutlu olmaya" devam edileceği ifade edilmektedir.

Antalya'nın tecrübesi, EXPO'nun diğer büyük ölçekli organizasyonlara kıyasla sahip olduğu avantajlar (Wilson, 2018) bağlamında değerlendirilebilir. İlk olarak EXPO diğer büyük ölçekli sportif organizasyonların aksine (Olimpiyatlar, Dünya Kupası gibi), organizasyondan sonra atıl durumda kalma riski bulunan ciddi tesis ve stadyum yatırımlarını gerektirmemektedir. Bu durum, ev sahibi şehrin organizasyon üzerinde daha fazla kontrol sahibi olmasını sağlamakta; bu kontrol sayesinde daha kalıcı değerlere sahip bir organizasyon tasarlamaya imkân vermektedir. Ancak, Antalya'nın tecrübesi göstermektedir ki, EXPO organizasyonunun avantajı olarak görülen atıl tesislerin ortaya çıkmaması durumu EXPO Antalya'da bir avantaja dönüşmemiş; tam aksine geleceğe devredilen önemli bir sorun alanı olmuştur. EXPO Antalya alanının mevcut durumda atıl kalması ve gelecek kullanımının halen belirlenmemiş olması, organizasyon mirasının doğru şekilde planlanmadığını göstermektedir.

İkinci olarak, Olimpiyatlar ve Dünya Kupası gibi organizasyonların odak noktasını sportif etkinlikler ve bu etkinliklerin gerçekleştiği stadyumlar oluşturmakta; etkinlik için o şehirde bulunan ziyaretçiler şehir yerine müsabakaları tecrübe etmektedirler (Wilson, 2018). Olimpiyat ve Dünya Kupası gibi organizasyonlar şehirde bulunan ziyaretçilerden önce ve onun ötesinde sportif etkinliği medyadan takip eden izleyicilere odaklanmaktadır. Sportif organizasyonlara kıyasla medyadaki görünürlüğü daha az olan EXPO'nun odak noktası ise etkinlik için şehirde bulunan ziyaretçilerdir; organizasyon tamamen ziyaretçilere hizmet etmeyi ve onları memnun etmeyi amaçlar (Wilson, 2018). Ancak, EXPO Antalya'nın açık kaldığı sürede ortaya çıkan aksaklıklar ziyaretçilerin deneyimini olumsuz yönde etkilemiştir. EXPO alanının şehirden uzak olması ve alana erişimi kolaylaştırması beklenen raylı sistemin EXPO alanı açıldığında etkin olarak çalışmaması, bilet fiyatlarının yüksek olması (sonrasında belirli kampanyalarla fiyatlar indirilmiştir), EXPO açıldıktan sonra da alanda inşaatın devam etmesi gibi nedenler de EXPO'nun istenilen olumlu etkiyi yapamamasına neden olmuştur.

Üçüncü olarak, sportif organizasyonların başlıca mirası olan stadyumların ayırt edici unsurları ve özgünlükleri sınırlı olduğundan, organizasyonun sembolü haline gelebilmeleri daha zor iken; EXPO tecrübesinin ev sahibi şehirlerle özdeşleşen sembolik yapılar üretmesi daha yaygındır (Wilson, 2018). EXPO için inşa edilen bazı sembolik yapılar, ev sahibi şehrin ziyaretçiler gözünde markalaşması, küresel bir şehir olarak algılanması ve kimlik kazanması işlevini de görebilir. EXPO sonrası şehirler marka değeri katan ve o şehirle sembolleşen yapılar arasında Eyfel Kulesi (Paris), Atomium (Brüksel), Uzak İğnesi (Seattle), Unisphere (New York) ve Güneş Kulesi (Osaka) sayılabilir. EXPO Kulesi de EXPO Antalya'nın sembolik yapılar mirası olarak değerlendirilebilir. EXPO Antalya'nın simgesi haline gelmiş olan 100,7 metre yüksekliğindeki EXPO Kulesi, ziyaretçilere EXPO sergi alanı ve çevresini gözlemleme imkanı sunmuştur. EXPO Kulesi, Dünya Mimarlık Festivali'nde "En İyi Tamamlanmış Sergilenen Yapı" kategorisinde finale kalmış; Engineering News-Record tarafından Dünyanın En İyi Yapıları 2017 ödül töreninde ise 'Dünyanın En İyi Kültürel Yapısı' seçilmiştir (Anonim, 2017a). Ancak EXPO Kulesi'nin sembolik niteliğinin Antalya şehri ile özdeşleşmiş olduğunu söylemek güçtür. Bunun temel nedeni, EXPO Kulesi'nin şehir hayatının dışında ve turistlerin ilgi alanından uzak bir konumda olan EXPO Alanının içerisinde bulunmasıdır. EXPO alanının turistik bir çekim alanına dönüşmemiş olması, EXPO Kulesi'nin de sembolik niteliğini azaltmaktadır.

Son olarak, yerel halkın Olimpiyatlar, Dünya Kupası gibi sportif etkinliklere doğrudan katılımları sınırlı iken; yerel halk için daha erişilebilir olan EXPO, yerel katılıma daha fazla imkân sunmaktadır (Wilson, 2018). Ancak EXPO Antalya, yerel halkın etkinliğe katılımı konusunda da başarılı olamamıştır. Yerelde en çok ortaya çıkan şikayet EXPO Antalya'nın tanıtımının doğru ve etkin bir şekilde yapılamadığı, halkla ilişkiler kısmının çok kötü yönetildiğidir. Antalya yerel halkının bile gerçekleştirilecek etkinliklerden haberdar edilmediği, bu nedenle dünyaca ünlü birçok sanatçının konserlerini birkaç yüz kişiye vermek zorunda kaldıkları; Antalya yerel halkının birçok etkinlikten ertesi gün gazete, tv ve internet yayınlarıyla haberdar olduğu ifade edilmektedir (Anonim, 2016a). Bu süreçte etkinliklere katılımın artırılmasında önemli rol oynayabilecek olan tur operatörleri ve otellerin de etkinliklerin duyurulmasında etkin kullanılmadığı ve hatta etkinlik programının gizli tutulduğu ifade edilmektedir. Akdeniz Turistik Otelciler ve İşletmeciler Birliği (AKTOB) Başkanı Yusuf Hacısüleyman, EXPO etkinliklerinin ve programının kendilerine iletilmesini istediklerini, ancak yasak olduğu gerekçesiyle herhangi bir bilgilendirmenin yapılmadığını ifade etmiştir (Anonim, 2016b). Yerel aktörlere etkinliklerin duyurulmamasının yanında bu aktörler EXPO planlama sürecine de dahil edilmemişlerdir. Özellikle turizm sektörü temsilcileri, sivil toplum, yerel belediyeler, tur acenteleri ve otellerin sürece dahil edilmesi daha yüksek katılımlı etkinliklerin gerçekleştirilmesine vesile olabilirdi, ancak EXPO Antalya organizasyon sorumluları bu fırsatı etkin şekilde kullanamamıştır. Antalya Tanıtma Vakfı (ATAV) Başkanı Nizamettin Şen, "Üzülerek söylüyorum ama EXPO 2016'yı defolu bir organizasyon haline getirdiler" diyerek süreci eleştirmektedir (Anonim, 2016c). 8 milyon ziyaretçinin beklediği bir organizasyonun planlanması ve tanıtımı süreçlerinde yerel aktörlerin etkin şekilde kullanılmaması, sürece dahil edilmemesi, bilgilendirilmemesi ve sürecin dışında tutulması organizasyonun başarısını olumsuz yönde etkilemiştir.

Katılımın etkin işletilemediğinin bir diğer örneği ise EXPO sembol çiçeğinin belirlenmesi sürecidir. EXPO'nun sembol çiçeğini belirlemek için EXPO Antalya web sitesinde 14 Şubat 2013'te başlayan oylamalar, 7 Mart 2013 Saat 23:59 tarihinde sona ermiştir. Yapılan oylamada yabancı karanfil 11 bin 166, şakayık 5 bin 346, papatya bin 903, menekşe ise 435 oy almış ve yabancı karanfil EXPO Antalya sembol çiçeği olarak belirlenmiştir (EXPO Antalya Web Sayfası). Ancak, o dönem Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanı olan Mehmet Mehdi Eker, Antalya'da düzenlediği basın toplantısıyla şakayık çiçeğinin EXPO Antalya'nın sembol çiçeği olarak belirlendiğini duyurmuştur. Antalya'da üretilen ve yurt dışına ihraç edilen karanfil yerine, Antalya ile ilgisi olmayan bir kış çiçeği olan şakayık bitkisinin sembol çiçek olarak belirlenmesi katılım süreciyle ilgili ironik bir durum oluşturmaktadır.

Yerelden destek alınmamasının en önemli sebebi olarak yerel kurum ve kuruluşlardan ziyade merkezi hükümetin EXPO Antalya planlama sürecini kontrol etmiş olması gösterilebilir. Bu durum planlama sürecinde hızlı kararlar alınmasını sağlamış olabilir, ancak alınan bu kararların etkinliği ve uygulanabilirliği tartışma konusudur. Yerel ve merkezin planlama sürecindeki rolünün bir diğer yansıması da EXPO Antalya Ajansı yönetiminde sıkça yapılan değişikliklerdir. EXPO Antalya Kanunu'nun kabul edilmesinin ardından 11 Kasım 2012'de EXPO 2016 Antalya Genel Sekreteri olarak, dönemin Bakanı Mehdi Eker'in eski özel kalem müdürü Selami Gülay atanmıştır. Günay, 22 Ocak 2015 tarihinde sosyal medya hesabından yaptığı paylaşım ile, Genel Sekreterlik görevinden istifa ettiğini duyurmuş (Anonim, 2015a); yerine genel sekreter yardımcısı Haşmet Suiçmez atanmıştır. Suiçmez göreve başladıktan 11 ay sonra, EXPO'nun açılışına dört ay kala Bakanlık tarafından görevden alınmış ve yerine Kazım Aydın getirilmiştir. Son olarak, Aydın 14 Haziran 2016'da genel sekreterlik görevinden ayrılmış ve yerine genel sekreter yardımcısı Fırat Işık atanmıştır. Ajans Genel Sekreterinin sürekli değişmesi her yeni gelen yöneticinin süreci baştan öğrenmesini gerektirdiği için zaman kaybına yol açmış; aynı

zamanda yapılması gereken işlerde devamlılığın sağlanmasını engellemiştir. 4 yıllık süre içerisinde 4 kez genel sekreter değişikliğine gidilmiş olması, hem sürecin iyi yönetilemediğini göstermiş, hem de örgütsel mirasın oluşmamasına neden olmuştur.

EXPO'nun diğer büyük ölçekli organizasyonlara kıyasla sahip olduğu diğer avantaj (Wilson, 2018) ise, EXPO organizasyonunun alan seçimindeki esnekliği sayesinde ev sahibi şehre etkinlik sonrası çok kullanımlı alanlar tasarlayabilme imkânı sunmasıdır. EXPO Antalya'nın bu kapsamda değerlendirilmesi "Alan ve Mekan Mirası" başlığı altında ayrıntılı olarak yer almaktadır. Son olarak EXPO'nun diğer büyük ölçekli organizasyonlara kıyasla tek dezavantajı, medyadaki görünürlüğün daha az olmasıdır (Wilson, 2018). EXPO Antalya kapsamında gerçekleştirilen etkinliklerin yerel medyada dahi yer alamaması, EXPO'nun medya görünürlüğünü daha da azaltıcı bir etki yapmıştır.

EXPO'nun ev sahibi şehre bırakacağı diğer miraslar altyapı ve ulaşım, parklar ve yeşil alanlar, alan ve mekan mirası, sosyal ve örgütsel kapasite ve uluslararası ilişkiler başlıklarında incelenebilir (Wilson, 2018).

5.1. Altyapı ve Ulaşım

EXPO Antalya'nın olumlu miraslarının başında kent altyapısına yapılan yatırımlar ve EXPO alanı sayılabilir. EXPO vesilesiyle Antalya'nın uzun vadede gelişimine hizmet edecek turizm, altyapı ve ulaşım yatırımları gerçekleştirilmiş; yeni yeşil alanlar oluşturulmuş, kanalizasyon sistemleri yenilenmiş, yeni yollar, köprüler ve raylı sistem inşa edilmiştir. EXPO Antalya sayesinde gerçekleştirilen altyapı yatırımları ile EXPO alanının erişilebilirliği kolay hale gelmiş ve Antalya'nın altyapısını önemli ölçüde geliştirmiştir. Temel altyapı yatırımları şu şekilde listelenebilir (T.C. Cumhurbaşkanlığı, 2016):

Antalya Şehir Merkezi ile Belek ilçesi arasındaki 30 kilometrelik yolun yeniden inşası,

Antalya Şehir Merkezi ile EXPO Alanı arasındaki 18,7 km'lik tramvay,

Aksu bölgesinin EXPO Sitesi ile Lara-Kundu ilçeleri arasındaki 14 km'lik kanalizasyon sistemi iyileştirildi.

EXPO Alanının doğu ve batısındaki Aksu ve Tehnellı nehirleri, EXPO Alanında ve bölgede su taşkınlarını önlemek için iyileştirildi. Bu iyileştirme bölgedeki su yönetimi ve tarımsal alanların verimliliğinin artırılması açısından da önemlidir.

EXPO, ev sahibi şehrin etkinlik için gereken kamu desteğini kazanmasını kolaylaştıran, süreçteki bürokratik tıkanıklıkları en aza indiren ve sonuçta şehrin geleceği için değerli bir altyapı mirasının ortaya çıkmasını sağlayan önemli bir araç olarak görülebilir. EXPO vesilesiyle yapılan altyapı ve ulaşım yatırımlarının şehrin toplu ulaşım, havaalanı ve karayolu gelişimini iyileştirmesi ve şehrin uzun vadeli ihtiyaçlarını karşılaması beklenir, ancak EXPO Antalya örneğinde yapılan yatırımların şehrin gelecek hedefleriyle tam olarak örtüştüğü söylenemez.

5.2. Parklar ve Yeşil Alanlar

Parklar ve yeşil alanlar, EXPO sonrasında ev sahibi şehre kalan önemli miraslardan bir diğeridir. EXPO Antalya alanı şehrin yeşil alan rezervine katkıda bulunan, gelişime açık bir proje olarak EXPO'nun kalıcı mirasları arasında yer almaktadır. 112 hektarlık EXPO alanında 7,15 hektar büyüklüğünde EXPO Gölü, 36,176 m² açık bahçe alanı (uluslararası katılımcılar için), 11,655 m² sergi alanı (ulusal katılımcılar için) ve 3000 m² kapalı bahçe alanı bulunmaktadır (T.C. Cumhurbaşkanlığı, 2016). Kalıcı bir alan olarak inşa edilen EXPO Alanı, bahçecilik ve tarım sektörünün gelecekteki gelişimi için temel oluşturabilecek bir miras olarak görülebilir. EXPO alanının içerisinde bulunan

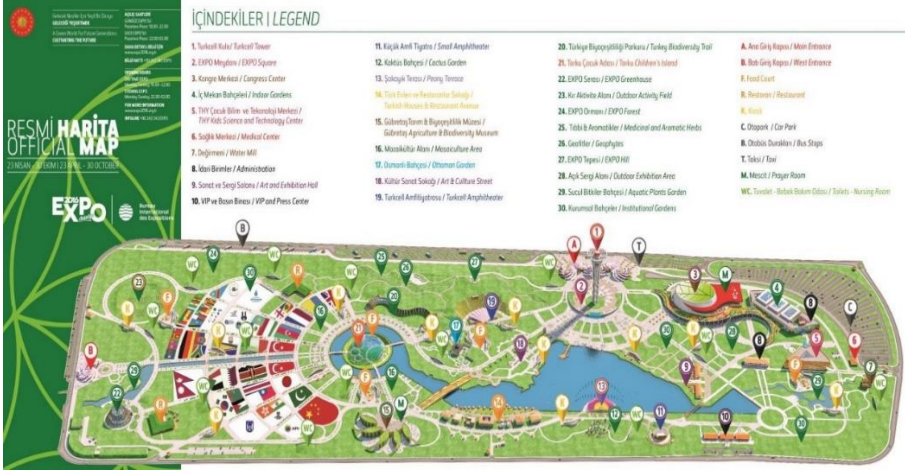
tesislerin çevre bilincini artırmak, tarımsal sorunları tartışmak ve çözüm üretmek için biraraya gelinebilecek önemli bir platform olarak değerlendirilmesi; bu alanlarda teknoloji ve eğitim merkezi olarak kullanılması da hedeflenmektedir. Ancak, EXPO Antalya alanının bu amaçlara hizmet etmesini sağlayacak girişimler henüz gerçekleşmiş değildir.

EXPO Alanı içerisinde yer alan EXPO Gölü de, EXPO Antalya'nın ekolojik mirasının önemli unsuru olarak değerlendirilebilir. EXPO Gölü'nde bir sulak alan ekosistemi oluşturularak alana su bitkileri, 11 balık türü ile birkaç kurbağa türü, kaplumbağa ve diğer hayvanlar konulmuştur (T.C. Cumhurbaşkanlığı, 2016). Bu sulak alan ekosistemin, biyoçeşitliliğin ve sürdürülebilirliğin korunmasına dikkat çekerek çevre bilincinin arttırmasını ve genç kuşaklara ulaştırmasını hedeflemektedir. EXPO Antalya Sonuç deklarasyonunda, çevre bilincini artırmak ve gelecek nesillere aktarmak adına, her yeni doğan bebek için bir ağaç dikilmesini amaçlayan "Yenidoğan Ormanları Projesi" kapsamının Türkiye'de genişletileceği ifade edilmiş; bu projenin diğer ülkeler tarafından kabul edilmesi çağrısı yapılmıştır (T.C. Cumhurbaşkanlığı, 2016). Ancak, Türkiye'de bazı belediyeler ve kamu kurumları tarafından uygulanan bu projenin kapsamının genişlediği ve tüm ülkede uygulandığı söylenemez.

5.3. Alan ve Mekan Mirası

EXPO alanı içerisinde yer alan binalar ve tesisler de organizasyon mirası olarak değerlendirilebilir. EXPO alanında inşa edilen Kongre Merkezi EXPO süresince birçok uluslararası toplantı, panel, konferans, konser, sergi ve gösteriye ev sahipliği yapmıştır. Bununla birlikte, çeşitli konser ve performanslara ev sahipliği yapan EXPO Meydanı; EXPO Gölü'nde gerçekleştirilen su ve ışık şovlarını izlemek için oluşturulan Şakayık Teras; çocuklara eğlence, eğitim etkinliği ve atölye çalışması imkanlarının sunulduğu çocuk adası ile sanat ve sergi salonu, büyük ve küçük amfi tiyatrolar ve diğer açık etkinlik alanları da EXPO alanında bulunan organizasyon mirası unsurları arasında yer almaktadır (T.C. Cumhurbaşkanlığı, 2016). EXPO alanında yer alan bina ve tesislerin tamamı Şekil 1'de ayrıntılı olarak listelenmiştir.

EXPO Antalya'nın 30 Ekim 2016 tarihinde kapanmasının ardından, 23 Kasım 2016'da Paris'te gerçekleşen BIE 160. Genel Kurulu'nda Türk heyeti tarafından EXPO Antalya'nın final sunumu gerçekleştirilmiş ve Türkiye'nin raporu BIE tarafından onaylanmıştır (BIE, 2017b). Türkiye'nin raporunun onaylanmasının ardından EXPO'nun tasfiye işlemleri ve devralınması ile ilgili süreç başlamış; EXPO Kanunu'nun 15. Maddesi gereği tasfiye işlemlerinin 30 Haziran 2017'ye kadar tamamlanması hedeflenmiştir (Anonim, 2017b). Bu kapsamda EXPO 2016 Antalya, Özelleştirme Yüksek Kurulu tarafından 18 Nisan 2017'de Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığına devredilmiş ve özelleştirme işlemlerinin 31 Aralık 2022 tarihine kadar tamamlanacağı belirtilmiştir (Anonim, 2017c). EXPO 2016 alanının özelleştirilmesiyle ilgili profesyonel yatırımcı bulabilmek amacıyla 7 Kasım 2017'de Ankara'da bir çalıştay düzenlenmiştir (Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, 2017). EXPO alanının özelleştirilmesi kapsamında, 13 Aralık 2017 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlanan projeye göre EXPO alanının mevcut durumunun korunarak ekonomiye kazandırılması amacıyla "Ticaret-turizm alanı, fuar, panayır ve festival alanı, teknik altyapı alanı, resmi kurum alanı (karakol), su yüzeyi (kanal) ve yol" olarak planlanmıştır; ancak Antalya milletvekillerinin girişimleriyle proje askıya alınmıştır (Anonim, 2018a).

Şekil 1. EXPO Alanında Yer Alan Bina ve Tesisler

Kaynak: BIE, 2017

1 Haziran 2018 itibariyle Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Antalya İl Müdürlüğü yönetimine devredilen EXPO alanında, devir sonrası temizlik ve bakım işleri yapılmaya başlanarak alanın yeniden canlandırılması için altyapı çalışmalarına hız verilmiş ve EXPO alanına girişler 15 Haziran 2018 itibariyle ücretsiz hale getirilmiştir (Anonim, 2018b; Anonim, 2018c). Sonrasındaki dönemde EXPO alanının durumu sürüncemede kalmaya devam etmiş; alanda bulunan bahçeler, sergi alanları ve bitkiler bakımsızlıktan çürümeye başlamıştır (Anonim, 2018d). Cumhurbaşkanı Erdoğan 10 Mart 2018'de Antalya'da yaptığı konuşmada, EXPO alanının geleceğinin doğru şekilde planlanmadığını şu şekilde ifade etmiştir: "Fuar [EXPO] bittikten sonra da ilgili tüm kurum ve kuruluşlarımızın bu projenin ürünlerinin yaşatılması hususunda gayret göstermeleri gerekiyordu. Bunun için gereken formüller üretilmeli ve fuarın bitmesini müteakip devreye alınmalıydı" (Anonim, 2018e).

Mevcut durum itibariyle, EXPO alanındaki yeşil alanları canlandırma çalışmaları hızla devam etmekte olup; ülke bahçeleri etaplara ayrılarak bakımları yapılmakta ve 2019 yılı baharında alanın yeniden yemyeşil hale getirilmesi hedeflenmektedir (Anonim, 2018f). EXPO alanının geleceği ile ilgili farklı öneriler de gündeme gelmiştir. Alana üniversite ve sağlık kampüsü yapılması, Formula 1 yarışlarının getirilmesi gibi fikirler ortaya çıkmıştır. EXPO alanında yer alan bina ve tesislerin kalıcı bir miras unsuru olarak sayılabilmesi için, alanın başlangıçta iyi bir etüt sonucunda seçilmiş olması ve alan mirasının şehrin gelecek vizyonuna entegre edilmiş olması gerekirdi. Ancak, EXPO Antalya Alanının etkinlik sonrası kullanımının henüz netleşmemiş olması, EXPO ve şehrin geleceği arasında planlı bir ilişkinin var olmadığını göstermektedir.

5.4. Sosyal ve Örgütsel Kapasite

EXPO ve benzeri organizasyonların mirasları yalnızca yapı çevre ile sınırlı değildir. Yapılı çevre dışında kalan ve soyut miras olarak kabul edilebilecek unsurlar da organizasyon sonrasında ev sahibi şehirde önemli izler bırakabilir. EXPO ve benzeri organizasyonların ev sahibi şehirde konaklama sektöründe eğitim, sosyal protokolün öğrenilmesi, gönüllü örgütlenmelerin kurulması gibi unsurlar sonucunda sosyal sermayenin gelişimine katkı sağladığı söylenebilir (Wilson, 2018). Ancak sosyal

sermayenin gelişimi mirası, organizasyon sonrasında devam edememektedir. Bunun önüne geçebilmek için, organize ve eğitilmiş olan insan ve sosyal sermaye mirası başka projelere yönlendirilmelidir. EXPO Antalya'da organizasyonla birlikte ortaya çıkan sosyal sermayenin etkin kullanılmadığı görülmektedir.

EXPO'nun örgütsel mirası ise bizzat organizasyonun kendisinin yönetimidir (Wilson, 2018). EXPO sona erdiğinde, etkinliğin düzenlenmesinde rol oynayan ve ciddi tecrübe edinen kurumların ve personelin dağıtılması sonucunda organizasyonla elde edilen tüm örgütsel bekle ve miras da kaybolmaktadır. EXPO Antalya tecrübesi de bu tespiti doğrulamaktadır. Türkiye'nin ev sahipliği yaptığı ilk EXPO olan 2016 EXPO Antalya, hazırlık sürecinden EXPO'nun kapanışına kadar geçen sürede sürece dahil olan tüm kurum ve kuruluşlar açısından önemli bir deneyim olmuştur. Ancak, EXPO Antalya'nın sona ermesiyle birlikte, süreçte yer alan personel kendi kurumlarındaki görevlerine geri dönmüşlerdir. EXPO Antalya Kanunu'nun 15. maddesinin 2. Fıkrası gereği, EXPO Genel Sekreterliği bünyesinde istihdam edilen diğer personelin iş sözleşmeleri ise 31.12.2016 tarihinde kendiliğinden sona ermiştir. Sonuç olarak, EXPO Antalya'nın tasfiye süreci, kurumsal kültür ve belleği de tasfiye etmiştir.

5. 5. Uluslararası İlişkiler

Toplamda 54 uluslararası resmi, 4 uluslararası gayri-resmi katılımcı ile 96 ulusal katılımcının bahçelerinin yer aldığı EXPO Antalya, uluslararası ilişkilerin geliştirilmesine olumlu yönde katkı sunmuştur (T.C. Cumhurbaşkanlığı, 2016). EXPO alanında gerçekleştirilen ulusal gün kutlamaları ve katılımcı ülkelerin özel etkinlikleri sayesinde özellikle kültürel anlamda ikili ilişkilerin gelişmesi ve uluslararası işbirliğinin artırılması imkanları ortaya çıkmıştır. Ulusal günler ve katılımcı ülkelerin özel etkinliklerinin yanı sıra EXPO 2016 Antalya'ya yapılan resmi ziyaretler, ikili ilişkileri güçlendirmede ve uluslararası işbirliğini genişletmede önemli rol oynamıştır. EXPO Antalya temaları kapsamında katılımcı ülkelerin deneyimlerini paylaşmaları ve ortak çözüm üretme kültürünün gelişmesi sağlanmıştır. Ayrıca EXPO 2016 Antalya, teması gereği tarım ve bahçecilikle ilgili önemli konuların gündeme getirildiği bir platform sunarak uluslararası bilgi alışverişi ve deneyim paylaşımına imkan vermiştir. EXPO sayesinde Antalya, bahçe bitkileri alanındaki potansiyelini tüm dünyaya gösterme fırsatı bulmuş; sektör temsilcileri ile iş bağlantıları fırsatı yakalayarak bu alanda kalkınma ve uluslararası işbirliği imkanlarını artırmıştır. EXPO 2016 Antalya, Antalya ve Türkiye Bahçecilik Sektörünün gelecekteki gelişimine ve uluslararası ilişkilerin sağlamlaştırılmasına katkı sağlamıştır.

Katılımcı birçok ülke stantlarının inşasında ve stant bedellerinin ödenmesinde Türkiye'nin mali destek sağlamasına karşın katılımcı ülke sayısının beklenenin çok altında kalması; katılımcı ülkelerin bir kısmının EXPO Antalya temasıyla ilgisi olmayan, çiçek yetiştirmeyen Afrika ülkelerinden oluşması ve EXPO Antalya'ya gelen 4.7 milyona yakın ziyaretçinin sadece yüzde 29'luk kısmının yabancı ziyaretçilerden oluşması organizasyonun uluslararasılaşma vurgusunun zayıflatan önemli unsurlar olarak değerlendirilebilir. Ayrıca uluslararası ziyaretçilerin çoğunlukla yüzde 47'lik oranla, Türk nüfusun yoğun olduğu Almanya'dan gelmiş olması ise başka bir tartışma konusudur. Almanya'dan gelen ziyaretçilerin ne kadarlık bir kısmının Almanya'da yaşayan Türk vatandaşlarından oluştuğu bilinmemektedir.

Tablo 6. EXPO Antalya Uluslararası Ziyaretçilerin Ülkelere Göre Dağılımı

Ülke	Yüzdesi
Almanya	% 47
Rusya	% 22
Ukrayna	% 11
Hollanda	% 9
Birleşik Krallık	% 8
İsveç	% 2
Diğerleri	% 1

Kaynak: T.C. Cumhurbaşkanlığı, 2016.

6. Sonuç ve Değerlendirme

Antalya'nın EXPO tecrübesi olumlu ve olumsuz yönleriyle değerlendirilebilir. Kamu desteğinin sağlanmasını kolaylaştıran ve yatırım süreçlerindeki bürokratik tikanıklıkları aşmayı sağlayan önemli bir etkinlik olan EXPO sayesinde Antalya'nın turizm ve ulaşım altyapısı büyük ölçüde iyileştirilmiş; şehrin yeşil alan miktarı artmıştır. Toplamda 54 uluslararası resmi, 4 uluslararası gayri-resmi katılımcı ile 96 ulusal katılımcının bahçelerinin yer aldığı EXPO Antalya'nın, uluslararası ilişkilerin geliştirilmesine olumlu yönde katkı sunduğu da söylenebilir. Kalıcı bir alan olarak inşa edilen EXPO Alanı ve içerisinde bulunan binalar ve tesisler, bahçecilik ve tarım sektörünün gelecekteki gelişi için temel oluşturabilecek bir miras olarak görülebilir, ancak bu potansiyelin hayata geçmesini sağlayacak girişimler henüz gerçekleşmiş değildir. Başlangıçtan itibaren EXPO alanının iyi bir etüt sonucunda belirlenmemiş olması ve bu alanın şehrin gelecek vizyonuna bütünleşmiş şekilde planlanmamış olması EXPO alanının olumlu bir miras olmaktan çıkarıp, çözülmesi gereken bire sorun haline getirmiştir. Benzer şekilde EXPO ile elde edilen kurumsal tecrübe ve mirasın organizasyonun sona ermesiyle dağılması da önemli bir kayıp olarak görülmelidir.

Diğer taraftan, EXPO sayesinde hayata geçirilen yatırımların şehrin gelişim yönünün belirlenmesi ve uzun vadeli ihtiyaçların karşılanması konusunda katkı sağlaması beklenirken; EXPO Antalya örneğinde yapılan yatırımların şehrin gelecek hedefleriyle tam olarak örtüştüğü söylenemez. Benzer şekilde, EXPO organizasyonunun avantajı olarak görülen atıl tesislerin ortaya çıkmaması durumu EXPO Antalya'da bir avantaja dönüşmemiş; çözülmeye muhtaç önemli bir sorun olarak geleceğe ötelenmiştir. Ayrıca EXPO alanının şehirden uzak olması ve alana erişimde zorluklar yaşanması da EXPO'nun istenilen olumlu mirası bırakamamasına neden olmaktadır. EXPO alanının turistik bir çekim alanına dönüşmemiş olmasının bir diğer olumsuz sonucu ise EXPO tecrübesinin sembolik mirası olan EXPO Kulesi'nin sembolik niteliğinin Antalya şehri ile özdeşleşmemiş olmasıdır. Halkla ilişkiler ve tanıtım konusunda yapılan hatalar sonucu EXPO Antalya'nın, yerel halkın etkinliklere aktif katılımını sağlamada da başarılı olduğu söylenemez. Bu süreçte etkinliklere katılımın artırılmasında önemli rol oynayabilecek olan paydaşların organizasyonun planlanması ve yürütülmesi aşamalarına dâhil edilmemiş olması da yüksek katılımlı etkinliklerin gerçekleştirilmesini imkânsız kılmış; organizasyonun başarısını olumsuz yönde etkilemiştir. Organizasyonun planlanması ve yürütülmesi aşamalarında yerel aktörlerden ziyade merkezi yönetimin daha etkin ve karar verici konumda olması sürecin daha hızlı ilerlemesine imkân vermiş; ancak alınan kararların doğruluğunu ve uygulanabilirliğini tartışılır hale getirmiştir.

EXPO Antalya'nın özellikle soyut miras anlamında istenilen etkiyi gösterememesinde o dönem Türkiye'de meydan gelen iç ve dış siyasi gelişmelerin rolü büyüktür. 24 Kasım 2015 tarihinde Rusya Federasyonu Hava Kuvvetleri'ne ait uçağın sınır ihlali gerçekleştirmesinden dolayı Türk Hava Kuvvetleri tarafından düşürülmesi Rusya ile siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkilerimizi kopma noktasına getirmişti (Güranlı ve Ergan, 2015). Uçak krizi ile başlayan süreç, özellikle turizm açısından en önemli ortaklarımızdan birisi olan Rusya ile siyasi gerilimi arttırmış ve Rus turistlerin Antalya'ya gelişini etkilemiştir. Bu durum sadece EXPO'yu değil bölgenin tamamının turizmini ve genel ekonomisini ciddi şekilde etkilemiştir. Bunun yanında EXPO alanının ziyarete açık olduğu dönemde gerçekleşen 15 Temmuz darbe girişimi de uluslararası alanda Türkiye'nin itibarını ve güvenli ülke imajını olumsuz etkilemiş; darbe girişimi sonrası dönemde EXPO'nun uluslararası ziyaretçi sayısı ciddi oranda azalmıştır. Bu da 15 Temmuz darbe girişiminin sadece ülkemiz içerisinde değil uluslararası alanda da Türkiye'ye ciddi zararlar doğurduğunu göstermektedir.

Bu gelişmelere ek olarak EXPO Antalya'nın ziyaretçilere açık olduğu dönemde EXPO alanında herhangi bir güvenlik sorunu kaydedilmemiş olmasına rağmen, ülkemizin diğer bölgelerinde meydana gelen terör olayları da uluslararası kamuoyunda güvenli olmayan Türkiye imajının yayılmasına katkı sağlamıştır. EXPO'yu inşa ederken çok daha büyük hedefleri olduğunu anlatan o dönemki Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanı Faruk Çelik, "Ama bu hedeflere bu anlamda ulaşamadık. Neden ulaşamadığımızı bütün Türkiye biliyor, Antalya biliyor. Maalesef çok büyük talihsizlikler yaşadık. Rusya krizi, turizmle ilgili yaşanan sorunlar, terör olayları ve en önemlisi de 15 Temmuz'daki darbe girişiminden dolayı maalesef ciddi anlamda bu tür aktivitelere katılmada eksiklikler oldu" diyerek EXPO döneminde yaşanan talihsizliklere vurgu yapmıştır (Tarım ve Orman Bakanlığı, 2016).

Kentsel, ekonomik ve kültürel yenilenmenin güçlü katalizörleri olarak görülen EXPOlar, tarihsel süreçte EXPO'ya ev sahipliği yapan şehirlerde stratejik bir nitelik kazanarak yeni kamusal alanların oluşturulmasında, yerel kalkınmanın teşvik edilmesinde ve kente yeni bir dinamizm kazandırılmasında önemli katkılar sunmuştur (Loscertales, 2018). EXPO, planlı bir süreçle yürütülürse kentin gelişimine olumlu katkı sunması mümkün olan önemli avantajları birarada barındıran önemli bir uluslararası organizasyondur. EXPO, geçici bir kutlama olmanın ötesinde kalıcı bir miras odağı ile planlanır ise, ev sahibi şehrin kısa vadeli ihtiyaçlarının karşılanmasının yanı sıra, uzun vadede de şehre hizmet etmeye devam edecektir. EXPO ve benzeri organizasyonların uzun vadede olumlu etkiler ortaya çıkarabilmesinin ön koşulu, ev sahipliğine aday olan şehrin o etkinliği "bir sona ulaştıracak bir araç" olarak görmesidir (Wilson, 2018, s.30). Bunu sağlamanın yolu, şehrin bir gelecek vizyonuna sahip olması ve bu vizyonun şehrin tüm unsurları tarafından kabul edilmiş olmasıdır. Başka bir ifade ile EXPO ve benzeri organizasyonlar, şehrin hâlihazırda var olan gelecek vizyonuna ulaşmanın bir aracı olarak görülmeli; bu organizasyonlar için yapılacak yatırımların şehrin vizyonundan ayrılmaya veya sapmaya sebep olmaması sağlanmalı ve bu sayede organizasyon için yapılan her türlü yatırım ve harcamanın israfa yol açması önlenmelidir.

Geçmiş EXPO deneyimleri göstermiştir ki, EXPOlar zamanla ev sahibi şehirlerde başarılı sonuçlar doğurmaktadır, ancak bu sürecin zaman alması ve başarılı olan kullanımların genellikle başlangıçta planlanan kullanımdan farklılaşıyor olması da dikkate alınmalıdır. Bu kapsamda, kalıcı olarak planlanan EXPO Antalya alanı, geliştirilen altyapısı sayesinde Antalya'nın ve bölgenin gelişiminde uzun vadeli olumlu etkiler yaparına potansiyeline sahiptir. EXPO Antalya alanının kullanımı ile ilgili tartışmaların kamuoyuna açık ve farklı görüşlere imkan verecek şekilde yapılması, başlangıçta eksik kalan planlama sürecindeki yanlışların giderilmesine imkan verebilecektir. Ancak, Antalya örneğinde EXPO sürecinin başlangıçtan itibaren planlı bir şekilde yürütülmemesi,

ortaya çıkacak sorunların birçoğuna çözüm bulmayı imkansız hale getirmekte; miras odaklı olmayan bir organizasyon süreci sonrasında EXPO Antalya alanına yeni bir amaç bulmak zorlaşmaktadır. Toplamda 130 ülkenin katılımı, 4 milyar Euro gelir elde edilmesi, 30.000 istihdam yaratılması ve 8 milyon kişinin (5 milyon yabancı, 3 milyon yerli) ziyaret etmesi hedeflenen 1.8 milyar TL bütçeli EXPO Antalya, birçok uluslararası ve ülke içi yaşanan sorunlardan dolayı beklentilerden uzak bir başarı sergilemiştir (Anonim. 2013). Sonuç olarak 2016 yılı hem Türkiye için hem de Antalya için kötü bir yıl olarak tarihe geçmiş, bunun neticesinde de EXPO Antalya'dan beklediği faydaları görememiştir. EXPO Antalya bir eğitim, işbirliği, inovasyonun paylaşımı imkanının olduğu bir etkinlikten ziyade sadece bir eğlence alanı olarak kalmış; Antalya'nın geleceğindeki yeri ve önemi de henüz netleşmemiştir.

KAYNAKÇA

- ANONİM. (2013) Dünya Botanik EXPO'su "Çiçek ve Çocuk" Temasıyla 2016'da Antalya'da Düzenleniyor. Ekonomik Forum Dergisi. Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, s.28-33.
- BABACAN, N. (2016) Expo'nun başına gelmeyen kalmadı. Hurriyet.com.tr, 24 Eylül 2016. <http://www.hurriyet.com.tr/exponun-basina-gelmeyen-kalmadi-40230715>
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı. (2016). *EXPO Antalya Sonuç Raporu*. EXPO Antalya Web Sayfası. <http://www.expo2016antalya.org.tr>
- LOSCERTALES, V. G. (2018), Preface. Bureau International des Expositions (BIE) Bulletin 2018.
- Uluslararası Sergiler Bürosu (BIE). (10.02.2017a) *Resmi internet sayfası*. Erişim tarihi: 10.02.2017, <http://www.bie-paris.org>
- ANONİM. (30.10.2017a). EXPO Kulesi, dünyanın en iyi kültürel yapısı seçildi. *Haberantalya internet sayfası*. Erişim tarihi: 10.11.2017, <https://www.haberantalya.com/expo-kulesi-dunyanin-en-iyi-kulturel-yapisi-secildi/425648>
- ANONİM. (11.05.2016a) "EXPO 1500 Kişi İçin Yapılmadı". *Turizm gazetesi internet sayfası*. Erişim tarihi: 12.11.2017, <http://www.turizm gazetesi.com/news.aspx?id=80391>
- ANONİM. (16.05.2016b) "Turizmcinin EXPO Umudu Suya Düştü". *Turizm gazetesi internet sayfası*. Erişim tarihi: 12.11.2017, <http://www.turizm gazetesi.com/news.aspx?id=80426>
- ANONİM. (08.06.2016c) "Skandalları Olmasa Antalya Expo'yu Bilen Yok". *Turizm gazetesi internet sayfası*. Erişim tarihi: 12.11.2017, <http://www.turizm gazetesi.com/news.aspx?id=80644>
- ANONİM. (22.01.2015a) "EXPO 2016 Genel Sekreteri İstifa Etti". *Turizm gazetesi internet sayfası*. Erişim tarihi: 12.11.2017, <http://www.turizm gazetesi.com/news.aspx?id=75901>
- ANONİM. (29.04.2017b) "Bakan Çelik: "EXPO Alanı Kamu Tarafından Memur Bakışıyla Yönetilemez"". *Milliyet gazetesi internet sayfası*. Erişim tarihi: 12.11.2017, <http://www.milliyet.com.tr/bakan-celik-expo-alani-kamu-tarafindan-antalya-yerelhaber-2008181/>
- ANONİM. (03.05.2017c) "EXPO 2016 Antalya'nın Geleceği". *Gazete Bir internet sayfası*. Erişim tarihi: 12.11.2017, <https://www.gazetebir.com.tr/haber/expo-2016-antalya-nin-gelecegi/>
- ANONİM. (18.01.2018a) "EXPO'ya yeni planlama" *Sabah gazetesi internet sayfası*. Erişim tarihi: 21.05.2018, <https://www.sabah.com.tr/akdeniz/2018/01/18/expo-ya-yeni-planlama>

ANONİM. (28.06.2018b) "1.8 milyar TL harcanan virane haldeki EXPO alanı, yeniden canlanacak" Hürriyet gazetesi internet sayfası. Erişim tarihi: 15.08.2018, <http://www.hurriyet.com.tr/1-8-milyar-tl-harcanan-virane-haldeki-expo-alan-40879902>

ANONİM. (19.07.2018c) "İşlevini bitirdi" algısı oluşan EXPO 2016 alanı yeniden canlandırılıyor" Yeni Alanya gazetesi internet sayfası. Erişim tarihi: 15.08.2018, <https://www.yenialanya.com/ekonomi/islevini-bitirdi-algisi-olusan-expo-2016-alani-yeniden-canlandiriliyor-h332496.html>

ANONİM. (29.03.2018d) "1.8 milyar lira harcanan EXPO çürüyor" Haberantalya internet sayfası. Erişim tarihi: 15.08.2018, <https://www.haberantalya.com/1-8-milyar-lira-harcanan-expo-curuyor/430997/>

ANONİM. (10.03.2018e) "Cumhurbaşkanı Erdoğan Antalya'da flaş açıklamalar" Sabah gazetesi internet sayfası. Erişim tarihi: 15.08.2018, <https://www.sabah.com.tr/gundem/2018/03/11/cumhurbaskani-erdogan-antalyada>

ANONİM. (05.10.2018f) "Antalya EXPO 2016 Canlanıyor" Ayıldız Toros gazetesi internet sayfası. Erişim tarihi: 15.10.2018, <http://www.ayyildizgazetesi.com/haber-44056-Antalya-Expo-2016-Canlaniyor.html>; <https://www.sabah.com.tr/akdeniz/2018/10/06/expo-canlaniyor>

GÜRCANLI, Z. & ERGAN, U. (24.11.2015) "Suriye sınırında uçak düşürüldü" Hürriyet gazetesi internet sayfası. Erişim tarihi: 12.11.2017, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/suriye-sinirinda-ucak-dusuruldu-40017924>

Özelleştirme İdaresi Başkanlığı. (08.11.2017) "EXPO 2016 Antalya Uluslararası Sergi ve Fuar Alanının Özelleştirilmesi". Özelleştirme İdaresi Başkanlığı internet sayfası. Erişim tarihi: 12.11.2017, http://www.oib.gov.tr/T%C3%BCrk%C3%A7e/Sayfalar/Galerili_Sayfa/EXPO_2016_Antalya_Uluslararası_Sergi_ve_Fuar_Alan%C4%B1n%C4%B1n_%C3%96zelle%C5%9Ftirilmesi/1510126825.html

T.C. TARIM VE ORMAN BAKANLIĞI (29.10.2016) "EXPO alanı, ülke turizmine hizmetini sunmaya devam edecek" T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı internet sayfası. Erişim tarihi: 10.09.2017, <https://www.tarimorman.gov.tr/Haber/1048/expo-alani-ulke-turizmине-hizmetini-sunmaya-devam-edecek>

ULUSLARARASI SERGİLER BÜROSU (BIE). (20.03.2017b) BIE activity. Erişim tarihi: 10.02.2017, <https://www.BIE-paris.org/site/en/news-announcements/BIE-activity?start=60>

WILSON, M. (2018), Expos: Temporary Events with Lasting Impacts, Bureau International des Expositions (BIE) Bulletin 2018.

Summary

EXPO Antalya 2016 presented an cultural and visual feast to the visitors between April 23rd – October 30th. Antalya's EXPO experience can be evaluated with its positive and negative aspects. Thanks to EXPO, which is an important activity that facilitates the provision of public support and overcomes bureaucratic bottlenecks in investment processes, Antalya's tourism and transportation infrastructure has been greatly improved; the amount of green space in the city has increased. EXPO Antalya, which hosted a total of 54 international official, 4 international informal and 96 national participant gardens, contributed positively to the development of international relations. The EXPO Area, built as a permanent site, and the buildings and facilities within it can be seen as a legacy that can be the basis for the future development of the horticultural and agricultural sector, but initiatives to realize this potential have not yet been realized.

On the other hand, the investments realized through EXPO are expected to contribute to determining the development direction of the city and meeting the long-term needs; it cannot be said that the investments made in the case of EXPO Antalya fully coincide with the future goals of the city. Similarly, the absence of idle facilities, seen as the advantage of the EXPO organization, has not turned into an advantage at EXPO Antalya; it has been postponed to the future as an important problem that needs to be solved. Furthermore, the EXPO area is far from the city and difficulties in accessing the area cause the EXPO to leave the desired positive heritage. Another negative result of the fact that the EXPO area could not be turned into a touristic attraction area is that the symbolic quality of EXPO Tower, which is the symbolic heritage of EXPO experience, is not identified with the city of Antalya. As a result of mistakes made in public relations and promotion, EXPO Antalya cannot be said to be successful in ensuring the active participation of local people in the activities. The fact that central government was more effective and decision-making rather than local actors in the planning and execution stages of the organization enabled the process to proceed faster; however, the accuracy and applicability of the decisions taken have been debatable.

EXPO Antalya did not show the desired effect especially in terms of intangible heritage, mainly because of the negative internal and external political developments occurred during that time period in Turkey. On November 4, 2015, Russian plane crashed by the Turkish Air Force due to border violation and Turkey's political, economic and cultural relations with Russia brought to the breaking point (Güranlı ve Ergan, 2015). The process that started with the plane crisis increased political tensions between Turkey and Russia, one of Turkey's most important partners in terms of tourism, and influenced the arrival of Russian tourists to Antalya. This has affected not only the EXPO event, but also the tourism and the general economy of the whole region. Besides, the July 15 coup attempt, which occurred during the time period when the EXPO area was open to visitors, had a negative impact on Turkey's reputation and "secure country image" in the international arena. In addition to all these events, although no security issues have been recorded in the EXPO area, terrorist incidents occurred in other parts of the country has contributed to the spread of "non-secure Turkey" image in the international community.

The permanently planned EXPO Antalya area has the potential to have long-term positive effects on the development of Antalya and the region thanks to its developed infrastructure. However, in the case of Antalya, the fact that the EXPO process is not carried out in a planned way from the beginning makes it impossible to find solutions to many of the problems that will arise; after a non-heritage-oriented organization process, it becomes difficult to find a new purpose in EXPO Antalya area. EXPO Antalya, with a total budget of 1.8 billion TL, which is expected to be attended by 130 countries in total, 4 billion Euro income, 30,000 jobs and 8 million people (5 million foreigners, 3 million domestic), was unsuccessful beyond expectations due to many international and domestic problems. As a result, 2016 was a bad year for both Turkey and Antalya history and EXPO Antalya has not achieved the expected benefits. EXPO Antalya has remained a mere entertainment area rather than an activity where education, collaboration, innovation can be shared and importance of EXPO for Antalya in the future has not yet become clear yet.

Dördüncü Endüstri Devriminin (Endüstri 4.0) Neresindeyiz?

Sabiha ANNAÇ GV*, Dilek ERDOĞAN**

z

2011 yılından beri gündem olan endüstri 4.0 devrim niteliğinde uygulamalarla bilinmektedir. Bu uygulamalar nesnelerin interneti, bulut bilişim, büyük veri, otonom robotlar, simülasyon, akıllı fabrikalar, 3D yazıcılar ve ileri analitik teknikler gibi kilit teknolojilerden oluşur. Teknoparklar genellikle bahsedilen ileri teknoloji yöntemlerini kullanan işletmelerden oluşur. Bu çalışmanın amacı teknopark işletmelerinin Endüstri 4.0 uygulamalarına bakış açılarını ortaya koymaktır. Bu kapsamda Gaziantep Teknopark'ta faaliyet gösteren on işletme yöneticisine yarı yapılandırılmış görüşme tekniği uygulanmıştır. Elde edilen verilerin analizinde Nvivo nitel araştırma yazılımından yararlanılmıştır. Çalışma sonucunda konuyla ilgili önemli temalar ve kodlar elde edilmiştir. Bu temalar arasında Endüstri 4.0 kavramının tanımı, kullanımı, uygulamaları, bu teknolojiyi kullanmanın zorlukları, Endüstri 4.0 gereklilik sorunsalı, Alıcıların endüstri 4.0 farkındalık düzeyi, endüstri 4.0 alıcılarında karşılaşılan sorunlara neden olan faktörler ve Endüstri 4.0 farkındalığının artırılması için öneriler mevcuttur. Elde edilen veriler ışığında Endüstri 4.0 uygulamalarının ilgili sektörlerdeki farkındalığının artırılması için çeşitli öneriler sunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Endüstri 4.0, Teknopark, Dördüncü sanayi devrimi, Yarı yapılandırılmış görüşme, Nitel araştırma

At Which Stage of Industry 4.0 Are We?

Abstract

Industry 4.0, which has been on the agenda since 2011, is known for its revolutionary applications. These applications consist of key technologies such as the Internet of Things, Cloud Computing, Big Data, Autonomous Robots, Simulation, Intelligent Factories, 3D Printers and Advanced Analytical Techniques. Technoparks generally consist of enterprises that use the mentioned advanced technology methods. The purpose of this study is to reveal the perspectives of Technopark companies on Industry 4.0 applications. In this context, a semi-structured interview technique is applied to managers of ten companies operating in Gaziantep Technopark. To analyze the obtained data Nvivo qualitative research software is used. As a result of the study,

zgn Araştırma Makalesi (Original Research Article)

Geliş/Received: 23.12.2019

Kabul/Accepted: 12.05.2020

DOI: <https://dx.doi.org/10.17336/igusbd.661236>

* Dr. ğr. yesi, Gaziantep Üniversitesi, Havacılık ve Uzay Bilimleri Fakültesi, Havacılık Yönetimi Bölümü, Gaziantep, Türkiye, E-posta: sgov@gantep.edu.tr ORCID <https://orcid.org/0000-0001-7601-559X>

** Dr. ğr. yesi, Gaziantep Üniversitesi, Havacılık ve Uzay Bilimleri Fakültesi, Havacılık Yönetimi Bölümü, Gaziantep, Türkiye, E-posta: dilekc@anadolu.edu.tr ORCID <https://orcid.org/0000-0002-2079-777X>

important themes and codes are obtained. These themes include the definition, use, applications of the Industry 4.0 concept, the difficulties of using this technology, the Industry 4.0 requirement problem, the level of Industry 4.0 awareness of buyers, the factors that cause problems for Industry 4.0 buyers, and suggestions for raising Industry 4.0 awareness. In the light of the obtained data, various suggestions are presented to increase the awareness of Industry 4.0 applications in the relevant sectors.

Keywords: Industry 4.0, Technopark, Fourth industrial revolution, Semi-structured interview, Qualitative research

1.Giriş

İnsanlık tarihinin en önemli dönüm noktalarından biri şüphesiz sanayi devrimidir. 1760'larda başlayan birinci sanayi devriminde buhar makineleri kullanılmış, ikinci sanayi devriminde elektrikli üretim başlamış; 1960'larda ise bilgisayarların dâhil olduğu üçüncü devrim yaşanmıştır. Böylelikle hem üretim biçimleri hem de toplumsal yapı, teknolojik gelişmelere bağımlı bir şekilde sürekli değişerek gelişmiştir. Şimdi gelinen son evre ise dördüncü devrim yani endüstri 4.0'dır.

Endüstri 4.0 kavramı ilk olarak 2011 yılında Alman hükümetinin 2020 yılı ileri teknoloji stratejisi olarak gündeme gelmiştir (Zhou, Liu ve Zhou, 2016). "Endüstri 4.0" terimi, akıllı fiziksel cihazları izleyen ve kontrol eden, dijital bileşenlere dayanan akıllı üretim birimlerinin kurulmasına yöneliktir (EBSO, 2015). Bu anlamda, Endüstri 4.0, son derece özelleştirilmiş ürünlerin toplu olarak üretilmesini sağlamak için bilgi ve iletişim teknolojilerini entegre eden özerk ve dinamik bir üretimi hedeflemektedir (Tortorella ve Fettermann, 2017).

Türkiye'de Endüstri 4.0 kavramı son birkaç yıldır popüler olmaya başlamıştır. Bu çalışma kavramın nasıl anlaşıldığını ortaya çıkarmak için yapılmıştır. Bu amaçla Gaziantep Teknopark 'ta faaliyet gösteren 10 firma yöneticisinin Endüstri 4.0 konusunda görüşleri, algıları ve Endüstri 4.0 konusunda faaliyetlerinin neler olduğu, işletme çevresindekilerinin bu konuda algıları ortaya konmaya çalışılmıştır.

Popüler olan bu kavramın ne olduğu konusunda dünya çapında literatürde birçok çalışma yapılmıştır. Türkiye'de teknoparklarda yöneticilerle derinlemesine görüşme yapılarak Endüstri 4.0 algılarının ortaya konması anlamında özgün olan çalışmanın literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

2.Literatür Taraması

Anderl (2014), güvenlik, emniyet, mahremiyet ve bilgi korumanın rolünü sunan, Endüstri 4.0 ile ilgili pratik bir yol haritasının kullanılmasını önermektedir.

Qin'e göre Endüstri 4.0 üretim sistemi, teknoloji ile hareket eden hedefler yelpazesi olarak ele alınmaktadır, bununla birlikte, modern endüstri sadece makineler, robotlar, üretim süreci ve fabrika sistemi gibi fabrikada faaliyet gösteren üretim sistemini değil, müşteriler, lojistik ve kaynaklar gibi diğer özellikleri de içermektedir (Qin, Liu ve Grosvenor 2016).

Almanya'da küçük ve orta ölçekli işletmeler üzerinde yapılan bir araştırmada, Almanya'daki Endüstri 4.0 için çerçeve koşullarının büyük ölçüde olumlu olduğu değerlendirilmiştir. Ancak bununla birlikte bu işletmelerin Endüstri 4.0 konusunda uzman olan birimlerden destek almaları gerektiği tespit edilmiştir (Schröder, 2016)

Leyh, Almanya'da 6 işletme üzerinde sistem entegrasyonu olgunluk modeli uygulamıştır. Olgunluk modeli 5 evreden oluşmaktadır. Bu evreler işletmelerin bilgi teknoloji düzeyini ortaya koyan evrelerdir. Çalışmanın sonucunda Endüstri 4.0

konusunda işletmelerin stratejik, örgütsel, kurumsal sistem, dijital üretim, kesitsel teknoloji yönlerini ölçen bir model oluşturmuşlardır (Leyh, Bley, Schäffer, ve Bay, 2017).

Ünlü ve Atik; 28 Avrupa Birliği (AB) ülkesi ile Türkiye'ye ait 10 Endüstri 4.0 göstergesinden faydalanarak faktör ve kümeleme analizleri yapmışlardır. Elde edilen bulgular, Almanya'nın Endüstri 4.0 açısından en iyi performansla sahip ülke olduğunu göstermiştir. Bununla birlikte, analize dâhil edilen ülkelerin Endüstri 4.0 açısından homojen bir görünüm sergilemediği tespit edilmiştir. Türkiye; Macaristan, Letonya ve Polonya ile aynı kümede yer almıştır. Endüstri 4.0 performansı en yüksek olan ülke Almanya iken; en düşük performansla sahip ülke Letonya olarak bulunmuştur. Türkiye ise 29 ülke arasında 27. sırada yer almıştır. Ülkeler genel itibarıyla ekonomik gelişmişlik düzeylerine paralel şekilde gruplanmıştır. Bir başka deyişle, benzer ekonomik gelişmişlik düzeyine sahip olan ülkeler aynı grupta yer almıştır (Ünlü ve Atik, 2019).

Endüstri 4.0'a uyum sürecini ortaya koyan bir başka olgunluk modeli çalışmasında, Endüstri 4.0 dönüşümü iş tarzında değişiklik yarattığından dolayı projeler ve yatırımlar için üst düzey yönetim desteği gerektiren bir kavram olduğu belirtilmiştir. Bu nedenle, Endüstri 4.0 şirketin stratejisi, organizasyonu, operasyonları ve ürünleri hakkında geniş bir perspektif gerektirir. Dolayısıyla olgunluk modelinin, faaliyetlerini Endüstri 4.0 için dönüştürmeyi planlayan şirketler için uygun olduğu tespit edilmiştir (Akdil, Ustundag, ve Cevikcan, 2018).

3.Endüstri 4.0 Kavramı

Alman Hükümeti, Endüstri 4.0'ı değerlendirmek için 62 maddeyle dokuz boyutta gruplandırılmış bir olgunluk modeli önermiştir. Bu boyutlar; strateji, liderlik, müşteriler, ürünler, operasyonlar, kültür, insanlar, yönetim ve teknolojidir (Erol, Schumacher ve Sihni 2016).

Endüstri 4.0, dijital üretim teknolojisi, ağ iletişim teknolojisi, bilgisayar teknolojisi, otomasyon teknolojisi ve diğer birçok alanı içeren karmaşık ve esnek bir sistemdir. Bir yandan, uygulamasının temeli, dijital tasarım ve simülasyon, son derece otomatik üretim süreçleri, üretim veri yönetimi ağı ve üretim sürecinin yönetimi, tüm sürecin bilgiye erişmesi ve yönetim, madencilik, yargılama ve karar vermenin analiz yasalarına dönüştürülmesidir. Öte yandan, Endüstri 4.0, gerçek zamanlı algılamalı akıllı üretim sistemleri, dinamik kontrol ve bilgi hizmetleri elde etmek için sıkı işbirliği içinde bilgi işlem, iletişim ve kontrol teknolojilerini kullanan siber fiziksel sistemlere dayanmaktadır. Temel olarak Endüstri 4.0 siber fiziksel sistem, mobil internet ve nesnelerin interneti, bulut bilişim, büyük veri ve ileri analitik teknikler gibi kilit teknolojilerden oluşur (Zhou et al., 2016).

Endüstri 4.0, değer zincirlerinin ağ bağlantılı bir koordinasyonda yeniden düzenlenmesi ve yeniden örgütlenmesidir. Daha doğrusu, Endüstri 4.0, üretim sürecini bütünsel olarak entegre etmek için değer zincirinin tüm katılımcı kurumlarından gerçek zamanlı bireysel müşteri taleplerini ve çevre dengelerini yani büyük verileri kullanır (Glas ve Kleemann, 2016).

Geleceğin sanayi üretimini şekillendirecek Endüstri 4.0'ın teknolojik faktörleri; bulut bilişim sistemi, büyük veri, sistem entegrasyonu, simülasyon, nesnelerin interneti, siber-fiziksel sistemler, otonom robotlar, akıllı fabrikalar, üç boyutlu (3'D) yazıcılar, artırılmış gerçekler olarak on grup altında toplanır (Ötleş ve Özyurt, 2016). Bunlar aşağıda açıklanmıştır:

Akıllı fabrikalar: Akıllı fabrikalar üretim sistemlerinde yer alan bütün bileşenlerin (makineler, robotlar ve diğer ekipmanlar) otonom bir şekilde faaliyetlerini yürüttüğü ve sistem içinde karşılıklı etkileşimde bulunduğu ortamlardır. Akıllı

fabrikaların geleneksel fabrikalardan temel farkı, olağanüstü durumlar dışında insan faktörünün tamamen sistem dışında bırakılmasıdır. (Motyl, Baronio, Uberti, Speranza, ve Filippi, 2017).

Nesnelerin interneti: Nesnelerin içinde gömülü halde veya yanında bulunan sensörler vasıtasıyla internete bağlanmalarını sağlamak, veri toplamak, dağıtmak ve iletişim kurabilmek amacıyla oluşturulan ağ sistemlerine nesnelerin interneti denir (Faulds ve Raju, 2019; Ashton, 2009).

Siber-fiziksel sistemler: Siber-fiziksel sistemler; fiziksel dünya ile siber alanı internet ile birbirine bağlayan sistemler olarak tanımlanmaktadır. Sensörlerle desteklenmiő olan bu sistemler, fiziksel dünyadaki hareketleri internet hizmetleriyle toplamakta ve nesnelere arasında etkileşimi sağlamaktadır.(Jazdi, 2014).

Bulut bilişim teknolojileri: Bulut bilişim teknolojileri, firmaların sahip olduğu tüm verilerin sanal bir sunucuda yani bulutta depolanmasını ve internete bağlı cihazlar aracılığıyla ihtiyaç duyulduğunda bu verilere ulaőılmasını sağlar. Bulut Bilişim Sistemi temel kaynaktaki yazılım ve bilgilerin paylaşımını sağlayarak mevcut bilişim hizmetinin bilgisayarlar ve diğer aygıtlardan elektrik dağıtıcılarına benzer bir biçimde bilişim ağı üzerinden her türlü veri ve bilgi dağıtılmasını sağlayan sistemdir (Lu, 2017).

Büyük veri: Büyük veri; web sunucularının logları, internet istatistikleri, sosyal medya yayınları, bloglar, mikroblogger, iklim algılayıcıları ve benzer sensörlerden gelen bilgiler, GSM operatörlerinden elde edilen arama kayıtları gibi büyük sayıda bilgiden oluşmaktadır. Kısaca retim sistemleri dışında, kurumsal ve müşteri bazlı yönetim sistemleri gibi birçok farklı kaynaktan elde edilen verilerin toplanması ve kapsamlı şekilde değerlendirilmesini sağlamak ve gerçek zamanlı karar verme süreçlerinde standart hale getirip geleceği planlanmaktadır. Böylece retim kalitesi yükselmekte, enerji tasarrufu sağlanmakta ve ekipman bakımı kolaylaőmaktadır.(Lee, Kao, ve Yang, 2014) Büyük veri teknolojisi, derinlemesine anlayış sağlamak, içgörü kazanmak ve doğru karar verebilmek için keőifler yapmak amacıyla çeşitli veri türlerinden hızlı bir şekilde değerli bilgiler elde etmek için yeni işlem modlarını kullanır. Büyük veri retim Őirketlerine süreçleri optimize etme, maliyetleri düőürme ve operasyonel verimliliği artırma gibi çeşitli avantajlar sağlayacaktır.

Simülasyon: Simülasyon, rnlerin, malzemelerin ve üretim süreçlerinin tasarım aşamasında üç boyutlu olarak gerçek zamanlı veriler kullanarak hazırlanan sanal modele denir. Diğer bir deyişle teknik anlamda gerçek bir dünya süreci veya sisteminin iőletilmesinin zaman üzerinden taklit edilmesidir. Bu bağlamda simülasyon sistem nesnelere arasında tanımlanmiő ilişkileri içeren sistem veya süreçlerin bir modelidir (Rodi, 2017).

Sistem entegrasyonu: İşletme içerisinde evrensel veri entegrasyon ağlarının geliőtirilmesiyle işletmelerin, birimlerin, mevkiilerin birbirleriyle daha uyumlu çalışmasına sistem entegrasyonu denir. Bu kavram aynı zamanda mühendislik tasarımı, üretim ve hizmet fonksiyonları, müşteriler, tedarikçiler, dağıtım kanalındaki her bir işletmenin sistem entegrasyonu ile birbirine bağlı olmasını da ifade eder. Ayrıca nihai ürünler, makineler, alt bileőenler ve malzemeler dijital ayak izine bağlı olacaktır (Davutoğlu, Akgl, ve Yıldız, 2017).

Üç boyutlu (3D) yazıcılar: Dijital üç boyutlu bilgisayar verisini elle tutulabilecek gerçek nesnelere dönüştüren makinelerdir. Bu tür yazıcıyla elektronik parçalar ve motorlar dışında bütün mekanik parçaların basımı yapılabilmektedir. Üç boyutlu yazıcılar ile modelleme, 3D baskı, yüzey iyileştirme gibi işlerin yapılmasının yanı sıra genetikten bilişim teknolojilerine, tıptan sanayiye, Şehir planlamadan gıdaya kadar tüm işlerde kullanılmaktadır. 3D yazıcılarla müzik aletleri, oyuncaklar, insan dokularını, biyo-organik dokular gibi ürünler üretilmektedir. Üretim maliyetlerini büyük oranda düőüren bu

cihazlar, gelişmekte olan ülkeler için de üretim ve yenilik konusunda çığır açacaktır (Vaidya, Ambad, ve Bhosle, 2018).

Artırılmış gerçeklik: Gerçek ve sanal nesnelerin aynı ortamda birlikte algılanmasını sağlayan; veri ve görüntülerin gerçek dünya görüntülerine eklene bildiği, gerçek dünya ile bağlantıyı sürdürebilen bir ortamdır (İçten ve Bal, 2017). Ikea mobilya firması 2013 yılında başlattığı artırılmış gerçeklik uygulamasıyla müşterilerine, mobilyayı almadan önce, evlerinde nasıl görüneceği konusunda yardımcı olmaktadır.

Otonom robotlar: Otonom robotlar önceden programlanmış görevleri yerine getirebilen elektro-mekanik cihazlar olarak tanımlanabilir. Robotlar doğrudan bir operatörün kontrolünde çalışabildikleri gibi, bir bilgisayar programı ile de çalışabilmektedir. Günümüzde robotların en büyük kullanım alanı endüstriyel üretimdir. Özellikle otomotiv endüstrisinde çok sayıda robot kullanılmaktadır. Almanya'da pasif makineler ve robotların işgücünün yerini aldığı ifade edilmektedir. 2012 yılında endüstriyel robot sayısı Almanya'da 1000 işçi başına yaklaşık 273 idi (Berger, 2014; Davutoğlu, Akgül ve Yıldız, 2017).

4.Yöntem

Araştırmada yöntem olarak nitel veri toplama tekniklerinden olan yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Burada araştırmacı soracağı soruları içeren görüşme formunu önceden hazırlar ve aynı zamanda görüşmenin akışına göre farklı yan sorularla görüşmenin akışını yönlendirebilir. Nitel araştırmalar, sonuçlardan daha çok süreç ile ilgilenebilir. Dolayısıyla nitel araştırmalar da anlamlar önemlidir(Özdemir, 2014). Yarı yapılandırılmış görüşme süreci standartlıkla birlikte esneklik sağladığı için bir konuda derinlemesine bilgi edinmeye yardımcı olan bir yöntemdir (Yıldırım ve Şimşek, 2003).

4.1.Çalışma Grubu

Araştırma için çalışma grubunun belirlenirken, amaçlı örnekleme yöntemi olan ölçüt örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Ölçüt örnekleme, örneklemin problemle ilgili olarak belirlenen niteliklere sahip kişiler, olaylar, nesnelere ya da durumlardan oluşturulmasıdır (Büyüköztürk, Akgün, Demirel, Karadeniz, 2015). Araştırmada, uygulamanın yapılacağı kurumların seçiminde belirlenen temel ölçüt, teknolojinin geldiği son nokta olan Endüstri 4.0 uygulamalarını sıklıkla kullandığı düşünülen katılımcılar belirlemektir. Böylece Teknoloji üretiminin simgesi olan Gaziantep Teknopark kurumundan katılımcı işletmeler belirlenmiştir.

Üniversitelerin, araştırma kurumlarının ve sanayi kuruluşlarının aynı ortam içerisinde Ar-Ge ve inovasyon çalışmalarını sürdürdükleri, katma değeri yüksek ürünlerin ortaya çıktığı, birbirleri arasında bilgi ve teknoloji transferi gerçekleştirdikleri; akademik, ekonomik ve sosyal yapının bütünleştiği organize araştırma ve iş merkezlerine "Teknopark" denilmektedir" (4691 Sayılı Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Kanunu,2001). Teknoparklar; ülkenin uluslararası pazara açılabilmesi için yeni teknolojilerin geliştirildiği ve yeni projelerin ticarileştirilebildiği alanlar olarak önemli bir yere sahiptir. Söz konusu projeler özellikle yazılım, bilgisayar ve iletişim teknolojileri, makine ve teçhizat, tasarım, kimya, nanoteknoloji, biyoteknoloji, otomotiv, tıp teknolojileri ve yenilenebilir enerji konularında çalışan firmalar tarafından yürütülmektedir. Türkiye'de Mayıs 2019 itibarıyla 83 teknopark mevcuttur. (Teknoloji Geliştirme Bölgeleri, 2019) Gaziantep Teknopark da bunlardan biridir.

Gaziantep teknopark 163.138 m² faaliyet alanına sahip olup burada toplam 96 adet girişimci firma faaliyet göstermektedir. Bu girişimcilerin %42 sini yazılım firmaları

oluşturmaktadır. Gaziantep Teknopark' da faaliyet gösteren 10 işletme yöneticisi ile görüşme yapılmıştır. Katılımcıların demografik özellikleri Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Katılımcı kodu	Görüşme Tarihi	Sektör	Görevi	Meslek	Yaş
K1	18.02.2019	Yazılım	Yönetici	Bilgisayar Mühendisi	28
K2	21.02.2019	Elektronik	Yönetici	Elektronik Mühendisi	35
K3	25.02.2019	Elektronik, yazılım	Yönetici	Fizik Mühendisi	30
K4	27.02.2019	Yönetim bilişim	Yönetici	İşletme uzmanı	32
K5	07.03.2019	Elektronik	Yönetici	Elektronik Mühendisi	29
K6	07.03.2019	Yazılım	Yönetici	Bilgisayar Mühendisi	40
K7	08.03.2019	Yazılım	Yönetici	Bilgisayar Mühendisi	33
K8	20.03.2019	Yazılım	Yönetici	Bilgisayar Mühendisi	35
K9	29.03.2019	Yazılım	Yönetici	Restorasyon uzmanı	44
K10	29.03.2019	Yazılım	Yönetici	Kamu Yönetimi uzmanı	45

Tablo 1 incelendiğinde 10 katılımcıdan 6'sının yazılım; 2'sinin elektronik; 1'inin hem elektronik hem yazılım sektöründe olduğu ve diğer 1 katılımcının da yönetim bilişim sektöründe olduğu görülmektedir. Katılımcıların tamamı seçilen firmaların yöneticilerinden oluşmaktadır. Katılımcıların yaşları ise 28-45 arasında değişmektedir. Katılımcıların genç yöneticilerden oluştuğu görülmektedir.

4.2.Verilerin Toplanması

Araştırmanın verileri, katılımcıların kendi ofislerinde kendilerinin randevu verdikleri zaman dilimlerinde toplanmıştır. Katılımcılara yarı yapılandırılmış görüşme tekniği uygulanmıştır. Yapılan görüşmelerde ses kayıt cihazı kullanılmıştır. Her görüşme yaklaşık 30 dakika sürmüştür. Daha sonra yapılan kayıtlar çözümlenmiştir. Görüşmelerin çözümlenmesinden 60 sayfa veri elde edilmiştir. Belirlenen temalara göre veri dökümleri yapılmış ve bulguların yorumları doğrudan alıntılarla değerlendirilmiştir.

4.3.Verilerin Analizi

Görüşmelerden elde edilen verilerin çözümlenmesinde içerik analizinden yararlanılmıştır. Görüşme kayıtlarından elde edilen veriler ilk olarak NVIVO yazılım programından yararlanılarak kodlanmış (kavramlaştırılmış) ve bu kodlar arasındaki ilişkiler (temalar) belirlenmiştir. Verilerin analizi sonucu ortaya çıkan Endüstri 4.0 kapsamında ana temalar Tablo 2'de verilmiştir. Daha sonra kodların ve temaların düzenlenmesi yapılmış ve elde edilen bulgular yorumlanmıştır. Nitel araştırmada "geçerlik" bilimsel bulguların doğruluğu, "güvenirlik" ise bilimsel bulguların tekrarlanabilirliği ile ilgilidir. Araştırmanın iç geçerliği (inandırıcılığı) ise araştırma sonuçlarına ulaşmak için izlenen sürecin yeterliliğini ifade eder (Yıldırım ve Şimşek, 2003). İç geçerlilik için görüşme formu geliştirilirken ilgili alan yazın incelemesi sonucunda konu ile ilgili kavramsal bir çerçeve oluşturulmuştur. İçerik analizinde temalar ve temaları oluşturan alt temaların kendi aralarındaki ilişki ile her bir temanın diğerleriyle ilişkisi kontrol edilerek bütünlük sağlanmıştır. Güvenilirlik kavramı araştırma sonuçlarının benzer ortamlarda aynı şekilde elde edilebilmesini ifade eder

(Baltacı, 2017). Araştırmada güvenilirliği artırmak amacıyla araştırmacılar öncelikle kendi konularını belirtmiştir. İkinci olarak, veri kaynağı olan bireylerin özellikleri kimlik verilmeden açıkça çalışma grubu bölümünde tanımlanmıştır. Ayrıca toplanan veriler betimsel bir yaklaşımla doğrudan sunulmuştur.

5.Bulgular

Katılımcıların görüşleri, gizlilik esasına dayanılarak, isimleri verilmeden kodlanarak aktarılmıştır. Buna göre Endüstri 4.0 hakkında görüşme yapmayı kabul eden katılımcılar "K" harfi ile kodlanmış ve kodun yanında katılımcılara numara eklenmiştir. Görüşme formunda yer alan sorular temalara göre gruplandırılarak tablo 2 de verilmiştir.

Tablo 2. Endüstri 4.0 Kapsamında Ana Temalar

Endüstri 4.0 temaları
Endüstri 4.0 tanımı
Endüstri 4.0 kavramının kullanımı
Endüstri 4.0 uygulamaları
Endüstri 4.0 teknolojisi kullanmanın zorlukları
Endüstri 4.0 gereklilik sorunsalı
Alıcıların Endüstri 4.0 farkındalık düzeyi
Endüstri 4.0 alıcılarında karşılaşılan sorunlara neden olan faktörler
Endüstri 4.0 farkındalığının artırılması için öneriler

5.1.Üretilen Ürün

Görüşmelerden elde edilen veriler analiz edildiğinde görüşülen firmaların ürettikleri ürünler Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3. Katılımcıların ürünleri

Katılımcı kodu	Ürünler
K1	Borsa yazılımı, robotik atölye tasarım, endüstriyel ürün projeleri ve danışmanlık
K2	Elektronik cihaz tasarımı, gaz ölçüm sistemleri, Laboratuvar cihazları
K3	Eğitim teknolojileri, kodlanabilir akıllı saat. Giyilebilir geliştirme kartı
K4	Yönetim sistemleri ve danışmanlığı, Ar-Ge, Çipli kasa anahtar sistemleri
K5	Gömülü sistemler, devre tasarımı, Ürün geliştirme, Ar-Ge tasarımı. Küvez, medikal sistem, bilgisayarlı jakarlı halı.
K6	Wap yazılımı. Üretim ve depo takibi gibi yazılımlar var; Çalışan bilgi sistemi, performans yönetimi gibi mobil uygulamalar.
K7	Bulut tabanlı sistemler, Staj ve intörlük süreçleri yönetim sistemi. Dijital pazarlama, mobil oyun
K8	Yazılım, Ar-Ge, yapay görme sistemleri
K9	İnteraktif uygulamalar yazılımlar, metropolis tanıtım yazılımı
K10	Kripto dijital para ve akıllı sözleşmeler, hızlı okuma teknikleri

Katılımcılardan K8, üretilen ürün konusunda "A'dan Z'ye yazılımın içindeyiz. Tren hattından geçen arazinin arsaların kamulaştırması yapıyorum. O anda pazarlık usulü olduğu için hemen kabul edenleri kameraya çekip imza alması gereken bir yapı olması gerekiyordu. Batman'ın Bir Köyünde internet olmuyor, arazi sahibi kamulaştırmadan vazgeçiyor Biz bunu tek seferde bitirmek için bir dijitalleştirmeye dönüştürüyoruz. Yani normalde 1 ayda olacak süreci biz bir haftaya düşürdük. Dijitalleşme ile ciddi bir süreç kısaltma yaptık. Endüstri 4.0'a en yakın olan yapay görme sistemleri üzerine de çalışıyoruz. Nonwoven ve plastik filmler üzerindeki hataları yakaladık bu sistemle. Gerçek zamanlı olarak hat üzerindeki hataların lokasyonu belirleniyor. 300 metre/dakikada insan gözüyle bunu yakalamak mümkün değil. Saniyede 5 metre ya denk geliyor. İnsan gözü saniyede 5 metreyi algılayamaz. Ancak 30 santim algılar. Kumaşın eni de 1.80 cm. Yakalayamadığı hataları bu sistem yakalıyor. Arkada yapay zekânın çalıştığı akıllı bir sistemle hallediyor." Diyerek bu katılımcı dijitalleşme, üretim sürecinin kısaltılması, gözden kaçan hataların bertaraf edilmesine vurgu yapmıştır.

Katılımcılardan K10 ürettikleri ürünün endüstri 4 ile ilişkisini şu şekilde aktarmıştır:

"Bizim oluşturduğumuz dijital Kripto para var, barkod var; Barkodu telefonunuza kodluyorsunuz ve cüzdan numarası çıkıyor. Oraya para göndere biliyorsunuz. Endüstri 4.0 ile ilişkisi şu: Yurtdışında iyi IOTA diye bir para var. Elektrikli Arabanız var, Arabaya yüklenmiş bir cüzdan numarası var. Ve şarj etmeniz gerekiyor şarj istasyonunda para ödemedi cüzdanınızı veya telefonunuzu göstermeniz yeterli. Otomatik kredi kartı diyebiliriz. İnsan olmadan ödeme yapmış oluyorsunuz. Dijital paralar endüstri 4.0 ın bir ödeme aracıdır. İnsan ve banka onayına gerek yok. Bizim aslında ürettiğimiz şey blokchain yazılımı alt sistemi. Blockchain ağlarının ödeme birimi ise dijital paralardır. Gönüllüler dediğimiz madenciler vardır; Onlar bilgileri kendi bilgisayarlarında saklarlar. Büyük veri "Big data" dediğimiz devasa veriler vardır. Merkezi otorite yoktur. Banka paramı öder mi gibi bir derdimiz yoktur. Para gelmiş se gelmiştir kimse müdahale edemez. Blockchain bu işin altyapısı; Kripto paralar ise bu işin ödeme birimi. Gönüllüler veriyi saklıyor peki Ne karşılığında? Ortada para yok. Kimse size tl ya da dolar vermez. Ben de sikke var. Veri saklama karşılığında bunu vereceğim. Peki, sikkeyi ne yapacaklar? Borsada satabilirler ya da bir yerlerde ödeme aracı olarak kullanabilirsiniz. Olay böyle dönüyor.(K10)"

5.2.Endüstri 4.0 Tanımlamaları

Verilerin analizi sonucunda katılımcılar için Endüstri 4.0 kavramının ne ifade ettiğine ilişkin olarak aşağıdaki kodlara ulaşılmıştır.

- Otomasyon (K10, K8)
- Dijitalleşme, dijital dönüşüm (K5, K8)
- Makineleşme, makine teknolojisi(K2, K5, K8)
- Makinaların optimize edilmesi (K2,K3)
- Yazılım entegrasyonu (K4, K9)
- İnsan gücünün minimize edilmesi (K5, K7, K8, K9)
- Bilim kurgu filmlerinin zamanla gerçekleşmesi (K6)
- İnsan hatalarının en aza indirilmesi (K5, K8)
- Hayatı kolaylaştıran bir teknoloji (K5)
- Sembolik bir kavram (K7)
- Robotlarla üretim (K8, K9)

Katılımcılardan bazılarının Endüstri 4.0 kavramına ilişkin görüşleri aşağıda verilmiştir:

"Endüstri 4.0 yazılım ve otomasyonun birleşimini tarif eden bir durum. İnsan yerine geçebilecek neredeyse düşünebilen robotlar diyebiliriz.(K9)"

"Bence sembolik bir isim. Bence Almanya'nın kendi adını markalaştırmak için kullandığı bir isim. Almanya bu işi ilgilendiren olduğu için kendini bu kelime ile özdeşleştirmiş. Aslında Endüstri 4.0 uygulamalarını kenarından köşesinden herkes yapıyordu ama bu şekilde dillendirmiyorlardı. İsim veren onlar olmuş oldu. Çin de yapıyordu. Türkcell de yapıyordu Türkiye de. Büyük veri işleyerek insanlara farklı şeyler sunuyorlardı. Zaten Facebook Google ve Instagram daha ileri düzeyini yapıyor. O yüzden endüstri 4.0 bir devrim olarak görmüyorum sadece sembolik bir isim olarak görüyorum. (K7)"

"Günümüzde sanayileşme ile beraber talep ve üretimin artması, insan gücünden çıkıp makinelerin kullanılması, her şeyin dijital ortamda saklanıp veri takibi yapılabilmesi, kontrol altına alınabilmesi, insan hatalarının en aza indirilmesi, üretilen ürünlerin daha kaliteli çıkmasını ifade ediyor. Aynı zamanda insan hayatını kolaylaştırıyor. Özetle insanların hayatını kolaylaştıracak bir teknoloji statüsü(K5)."

"Günümüzde endüstri 4.0'ı makinelerin birbirine bağlanması olarak düşünüyorlar ama Endüstri 4.0 bundan çok daha fazlasıdır. Aslında tüm amaç üretimin optimize edilmesidir. Mesela buzdolabı üretiminde 2020 yılında ne kadar buzdolabı satacağımız ı öngören bir yazılım yapmak ve buna göre buzdolabı parçalarının ne kadar üretileceğini belirlemek için üretim optimizasyonu yapan bir yazılım da Endüstri 4.0'a uygun olabilir. (K3)"

5.3. Hedef Sektör (Alıcı Profili)

Teknoparkta faaliyet gösteren araştırmaya katılan firmaların alıcı profiline bakıldığında çok geniş bir yelpaze görülmektedir.

- Tarım sektörü (K1),
- Medikal sektör(K2,K5) ,
- Otomotiv sektörü (K3,K4),
- Bilişim firmaları, yüksek teknoloji firmaları (K10),
- Belediyeler, bakanlıklar, büyük şirketler, kamu kurumları (K9),
- Endüstriyel sanayi şirketleri (K8,K5),
- Oyun sektörü (K7).

K9 kodlu katılımcı satış yaptıkları hedef sektör hakkında şöyle demiştir: "Bizim ürünlerimiz su gibi yani koyduğumuz kabın şeklini alır. Yani Devlet Demiryolları da kullanabilir, herhangi bir birey de kullanabilir emlakçılarda kullanabilir kişiye özel yaparız. Tekil kullanıcı olarak tüm dünyaya hedef kitle olarak gösterebiliriz. Bir inşaat firması da olabilir, herkes olabilir. Zaten belediyelere ve kamu kurumlarına satışımız bir araç amacımız tekil kullanıcılara ürünler sunmak satış yapabilmek. Amacımız para kazanmak."

K3 kodlu katılımcı hedef kitlesini (alıcı profili) şöyle tanımlamıştır: "3 kategoride alıcı var. Birincisi kodlamayı öğrenmek isteyen 9 yaş üstü çocuklar. İkincisi elektronik meraklı üniversite öğrencisi veya 20- 25 yaş aralığındaki genç kesim. Üçüncüsü araştırmacılar giyilebilir teknolojilerle uğraşan ar-ge çalışanları yani şimdilik otomotiv sektörü."

K7: "Zaten oyun sektörü geniş bir kitle. Markete koyuyorsunuz marketten kim indiriyorsa indiriyor. İki tür hedef kitemiz var diyebiliriz birincisi oyun sektörü, ikincisi

ise hizmet sektörü. Oyunlarını tamamını yurt dışına satıyoruz. Amerika, Yeni Zelanda, Güney Afrika, Rusya var. Çin'de yasak olduğu için Çin yok. Google Play ve App Store'un aktif olduğu bütün ülkelere sunuyoruz. Satma değil de oyunlarımızı indirenlere hitap etmiş oluyoruz. Oyun içinden altın satın aldıkça ve reklam görüntüledikçe para kazanıyoruz."

5.4.Endüstri 4.0 Kavramının Kullanılma Durumu

Katılımcılara "Faaliyetlerinizi yürütürken alıcılarınıza Endüstri 4.0 kavramını kullanıyor musunuz?" şeklinde soru soruldu ve katılımcılardan K5 "Çok çok az kullanıyoruz. Zaten bir işletmesi olup da Endüstri 4.0' ın ne demek olduğunu bilenlere kullanıyoruz. Daha önceden bu sistemi anlamaya çalışmış ya da bu sistemin bir ürününü almış olana kullanıyoruz. Örneğin Kahramanmaraş'ta X Holding bize ürettikleri ipliklerin analizi için bir proje ile gelmişlerdi. Biliyoruz ki bu firmanın Endüstri 4.0 standartlarında tesisi var. Onlarla konuşurken bahsettik. Bakın bu ürünü 15 bin liraya da yapabiliriz ama sizin bu ürünler endüstri 4.0 standartlarında olması gerektiği için 25 bin liraya mal olur dedik." diyerek bu kavramı kullandığını belirtmiştir. Diğer katılımcılar ise kullanmadıklarını belirttiler. Örneğin K2: "Kullanmadık, buna ihtiyaç da duymadık, kavram olarak söyleyebiliriz ama ürünlerimiz bu kapsamda." demıştır.

Katılımcılardan sadece biri alıcılarına Endüstri 4.0 kavramını kullandığını belirtmiştir. Bunun nedeni alıcının halihazırda Endüstri 4.0 standartlarında tesisinin olmasıdır. Diğer yöneticilerin (katılımcıların) bu kavramı kullanmadıkları ve ayrıca kullanmaya ihtiyaç duymadıkları tespit edilmiştir. Alıcıların Endüstri 4.0 farkındalığına sahip olmaması yani kavramsal olarak bu teknoloji devrimini bilmediklerinden dolayı Endüstri 4.0 kavramının kullanılmamış olduğu söylenebilir. Eğer alıcı işletme Endüstri 4.0 teknolojilerine kavramsal olarak hakim ise satıcı işletmelerin (Teknopark işletmesi) Endüstri 4.0 kavramını kullandıkları, değilse kullanmadıkları anlaşılmaktadır.

5.5.Endüstri 4.0 Teknoloji Uygulamaları

Katılımcılara "Endüstri 4.0 teknoloji uygulamalarından neleri kullanıyorsunuz ?" diye soruldu ve alınan cevaplardan aşağıdaki kodlar elde edildi.

- Bulut bilişim sistemi (K10,K3,K4,K5,K6,K7,K8,K9)
- Büyük veri (K1,K10,K5,K6,K7)
- Sistem entegrasyonu (K2,K4,K5,K6,K7,K8,K9)
- Simülasyon (K5)
- Nesnelerin interneti (K5,K8,K9,K1,K10,K2,K3,K4)
- Siber-fiziksel sistemler (K1)
- Otonom robotlar (K1, K2,K5)
- Akıllı fabrikalar (K8,K9, K3)
- Üç boyutlu (3D) yazıcılar (K9, K3)
- Artırılmış gerçekler (K9)

Katılımcıların kullandıkları Endüstri 4.0 teknolojileri uygulamalarına ilişkin kendi ifadelerinden bir kaç aşağıdaki gibidir;

"Bence bütün Ar-ge ve inovasyon projeleri Endüstri 4.0 kapsamına girer. Ama bu kapsamda daha çok endüstrideki nesnelerin interneti (İOT) söyleniyor. Endüstriyel sensörler kullanılırsa Endüstri 4.0'a girebilir. Ama bu sensörler trafikte kullanılırsa endüstri 4.0'a girmez. Kullanım alanına göre değişiyor. Bizim yapay görme sistemimiz %100 endüstri 4.0 kapsamındadır; çünkü akıllı bir sistem. Makinalar arası haberleşme

(IOT) endüstri 4.0 kapsamındadır. Mesela Anadolu'daki bir makina hata veriyor cep telefonuna mesaj geliyor.(K8)"

"Simülasyon var. Buna örnek hayvansal kandan protein tozu yem üretme tesisi kuruyoruz Gaziantep'te. Bu tesiste PLC dediğimiz otomasyon işleri yapıyoruz. İşe başlamadan önce bir simülasyon hazırlıyoruz. Simülasyon dan sonra işe koyuluyoruz. Yani önce müşterimize yapacağımız işi simüle ediyoruz yapabileceğimizi kanıtıyoruz daha sonra işe koyuluyoruz. Nesnelerin internetinin birçok projemize ekliyoruz. Yoğun bakım ünitesinde nesnelerin interneti kullanıyoruz; bu cihazların haberleşmesi için. Mobilden kontrol edebilme, cihazdan cihaza veri aktarabilme özelliği olacak. (K5)"

K1 kodlu katılımcı "Biz kanser hücreleri için hocamla bir makale yazmıştık. Bir insan geldiğinde bir doktor anlayamıyor, bir insanın kanser olduğunu bir sürü tahlil istiyor, mesela oradaki tahlilde iki değer var. Hani gözünden kaçıyor bu değerler doktorun mesela o iki değer. Doktor lenf kanseri olduğunu algılayamıyor. Ama makine bunu gözden kaçırmaz. Biz mesela ne yapıyorduk 500 tane Tıp Fakültesinden datayı aldık dedik ki bize lenf kanseri bilgilerini verin. 500 lenf kanseri bilgisi üzerinden 501. hastayı biz soruyoruz makinaya; bu lenf kanseri olabilir mi? Eldeki verilere data mining (veri madenciliği) işliyor" demiştir. Bu katılımcı kullandığı uygulamanın büyük veri olduğunu belirtmiş ve Endüstri 4.0 uygulamalarının önemine vurgu yapmıştır.

5.6.Endüstri 4.0 Teknolojileri Kullanımında Karşılaşılan Zorluklar

Verilerin analizi sonucunda katılımcıların Endüstri 4.0 'teknolojilerinin kullanımı ile ilgili olarak karşılaştıkları zorluklara ilişkin aşağıdaki kodlara ulaşılmıştır.

- Vergilendirme konusunda yasal boşluk olması (K10)
- Yazılım ve kodlama bilen nitelikli, yetişmiş elemanların az bulunması (K3, K9)
- Sürekli araştırma ve geliştirme yapma (K4, K6)
- Sürekli öğrenme mecburiyetinin olması (K4, K6)
- Yeni ve güncel teknolojileri takip etmek (K7, K8, K3)
- Finans ve bütçe sorunları (K5)
- Sistem tasarımı sorunu (K5)
- Temel kaynakların yurtdışı kökenli olması (K4, K10)
- Alıcılara teknolojiyi anlatabilmek, alıcıların teknoloji dilini anlamaması (K1, K2)

Katılımcıların Endüstri 4.0 teknolojileri kullanımında karşılaştıkları zorluklara ilişkin kendi ifadelerinden bir kaçısı aşağıdaki gibidir;

"Evet, var bu teknolojiyi kullanmak istiyorsanız kodlamayı bilmemiz gerekir. Ülkemizde yazılım ve kodlama bilen sayısı az. Orada bir zorluk yaşanıyor. (K3)"

"Sürekli beklentiler arttıkça yetersiz kalabiliyorsunuz. Sürekli araştırmak ve Kendimizi geliştirmek zorundayız. Bununla alakalı kaynaklara da ancak yurtdışında ulaşabiliyoruz. Bu bizi zorlayan unsurlardan birisi. (K4)"

"Her gün yeni bir gelişim oluyor yeni bir şey çıkıyor. Bu gelişmeleri takip etmek ve bunları ayak uydurmak çok zor. Devamlı bir öğrenme süreci içerisindeyiz. Yoksa Geride kalırız.(K6)"

"Örneğin iPhone 6 2000 liraya bulursunuz ama son çıkan iPhone almak için sonuna bir 0 daha atmanız lazım. Bizim ürünlerimiz de hep son çıkan olduğu için fiyatlar da artıyor. Ürünümüzle ilgili son teknolojiyi takip etmek zorundayız. Çünkü yaptığımız teknoloji yaygınlaşırsa fiyatı düşüyor, fiyatı yükseltebilmek için hep bir daha yenisini yapmamız lazım.(K8)"

"Blockchain olarak Devlet tarafından zorlanıyoruz Çünkü ortada bununla ilgili kanun boşluğu var. Yani ne yasal ne de yasal değil. Vergilendirmesi yok. Devlet kitle

fonlama adı altında bu işleri takip ediyor. "Çiftlik Bank" faciası yaşandı, insanlar dolandırıldı, Bu sektöre o gözle bakıyorlar. Devlet, "Çiftlik Bank" olayından sonra önyargılı. Üzerimizde sürekli denetlemeler incelemeler gibi bir baskı var. O yüzden biz 1500-2000 kişiye ürün satan gibi davrandık ve hesabınıza para yattığında karşılığında fatura kestik. Yurt dışında bu işler serbest isteyen benim projem var deyip herkesten para toplayabilir (K10)."

5.7. Endüstri 4.0 Farkındalık Düzeyi

Çalışmada katılımcı firmaların müşterilerinin Endüstri 4.0 teknolojileri hakkında farkındalık durumları araştırılmıştır. Verilerin analizi sonucunda katılımcı firmaların müşterilerinin Endüstri 4.0 farkındalık düzeyine ilişkin olarak bazı alıcıların Endüstri 4.0 farkındalık düzeyinin yüksekken bazılarının düşük olduğu görülmüştür.

K1, K5, K6, K8 kodlu katılımcılar kendi alıcılarında Endüstri 4.0 farkındalığının düşük olduğunu belirtmişlerdir. Örneğin K1 kodlu katılımcı ifadesinde "Türkiye'de Endüstri 4.0 biraz daha yeni yeni oturuyor. Bundan 5 sene öncesinde hiç anlaşılıyordu Ama şu anda cloud, Big veri, yapay zekâ deyince adamların hemen kafasına şu geliyor robotlar mı bizi yönetecek? Değil. Yapay Zeka olayı da şu; Big data sonucunda oluşan veriyle bir sonraki veriyi tahmin etmek. İstatistiksel bir veri. Biraz da hani filmlerde dünyayı robotlar yönetiyor ya, yok öyle bir şey."

Başka bir katılımcı K5: "Hayır. 100 de 70 oranında hayır. Kullandığımız teknolojinin farkında değiller. Bizim verdiğimiz ürünlerin %50- %60 oranında teknik özelliklerini çalıştırıyorlar. Geriye kalanını çalıştıramıyorlar bile. Endüstri 4 olduğunu da anlamıyorlar. Özellikle yurtdışı müşterilerimiz de böyle bir algı bile yok. Endüstri 4.0 ın ne demek olduğunu bile birçoğu bilmiyor." diyerek müşterilerinin Endüstri 4.0 ürünleri hakkında bilgilerinin az olduğuna vurgu yapmıştır.

K2, K3, K10 kodlu katılımcılar müşterilerinin, kullandıkları teknolojinin farkında olduklarını belirtmişlerdir. Örneğin K10: "Evet farkındalar, zaten farkında olmasalar bizim platforma gelmezler." demiştir.

K4, K7, K9 kodlu katılımcılar ise Endüstri 4.0 teknolojileri hakkında bilinç düzeyinin kısmen olduğunu belirtmişlerdir. Örneğin K4: "Genelde kullanıcı düzeyinde kalıyor, teknolojiyi tanımlama değil de bir kullanıcı olarak yorumlama aşamasındalar. Bu konuda coğrafi farklılıklar var. İzmir ve İstanbul'da ki müşterilerimiz bu konuda daha bilinçli. Farkındalık çok yüksek. Firmalarda eleştiride çok olduğu için bu da bizi geliştiriyor. Yerel firmalarda ise genelde memnuniyet olduğundan dolayı yetindikleri için kendimizi geliştirmeye çok fırsat vermiyorlar. Burada daha çok hani bir tabir var ya "adamlar yapmış" deniyor ve memnun oluyorlar. Ama fuarlar sayesinde buradaki yerel müşterilerde de farkındalık oluşmaya başladı." demiştir.

5.8. Endüstri 4.0 Alıcılarında Karşılaşılan Sorunlara Neden Olan Faktörler

Verilerin analizi sonucunda Endüstri 4.0 ürünlerini katılımcı firmalardan talep eden kitle arasında, Endüstri 4.0 ürünlerine karşı farklı yaklaşımlar olmasının nedenlerine ilişkin aşağıdaki kodlara ulaşılmıştır.

- Müşterinin ne istediğini bilme durumu (K2, K3, K4, K6)
- İşletme büyüklüğü boyutu (K4, K1)
- Yurt içi- yurt dışı alıcı farklılığı (K3, K5, K7, K1)
- Sektörel farklılık (K10, K2, K3, K7)
- Teknolojiyi takip etme seviyesi (K4, K3, K10, K7)
- Verilen fiyatı kabul etme seviyesi (K5, K6)

- Yerel ve ulusal imajın alıcıda yarattığı algı farklılığı (K6, K8, K5)

Kodlanmış ifadeleri destekleyen katılımcıların görüşlerinden bir kaçışağıdaki gibidir:

"Ne istediğini bilen müşteri ile çalışmak daha kolay oluyor. Daha iyi anlaşıyorum.(K2)"

"Küçük lekli firmalar bizi zor anlıyor. Teknoloji farkındalıkları düşük. Günü kurtarmaya çalışıyorlar, klasik yöntemlerle üretim yapıyorlar. Bunlar daha çok parasal sorunlarla baş etmeye çalıştıkları için teknoloji uyumları zor. Mesela fuar katılımları çok yok. Büyük lekli işletmeler kurumsallaştıkları için özellikle gezdikleri teknolojik fuarlardan Yenilikleri gördükleri için ürünlerimize daha heyecanla bakıyorlar.(K4)"

"Endüstri 4.0 kavramında bizi yurtiçindeki otomobil firmaları daha sıcak karşılıyor. Çünkü bununla alakalı bir ihtiyaç var." "K5: Yurt dışında ciddi bir farklılık var. Özellikle Ortadoğu'da Arap lkelerinde Türk malı rağbet görüyor. Son yıllarda uygulanan devlet politikası sayesinde Ortadoğu'da imajımız yükselmiş durumda.(K3)"

"Yurtiçinde hizmet sektöründe avukatlar teknolojiye çok uzak oldukları için bizi anlamaları çok zor oluyor. Dava takiplerini yapabilmeleri için bir yazılım ürettik. Davaya kaç saat çalışmışsa saat bazlı cretlendirme çıkıyor. Sadece avukatlar için değil; bu yazılımı diğer mesleklerde de kullanılabilir olması için tüm süreçlerin yönetilebildiği süreç yönetim programına dönüştürdük. Teknoloji transfer ofisleri gibi teknolojinin içinde olan alıcılarımız bizi daha iyi anlıyor (K7)".

"Ankara ya da İstanbul merkezli olmak buradaki müşterilerin gözünde bambaőka bir şey yaratıyor O yüzden İstanbul ya da Ankara'da bir Őube açacağım. Maalesef İstanbul adresi olunca daha çok güven veriyor.(K8)"

"En iyi anlaştığımız firma dağıtımı yapan plc firması. İstanbul ve yerel firmaların bakış açısı çok farklı. Yerel firma olarak alıcılara gittiğinizde size farklı bakılıyor İstanbul firması olarak gittiğinizde daha güvenilir bakılıyor. Burada teknoparktaki firmalar da bence en büyük sıkıntısı bu genellikle zaten adreslerini İstanbul olarak göstermelerinin sebebi de bu. İstanbul merkezliyiz ama Őubemiz burada deniyor. Maalesef bu işlerin buraya geç gelmesinden dolayı onun etkisi var. İstanbul firması aynı ürünü 100 liraya satabiliyor Ama siz bu ürünü 20 liraya satarsınız iyidir.(K6)"

5.9.Endüstri 4.0 Farkındalığının Artırılması İçin neriler

Katılımcılara Endüstri 4.0 farkındalığının artırılması için önerileriniz nelerdir? Sorusu sorulmuş, alınan cevaplar çerçevesinde aőađdaki kodlar elde edilmiştir:

- Eğitim ve bilinç seviyesinin artırılması (K2, K6,K8)
- Üniversitelerin teknoloji panelleri veya seminerleri düzenlemesi (K2, K3, K4)
- Televizyonda syleő programları düzenlemek (K4, K5)
- Fuarlar organize etmek (K4, K5)
- Devlet desteğinin sağlanması (K6,K7)
- Vasıfsız işçilerin nitelikli hale getirilmesi (K8)

Endüstri 4.0 farkındalığının artırılması için katılımcıların bazılarının nerileri kendi ifadeleri ile aőađda sunulmuştur.

"Endüstri 4.0 kavramına gerek yok, ama teknoloji farkındalığını artırmak gerekiyor. Devlet kurumları özellikle niversiteler kalkınma ajansları, Odalar ve Borsalar teknoloji ile ilgili bilgilendirme çalışmaları yapmaları gerekir. Devletin de bu işi yapanlara teşvik vermesi gerekiyor. Devletin daha fazla İnşaat yapması yerine daha fazla teknoloji geliştirme yönelik teőviklerden olması gerekiyor. Endüstri 4.0 kavramını anlatmaya gerek

yok ama bir Şölen fabrikasını anlatabilirsiniz. Karanlık fabrikaya örnek verebilirsiniz. Böylece çevrede görenler bizim de otomasyona geçmemiz gerekir demeye başlar. Mesela Şölen fabrikasını National Geographic belgesel olarak çekmiştir. Ama Gaziantep'te bunu örnek alan yok. Çeşitli etkinliklerde Şölen'in gündeme getirilmesi ve örnek verilmesi gerekir.(K7)"

"Sanayide ve teknokentlerde bununla ilgili farkındalık var Bununla ilgili bilgi almak isteyenler Öncelikle teknokentlere yöneliyorlar. Ve akademisyenlere danışıyorlar teknokentteki akademisyenlere. Benim önerim bu farkındalığının Odalar tarafından sağlanması için etkinlikler düzenlenmesi fuarlar yapılması, seminerler düzenlenmesi. Klasik üretimde endüstri 4 arasındaki farkları ortaya koyan yayınlar yapılması. Dergilerde televizyon programlarında bunların gündeme getirilmesi, Söyleşi programları olabilir. Kamu spotları olabilir, bölgesel olarak da bunlarla alakalı tanıtım seminerleri düzenlenebilir. Kağıt üzerinde değil de eğlenceli hale getirilerek küçük bir ürün üzerinden örnek vererek tanıtım sunum olabilir. Akılda kalıcı somut etkinlikler olabilir. Yalın bir anlatım tarzıyla kitlelere ulaşmasını öneririm.(K4)"

K5, K7, K10 kodlu katılımcılar Şölen çikolata fabrikasının Endüstri 4.0 ın tanıtımı için örnek olabileceğini belirtmişlerdir.

"En az üç dört tane paketleme elemanı çalışır. İki tane de kontrol elemanı çalışır. ABB robotun ürettiği bir robot kol var. Maddi değeri yüksek bir ürün... Bu ürünü aldığınızda 6 elemanın yaptığı işi daha hızlı ve daha kaliteli bir şekilde yapabilir. (K5)"

"Endüstri 4 kavramının anlatmaya gerek yok ama bir Şölen fabrikasını anlatabilirsiniz. Karanlık fabrikaya örnek verebilirsiniz. Böylece çevrede görenler Bizim de otomasyona geçmemiz gerekir demeye başlar. Mesela Şölen fabrikasını National Geographic belgesel olarak çekmiştir. Ama Gaziantep'te bunu örnek alan yok. çeşitli etkinliklerde şölen nin gündeme getirilmesi ve örnek verilmesi gerekir.(K7)"

"Son teknolojiyi kullanan firmaların kendilerini tanıtmaları anlatması gerekir. Örneğin Şölen firması National Geographic de çıkmıştı. Devletin ve akademisyenlerin bunları anlatması gerekir. Yatırımcılar bu konuda bilinçlendirilse çok iyi olur. (K10)"

5.10.Endüstri 4.0 Teknolojilerinin Gereklik Sorunsalı (Dezavantajlar)

Yapılan görüşmelerden Endüstri 4.0 teknolojilerinin kullanılması her şartta gerekli olup olmadığı araştırılmış; bu teknolojik uygulamaların bazı dezavantajlara sahip olabileceği belirlenmiştir. Görüşme verilerinin analizi sonucunda şu kodlara ulaşılmıştır;

- İşletme kültürünün hazır olmaması (K3, K5)
- Ülke sanayisinin ve çalışma şartlarının hazır olmaması (K3, K5)
- Çok maliyetli yatırımlar gerektirmesi (K3, K2)
- Çok kapsamlı yazılımlar gerektirmesi (K3)
- Vasıfsız işçilerin işsiz kalma ihtimallerinin artması (K5)
- İşsizlik nedeniyle alım gücünün düşmesi ile küçük işletmelerin zarar görmesi

(K5)

Katılımcılardan K3; diğer katılımcılardan çok farklı olarak Endüstri 4.0 uygulamalarının gerekli olup olmadığı konusuna vurgu yapmıştır. Diğer katılımcılar Endüstri 4.0 uygulamalarının varlığının faydalı ya da zararlı olacağını sorgulamamışlardır. Ancak K3 konuya farklı bir bakış açısı getirerek Endüstri 4.0 uygulamalarının bazen gereksiz ve faydasız olabileceği yani ülke sanayisinin hem teknolojik gelişmişlik düzeyi, hem sahip olduğu çalışma şartları kültürü bakımından, hem de finansal yeterlilik bakımından hazır olmadığına şu ifade "Endüstri 4.0'ın gerekliliğinin de sorgulanması gerekiyor. Bir işin %100 otomasyona bağlanması çok da verimli

olmayabiliyor. Bazı işleri insanların yapması daha verimli olabilir. Mesela arabanın içinde bir kabloyu bir yere takmak gerekiyor. Bir robotun bu kabloyu tanıyıp da doğru yere takması için ciddi yatırımlar ve yazılımlar yapmak gerekiyor. Robot almak gerekiyor, görüntüleme sistemi almak gerekiyor. Ama bir insanın ortalama bir ücret verdiğimizde bunları kolaylıkla yapar. Ayrıca daha endüstri 2-3 tam oturmadan Endüstri 4.0'a geçmek, endüstri 4.0 kavramını kullanmak biraz yapay kalıyor. Türkiye'de endüstri 4.0'dan bahsetmek için daha temel problemlerin halledilmiş olması gerekiyor. Örneğin bir işçinin prosedürü doğru takip etmesi gibi, ya da bir robotun çalıştığı ortama insanın girmemesi gibi. Böyle basit hatalardan dolayı uzuv kaybı veya can kaybı yaşanabiliyor. Basit bir mühendislik hesabının yapılmamasından dolayı bir kazan patlıyor. Bundan dolayı insanlar ölüyor. Bu gibi problemler aşıldıktan sonra Endüstri 4.0'dan bahsetmek gerekir. Şu anda ülkemiz Endüstri 4.0'a hazır değil, belki de şimdi girmemeliyiz temel yapmamız gerekenleri yapmalıyız ama Almanya girebilir, Almanya düşünebilir. Hala mesela elektriğin düzgün çalışmamasından dolayı ülkemizde üretim kayıpları yaşanıyor. (K3)" ile dikkat çekmiştir.

Bir işletmenin ürettiği ürün türüne göre Endüstri 4.0 teknolojilerinin kullanım gerekliliği konusu da görüşmeden çıkarılan bir koddur.

Katılımcılardan bazıları Endüstri 4.0 uygulamalarının her ürün veya her sektör için uygun olmadığını ifade etmişlerdir. Bu durumu K3 şöyle ifade etmiştir "Ürettiğimiz ürüne göre Endüstri 4.0 gerekli olabilir Mesela bir araba lastiği için Endüstri 4.0 uygulanabilir bir teknolojidir ama bir kablonun yerine takılması çok uygun değildir. Bazı belirsiz çalışmaların olduğu yerlerde insan kullanmak daha verimlidir daha kolaydır. Maliyet açısından da bazen Endüstri 4.0 uygulamaları dezavantajlı olabilmektedir. Bu durumu katılımcılardan biri endüstrinin amacı daha çok kar etmektir, bunun için maliyeti daha uygun olan insan çalıştırmak daha verimli olabilir. Endüstri 4.0 çıkış amacı verimliliktir zaten. O yüzden bazen insan çalıştırmak daha verimli olabilir. Bazı işler doğası gereği Endüstri 4.0'a zıt düşebilir. Bazıları ise Endüstri 4.0'a uygundur. Tam zamanında arabanın koltuğunun takılması yani "Just in time" üretim tekniğini de Endüstri 4.0 uygulaması olarak görebiliriz. Fayda maliyet analizi yaparak karar vermek gerekir. Yani hangisi verilmişse insan kullanmak mı, robot kullanmak mı? Hangisi daha maliyeti düşükse ona göre karar vermek lazım. Yani her prosese Endüstri 4.0 uygulanır diye bir şey yok.(K3)" sözleriyle ifade etmiştir.

Katılımcılardan K5 ise Endüstri 4.0'ın işsizlik sorununa neden olacağını aşağıdaki sözleriyle vurgulamıştır:

"Toplumu oluşturan halk insanların vasıflı ya da vasıfsız olarak ayırdığımızda Vasıfsız insan sayısı fazla ise Endüstri 4.0 kullanımı ile ekonomiye ciddi zarar vermiş oluruz, işsizlik oluşur. İşsizlik oluştuğunda bu insanların alım gücü düşüyor ve ülke genelindeki asıl ticareti döndüren Kobilere ve esnafı batıya geçiriyor. Çünkü işsizlikten dolayı halkın büyük bir bölümünün alım gücü düşer zincir olarak döngü olarak. 5 tane fabrika sahibini zenginleştireceğiz teknoloji ile ama 50 tane vasıfsız personel işsiz bırakmış olacaktır. Burada sanayicilerin ve eğitimcilerin yapacağı en önemli şey teknolojiyi üreten firmalarla beraber eğitim programları düzenleyip vasıfsız insanları bu işe en kolay şekilde adapte etmek ve onların bu teknolojinin herhangi bir yerinde iş sahibi olabilmelerini sağlamak olacaktır (K5)."

6.Sonuç

Endüstri 4.0 mekanikleşme, elektrik çağı ve bilgi çağı sonrasında oluşan dördüncü evrenin adıdır. Endüstri 4.0'ı yönlendiren temel özellikler, siber-fiziksel sistemlerin geliştirilmesi, nesnelerin internetinin entegrasyonu, servislerin interneti ve veri

teknolojisinin interneti, bileşenlerin bilgi taşıyıcıları olarak anlaşılması, emniyet, güvenlik, gizlilik ve bilgi koruması bileşenlerine bütünsel bir yaklaşımın uygulanmasıdır.

Teknoparkların hedefi katma değerli süreçleri iyileştirmek ve sınai rekabetçiliği güçlendirmek için yeni iş modelleri geliştirmektir. Yeni iş modelleri oluşturmak ancak dijital entegrasyon ile mümkündür. Teknoparklar diğer iş alanlarına örnek model durumundadırlar. Burada yapılan ar-ge, üretimler diğer sektörlere örnek olacaktır. Teknoparklarda teknoloji daha yoğun kullanıldığı için bu firmalarla görüşülmüştür. Gaziantep Teknoparkta faaliyet gösteren Endüstri 4.0 uygulamalarını kullanan firmaların Endüstri 4.0 hakkında görüşlerinden Şu sonuçlara ulaşılmıştır.

Katılımcı işletmelerin medikal, otomotiv, endüstriyel sanayi başta olmak üzere bilişim firmaları, yüksek teknoloji firmaları, tarım sektörü, kamu kurumları, dijital oyun sektörü gibi geniş bir alana ürün ve hizmet sattıkları görülmüştür. İşletmelerin hemen hepsi Endüstri 4.0 uygulamalarından bulut bilişim sistemi, sistem entegrasyonu, nesnelerin interneti ve büyük veri yöntemlerini kullanmaktadırlar. Endüstri 4.0 kapsamında en az kullanılan uygulamaların ise siber fiziksel sistemler, artırılmış gerçekler ve simülasyon olduğu görülmektedir.

Endüstri 4.0 farkındalık düzeyi konusunda bazı firmaların Endüstri 4.0 uygulamalarını kullansa bile bu yöntemleri dördüncü devrim kapsamında değerlendirmedikleri görülmüştür. Bununla birlikte ileri teknoloji kullanan bazı firmaların ise Endüstri 4.0 farkındalık düzeyinin yüksek olduğu anlaşılmıştır. Kaldı ki firmalar tarafından farkındalık olsa bile "Endüstri 4.0" kavramı neredeyse hiç kullanılmamaktadır. Yani işletmelerin makineleşme, dijitalleşme, otomasyon çağını zaten yaşadıkları ve uyguladıkları ama Endüstri 4.0 kavram poplrlığinden uzak oldukları tespit edilmiştir.

Endüstri 4.0 farkındalığını artırmak için ise eğitim ve bilinç seviyesinin artırılması, üniversitelerin teknoloji paneli ve seminer düzenlemesi, televizyonda söyleşi programları düzenlenmesi, fuarlar organize edilmesi, vasıfsız işçilerin nitelikli hale getirilmesi ve devlet desteğinin sağlanması gibi öneriler tespit edilmiştir.

Katılımcılardan Endüstri 4.0 tanımı yapması istendiğinde bu kavram otomasyon, dijitalleşme, dijital dönüşüm, makineleşme, makine teknolojisi, makinaların optimize edilmesi, yazılım entegrasyonu, insan gücünün minimize edilmesi, insan hatalarının en aza indirilmesi, bilim kurgu filmlerinin zamanla gerçekleşmesi, robotlarla üretim, hayatı kolaylaştıran bir teknoloji, olarak görülürken; aynı zamanda sembolik bir kavram olarak da değerlendirilmektedir.

Dördüncü devrim teknolojilerini kullanmak hayatı kolaylaştırmak, işleri hızlandırmak gibi birçok avantaj sağlarken bazı zorluklar da getirmektedir. Yeni ve güncel teknolojileri takip etme zorunluluğu, sürekli araştırma ve geliştirme yapma gerekliliği, sürekli öğrenme mecburiyetinin olması, yazılım ve kodlama bilen nitelikli yetişmiş elemanların az bulunması, teknolojik temel kaynakların yurtdışı kökenli olması, alıcıların teknoloji dilini anlamaması, sistem tasarımıının zorluğu, finansman sorunları ve vergilendirme konusunda yasal boşluk olması gibi zorluklar tespit edilmiştir.

Katılımcılar faaliyetlerini yürütürken bazı sorunlarla karşılaştıklarını ve bu sorunların müşterilerinin ne istediğini tam olarak bilmemelerinden, işletmenin kurumsallaşmamış olmasından, teknolojiyi takip etme hızlarının çok yüksek olmamasından, "yerel firmalar yapamaz!" imajının yıkılmamasından, bazı sektörlerin teknolojiye uzak olmasından kaynaklandığı tespit edilmiştir. Toplumda veya alıcı işletmelerde yerel firmaların teknolojik anlamda başarısız olacağı önyargısının yıkılması gerekmektedir. Teknoparklardaki işletmelerin performanslarını paylaşmaları, kendilerini tanıtmaları önyargıların yıkılması açısından önem taşımaktadır. Ayrıca Teknopark işletmelerinin kurumsallaşması için Teknopark yönetiminin destek olması önerilebilir.

Araştırmada Endüstri 4.0 devriminin varlığı ve uygulamalarının her zaman ve her şartta gerekli olup olmaması tartışılmış; işletme kültürünün hazır olmaması, ülke sanayisinin ve çalışma şartlarının hazır olmaması, çok maliyetli yatırımlar gerektirmesi, çok kapsamlı yazılımlar gerektirmesi, vasıfsız işçilerin işsiz kalma ihtimallerinin artması, işsizlik nedeniyle alım gücünün düşmesi ile küçük işletmelerin zarar görmesi gibi nedenlerle bazı durumlarda bu uygulamaların kullanılmasının dezavantajlı olabileceği tespit edilmiştir.

Gerek rnlerin üreticileri ve gerekse ürünleri talep edenler açısından Türkiye için kavramı kullanmanın çok daha erken olduğu görülmektedir. Türkiye Endüstri 4.0'ın devrimine ısınma evresinde olduğundan dolayı farkındalığın daha çok artırılması gerekmektedir. Çalışmanın bulguları literatürle benzerlik göstermektedir. Bulgular özellikle ünlü ve Atik (2019)'in çalışmasındaki Türkiye'nin Endüstri 4.0 seviyesi ile örtüşmektedir.

Türkiye'de henüz yeni olan bir kavram için nitel araştırma yöntemi kullanılarak konunun keşfedilmesine yönelik derinleyici bilgi sağlanması amaçlanmıştır. Bu çalışmanın ileride yapılacak olan araştırmalara ışık tutması beklenmektedir. Araştırmanın bulguları Gaziantep Teknopark'ta faaliyet gösteren 10 işletme yöneticisinin görüşleriyle kısıtlıdır.

Bu alışma nitel boyutta olup, yapılacak nicel çalışmalara alt yapı kapsamında literatüre katkı sağlayacaktır. Çalışma nicel hale getirilip ve daha geniş bir alana uygulandığında Endüstri 4.0 konusunda daha kapsamlı ve genel bir resim ortaya çıkarılabilir.

KAYNAKÇA

- 4691 Sayılı Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Kanunu. (2001). Retrieved May 20, 2019, from <https://teknopark.sanayi.gov.tr/>
- Teknoloji Geliştirme Bölgeleri (2019) Retrieved May 20, 2019, from <https://teknopark.sanayi.gov.tr/>
- ANDERL, R. (2014). Industrie 4.0-advanced engineering of smart products and smart production. In *Proceedings of International Seminar on High Technology* (Vol. 19).
- AKDİL, K. Y., STNDAĞ, A., ve CEVİKCAN, E. (2018). Maturity and Readiness Model for Industry 4.0 Strategy. In *Managing The Digital Transformation. Springer Series in Advanced Manufacturing*. Cham: Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-319-57870-5_4
- ASHTON, K. (2009). That 'internet of things' thing. *RFID Journal*, 22(7), 97-114.
- BALTACI, A. (2017). Nitel Veri Analizinde Miles-Huberman Modeli. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*.
- BERGER, R. (2014). Industry 4.0 The New Industrial Revolution. *Maschinenbau Engineered Products High Tech Branchenexpertise*.
- BÜYÜKÖZTÜRK, ř., AKGÜN E., DEMİREL F., KARADENİZ ř. E. (2015). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Pegem.
- DAVUTOĞLU, N. A., AKGL, B., ve YILDIZ, E. (2017). İşletme Yönetiminde Sanayi 4.0 Kavramı İle Farkındalık Oluşturarak Etkin Bir şekilde Değişimi Sağlamak. *ASOS JOURNAL-Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 52, 544-567.
- EBSO (2015). Sanayi 4.0 Uyum Sağlayamayan Kaybedecek, Ege Blgesi Sanayi Odası Dergisi, Ekim 2015 .
- EROL, S., SCHUMACHER, A., ve SİHN, W. (2016). Strategic guidance towards Industry 4.0-a three-process model. In *International conference on competitive manufacturing* (Vol. 9, pp. 495-501).

- FAULDS, D. J., ve RAJU, P. S. (2019). An interview with Chuck Martin on the Internet of Things. *Business Horizons*, 62(1), 27–33.
<https://doi.org/10.1016/j.bushor.2018.08.009>
- GLAS, A. H., ve KLEEMANN, F. C. (2016). The Impact of Industry 4.0 On Procurement And Supply Management: A Conceptual And Qualitative Analysis. *International Journal of Business and Management Invention ISSN*, 5(6), 55–66. Retrieved from www.ijbmi.org
- İÇTEN, T , BAL, G . (2017). Artırılmış Gerçeklik zerine Son Gelişmelerin ve Uygulamaların İncelenmesi. *Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi Part C: Tasarım ve Teknoloji* , 5 (2) , 111-136 .
- JAZDİ, N. (2014). Cyber Physical Systems in The Context Of Industry 4.0. In *2014 IEEE international Conference On Automation, Quality And Testing, Robotics* (pp. 1–4). IEEE.
- LEE, J., KAO, H.-A., ve YANG, S. (2014). Service Innovation And Smart Analytics For Industry 4.0 And Big Data Environment. *Procedia Cirp*, 16, 3–8.
- LEYH, C., BLEY, K., SCHÄFFER, T., ve BAY, L. (2017). The Application Of The Maturity Model SIMMI 4.0 in Selected Enterprises. *Americas Conference on Information Systems*, (June), 1–10. Retrieved from <http://aisel.aisnet.org/amcis2017/Enterprise/Presentations/6>
- LU, Y. (2017). Industry 4.0: A Survey On Technologies, Applications And Open Research İssues. *Journal of industrial information integration*.
<https://doi.org/10.1016/j.jii.2017.04.005>
- MOTYL, B., BARONİO, G., UBERTİ, S., SPERANZA, D., ve FİLİPPİ, S. (2017). How will Change the Future Engineers' Skills in the Industry 4.0 Framework? A Questionnaire Survey. *Procedia Manufacturing*, 11(June), 1501–1509.
<https://doi.org/10.1016/j.promfg.2017.07.282>
- TLEŐ, S., ve ÖZYURT, V. H. (2016). Endüstri 4.0 Gıda Sektörü Perspektifi *Dünya Gıda Dergisi*, Mayıs 2016.
- ÖZDEMİR, M. (2014). Nitel Veri Analizi: Sosyal Bilimlerde Yntembilim Sorunsalı zerine Bir Çalışma. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*.
- QIN, J., LIU, Y., ve GROSVENOR, R. (2016). A Categorical Framework of Manufacturing for Industry 4.0 and beyond. In *Procedia CIRP*.
<https://doi.org/10.1016/j.procir.2016.08.005>
- RODIĆ, B. (2017). Industry 4.0 and the New Simulation Modelling Paradigm. *Organizacija*. <https://doi.org/10.1515/orga-2017-0017>
- SCHRÖDER, C. (2016). The Challenges of Industry 4.0 for Small and Medium-sized Enterprises a good society – social democracy # 2017 plus. *The Friedrich-Ebert-Stiftung*, 28. Retrieved from <http://library.fes.de/pdf-files/wiso/12683.pdf>
- TEKNOLOJİ GELİŞTİRME BÖLGELERİ. (2019). *Gelecek Teknoparklarda Őekilleniyor*. Retrieved from <https://teknopark.sanayi.gov.tr/> (Erişim tarihi:20.05.2019)
- TORTORELLA, G. L., ve FETTERMAN, D. (2017). Implementation of Industry 4.0 and lean production in Brazilian manufacturing companies. *International Journal of Production Research*, 7543, 1–13. <https://doi.org/10.1080/00207543.2017.1391420>
- NL, F., ve ATİK, H. (2019). Türkiye'deki İşletmelerin Endüstri 4.0'a Geçiş Performansı: Avrupa Birliği lkeleri İle Karşılaştırmalı Ampirik Analiz. *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 17(2), 431–463.
- VAIDYA, S., AMBAD, P., ve BHOSLE, S. (2018). Industry 4.0 - A Glimpse. In *Procedia Manufacturing*. <https://doi.org/10.1016/j.promfg.2018.02.034>
- YILDIRIM, A., ve ŞİMŞEK, H. (2003). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin yayıncılık.
- ZHOU, K., LIU, T., ve ZHOU, L. (2016). Industry 4.0: Towards future industrial

opportunities and challenges. In *2015 12th International Conference on Fuzzy Systems and Knowledge Discovery, FSKD 2015*. <https://doi.org/10.1109/FSKD.2015.7382284>

Summary

The concept of Industry 4.0 was added to agenda first in 2011 as the German government's advanced technology strategy for 2020. The term "Industry 4.0 is a concept that encompasses intelligent production units based on digital components that monitor and control intelligent physical devices. In this sense, Industry 4.0 aims at an autonomous and dynamic production that integrates information and communication technologies to ensure the bulk production of highly customized products.4.0 The concept of industry in Turkey has started to become popular in the last few years. This study was conducted to reveal how the concept was understood. For this purpose, the opinions, perceptions of 10 companies executives operating in Gaziantep Technopark, their perceptions about industry 4.0 and their perceptions about the business environment were tried to be revealed.

This study was carried out by applying semi-structured interview technique to ten business executives operating in Gaziantep Technopark. Nvivo qualitative research program was used for data analysis. The data of the study were collected in the time periods in which the participants made their own appointments in their offices. Voice recorder was used in the interviews. Each interview lasted approximately 30 minutes. Later records were analyzed. Content analysis was used to analyze the data obtained from the interviews. The data obtained from the interview records were coded using the NVIVO software program, and the relationships (themes) between these codes were determined.

As a result of the study, important themes and codes were obtained. Definition of Industry 4.0 concept, usage, applications, difficulties of using this technology, Industry 4.0 necessity problem, Buyers' industry 4.0 awareness level, factors causing problems in industry 4.0 buyers, suggestions for increasing industry 4.0 awareness are among these themes.

As a result of the data analysis, the following codes were obtained regarding the meaning of Industry 4.0 concept for the participants.

- Automation
- Digitalization, digital transformation
- Mechanization, machine technology
- Optimization of machines
- Software integration
- Minimizing manpower
- Realization of science fiction films over time
- Minimizing human errors
- A technology that makes life easier
- A symbolic concept
- Production with robots

According to the data analysis, the following codes were obtained regarding the difficulties faced by the participants concerning the use of Industry 4.0 technologies.

- Legal gap in taxation
- Lack of qualified and trained personnel who know software and coding
- Continuous research and development
- Continuous learning obligation
- To follow new and current technologies
- Finance and budget issues
- System design problem

- *Resources originating from abroad*

• *To be able to explain the technology to the recipients, not to understand the language of technology*

From the interviews, it was researched whether the use of industry 4.0 technologies is necessary in every condition; it has been determined that these technological applications may have some disadvantages. Following the analysis of interview data, the following codes were obtained;

- *Lack of business culture*
- *Lack of readiness of the country's industry and working conditions*
- *Requires multi-cost investments*
- *Requires comprehensive software*
- *Unskilled workers are more likely to be unemployed*
- *Loss of purchasing power due to unemployment and damage to small enterprises*

Industry 4.0 applications may also have disadvantages. Its suitability for each sector should be discussed. In addition, various recommendations have been made to raise awareness of the practices of the Fourth Industrial Era in the relevant sectors.

William Golding'in 'Sineklerin Tanrısı' İsimli Romanında Liderlik ve Güç Savaşımı

Elif BİLGİNOĞLU*

Öz

Sineklerin Tanrısı, Nobel Edebiyat Ödüllü İngiliz roman yazarı ve şair William Golding (1911-1993) tarafından yazılmış ve 1954 yılında yayımlanmıştır. Romanda, düşman ateşi sonucunda uçakları vurularak ıssız bir adaya düşen yaşları 6 ile 12 arasında değişen bir grup çocuğun yaşam ve umut macerası yanı sıra bu çocukların yanlarında hiçbir yetişkin olmadan adada hayatlarını devam ettirebilmeleri için kurdukları sistemler ve bu sistemlerin ne şekilde işledikleri anlatılmaktadır. Bu çalışma, Golding'in bu romanında liderlik ve güç savaşımının ne şekilde ele alındığına dair bir araştırmayı içermektedir. Bu doğrultuda ilk olarak romandaki ana karakterlere dair bir incelemeye yer verilmiş ve daha sonra liderlik ve güç konuları ele alınmıştır. Romandaki güç unsurları ve liderlik özelliklerinin incelendiği bölümleri, çalışmaya dair sonuçların yer aldığı bölüm izlemektedir. Çalışmanın sonuçları romanda denizkabağu ve gözlüğün birer güç unsuru olarak kullanıldıklarını ve romanda serbesti tanıyan liderlikten önce demokratik daha sonra da otokratik liderlik tarzlarına geçiş yapıldığını ortaya koymaktadır.

Anahtar kelimeler: Güç, liderlik, sembolizm, Sineklerin Tanrısı, William Golding.

Leadership and Power Struggles in William Golding's Novel 'Lord of the Flies'

Abstract

Lord of Flies was published in 1954 by the Nobel Prize winner English novelist and poet William Golding (1911-1993). The novel tells the story of the adventure a group of children aged between 6 and 12, whose plane were shot in an uninhabited island, as well as the systems they established to survive on the island without the supervision of any adult, and how these systems worked. The present study includes a research on how the leadership and power struggle is dealt within this novel by Golding. To this end, first a review of the main characters in the novel are introduced, and then leadership and power are discussed. The chapters which analyzes the power elements and the leadership styles in the novel are followed by the section on the results of the study. The results of the study reveal that the conch and the glasses are used as power elements in the novel

Özgün Araştırma Makalesi (Original Research Article)

Geliş/Received: 16.05.2019

Kabul/Accepted: 17.07.2020

DOI: <https://dx.doi.org/10.17336/igusbd.563576>

* Dr., Bağımsız Araştırmacı, İstanbul, Türkiye; E-posta: elifb@ada.net.tr

ORCID <http://orcid.org/0000-0003-1481-0170>

Yazarın teşekkür notu: Çalışmamda yapıcı geri bildirimleriyle destek olan Hocam Sayın Prof. Dr. İnci ERDEM'e teşekkür ederim.

and leadership styles on the novel are laissez faire leadership, democratic leadership and autocratic leadership.

Keywords: Power, leadership, symbolism, Lord of the Flies, William Golding.

Giriş

Sineklerin Tanrısı (Golding, 2008), Nobel Edebiyat Ödüllü İngiliz roman yazarı ve şair William Golding (1911-1993) tarafından 1954 yılında yayımlanmıştır. Romanı, ilk başta hiçbir yayınevi yayınlamak istememiş ve romanın ilk taslağının kopyaları yedi ay boyunca, çeşitli yayıncılarca hızlıca okunarak hemen iade edilmiştir (Conrad, 2009).

Romanda toplumun kusurlarının insan doğasındaki kusurlardan kaynaklandığı düşüncesi üzerinde durulmuş ve yetişkinlere kendi barbarlıklarına dair bir ayna tutulmuştur. Roman daha sonra bir klasik haline gelmiş, sadece en çok satanlar arasında yer almamış, aynı zamanda okullarda ve üniversitelerde derslerde okutulmuştur. Roman 1950'lerin dünyasındaki insanlığı gerçekçi anlatı tekniğı ve çeşitli edebi sanatların harmanı ile ortaya koymakta olduğu için, otuzdan fazla dile çevrilmiş, bununla birlikte 1963 yılında yönetmen Peter Brook tarafından filmi çekilmiş ve 1995 yılında yazar Nigel Williams tarafından ilk kez sahneye uyarlanmıştır. Romanın ilk yayınlanışının üzerinden yarım yüzyıldan uzun bir süre geçmiş olduğu halde hala çokça sayıda satıyor ve fazlaca okunuyor olması, kitabın kalıcılığının önemli bir kanıtını oluşturmaktadır. Romanın okuyucuya çok ciddi bir şekilde etki etmesi aslen sembolik bir yapı olarak böylesi güçlü olmakla birlikte birlikte aynı zamanda çok açıklayıcı bir anlatıya sahip olmasından kaynaklanmaktadır (Babb, 1965, s. 50; British Broadcasting Corporation, 2020; McCrum, 2015; Özçelik, 2015, s. 43-44; Somers, 2018; Spitz, 1970, s. 23).

Romanda, düşman ateşi sonucunda uçakları vurularak ıssız bir adaya düşen yaşları 6 ile 12 arasında değişen bir grup çocuğun yaşam ve umut macerası yanı sıra, bu çocukların yanlarında hiçbir yetişkin olmadan adada hayatlarını devam ettirebilmeleri için kurdukları sistemler ve bu sistemlerin ne şekilde işledikleri anlatılmaktadır. Roman adadaki düzen ve medeniyet arayışını konu edinirken aynı zamanda medeniyete dair bir eleştiri de sunmaktadır (Okumuş, 2015). Uzun yıllar bir okul müdürü olarak çalışmış olduğu için gençlerin psikolojisi ve özellikle de grup dinamikleri konusunda çok şey bilen Golding (Bloom, 2010, s. 7) romanda modern insanın doğasının fantastik bir temsilini göstermeye çalışmış, bu onu kaçınılmaz olarak vahşete götürmüştür. İssız bir adaya hapsedilmiş ve burada kendi kendilerini yöneten bu çocuklar yavaş yavaş vahşileşmektedirler. Golding, yetişkinleri çocuklar olarak küçülterek, manevi değerleri inkâr eden modern insanın başarısızlığa mahkûm olduğunu göstermek için bir distopya¹ yaratmaktadır (Anoosheh & Oroskhan, 2018). Romanda, çocuklar arasında yaşanan liderlik ve güç savaşımı, önce kutuplaşma, daha sonra bu kutuplaşmanın yarattığı kargaşa ve son olarak da Mills'in "*Nihai güç şiddettir.*" sözlerinde de belirttiğı gibi (Walter, 1964) şiddetle sonuçlanmaktadır.

Sineklerin Tanrısı, insan doğasının özündeki kötülüğe yer veren bir başyapıttır. Ancak roman asıl insanları kurtarmanın yolunu göstermekle ilgilenmekte ve bu yolun medeniyete başvurmaktan geçmekte olduğunu vurgulamaktadır. Roman 1954 yılında yayınlandığından bu yana yarım yüzyıldan uzun bir süre geçmiş olmakla birlikte giderek daha fazla kişi, romanının içeriğindeki derinliğin farkına varmaya başlamıştır. Özellikle

¹ Distopya: Yaşam kalitesinin dehşetengiz durumda olduğu varsayımsal yer, toplum ya da durum (Webster's New World College Dictionary'den akt. Güven, 2018, s.146). Distopya edebiyatı, olası dünyaların en kötüsünü tasarlayan ve toplumların gelecekte totaliter bir diktatörlüğe dönüşme kaygısını kurgulayan eserlerden oluşmaktadır (Bilir Ataseven & Taş, 2014, s. 143).

her yerde terör ve çatışmaların yaşandığı bu günlerde, romanda anlatılan ana konu tüm dünyaya ciddi bir uyarı niteliği taşımaktadır (Xiaofang, 2017).

Distopik romanlar günümüz toplum yapısına yeni olarak sunulan teknolojiler ve dünya politikalarının giderek merkezileşen bir yapının ürünü olmasından yola çıkmaktadırlar. Gelişen ve değişen teknoloji ve ona paralel olarak gelişen otorite yapılarının toplumlarda günümüzde de gözlemlenebilen dönüştürücü etkileri bu romanların geleceğe yönelik tahminlerini tetiklemektedir (Çelik, 2015, s. 58). Edebi eserler örgütsel olguları anlamak için ayrıcalıklı bir kaynak teşkil etmekteyken (Manoukian, 2005, s. 201) romanlar okuyucuya sadece yeni ve farklı şeyler sunmamakta, aynı zamanda okuyucunun bazı konuları farklı şekilde görmelerine de yardımcı olmaktadır. Romanlar okuyucunun algılama şeklini de etkileyebilir ve bu şekilde örgütleri algılama ve araştırma yöntemlerini değiştirebilir (Beyes vd., 2019, s. 1788) aynı zamanda liderlik üzerine müthiş analitik tartışmalara yol açabilir (Cronin, 2009, s. 42) ve çağdaş liderlik araştırma ve uygulamalarıyla bağlantılı olarak incelenebilirler (Shoup & Hinrichs, 2020; Warner, 2011).

Beyes vd. (2016, s. 1198) örgüt teorisi alanında çalışma yapan araştırmacılara, roman ve örgüt araştırmalarının ilişkisini yeniden gözden geçirmenin yararlı olacağı konusunda bir çağrıda bulunmuşlardır. Onlara göre, örgüt söylemleri içeren pek çok roman, günümüze kadar gelen disiplin anlayışlarının ötesine geçmeye, ilham vermeye ve var olan sistemleri rahatsız etmeye yol açacak çok yeni bilgiler içerebilir. Aynı zamanda romanlar örgüt teorisi ile aynı konuları paylaşabilirler, ancak onları yeniden yapılandırma biçimlerinin ortaya çıkarılması gerekebilir demişlerdir. Daha önce yapılan çalışmalarda Sineklerin Tanrısı'na dair çözümlenmeler yapılmış olmakla birlikte (Aşkaroğlu, 2016; Güven, 2018; Küçüköztürk, 2000; Türk, 2019) bu çalışmalarda roman edebi bir eser olarak ele alınarak edebi yönleri vurgulanmış, ancak roman örgüt araştırmaları perspektifiyle değerlendirilmemiştir.

Güç ve liderlik konuları örgütsel davranış ve örgüt teorisindeki bilimsel araştırmaların en ilgi çeken konularından ikisini oluşturmaktadırlar (Bryman, 1999, s. 26; Rahim, 2009, s. 224). Güç, bir örgütün vazgeçilmez gerçeğidir. Örgütlerde etkili olabilmek için gücün iyi bir şekilde anlaşılması gerekmektedir (Kreitner, s. 399; Özkalp & Kirel, 2001, s.623). Güç ve nüfuz meselesini tartışmadan liderlikten bahsetmek mümkün olmadığı için (Shackleton, 2003, s. 72) güç, liderlik teorilerinin çoğunda üstü kapalı olarak (gömülü bir şekilde), birkaçında ise açıkça ele alınmaktadır (Cameron & Green, 2017, s. 34). Romanların yönetim araştırmaları ve eğitiminde kullanılmasının gücünü (Cohen, 1998; Thompson & McGivern, 1996, s. 27) ve akademisyenlerin nasıl farklı bir tarzda yazabileceklerini vurgulayan literatürden (Gray & Sinclair 2006; Pollock & Bono 2013) yola çıkan bu araştırma, literatürdeki bu boşluğu doldurmak amacıyla bu sembolik ve distopik romanda ıssız bir adada başlarında tek bir yetişkin olmadan yaşam mücadelesi veren bir grup çocuk arasındaki liderlik ve güç savaşımını ve dolayısıyla birbirleri üzerindeki etkilerini ele almaktır.

Kavramsal Çerçeve **Romanların Örgüt Araştırmalarında Kullanılmaları**

Edebiyatın kendisi, örgütlenme ve örgütler de dahil olmak üzere sosyal olgular hakkında bilgi edinmek için kullanılabilir (Kostera, 2020, s. 51). Daha önce yapılan araştırmalarda "*geleneğini onun tarafından felç edilmeden tanıyan, diğer türleri taklit etmeden onlarda ilham arayan, konusunun öneminden ve kendi gelişen becerilerinden güven alan belirli bir türün bilinçli ve yansıtıcı bir şekilde yaratılması*" savunulmuş (Czarniawska-Joerges, 1995, s. 28) ve "*diğer türler*" olarak adlandırılan türlerin romanlar,

kısa hikâyeler, anlatı kurgusu ve gerçekçi masallar olmak üzere her türlü hikâyeyi içerdiği belirtilmiştir.

Holt ve Zundel (2018, s. 49) bilim ve kurgu arasındaki ilişkinin kurgusal araştırmalar, ilham kaynağı olarak kurgu, veri kaynağı olarak kurgu ve araştırma olarak kurgu olmak üzere dört yolla tasarlanabileceğini ileri sürmüşlerdir. Rhodes ve Brown (2005, s. 469) ise kurgusallığın genel olarak araştırma yazımının bir özelliği olarak görülebileceğini ve bu yüzden de kurgusal hikayelerin örgüt araştırmaları için uygun ampirik materyal olarak görülebileceklerini ve kurgusal türlerin araştırmaların yazımında meşru bir biçim olarak kullanılabileceklerini belirtmişlerdir.

Yapılan araştırmalarda, örgütsel konuların örneklerle gösterilmesinin öğretimi sırasında örgütsel teoriyi açıklama ve yönetim eğitimi geliştirme aracı olarak roman ya da edebiyatın kullanılması potansiyeli ele alınmış (De Cock & Land, 2005, s. 518), edebi romanların örgütsel literatürde en yaygın olarak kullanılan kurgusal materyaller oldukları ortaya konmuş (Rhodes & Brown, 2005, s. 471) ve romanların örgüt araştırmalarında kullanılmasının avantajları vurgulanmıştır (Grafström & Jonsson, 2019; Guillet de Monthoux & Czarniawska-Joerges, 1994; Michaelson, 2016).

Knights ve Willmott (1999, s. 2) en köklü yönetim metinlerinin okuyucularına sanki nispeten bilgisiz, pasif öznelmiş gibi davranmakta olduklarını, okuyucuların adeta model ya da tekniği alıp, hemen kavramış olup bir sonraki bilgiyi kavramaya geçmelerinin beklendiğini belirtmiş ve okuyuculara özümsemeleri beklenen sonsuz bir dizi teori, tipoloji, ruhsuz açıklama ve dayatmacı reçeteler sunulmakta olduğunu eklemiştir. Örgüt alanında yapılan araştırmaların çoğu taraflı ve jargonla dolu olup okuyucu adına anlaşılabilirliği uğraş gerektirmektedir. Bu kısmen akademisyenlerin yazımlarını akademik olarak meşru hale getirme girişimlerinden kaynaklanmaktadır (Grey & Sinclair, 2006, s. 445). Akademisyenler araştırmalarının "*bilimsel*" bir etki bırakması amacıyla insan unsurlarını sık sık hikâye anlatımlarından çıkarmakta ve sadece kendi alanlarındaki en gayretkeş uzmanların ilgisini çeken yavan, bağlamdan bağımsız teorileştirme üzerinde durmaktadırlar (Pollock & Bono, 2013, s. 629).

Phillips (1995, s. 629) kurgusal uygulamalar ve anlatıların örgütsel araştırmalarının meşru parçaları olarak kabul edilmesine izin verecek bir alan yaratmanın önemine vurgu yapmaktadır. Michaelson (2016, s. 588-595) romanların yönetim eğitiminin daha iyi kişiler ve daha sorumlu profesyoneller geliştirmek için ihtiyaç duyduğu şeylerin nasıl yapılacağı ve nasıl yaşanacağı kesimini farklı bir şekilde araştırmakta olduklarını, araştırmalarda ise araştırmacıların kendilerini özdeşleştirebilecekleri ve ilişkilendirebilecekleri karakterler yaratmaya yardımcı olan bir anlatı derinliğini etkinleştirmekte olduklarını ileri sürmüş, Knights ve Willmott (1999, s. 1) yönetim hakkındaki bilginin insan yaşamı ve toplumun daha geniş bir bağlamına yerleştirilmekten yararlanmakta olduğunu ve romanların sosyal yaşamın daha geniş yönlerini aydınlatmak konusunda yardımcı olabilmekte olduklarını belirtmişlerdir. Guillet de Monthoux ve Czarniawska-Joerges (1994, s. 7) hem kültürel hem de duygusal yüzeysellik riskini önlemek için, romanın yönetsel anlayışa daha kapsamlı bir yol olarak yeniden keşfedilmesinin yararlı olduğunu ileri sürmüş, Grafström ve Jonsson (2019, s. 148) iki geleneğin tür bulanıklaştırıcı bir metne çaprazlama yöntemiyle döllelenmesinin kurgunun örgütsel analizde nasıl aydınlatıcı olabileceğini ve romanın örgütsel olgular hakkındaki anlayışımızı geliştirmek için nasıl imkanlar yarattığını gösterdiğini belirtmişlerdir.

Edebi sahneler, mekanlar, karakterler, nesnelere, olay örgüleri ve yazı stilleri makalelerde, monografilerde ve eğitim materyallerinde yer bulmuş ve hatta bulmaya devam etmektedirler. Düzyazı kurguya örgüt araştırmalarında sıklıkla yer verildiğine dair çok sayıda alıntı, atıf ya da tartışma söz konusu (Beyes vd., 2019, s. 1788) olduğu gibi

romanlara da örgüt araştırmalarında giderek daha fazla atıfta bulunmaktadır (Guillet de Monthoux & Czarniawska-Joerges, 1994, s. 1).

Liderlik ve Güç

Liderlik ve güç üzerine olan çalışmalar, her zaman sosyal bilimler ve davranış bilimleri için temel bir ilgi konusu olmuştur (van Knippenberg & Hogg, 2003, s. 1). Kişilerin iş birliği yaptığı durumlarda liderlik yapılarının oluşması kaçınılmazdır (van Vugt, 2014). Belirli sayıda kişinin düşüncelerini, duygularını ya da davranışlarını önemli ölçüde etkileyen bireyler "*lider*" olarak adlandırılmaktadırlar (Gardner, 2011, s. xiii). Etkili liderlik, vizyonun gerçekleşebilmesi için liderin kendi ve örgütü için atılacak adımları ne şekilde düzenleyeceğini belirlemesidir. Bu, pratik olmayı ve süreci anlamayı gerektirmektedir (Maxwell, 2001, s. 15). Liderlik, hedeflerin başarılmasına yönelik etkilerin uygulanmasını içermektedir (Subašić vd., 2011) ve diğer bir kişinin fikirlerini harekete geçirme ve davranışlarını etkileme yeteneğidir. Bu etki içsel bir güç kaynağı olup, diğer kişileri liderin hedeflerine ulaşmaya yönlendiren, bu sırada bu hedefleri herkesin hedeflerine dönüştüren unsur güçtür (Gitlow, 1992, s. 1). Liderlik güç olmaksızın var olamaz. Bu yüzden, sorumlu liderlik için teorik bir temel oluşturmak adına güç üzerinde derinlemesine düşünülmesi gerekmektedir (Kessler, 2010).

Liderlik araştırmasının tarihi kökleri, farklı liderlik türlerinin küçük gruplar üzerindeki sonuçlarını inceleyen Kurt Lewin'in çalışmasında görülebilir (Lumpe, 2008, s. 8). Çalışma liderlik alanında en çok atıf yapılan çalışma olarak tanımlanmakta (Ledlow & Coppola, 2011, s. 62) ve Lewin küçük grup araştırmalarının babası olarak kabul edilmektedir (McGrath vd., 2000, s. 97; Moreland, 1996, s. 7). Lewin vd. (1939) bir gençlik kulübünde yaptıkları araştırmada liderlik türlerini otokratik, demokratik ve tam serbesti tanıyan (*laissez-faire*) olarak adlandırmışlardır. Otokratik lider, grubunun tüm etkinliklerine önyak olup bu etkinlikleri yönlendirmekte; grubuna genel programı açıklamaktansa çalışmanın her aşamasını her bir üyeye dikte etmektedir. Tam serbesti tanıyan lider, grubundaki üyelere ne yapacakları ve nasıl yapacaklarına karar verme konusunda tam özgürlük tanımakta ve kararlara sadece grup bir şey danışmak istediğinde dahil olmaktadır. Demokratik lider politikanın oluşturulması konusunda tüm grubu tartışmalara davet etmekte, tüm üyelerin programa dair genel bir fikir sahibi olmasını ve her birinin görev ve nihai başarı için ortak sorumluluk paylaşmasını sağlamaktadır.

Güç "*kişinin iradesini başkalarının davranışlarına dayatma olasılığı*" (Weber, 1954, s. 323) ya da "*kişinin iradesini diğerlerine göre asimetrik olarak uygulama takdirine ve araçlarına sahip olması*" (Sturm & Antonakis, 2015, s. 139) olarak tanımlanmaktadır. Sosyal hayat ve yapının kaçınılmaz bir özelliği olan güç (Luecke, 2007, s. 3; Turner, 2005, s. 1), niyeti gerçeğe dönüştürmek için eylemi başlatmak ve sürdürmekte gerek duyulan temel enerjidir. Ve "*bir liderin para birimi*" olarak adlandırılmaktadır (Bennis & Nanus, 2003). Güç, sosyal bir kaynaktır. İyi ya da kötülük, sosyal kazanım ya da sosyal kayıp için kullanılabilir (Davis & Blomstrom, 1971). Nietzsche'nin de belirttiği gibi güç arzusu temel bir insan güdüsünü yansıtmaktadır (Clark, 2005, s. 739; Wrong, 2009, s. xxiii). Güç evrensel bir deneyimdir. Hemen hemen her yetişkin kişi büyük ya da küçük ölçüde, kısa ya da uzun bir zaman süresince onu elinde bulundurmaktadır (Berle, 1967, s. 37-38). Herkesin bir gücü olduğu halde herkes sahip olduğu gücü kullanamamaktadır. Güç kapasite ve potansiyeldir (Robbins & Judge, 2013, s. 420). Başarılı liderler bir şekilde hem güç elde etmeyi hem de bu gücü büyük bir amaç için kullanmayı başarmaktadırlar (Coutu, 2006). Güç, sonlu değildir, artabilir. Ancak bu artış kendiliğinden gerçekleşmez (Cuellar & Forbes Coaches Council, 2018). Güç sahibi olan kişiler, gücü elde tutma ve artırma motivasyonuna sahiptirler (Leheta vd., 2017, s. 452). Kişilerin gücü elde etmek, elde tutmak ve kullanmak için geliştirdikleri taktikler ve stratejiler toplumun her alanına

yerleşmiştir (Artan, 2000, s. 281). Gücün, diğerlerini etkileme kapasitesi ile eşdeğer olduğu kabul edilmektedir. Bu etkiler, otorite, uzmanlık, politik etki ve karizmanın kullanılmasıyla sağlanmaktadır ve bu unsurların her biri farklı etkilere sahiptir (House'dan akt. Bass, 1990). Etkinin liderlik sürecinde bu denli merkezi bir şekilde yer alması, gücü liderliğin esaslarından biri yapmaktadır (Turner, 2005). Çünkü güç, başkaları üzerinde bu tür bir etkiye sahip olmanın ana yolunu temsil etmektedir (Bass, 1990; Day & Antonakis, 2011) ve liderlere geleceği şekillendirme imkânı sağladığı için önemlidir (Reffo & Wark, 2016, s. 85). Yönetici pozisyonunda olan herkes teorik olarak güce sahiptir, ancak bu gücün ne kadar iyi kullanıldığı bir kişiden diğerine farklılık göstermektedir. Liderler, gücü hem sahip oldukları pozisyonlar hem de kişisel nitelikleri sebebiyle elde etmektedirler (Schermerhorn, 2013, s. 353). Literatürde güç ve liderlik hakkında açık bir teori olmamasına rağmen, güç insanların genellikle liderlikle ilişkilendirdiği bir kavramdır. İnsanların hem iyi hem de kötü kabul edilen liderleri ve liderlik pozisyonundaki kişileri başkalarına hükmeden bireyler olarak görmesi yaygın bir kanıdır ve bunun sonucunda, güç genellikle liderlik ile eşanlamlı olarak düşünülmektedir (Northouse, 2016, s. 10).

Yapılan araştırmaların sonuçları liderlerin ve takipçilerin etkileşimde bulunduğu sosyal bağlamda gücün önemli rolünü vurgulamaktadır (Chi & Ho, 2014). Öncelikle güç elde etmeyen bir kişi liderlik yapamaz ve gücü nasıl kullanacağını bilmeyen hiçbir lider büyük bir lider olamaz. Ancak bu iki becerinin bir arada bulunmasına nadir rastlanmaktadır. Gücü toplamakta becerikli olan hırslı, alaycı oyuncunun mizaç ve davranışı çoğu zaman bu gücle harika şeyler başarabilen cesur ve yaratıcı vizyonerlerle farklılık göstermektedir. İhtiyaç duyulan güç miktarı ve kullanılan başarısı ya da başarısızlığı, gücün kullanım amacı, uygulanma bağlamı ve uygulayan liderin becerisine bağlıdır (Coutu, 2006; Truitt, 2010, s. 205). Bir liderin gücü, bir gruba standartlar, limitler ve sınırlar getirme ve üyelerden ödül kazanmaya ya da zararı önlemeye dair beklentilerin neler olduğunu belirleme yeteneğine yansımakta ve bu tür kuralları uygulama yeteneğine dayanmaktadır (Bass, 1990). Güçlü liderler genellikle son derece ikna ediciler ve başkalarını amaçlarına inanıp destek vermeleri konusunda kolayca etkileyebilirler (Giang, 2013). Yapılan çalışmalar, grup düşüncesini, daha az güç sahibi olan bireylerdence daha fazla güç sahibi olanların etkilediğini ortaya koymaktadır (Ziller, 1955).

Liderlerin takipçileri üzerindeki gücün miktarı sınırsız değildir. Aynı zamanda liderler takipçileri üzerindeki kullanabilecekleri gücün kaynakları ya da temelleri bakımından da farklılık göstermektedirler. Literatürde en çok atıfta bulunulan güç modeli olan çalışmalarında (Jex & Britt, 2014, s. 400) French ve Raven (1959, s. 262-268) gücün kaynağı ne kadar kuvvetliyse gücün o denli kuvvetli olduğunu belirtmişler ve gücün kaynaklarını biçimsel (resmi) ve kişisel güç başlıkları altında toplamışlardır. Biçimsel (resmi) güç zorlayıcı güç, ödül gücü ve yasal güçten ileri gelebilmekteyken, kişisel güç uzmanlık gücü ya da kişisel güçten kaynaklanabilmektedir.

Çocukları oyun oynadıkları sırada belli bir süre boyunca izlemiş olan herkes, çocuklarda güç kullanımını çok açık bir şekilde gözlemleyebilecektir. Günlük yaşamlarının çoğunda güçsüz olan çocuklar, bu oyunlarda anne, baba, öğretmen, polis memuru, kral, kraliçe ve kahraman gibi güç ile desteklendiklerine inandıkları rolleri üstlenirler. Yırtıcı hayvanlar ve av hayvanları ilişkisinin farkına vardıklarında, hayvanlar üzerine olan oyunları bile güç arzusu ile şekillenmekte, bir dinazor ya da aslan olmayı bir zebra olmaya tercih etmektedirler. Benzer şekilde, bebeklerle, küplerle ve diğer oyuncaklarla oynadıklarında aynı kendi kaderlerinin ebeveynleri ve diğerleri tarafından belirlendiği gibi, kendilerini bu küçük oyuncak yaratıklarına ne olacağına karar veren küçük tanrılar olarak görürler. Golding, çocuklardaki bu eğilimi görerek, "*Sineklerin Tanrısı*" isimli romanında bunun bir örneğine yer vermektedir (Olsen, 2000). Bu çalışma,

Golding'in "*Sineklerin Tanrısı*" isimli romanında liderlik ve güç savaşımının ne şekilde işlendiğini ele almaktadır.

Romandaki Ana Karakterler

Romanda savaş nedeniyle tahliye edilen kişileri taşıyan bir uçak vurularak Pasifik Okyanusu'nda bir adaya düşmüştür. Kazada yetişkin yolcuların hepsi hayatını kaybetmiş ve sadece çocuklar kurtulmuştur. Bu çocuklar arasında öne çıkan karakterler Ralph, Jack, Domuzcuk, Simon, Roger, Sam ve Eric, Küçükler olup romandaki bir diğer ana karakter de Sineklerin Tanrısı'dır. Sineklerin Tanrısı'ndaki ana karakterler sembolik öneme sahiptir ve onlar aslında çevremizdeki insanlardan çok da farklı değildir (Li & Wu, 2009).

Ralph: Ralph adadaki en büyük çocuklardan biridir ve adada yaşanan olaylar dizisinin çoğunda lider olmaya devam etmektedir. Kolayca seçilmiş bir lider olmasına rağmen, hala Domuzcuk'un zekâsının yardımına ihtiyaç duymaktadır. Ralph'in adada rasyonel bir düzen kurmak konusunda gerçek anlamda psikolojik ve fiziksel bir mücadeleye girişmiş olması okuyucunun Ralph'e odaklanmasına neden olmaktadır. Medeniyet ve demokrasinin temsilcisi olan Ralph, kurallara göre yaşamakta, sakin bir şekilde hareket etmekte, ahlaki kurallara uymakta ve grubun refahına değer vermektedir. Bir lider olarak hareketleri, okuyucuyu vahşi doğada kendi kendilerine bakmaya terk edilmiş çocuklar arasında bile pratiklik ve nezaketin var olabileceğine dair umut olduğuna inandırmaktadır. Ralph, medeniyet ve demokrasi içgüdüsünden hareketle, adadaki bütün çocuklar için medeni bir ütopya² kurmak istemektedir. Denizkabuğunu üfleyerek ıssız adaya dağılmış olan çocukları davet eden Ralph, hukuk, düzen ve demokrasi düşüncelerini ortaya koyarak, çocuklara kendilerine oylama yoluyla bir lider belirlemelerini önermektedir. Lider seçildikten sonra konuşma kurallarını belirler. Ralph, diğer çocukların refahı için endişe duyan tek kişi olmasına ve medeniyet içgüdüleri diğerlerinden daha uzun süre hayatta kalmasına rağmen, sorunlarla karşılaştığında sağlam ve kararlı değildir. Lider olduğu için, geçen bir geminin görebileceği düşüncesiyle dünyaya bir işaret göndermeye çalışmakta ve bir ateş yakarak adadan kurtulmanın bir yolunu aramakta kararlıdır. Ancak bir canavarın ortaya çıkmasıyla, birden umutsuzluğa kapılmaktadır. Adada yaptığı keşiflerden sonra korkusu zekâsını engellemekte ve işaret dağın tepesi yerine sahilde bir kayanın üzerine alınmaktadır. Jack otoritesine meydan okuduğunda, Ralph sert bir karşı saldırıda bulunmaz, hatta lider pozisyonundan vazgeçmek ister. Ralph'in Jack'in şölenine ve Simon'a yönelik şiddete katılması, kötülüğe yenilmenin aslında ne kadar kolay olduğunu göstermektedir.

Jack: Jack, Ralph'in en güçlü rakibidir. Adaya ilk düştükleri zaman koro üyelerinin lideri olan Jack, adada da çocukları denetlemek istemekte ve acımasız bir diktatörlük örneği sergileyerek kitabın son bölümünde gözü dönmüş avcılarının elebaşı haline gelmektedir. Jack, sahip olduğu kuvvetli irade ve aşırı kendini beğenmişliği yanı sıra romandaki vahşilik ve şiddet içgüdüsünün baş temsilcisidir. Büyük bir bıçak taşımaktadır ve neredeyse hiçbir anlaşmazlıkta sözünden dönmemektedir. Bir avcılar ordusuna sahip olmak ve orada kural koyucu olmak onu heyecanlandırmaktadır. Çünkü bu kuralları çiğneyenleri cezalandırmanın hazzının beklentisi içerisinde. Ancak gruptan ayrılan, diğerlerini kendisinin grubuna katılmaya zorlayan ve gittikçe daha da kötüleşen biri olarak kuralları asıl çiğneyen Jack'in kendisidir. Adadaki bazı çocukların, diğerlerine karşı gerçekleştirdikleri ağır suçların asıl sorumlusu odur. Avcılara sadece domuzları öldürmekte değil, aynı zamanda Simon, Domuzcuk ve neredeyse Ralph gibi arkadaşlarını öldürmekte de liderlik eder. Kötülüğün ne kadar kolay güç kazandığını göstermektedir.

² Ütopya: Gerçekleştirilmesi imkânsız tasarısı veya düşünce (Türk Dil Kurumu, 2020).

Domuzcuk: Domuzcuk, adadaki çocuklar arasında en entelektüel olanıdır. Duygusal olarak hassas ve fiziksel olarak güçsüz bir çocuk olan Domuzcuk, aşırı kiloludur ve astımı vardır. Yüzmeyi bilmeyen Domuzcuk, adada gözlük takan tek çocuktur. Fiziksel özelliklerden dolayı eninde sonunda alt edilmektedir. Çoğu zaman, bir durumun diğerlerince algılanamayan doğal yararları ya da tehlikelerini sadece o algılamaktadır. Bununla birlikte, dış görünüşü ve tavırları nedeniyle, genellikle diğerlerince ciddiye alınmamaktadır. Her ne kadar çok zeki olsa da, diğerlerinin kötülüğünü yanlış değerlendirmekte ve onlarla mantıklı bir şekilde konuşulabileceğine inanmaktadır. Kitabın ilerleyen bölümlerinde vahşiler Domuzcuk ve Ralph'i sürgün ettikleri için, bu iki çocuk yakın arkadaş olurlar. Domuzcuk, sonunda Roger tarafından üzerine atılan büyük bir kaya altında kalarak öldürülmektedir.

Simon: Simon, romanda benzersiz bir karakterdir. Duyarlı ve sessiz bir çocuk olan Simon, Ralph ve Jack arasındaki güç mücadelelerinde büyük ölçüde taraf olmamaktadır. Sadece işini yapmakta ve diğerlerinden daha zayıf olan Küçükler'in bir arkadaşı olarak kalmaktadır. Simon yalnız zaman geçirmeyi sever, cesurdur, eli açıktır ve insanlığı anlamaktadır. Simon, dünyaya dair bir azizinkine benzer bir vizyona sahiptir. Adadaki çocuklardan Sineklerin Tanrısı ve dağdaki canavar hakkındaki gerçeği anlamaya çalışan tek çocuk Simon'dır. Bu bilgiyi diğerlerine iletmeye çalıştığı sırada, canavarın kendisi ile karıştırılır ve öldürülür.

Roger: Roger, canavarı aramak için Jack ve Ralph ile dağa tırmanabilecek kadar cesur bir çocuktur. Jack'in en yakın arkadaşıdır ve sürekli olarak liderinin yanındadır. Diğerlerinin aksine, kötü yönünün ortaya çıkması için Jack'e ihtiyacı yoktur. Medeni davranışı terk ederek sadist iradesini zayıf varlıklar üzerinde uygulamak konusunda en ufak bir bahane onu harekete geçirebilmektedir. Küçükler'e zorbalık yapar ve daha sonra Domuzcuk'u öldürür.

Sam ve Eric: Sam ve Eric ikiz kardeşler ve sanki birbirlerinden farksızlarmış gibi hareket etmektedirler. Birbirlerinin düşüncelerini bilirler, birbirlerinin cümlelerini tamamlarlar ve hep bir aradadırlar. Romanın sonuna kadar Ralph'e yakın durmaktadırlar. Jack yerine Ralph'in arkasında oldukları sürece, okuyucu hala mantıklarını yitirmediklerine dair ümidini korumaktadır. Ancak sonunda Jack'e itaat etmek zorunda kalırlar ve Ralph avcılardan kaçıp saklandığı bir sırada, saklandığı yeri avcılara bildirirler.

Küçükler: Küçükler, her biri yaklaşık altı yaşlarında olan adadaki en küçük çocuklara verilen genel isimdir. Bu çocukların hiçbirisi kendine özgü bir kişiliğe sahip değildir. Adada vakitlerinin çoğunu oyunlar oynayarak geçiren bu çocuklar, bir yandan da korku dolu fanteziler ve kâbuslar ile boğuşmaktadırlar. Henüz çok küçük oldukları için, adadaki işlere katkıları çok azdır ve bir dereceye kadar ilgilenilmeye ihtiyaç duymaktadırlar. Bu çocuklar büyük oranda çaresiz oldukları için, okuyucu ana karakterleri, küçük çocuklara yardım etme çabaları konusundaki yetersizlikleri ile yargılayabilmektedir.

Sineklerin Tanrısı: Jack'in grubu tarafından avlanan büyük bir domuzun, kafasının bir mızrağa geçirilerek adada sergilenmesi sonucu grup üyeleri yüzlerini boyamak, orada ayinler yapmak ve hatta bu domuz kafasına kurbanlar vermeye başlamışlardır. Bu domuz kafasının sembolize ettiği "Baelzebub" yani İbranice "Ba'al Zevuv"un Yunan alfabesiyle yazılmış hali, Sineklerin Tanrısı (Winckelmann, 2010) ya da bazı Yeni Ahit metinlerinde tasvir edildiği gibi, gübre tanrısı ya da sinek basmış gübre yığını anlamına gelmektedir. Bu itibarla, o kötülüğün simgesidir ve insanın bir parçası olan canavardır. İnsan akıl ve anlaşmayı reddederse, içinde sadece vahşet ve kuvvet kalacaktır. Çocuklar sineklerdir. Tanrıysa her insanın Jack'in, Roger'ın, özel durumlarda Ralph ve Domuzcuk'un hatta her birimizin içindeki canavardır, kötülüktür, anlamsız tutkudur (Bayrak, 2016; Spitz, 1970, s. 28).

Sineklerin Tanrısı'ndaki Güç Unsurları

Golding, Sineklerin Tanrısı'nda modern çağın güç konusundaki iştahına dair açmazları toplumsal, ekonomik ve politik yönleriyle tanımlamış ve bunun için birtakım semboller kullanmıştır (Nisar, 2018). Romanda, medeniyet ve barbarlık arasındaki mücadelenin analiz edilebilmesi için "güç" konusu merkezleştirilmekte, demokrasi medeniyetin ana bir faktörü olarak ve totaliterlik³ de barbarlık ya da vahşiliğe karşılık gelerek kullanılmaktadır (Nelson, 1963, s. 5). Adadaki çocuklar yetişkin dünyası ve onun savaşı güçlerini sembolize etmektedirler (Kundu, 2006, s. 240). Hobbes'in de (1997, s. 48) belirttiği gibi "Bir kişinin sahip olduğu güç, onun gelecekteki muhtemel bir iyiyi elde etmek için bugün sahip olduğu araçlardır". Adada güç; fiziksel güç, bilgi, boyut, güzellik, içgörü, para birimi (adada, para birimi domuz etidir) ve arkadaşlık olarak kullanılmaktadır. Herkes, bazı durumlarda, bu araçlardan en az birini kullanarak üstünlük sağlamaya çalışmaktadır (Olsen, 2000).

Romanın ilk bölümü, yanlarında ebeveynleri, öğretmenleri ya da başka bir yetişkin otorite olmaksızın bir adada mahsur kalmış olan bir grup erkek çocuğun arkadaşlığı üzerine sıradan bir macera öyküsü olduğu izlenimini vermektedir. Çocuklar için ada, adeta dünya üzerinde bir cennettir (Friedman, 1997, s. 65). Suda oynarlar ve kolaylıkla yiyecek meyve ve içecek tatlı su bulabilirler. Fakat yaşça en büyük iki çocuk olan Ralph ve Jack arasındaki liderlik çekişmelerinin kontrolden çıkmasıyla, ada gerçek bir cehennem dönüşür (Olofsson, 2009, s. 3).

Romadaki güç sembollerinden ilki denizkabağudur. Kabağı Domuzcuk bulmuştur. Domuzcuk daha önce de bu kabağın benzerlerini gördüğü için, kabağın içine hızlıca üflendiğinde yüksek bir ses çıkartabileceğine dair bilgi sahibidir. Domuzcuk, kabağın çıkarttığı sesin adadaki çocukları toplantıya davet eden bir işaret olmasını ve bu toplantılarda denizkabağın elinde tutan kişinin konuşma hakkına sahip olması fikrini ortaya atar. Bu fikir tüm çocuklar tarafından kabul edilir. Denizkabağınun gerçekte sahip olduğu güç, romanda Golding (2008, s. 20) tarafından Ralph'in lider olarak seçilmesinden sonraki durum "Farkına varmadıkları halde onu seçmek istemelerinin gerçek nedeni denizkabağıydı. Bu büyük şeytanminaresini seslendiren, çabucak kırılacak bu güzel şeyi kucağında tutup onları kayalıkta bekleyen çocuğun bir ayrıcalığı vardı." sözleriyle açıkladığına açıkça ortaya çıkmaktadır. Çocuklar denizkabağınun ellerinde tutarak güç kazanmaktadırlar. Bu kuralı Ralph Domuzcuk aracılığıyla koymuştur. Herkes denizkabağı ile serbest konuşma hakkına sahip olduğu için denizkabağı demokrasinin temel bir özelliği olan hukuk ve düzen anlamına gelmektedir. Domuzcuk ve Ralph'in denizkabağınun "bir medeniyet aracı" haline getirmeleri sonucunda denizkabağı "parlamentar düzenin sembolü" haline gelir (Olsen, 2000, s. 6).

Romanda bir diğer güç simgesi de adada uyarı ateşi yakılabilmesini sağlayan yegâne araç olduğunu için Domuzcuk'un gözlüğüdür. Gözlüğü kullanma fikri ilk kez Ralph'in aklına gelmiştir. Domuzcuk Ralph'in yanında yer aldığı için, bu şekilde güç Ralph'in eline geçmiştir ve Ralph'e Jack'e karşı bir üstünlük elde etmiştir. Daha sonra Domuzcuk'un gözlüğünü çalarak gücü ele geçiren Jack, romanın daha sonraki bölümlerinde Domuzcuk'u öldürmekte ve Ralph'in demokratik gücü üzerindeki üstünlüğünü ortaya koymaktadır. Romanda Domuzcuk, akıl ve mantığı sembolize ettiği için, adadaki tek gözlüklü çocuk olarak ona ait bu özelliğin çalınması, vizyonu ya da zihninin körleştirilmesi olarak yorumlanabilir. Başka bir deyişle, Domuzcuk'un gözlüğünü çalma eylemi, halkın gücü için zorunlu olan mantık ve mantık gücünün sona ermesini

³ Totaliter: Demokratik hak ve özgürlüklerin baskı altında tutulduğu, bütün yetkilerin bir elde veya küçük bir yönetici grubunun elinde toplandığı demokratik olmayan (devlet düzeni), bütüncül. Totaliterlik: Totaliter olma durumu, bütüncüllük (Türk Dil Kurumu, 2020).

yansıtmaktadır. Jack'in Domuzcuk'un gözlüğünü çalmasının tek amacı avladıkları domuzların etini pişirmektir. Ancak bu eylem sadece Domuzcuk'un görme yeteneğini kaybetmesiyle ve bu şekilde daha savunmasız hale gelmesiyle değil, aynı zamanda bu sırada uyarı ateşini yanık tutma görevlerini ihmal ettikleri için, ada çevresinden geçen bir kurtarma gemisinin dikkatini çekmek konusunda diğerlerine verdiği umudun kaybolmasıyla da sonuçlanmaktadır (Bruns, 2009).

Romanda yiyecek, dans, av şölenleri gibi diğer unsurlar, adada var olan iki grubun ekonomik güç kaynakları için mücadele ettiğini göstermektedir. Adaya düştükleri andan itibaren çocuklar ağaçlardan topladıkları meyveler ve tuttıkları balıklarla beslenmektedirler. Adanın liderliğine oynayan Jack, çocukları etkilemek adına bir domuz avlar ve çocuklara meyveler ve balık yanı sıra et yeme imkânı sağlar. Böylece hem diğerlerinin gözünde üstün bir hale gelmiş, hem de avlayıp pişirdiği domuzun etini ona ikram ederek onların hayranlıklarını kazanmıştır. Herkes böylesi cömert bir liderin yanında yer almak ister. Domuz eti yemek, dans etmek ve yüksek sesle şarkılar söylemek her ne kadar lüks yaşamı simgeliyor gibi görünse de, aslında doğanın ve kaynakların çürümelerini göstermektedir. Çocukların et konusundaki iştahları zayıflık halini alır ve böylece domuz eti çoğunu Jack'in grubuna çeker. Ralph bu şekilde gücünü ve çocuklar üzerindeki denetimini kaybeder. O, çocukların kendilerine verilen görevlere odaklanmalarını isterken çocuklar Jack için çalışmayı tercih ederler ve Jack, bunun karşılığında onlara domuz eti yeme imkânı sunar. Jack, domuz avları ve sonrasında çocukları etkilemek adına birtakım stratejiler uygular. Jack'in otoritesinin temellerini av törenleri oluşturmaktayken, Jack Ralph'e göre daha iyi ve ikna edici bir konuşmacı olmasıyla da dili bir silah olarak kullanmaya başlar. Böylece Ralph'ten daha etkileyici bir lider haline gelir. Domuz avı sonrasında bir çeşit ritüele dönüştürülen av oyunları da oyun oynamaya hevesli olan çocuklar için Jack'in bir lider olarak çok daha cazip hâle gelmesine sebep olurlar (Aşkaroğlu, 2016; Nisar, 2018).

Berle'nin (1967, s. 37-38) "*Güç evrensel bir deneyimdir. Hemen hemen her yetişkin kişi büyük ya da küçük ölçüde, kısa ya da uzun bir zaman süresince onu elinde bulundurmaktadır*" sözlerinde de vurguladığı gibi, romandaki ana karakterlerin hemen hemen hepsi bir şekilde doğuştan bir güce sahipmiş gibi görünmektedirler. Bir toplum içinde var olan farklı güçlerin somut örnekleri olarak adlandırılabilirler. Golding, demokratik gücü Ralph ile otoritäre güçü ise Jack ile ilişkilendirmiştir. Vahşi doğanın temsili figürü olarak Jack, Ralph lider olarak seçildiği zaman öfkelenmekte, gücü herşeyden daha fazla istemektedir (Bacha & Rahman, 2013; Xiaofang, 2017, s. 309; Xu & Zou, 2018, s. 34). Simon, spiritüel gücün romandaki temsilcisiyken, Roger kaba kuvvetin somut bir dış vurumunu, Domuzcuk da entelektüel gücü temsil etmektedir. Romanda gerçekleştirilen en vahşi eylem, itici bir karakter olan Roger'ın Domuzcuk'u öldürmesidir. Domuzcuk'un Roger tarafından öldürülmesi, entelektüel gücün acımasız güce karşı koyamayacağı anlamına gelmektedir (Bacha & Rahman, 2013).

Sineklerin Tanrısı'ndaki Liderlik Özellikleri

Liderler bir grubun içerisinde aynen biçimsel olarak atanmış gibi aniden ortaya çıkabilmektedirler (Robbins & Judge, 2013, s. 376). Ortaya çıkan liderlik türü sadece gruba değil aynı zamanda eldeki görevin doğasına da bağlı olacaktır (Kellerman, 2004, s. 18).

Romanda adaya ilk düştükleri zaman aslında bir liderleri olmayan çocuklar kendilerini bir anlamda tam serbesti tanıyan yönetim şekli içinde bulmuş ve hızlıca kendi liderlerini belirlemişlerdir (Child, 2007, s. 467). Ralph ve Jack, adada sergiledikleri davranışlarıyla iki farklı liderlik türüne örnek oluşturmaktadırlar (Raven & Rubin, 1976, s. 388). Çocuklar adaya düştükleri zaman ilk seçilen lider olan Ralph demokrasiyi temsil

etmektedir. Çocukların adada birlik içinde kalması için çabalamakta ve bir uçak ya da gemi tarafından görülerek kurtarılmasını umuduyla adanın bir tarafında sürekli yanar vaziyette bir ateş bulundurmaya gibi fikirleriyle diğerlerine yol göstermektedir. Tüm kararlarında Domuzcuk'a danışmaktadır. Ancak sonunda adadaki çocuklar üzerindeki kontrolünü ve liderliğini kaybetmektedir. Otokratik bir lider olarak Jack, demokratik değerlerle ilgilenmemekte, sadece güç sahibi olmak ve bu şekilde adadaki diğer çocukları kontrol edebilmek istemektedir (Kinkead-Weekes & Gregor, 2001, s. 26). Domuzcuk romandaki en zeki karakterlerden biri olmakla birlikte görünüşü nedeniyle diğer çocuklar arasında alay konusu olmaktadır. Bu yüzden de çocuklardan hiçbiri onu lider olarak seçmeyi düşünmemektedir.

Romanda denizkabağı demokrasiyi temsil etmekteyken, bıçak ve mızrak Jack ve fikirlerine karşı olanları tehdit etmek için öfke işareti olarak terör ve korkuyu yaymaya hizmet etmektedir. Golding, bu sembollerle barış ve medeniyetle sonuçlanacak olan demokrasi altındaki otoriteyi ve mutlak yıkımla sonuçlanacak olan korku ve terör altındaki totaliterliği vurgulamaktadır (Özçelik, 2015, s. 54).

Sineklerin Tanrısı nesiller boyu çocuklar, edebiyatseverler, düşünürler, iş dünyasındaki liderler ve siyasi liderler tarafından tekrar tekrar okunmuştur (Malala, 2017). Okuyuculara politik mücadelelere dair bir perspektif yanı sıra liderlikte somut sonuçlara yol açan icraatların esas olduğuna dair bir öğreti sunmakta olan bu romanı tüm liderlerin okuması önerilmektedir (Bacharach, 2013).

Sonuç

Golding'in romanları "*sembolik yapılar*" olarak tanımlanmaktadırlar (Hynes, 1964). Romanda yer alan sembolik unsurlar analiz edildiğinde, romanda güç ve masumiyet ikilemi yanı sıra kişilik ve güç üzerinde de durulduğu söylenebilir. Çocukların onlara rehberlik edecek ya da etkinliklerini denetleyecek herhangi bir yetişkin olmaksızın ıssız bir adaya düşmüş olmaları, geçmiş otoritelere başvurmadan küçük bir toplum kurma gücüne sahip olduklarına dair bir durumu temsil etmektedir (Wilson, 2011, s. 2606). Her ne kadar çocukların saf ve masum oldukları varsayılıyor olsa da romanda çocukların lider olabilmek ve gücü elde edebilmek adına ne kadar ciddi otorite savaşları verebilecekleri görülmektedir.

Romanda insanların iktidar ve başkaları üzerinde egemenlik kurma arzusu vurgulanmakta ve bu arzunun onları ne denli yozlaştırdığı ortaya koyulmaktadır (Anoosheh & Oroskhan, 2018, s. 169). Güç, özünde iyi ya da kötü değildir. Kişiler güce anlam yükleyerek onu nasıl kullanacaklarına ve diğerlerinin onu kullanımına nasıl karşılık vereceklerine dair seçimler yapmaktadırlar. Sonuçta güç bir sorumluluktur ve bireye, takipçilerine ve mevcut duruma bağlıdır (Lipkin, 2013, s. 34). Guardini'nin (1961) "*Güç kendi içinde ne iyi ne de kötüdür; niteliği onu kullanan kişi tarafından belirlenir. Dolayısıyla güç, iyi ve pozitif için bir olasılık olduğu kadar, yıkım ve kötülük için de bir tehdittir. Tehlikenin, gücün büyümesiyle birlikte artmakta olması, ne yazık ki bir gerçektir.*" sözlerinde de vurguladığı gibi, gücün kaynakları ve araçları, aynı zamanda yıkımın da kaynakları ve araçlarını oluşturmaktadır. Bu, romandaki ana karakterlerin trajik bir şekilde gerilim yaşamaları konusunda da geçerlidir. Çünkü kişiler yenilmeleri en zormuş gibi görünürken aslında aynı zamanda en savunmasız hallerinde de olabilmektedirler (Tiger, 1963, s. 130).

Liderliğin tüm türleri gücü kullanmalıdır. Liderlikteki ana güç meselesi gücün kullanılıp kullanılmayacağından ziyade akıllıca ve iyi kullanılıp kullanılmayacağıdır (Gini, 2004: 36). Kişiler korku, hırs ve güç arzusu sebebiyle yozlaşmaktadırlar. Bu, Golding'in romandaki ana karakterlerin kişiliklerini tasvir ederek öne sürdüğü temel insan eğiliminin bir yönünü oluşturmaktadır. Romanda hem Ralph hem de Jack, iktidar

arzusunun bir sonucu olarak yaşamlarına hızlı bir şekilde yerleşen gerilim nedeniyle yozlaşmaktadırlar (Anoosheh & Oroskhan, 2018, s. 168; Haldar, 2006). Bu da Lord Acton'ın "Güç yozlaştırır" (Dowswell, 2005, s. 4), Shelley'in "Güç, kasvetli bir bulaşıcı hastalık gibi, dokunduğu her şeyi bozmaktadır" ve Leibniz'in "Daha fazla güce sahip olanlar, daha fazla günah işlemekten sorumludur; geometride hiçbir teori bundan daha kesin değildir" (Lewis, 2000, s. 1) sözlerinin ne denli doğru olduğunu bir kez daha ortaya koymaktadır. Gücün kişileri yozlaştırabilmesi gerçekten mümkündür; bununla birlikte, kalpten yozlaşmış olan kişilerin gücü arayabilmeleri de aynı şekilde mümkündür (Bendahan vd., 2015, s. 101).

Romanda aynı zamanda adadaki çocukların çoğunun kaçınılmaz bir biçimde gücün yörüngesinde oldukları üzerinde durulmaktadır. Bu bulgular Fiske'nin (1993, s. 624) gücün göz kamaştırıcı olduğu ve kişilerin güç sahiplerine dikkat gösterdikleri iddiasıyla ve Pfeffer'in (2010, s. 90-91) gücü olan ve bu gücü kullanmaya istekli olan kişilere diğerlerinin yakın olmak istedikleri ve bunun sadece güç sahibi olan kişinin kendilerine zarar vermesinden korktukları için değil, aynı zamanda güce ve başarıya yakın olmak isteklerinden de kaynaklandığı iddiasıyla uyumluluk göstermektedir.

Adadaki çocukların Domuzcuk'u lider olarak seçmeyi hiç düşünmemelerinden yola çıkarak zekayı ödüllendirmedikleri ve romanın sonunda Ralph'in liderliğinden Jack'in liderliğini kabul etmelerinden yola çıkarak da makul bir lider yerine korktukları şeylerden onları koruyabilecek güçlü bir lidere sahip olmak istedikleri söylenebilir.

Roman insandaki ilkel içgüdüler ve insanların vahşiliğini göstermekte ancak insanların bu temel içgüdülerin üstesinden gelmek için yasalar ve yapılarla gereksinimleri olduğunu göstermektedir. Adalet arayışının insanın şiddet içeren içgüdülerine doğal bir tepki olduğu söylenebilir. Golding'in Nazi soykırım sırasında Nazilerin sürdürdüğü vahşeti takiben yazdığı bu roman, adaletin insan adaletsizliklerine tepki olarak ortaya çıkan bir insan yapısı olduğunu hatırlatmaktadır (Weisheit & Morn, 2015, s. 229). Bir başka deyişle roman insanın tabiatında var olan vahşiliğin zorunlu toplumsal normlar tarafından gizlendiğini öne sürmektedir. Normlar ortadan kaldırıldığında, kıran kırana mücadeleye geri dönülmektedir. İnsanlar aynı romandaki hırstan deliye dönmüş çocuklar gibi liderlerin altını oymak istemektedirler (Lubans Jr, 2010, s. 36). Romanın sonunda diğer çocuklar Ralph'i öldürmek için peşine düşerler. Ralph ormana doğru kaçır. Çocuklar, bütün ormanı ateşe verirler. Ralph'in artık kaçacak bir yeri kalmamıştır. Sahilde kapaklanarak yere düşer, artık sonunun geldiğini düşünmektedir. Adadaki yangının dumanlarını fark eden askeri bir gemi ve gemideki deniz subayları adaya gelirler. Subaylar önce Ralph'i, daha sonra da yüzleri boyanmış ve ellerinde mızraklar tutan çocukları görünce dehşete kapılırlar. Çocuklar, liderlik ve güç savaşımı adına neler yaptıklarını ve o sırada nasıl birer yaratığa dönüştüklerini o sırada fark ederler. Romanın güç ve liderlik üzerine bir diğer vurgusu da toplumda demokratik liderliğe ve aklın sağduyusuna sahip kişilerin oranının oldukça az olduğudur.

DeMott'un da (1989, s. 134) belirttiği gibi hangi disiplinden ya da meslekten olursa olsun herkesin güçlü ve kapsayıcı bir kültüre katılarak, özellikle de edebi sanatlarda görülebildiği gibi yaratıcı düşüncenin son derece değerli bir rehber olduğunu fark etmesi önem arz etmektedir. Bu çalışma için seçilmiş olan bu roman çalışma bulgularında da belirtildiği gibi "eğitici" olmasının yanı sıra sürükleyiciliği, dilinin akıcılığı, anlatımının çekiciliği ve olaylarının olağanüstülüğü sebebiyle herkesin okuması ve kitaplığında bulundurması gereken nadir başyapıtlardan biridir.

KAYNAKÇA

- ANOOSHEH, S.M., OROSKHAN, M.H. (2018). William Golding's Lord of the Flies: A satirical analysis of fantasized dystopia, *International Journal of English Language & Translation Studies*, 6(2), 163-171.
- ARTAN, İ. (2000). Örgütlerde güç kullanımı ve kaynakları. Z. Aycan (Ed.), *Akademisyenler ve profesyoneller bakış açısıyla Türkiye'de yönetim, liderlik ve insan kaynakları uygulamaları* içinde (281-308). Ankara: Türk Psikologlar Derneği.
- AŞKAROĞLU, V. (2016). Sineklerin Tanrısı: İnsan özünün ve diktatörlük çağının anlatısı, *ZfWT*, 8(1), 357-371.
- BİLİR ATASEVEN, F., TAŞ, S. (2014). Distopya Edebiyatı ve Çeviride Bir Yöntem Olarak Metinlerarasılık, *LITTERA Edebiyat Yazıları- Çeviribilim Özel Bölümü*, 35,137-149.
- BABB, H.S. (1965). Four passages from William Golding's fiction, *Minnesota Review*, 5, 50-58.
- BACHA, M.S., RAHMAN, M. (2013). Thematic evaluation of the novel "Lord of The Flies", *BEST: International Journal of Humanities, Arts, Medicine and Sciences*, 1(3), 73-80.
- BACHARACH, S. (2013, Kasım 12). Why All Leaders Should Read "Lord of the Flies". <https://www.inc.com/samuel-bacharach/why-all-leaders-should-read-lord-of-the-flies.html> [Erişim tarihi 01.05.2020]
- BASS, B.M. (1990). *Bass & Stogdill's handbook of leadership: Theory, research, and managerial applications* (3rd Ed.). NY: The Free Press.
- BAYRAK, E. (2016, Şubat 26). "Sineklerin Tanrısı" ya da insani kötülük üzerine. <http://www.edebiyathaber.net/sineklerin-tanrиси-ya-da-insani-kotuluk-uzerine-emel-bayrak/> [Erişim tarihi 30.09.2018]
- BENDAHAN, S., ZEHNDER, C., PRALONG, F.P., ANTONAKIS, J. (2015). Leader corruption depends on power and testosterone, *The Leadership Quarterly*, 26(2), 101-122.
- BENNIS, W.G., NANUS, B. (2003). *Leaders: The strategies for taking charge*. New York: Harper & Row.
- BERLE, A. (1967). *Power*. New York: Hartcourt, Brace & World.
- BEYES, T., COSTAS, J., ORTMANN, G. (2016). The novel and organization studies, *Organization Studies*, 37(8), 1198-2000.
- BEYES, T., COSTAS, J., ORTMANN, G. (2019). Novel Thought: Towards a Literary Study of Organization, *Organization Studies*, 40(12), 1787-1803.
- BLOOM, H. (2010). Introduction. H. Bloom (Ed.). *Bloom's guides: William Golding's Lord of the Flies* içinde (7-8). New York: Infobase Publishing.
- BRITISH BROADCASTING CORPORATION (2020). Form, structure and language: William Golding's Lord of the Flies is an adventure novel and allegory that uses animal imagery and symbolism to deliver deeper meaning to the reader. <https://www.bbc.co.uk/bitesize/guides/zsw7mp3/revision/1> [Erişim tarihi 15.06.2020]
- BRUNS, B. (2009). The symbolism of power in William Golding's Lord of the Flies. Yayınlanmamış Çalışma. Karlstads Universitaet. <http://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:132457/fulltext01> [Erişim tarihi 01.05.2019]
- BRYMAN, A. (1999). *Leadership in Organizations*. S. R Clegg, C. Hardy & W. R. Nord (Ed). *Managing Organizations: Current Issues* içinde (26-42). London: Sage Publications.
- CAMERON, E., GREEN, M. (2017). *Essential Leadership: Develop Your Leadership Qualities Through Theory and Practice*. UK: Kogan Page Limited.

- CHI, N.-W., HO, T.-R. (2014). Understanding when leader negative emotional expression enhances follower performance: The moderating roles of follower personality traits and perceived leader power, *Human Relations*, 67(9), 1051-1072.
- CHILD, D. (2007). *Psychology and the teacher*. New York: Continuum.
- CLARK, M. (2005). Friedrich Nietzsche. E. Craig (Ed.) *The Shorter Routledge Encyclopedia of Philosophy* içinde (725-741). New York: Taylor & Francis Group.
- COHEN, C. (1998). Using Narrative Fiction Within Management Education, *Management Learning*, 29(2), 165-181.
- CONRAD, P. (2009, Ağustos 30). William Golding: The man who wrote *Lord of the Flies* by John Carey. <https://www.theguardian.com/books/2009/aug/30/william-golding-john-carey-review> [Erişim tarihi 28.07.2018]
- COUTU, D. (2006). *Lessons in Power: Lyndon Johnson Revealed*. <https://hbr.org/2006/04/lessons-in-power-lyndon-johnson-revealed> [Erişim Tarihi 01.05.2020]
- CRONIN, T.E. (2009). The Liberal Arts and Leadership Learning. J. T. Wren, R. E. Riggio & M. A. Genovese (Ed.) *Leadership and the Liberal Arts: Achieving the Promise of a Liberal Education* içinde (37-53). New York: Palgrave Macmillan.
- CUELLAR, T., FORBES COACHES COUNCIL (2018, Nisan 18). Five ways to increase your power as a leader. <https://www.forbes.com/sites/forbescoachescouncil/2018/04/18/five-ways-to-increase-your-power-as-a-leader/#4db1b87461a5> [Erişim tarihi 19.11.2018]
- CZARNIAWSKA-JOERGES, B. (1995). Narration or Science? Collapsing the Division in Organization Studies, *Organization*, 2(1), 11-33.
- ÇELİK, E. (2015). Distopik Romanlarda Toplumsal Kurgu, *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 18(1), 57-79.
- DAVIS, K., BLOMSTROM, R.L. (1971). *Business, society and environment: Social power and social response*. New York: Mac Graw Hill.
- DAY, D. V., ANTONAKIS, J. (2011). *Leadership: Past, present and future*. D.V. Day, & J. Antonakis (Ed.). *The Nature of Leadership* içinde (3-28). USA: Sage Publications.
- DE COCK, C., LAND, C. (2005). Organization/Literature: Exploring the Seam, *Organization Studies*, 27(4), 517-535.
- DEMOTT, B. (1989, Mayıs-Haziran). Reading fiction to the bottom line, *Harvard Business Review*, 128-134.
- DOWSWELL, P. (2005). *Dictatorship*. London: Evans Brothers.
- FISKE, S.T. (1993). *Controlling Other People: The Impact of Power on Stereotyping*, *American Psychologist*, 48(6), 621-628.
- FRENCH, J.R.P., RAVEN, B. (1959). The Bases of Social Power. D. Cartwright (Ed.) *Studies in Social Power* içinde (259-269). Ann Arbor, MI: Institute for Social Research.
- FRIEDMAN, L. S. (1997). A Christian interpretation. C. Swisher (Ed.) *Readings on Lord of the flies* içinde (65-74). San Diego, CA: Greenhaven Press.
- GARDNER, H. E. (2011). *Leading minds: An anatomy of leadership*. New York: Basic Books.
- GIANG, V. (2013, Haziran 17). 7 powers leaders can use for good or evil. <https://www.americanexpress.com/en-us/business/trends-and-insights/articles/7-powers-leaders-can-use-for-good-or-evil/> [Erişim tarihi 15.04.2019]
- GINI, A. (2004). Moral Leadership and Business Ethics. J. Ciulla (Ed.) *Ethics: The heart of leadership* içinde (25- 44). Westport, CT: Praeger Publishers
- GITLOW, A.L. (1992). *Being the boss: The importance of leadership and power*. Washington, DC: Beard Books.
- GOLDING, W. (2008). *Sineklerin Tanrısı*. (Çev.) Mina Urgan. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

- GRAFSTRÖM, M., JONSSON, A. (2019). Professional blinders? The novel as an eye-opener in organizational analysis, *Culture and Organization*, 25(2), 146-158.
- GREY, C., SINCLAIR, A. (2006). Writing Differently, *Organization*, 13(3), 443-453.
- GUARDINI, R. (1961). *Power and responsibility: A course of action for the new age*. Chicago: Henry Begnery Company.
https://archive.org/stream/powerandresponsi027468mbp/powerandresponsi027468mbp_djvu.txt [Erişim tarihi 01.04.2019]
- GUILLET DE MONTHOUX, P., CZARNIAWSKA-JOERGES, B. (1994). Introduction: Management Beyond Case and Cliché. B. Czarniawska-Joerges & P. Guillet de Monthoux (Ed.) *Good Novels, Better Management: Reading Organizational Realities in Fiction* içinde (1-16). Chur: Harwood Academic Publishers.
- GÜVEN, D.Ç. (2018). Robinsonade Romanlarında Ütopya, Distopya, Mahşer Metaforları ve "Çocuk Edebiyatı" – Robinson Crusoe, Mercan Adası ve Sineklerin Tanrısı, *Folklor/Edebiyat*, 24(95), 135-153.
- HALDAR, S. (2006). *William Golding's Lord of the Flies*. New Delhi: Atlantic Publishers Distributers Ltd.
- HOBBS, T. (1997). *Leviathan*. R. E. Flathman & D. Johnston. (Ed.) New York: W. W. Norton & Company.
- HOLT, R., ZUNDEL, M. (2018). Using Fiction in Organization and Management Research. A. Bryman & D. A. Buchanan (Ed.) *Unconventional Methodology in Organization and Management Research* içinde (45-63). UK: Oxford University Press.
- HYNES, S. (1964). *William Golding 1968 edn. Columbia essays on modern writers, No.2*. New York: Columbia University Press.
- JEX, S.M., BRITT, T.W. (2014). *Organizational Psychology: A Scientist-Practitioner Approach*. New Jersey: John Wiley & Sons.
- KELLERMAN, B. (2004). *Bad Leadership: What It Is, How It Happens, Why It Matters*. Boston: Harvard Business School Press.
- KESSLER, V. (2010). Leadership and power, *Koers*, 75(3), 527-550.
- KINKEAD-WEEKES, M., GREGOR, I. (2001). *William Golding: A Critical Study*. London: Faber and Faber.
- KNIGHTS, D., WILLMOTT, H. (1999). *Management Lives. Power and Identity in Work Organizations*. London: Sage Publications.
- KOSTERA, M. (2020). *The Imagined Organization: Spaces, Dreams and Places*. UK: Edward Elgar Publishing.
- KREITNER, R. (2009). *Management* (11th Ed.) Canada: Houghton Mifflin Harcourt Publishing Company.
- KUNDU, R. (2006). *New perspectives on British authors: From William Shakespeare to Graham Greene*. New Delhi: Sarup & Sons.
- KÜÇÜKÖZTÜRK, T. (2000). The concept of evil in Joseph Conrad's Heart of Darkness and William Golding's Lord of the Flies. Cumhuriyet Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- LEDLOW, G.R., COPPOLA, M.N. (2011). *Leadership for health professionals*. London: Jones and Bartlett Learning.
- LEHETA, D., DIMOTAKIS, N., SCHATTEEN, J. (2017). The view over one's shoulder: The causes and consequences of leader's envy of followers, *The Leadership Quarterly*, 28, 451-468.
- LEWIN, K., LIPPITT, R., WHITE, R.K. (1939). Patterns of aggressive behavior in experimentally created "social climates.", *The Journal of Social Psychology*, 10, 271-299.
- LEWIS, L.S. (2000). *When Power Corrupts: Academic Governing Boards in the Shadow of the Adelphi Case*. New Brunswick, New Jersey: Transaction Publishers.

LI, X., WU, W. (2009). On Symbolic Significance of Characters in Lord of the Flies, *English Language Teaching*, 2(1), 119-122.

LIPKIN, N. (2013). *What Keeps Leaders Up at Night: Recognizing and Resolving Your Most Troubling Management Issues*. New York: Amacom.

LUBANS JR, J. (2010). *Leading from the Middle," and Other Contrarian Essays on Library Leadership*. Santa Barbara, California: Libraries Unlimited.

LUECKE, R. (2007). *Güç, etki ve ikna – Düşüncenizi kabul ettirin ki hedefiniz gerçeklessin*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

LUMPE, M.-P. (2008). *Leadership and Organization in the Aviation Industry*. Hampshire: Ashgate Publishing.

MALALA, J. (2017, Ağustos 21). Our leaders should read, in particular, 'Lord of the Flies'. <https://www.dispatchlive.co.za/news/opinion/2017-08-21-our-leaders-should-read-in-particular-lord-of-the-flies/> [Erişim tarihi 29.02.2020]

MANOUKIAN, F.O. (2005). Power, Time, Talk and Money: Organizations in Italian Literature. B. Czarniawska-Joerges & P. G. de Monthoux (Ed.) *Good Novels, Better Management: Reading Organizational Realities içinde* (201-235). Chur, Switzerland: Harwood Academic Publishers.

MAXWELL, J.C. (2001). *The power of leadership*. Colorado Springs, CO: Honor Books.

MCCRUM, R. (2015, Şubat 16). The 100 best novels: No 74 – Lord of the Flies by William Golding (1954). <https://www.theguardian.com/books/2015/feb/16/lord-of-the-flies-100-greatest-novels-william-golding-mccrum> [Erişim tarihi 20.02.2019]

MCGRATH, J. E., ARROW, H., BERDAHL, J.L. (2000). The Study of Groups: Past, Present, and Future, *Personality and Social Psychology Review*, 4(1), 95–105.

MORELAND, R.L. (1996). Lewin's legacy for small-groups research, *Systems Practice*, 9, 7–26.

MICHAELSON, C. (2016). *A Novel Approach to Business Ethics Education: Exploring How to Live and Work in the 21st Century*, *Academy of Management Learning & Education*, 15(3), 588–606.

NELSON, W. (1963). *William Golding's Lord of the Flies: A source book*. New York: Odyssey Press.

NISAR, S. (2018). Symbolic representation of lust of power in William Golding's "Lord of the Flies". https://www.academia.edu/15111972/lust_for_power_in_William_Goldings_lord_of_flies [Erişim tarihi 01.04.2019]

NORTHOUSE, P.G. (2016). *Leadership Theory and Practice* (7th Ed.) Los Angeles: Sage Publications.

OKUMUŞ, H.C. (2015, Eylül 19). Sineklerin Tanrısı'nın doğuşu: William Golding. <https://gaiadergi.com/sineklerin-tanrisinin-dogusu-william-golding/> [Erişim tarihi 12.06.2019]

OLOFSSON, C. (2009). Leadership and group dynamics in Lord of the Flies and Tomorrow, When the War Began. <http://kau.diva-portal.org/smash/get/diva2:274412/FULLTEXT01.pdf> [Erişim tarihi 08.03.2019]

OLSEN, K. (2000). *Understanding Lord of the Flies: A student casebook to issues, sources, and historical documents*. Westport, Connecticut: The Greenwood Press.

ÖZÇELİK, K. (2015). *The effects of totalitarianism as reflected in William Golding's Lord of the Flies, George Orwell's Animal Farm and Nineteen Eighty-Four*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Atılım Üniversitesi.

ÖZKALP, E., KIREL, Ç. (2001). *Örgütsel Davranış*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları

- PFEFFER, J. (2010). *Güç-Nasıl Kazanılır, Nasıl Elde Tutarsınız*. İstanbul: MESS Yayınları.
- PHILLIPS, N. (1995). Telling Organizational Tales: On the Role of Narrative Fiction in the Study of Organizations. *Organization Studies*, 16(4), 625-649.
- POLLOCK, T. G., BONO, J.E. (2013). Being Scheherazade: The Importance of Storytelling in Academic Writing. *Academy of Management Journal*, 56 (3), 629-634.
- RAHIM, M.A. (2009). Bases of Leader Power and Effectiveness. D. Tjosvold & B. Wisse (Ed.) *Power and Interdependence in Organizations içinde* (224-243). Cambridge: Cambridge University Press.
- RAVEN, B.H., RUBIN, J.Z. (1976). *Social Psychology: People in Groups*. USA: John Wiley & Sons.
- REFFO, G., WARK, V. (2016). *Liderlik ve Politik Zekâ PQ*. (Çev. Ahmet Aksoy), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- RHODES, C., BROWN, A.D. (2005). Writing Responsibly: Narrative Fiction and Organization Studies. *Organization*, 12(4), 467-491.
- ROBBINS, S.P., JUDGE, T.A. (2013). *Örgütsel Davranış*. (Çev. Ed.) İnci Erdem Artan. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- SCHERMERHORN, J.R. (2013). *Management*. USA: John Wiley & Sons.
- SHACKLETON, V. (2003). *Business Leadership*. London: Thomson Learning.
- SHOUP, J.R., HINRICHS, T.W. (2020). *Literature and Leadership: The Role of the Narrative in Organizational Sensemaking*. NewYork: Routledge.
- SOMERS, J. (2018, Kasım 27). 'Lord of the Flies' Themes, Symbols, and Literary Devices. <https://www.thoughtco.com/lord-of-the-flies-themes-symbols-literary-devices-4179109> [Erişim tarihi 01.05.2020]
- SPITZ, D. (1970). Power and authority: An interpretation of Golding's "Lord of the Flies", *The Antioch Review*, 30(1), 21-33.
- STURM, R.E., ANTONAKIS, J. (2015). Interpersonal Power: A Review, Critique, and Research Agenda, *Journal of Management*, 41(1), 136-163.
- SUBAŞIĆ, E., REYNOLDS, K.J., TURNER, J.C., VEENSTRA, K.E., HASLAM, S.A. (2011). Leadership, power and the use of surveillance: Implications of shared social identity for leaders' capacity to influence, *The Leadership Quarterly*, 22(1), 170-181.
- THOMPSON, J., MC GIVERN, J. (1996). Parody, Process and Practice: Perspectives for Management Education? *Management Learning*, 27(1), 21-35.
- TIGER, V.M. (1963). An analysis of William Golding's fiction. Yayımlanmamış Doktora Tezi. The University of British Columbia.
- TRUITT, W.B. (2010). *Power and policy: Lessons for leaders in government and business*. Santa Barbara, California: Praeger.
- TURNER, J.C. (2005). Explaining the nature of power: A three-process theory, *European Journal of Social Psychology*, 35, 1-22.
- TÜRK, E. (2019). Dystopic elements in Lord of The Flies and One Hundred Years of Solitude. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayımlanmamış Doktora Tezi.
- TÜRK DİL KURUMU (2020). Güncel Türkçe Sözlük. <https://sozluk.gov.tr/> [Erişim tarihi 01.05.2020]
- VAN KNIPPENBERG, D., HOGG, M.A. (2003). Identity, leadership, and power: Preface and introduction. D. van Knippenberg & M.A. Hogg (Ed.) *Leadership and Power: Identity Processes in Groups and Organizations içinde* (1-4). London: Sage Publications.
- VAN VUGT, M. (2014). On faces, gazes, votes, and followers: Evolutionary psychological and social neuroscience approaches to leadership. J. Decety & Y. Christen (Ed.). *New frontiers in social neuroscience*. Vol. 21 içinde (93-110). Cham: Springer.

XIAOFANG, L. (2017). On the duality of civilization-deep implication reflected in Lord of the Flies, *Advances in Social Science, Education and Humanities Research*, 157, 308-310.

XU, J., ZOU, C. (2018). On the fragility of the civilization in William Golding's Lord of the Flies, *Journal of Literature and Art Studies*, 8(1), 32-36.

WALTER, E.V. (1964). Power and violence, *The American Political Science Review*, 58(2), 350-360.

WARNER, N.O. (2011). Leadership in Literary Perspective. R. E. Riggio & M. Harvey (Ed.) *Leadership Studies: The Dialogue of Disciplines içinde* (171-183). Cheltenham, UK: Edward Elgar.

WEBER, M. (1954). *On Law in Economy and Society*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

WEISHEIT, R.A., MORN, F. (2015). *Pursuing Justice: Traditional and Contemporary Issues in Our Communities and the World*. Waltham: Anderson Publishing.

WILSON, D.D. (2011). Idiosyncrasy of Golding in Lord of the Flies, *Elixir Literature*, 34, 2605-2610.

WINCKELMANN, J.J. (2010). *Winckelmann's images from the ancient World: Greek, Roman, Etruscan and Egyptian*. New York: Dover Publications.

WRONG, D.H. (2009). *Power: Its Forms, Bases, and Uses*. New Brunswick: Transaction Publishers.

ZILLER, R.C. (1955). Scales of judgement: A determinant of the accuracy of group decisions, *Human Relations*, 8, 153-164.

Summary

Lord of Flies was published in 1954 by the Nobel Prize winner English novelist and poet William Golding (1911-1993). The novel tells the story of the adventure a group of English schoolboys aged between 6 and 12, whose plane were shot in an uninhabited island, as well as the systems they established to survive on the island without the supervision of any adult, and how these systems worked. This novel, which introduces the adults, the idea of the first sin and their own barbarism, has become a classic and has not only been among the bestsellers but also been learned by the students in schools and universities.

Since the novel shows mankind in the world of 1950s with a realistic narrative technique and a blend of various arts, it was translated into more than thirty languages and furthermore was made into a film by Peter Brook in 1963 and adapted for the stage for the first time by the novelist Nigel Williams. Although it has been more than half a century since the initial publication of the novel, it still sells a lot of copies and it is widely read. This is a testimony to the novel's permanence. The fact that the novel is very strong as a symbolic structure is mainly due to the fact that the novel has a very serious effect on the reader at a very descriptive narrative.

William Golding, who was a schoolmaster for many years, clearly knew a good deal about the psychology of young boys, particularly in regard to group Dynamics. In *Lord of the Flies*, Golding tries to show a fantastic and symbolical representation of modern man's nature and the conditions which lead him inevitably to savagery. By diminishing the adults to children, Golding creates a dystopia to suggest that the modern man, who denies spiritual values, is doomed to live under the perpetual reign. As Mills suggests "The ultimate kind of power is violence." (Walter, 1964). In line with his words, in the novel, the leadership and power struggle among the children results in violence.

The novel is a master piece of evil core in human nature, but its greatest concern is to show that the only way to save human beings is through the resort to civilization. It has been more than half a century since the book published in 1954, but more and more people begin to pay attention to its profound significance. Especially in the days where terrorism and conflicts occur everywhere, the main theme of the novel gives a sound warning for the whole World.

The present study includes a research on how the leadership and power struggle is dealt among the main characters within this symbolic and dystopic novel of Golding. The findings reveal that the leadership struggle occurs between Ralph, who is the symbol of a democratic leader and Jack, who is the symbol of an autocratic leader. The findings also reveal that the symbols of power in the novel are the conch, as whoever holds it in the meetings has a right to speak, and thus the boys gain power through holding it; Piggy's glasses as they are only tool for lighting a signal fire; and the hunt, as eating pork attracts the most of the boys to Jack's group because of their appetite for meat.

Çevre Etiğinde Özgün Bir Yaklaşım: Ricardo Rozzi ve Biyokültürel Etik*

Murat ARTUÇ**

Öz

Biyokültürel etik başlığı altında Ricardo Rozzi; çevre etiğine özgün bir bakış getirmektedir. Biyokültürel etik; bilimsel ekolojik bilgiyi ana akım Batı felsefesi dışında kalan felsefe ve dünya görüşleri ile birleştirmeyi amaçlamıştır. Modern bilim ve felsefe tüm dünyayı kapsamakta ve yerel unsurları görmezden gelmektedir. Biyokültürel etik ise bu tutuma karşı yerel değer, bilgi ve felsefenin önemine vurgu yaparak insan ve doğanın özellikle aydınlanma sonrası gelişen felsefe ve bilimden ancak biyokültürel çeşitlilikle korunabileceğini ifade etmektedir. Rozzi; Aldo Leopold ve Luisa Maffi gibi düşünürler yanında And Dağları'ndaki yerli toplumların ekolojik bilgi ve kültürlerinden de etkilenmiştir. Ayrıca F. S. Chapin'in "Yeryüzü Naipliği" yaklaşımının da biyokültürel etiğin önemli bir parçası veya bir öncülü olduğunu söylemek mümkündür. Bu makalede Rozzi'nin Biyokültürel Etik yaklaşımı ele alınmaktadır. Makalenin yazımı sürecinde literatür taraması yoluyla elde edilen veriler kullanılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çevre Etiği, Ekoloji, Biyokültürel Etik, Ricardo Rozzi, Biyokültürel Türdeşleşme

A Distinctive Approach to Environmental Ethics: Ricardo Rozzi and Biocultural Ethics

Abstract

Ricardo Rozzi under the title of biocultural ethics; brings an original perspective to environmental ethics. Biocultural ethics aims to combine scientific ecological knowledge with philosophy and worldviews that are outside the mainstream Western philosophy. Modern science and philosophy cover the whole world and mostly ignores local counterparts. Biocultural ethics, on the other hand, emphasizes the importance of local value, knowledge and philosophy against this attitude, and states that cultural diversity and nature should be protected from philosophy and science developed after enlightenment. In addition to thinkers like Aldo Leopold and Luisa Maffi; Rozzi was also

Özgün Araştırma Makalesi (Original Research Article)

Geliş/Received: 19.12.2019

Kabul/Accepted: 25.06.2020

DOI: <https://dx.doi.org/10.17336/igusbd.660881>

* Bu makale, 2017 yılında önerisi kabul edilen ve Doç. Dr. Yunus Emre ÖZER danışmanlığında Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı'nda hazırlanmakta olan "İklim Değişikliğinin Etik Boyutları" başlıklı doktora tezinden türetilmiştir.

** Arş. Gör., Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Nazilli İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Aydın, Türkiye. E-posta: murat.artuc@adu.edu.tr

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-9816-4166>

influenced by the ecological knowledge and cultures of indigenous communities in the Andes. Also, it's possible to claim that the "Earth Stewardship" concept of F. S. Chapin is a major part or an antecedent to Biocultural Ethics. In this article, Rozzi's approach of Biocultural Ethics is discussed. The data obtained through literature review is used during the writing process of the article.

Keywords: Environmental Ethics, Ecology, Biocultural Ethics, Ricardo Rozzi, Biocultural Homogenization

1. Giriş

Etik kelimesinin kökeni olan "*ethos*"; aslında Antik Yunanca'da ilk olarak bir mekânı tarif etmek için kullanılmıştır. Bu mekân bir hayvanın yaşam alanı, evi, yuvasıdır. Daha sonraki insanların yaşam alanları için de aynı kavram kullanılmaya başlanmıştır. Kavram sonraları bir fiil haline gelmiş ve bir yere yerleşip orada yaşamak anlamında kullanılmıştır. Fakat kelimenin bu anlamlarda kullanılması Aristo'nun çalışmalarından itibaren ortadan kaybolmuştur. Aristo, *ethos* kelimesini yalnızca insanlar için kullanmakta ve insanlar dışındaki canlıları ve habitatları dikkate almamaktadır (Rozzi, 2013b, s. 20-21).

Etiğin yalnızca insanlar ve insanlar arası ilişkileri ele alıyor olmasını günümüze dek yaşanan çevresel trajedilerin kaynaklarından biri olarak görmek mümkündür. Schweitzer insanın düşündüğü için var olduğunu savlayan Descartes'in yaklaşımını fazlaca soyut bulmaktadır. Bunu somutlaştırmak için sorulacak soru insanın neyi düşündüğüdür. İnsan düşünüyorsa bu düşüncenin bir de içeriği olmalıdır (Schweitzer, 1998, s. 155-156).

Bir insanın çevreyle ilgili bir etiğin var olması gerektiğinden kuşku duyması ancak hiçbir etiğe inanmaması halinde mümkün olabilir. İnsanlar çevresel koşullardan hem fayda hem de zarar görmektedir. İnsanların yaşam kalitesi için tek başına yeterli olmasa da çevrenin kalitesi gerekli bir unsurdur. İnsanların dünyasında toprak, hava, su, fotosentez ve iklim gibi ekolojik kaynaklar; yaşam ve ölüm meselesidir. Neyimiz varsa aslında doğada yetişmiş ya da doğadan elde edilmiştir. Kültür ve doğa iç içe girmiştir ve birbirinden ayrılmaz. Bu nedenle etiğin çevreye de uygulanması gerekir. Elbette sadece insan etiğini çevresel ilişkilere uygulamak; arzu edilen bir şey değildir. Çevre etiği son kertede yalnızca kaynakların kullanımı, fayda ve maliyetin adil dağıtımı ve riskler, kirlenme düzeyleri, haklar ve cezalar, gelecek nesillerin ihtiyaçları gibi şeyler değildir. Fakat bunların hepsinin çevre etiğinin içinde yer bulduğunu söyleyebiliriz. Bunlar tek başına alındığında çevre etiği insanların çıkarlarının yanında ikincil kalmaktadır. Hâlbuki çevre etiği birincil olmalıdır (Rolston, 1988, s. 1-2).

Çevrenin, etiğin inceleme alanına girişi aslında çok yenidir. Bu nedenle antik çağda da sonraki dönemlerde de doğrudan bir çevre etiği düşünürü gösterme imkânı bulunmamaktadır. Çevrenin ahlaki konumu felsefeye o kadar uzaktır ki; 17. yüzyılın en ünlü düşünürlerinden olan ve Amerikan Anayasası üzerinde büyük etkisi olduğu kabul edilen John Locke bile işlenmemiş araziye israf olarak görmüş, değersiz kabul etmiştir (Jamieson, 2008, s. 17).

Descartes, Bacon ve Galileo'dan Newton'a kadar Avrupa'nın bilimsel ve felsefi yaklaşımı; birkaç yüzyıllık bir barbarlık olarak nitelendirilebilir. Hiçbir şey kutsal değilmiş, hiçbir şey kendiliğinden saygıya layık değilmiş ya da hiçbir şey kendi başına bir değere ya da onura sahip değilmiş gibi doğaya karşı çok katı bir şekilde yaklaşiyor olmak; bilimsel araştırmalar için büyük bir avantaj sağlamış ve modern doğa bilimlerinde harika sonuçlar vermiştir. Fakat doğayı istismar ederken gösterilen bu katı ve barbarca tavır; hem çevresel yıkımların büyüklüğüne karşı duyarlılığı hem de daha derin nedenlerle

İlgilenme kapasitesini azaltmıştır. İnsanın gerçekliği kavrayışını olumsuz etkilemiştir (Naess, 1989, s. 185).

Schweitzer kendi dönemine dek bütün etik sistemlerin en büyük zayıflığının; yalnızca insanların insanlarla olan ilişkileriyle ilgilenmek olduğu söylemektedir. Halbuki gerçekte sorulması gereken evrene ve onun beslediği tüm şeylere karşı tavrımızın ne olacağıdır (Schweitzer, 1998, s. 157-158).

Çevre etiği kavramının modern düşünce tarihine girişi 1970'li yıllarda gerçekleşmiştir. Bununla beraber Leopold'ün "Yeryüzü Etiği" gibi yaklaşımların çevre ve etik ilişkisini daha geriye götürdüğü de söylenebilir. Leopold, etiğin öncelikle insanlar arasındaki ilişkileri ele aldığını söyler. Daha sonra etik insanın toplumla ilişkisini düzenlemeye başlamıştır. İnsanlık uzun geçmişi boyunca yeryüzü ve onun üzerindeki hayvanlar ve bitkilerle insanlar arasındaki ilişkiyi düzenleyen bir etik kuram geliştirmemiştir. Toprak yalnızca mülk olarak görülmektedir ve yalnızca ekonomik niteliklidir. İnsanların ayrıcalıklarının belirtmekte ama insanlara sorumluluklar getirmemektedir. Leopold'e göre etiğin, bu üçüncü unsuru da içine alması bir zorunluluktur (Leopold, 1949: 202-204).

White, çevresel sorunların ruhani ve dini bir temeli olduğunu söylemektedir. Çevresel krizin merkezinde Hristiyanlığın insan merkezli oluşu bulunmaktadır. Elbette çevresel problemler bütün dünyada, Hristiyan olmayan bölgelerde de meydana gelir. Fakat Hristiyanlık çevresel krizin başlıca sorumlusudur. White'a göre Hristiyanlığın Batılı formu, dinler arasında en insanmerkezci olanıdır. İnsan Tanrı'nın doğa üzerindeki üstünlüğünü paylaşmaktadır. Hristiyanlık yalnızca insan ve doğa arasında bir düalizm ortaya koymamış aynı zamanda insanın doğayı sömürmesini Tanrının iradesi olarak nitelmiştir. Pagan inançlarda ise canlıların hatta varlıkların tanrısal bir yanı vardır. Bir hayvanın, ağacın ya da hatta bir dağın bile kendi ruhu vardır. Herkesin kendi içindeki tanrısallığı keşfetmesi amaçlanır. Hristiyanlığın aksine bu geleneklerin hepsi insanmerkezçiliği reddeder. Modern bilim ve teknolojinin gelişmesini sağlayan bu insanmerkezçiliktir ve bu da çevresel bir krize dönüşmüştür. Çevresel krizler, bu anlayıştan uzaklaşmadığı sürece derinleşmeye devam edecektir (White, 1967 s. 1204-1206).

Carson insanmerkezci doğa algısına karşı çıkmaktadır. "*Doğayı kontrol etme*" fikrini küstahça bulur ve bunun biyoloji ve felsefenin neandertal döneminde icat edilmiş, doğanın insanın yararı için var olduğunu savunan bir düşünce olduğunu belirtir (Carson, 1962, s. 297). Günümüzde baskın Batı geleneği doğal dünyanın insanın faydalanması için var olduğu görüşü üzerine kurulmuştur. İnsan besin çemberinin en üstünde yer almaktadır ve bu dünyanın öneme sahip üyeleri yalnızca insanlardır (Taback ve Ramanan, 2014, s. 38-39).

Halbuki günümüz dünyasında etiğin kapsamı temel bir değişikliğe uğramıştır. Platon'dan Kant'a kadar klasik etik metinlerinin yazıldığı dönemlerde, insan eyleminin etkileri, neredeyse tamamen o eylemi yerine getiren kişinin etrafındakilerle sınırlıydı. Uzun dönem çıktılar ise şansa ya da tahmin edilemez yan etkilere bağlanıyor ve erdem ya da görevle ilgili teoriler üretilirken önemli kabul edilmiyordu. Günümüzde ise teknolojinin gelişmişliği nedeniyle insan eylemlerinin biyosferin çok geniş alanlarını ve yüzyıllar boyunca gelecek nesilleri etkileyeceği kabul edilmektedir. Biyosferin geri kalanına karşı görevlerimizin yanı sıra; insan yaşamının gezegenimizdeki devamını sağlamak için geçerli koşulları korumak etik bir sorun hale gelmiştir. Bu nedenle insanların sorumluluklarının kapsamının yeniden belirlenmesi bu yeni ve radikal ortama uyum sağlayacak şekilde yeniden belirlenmesi ve bu şekilde etiğin alanının insan eylemleri ve ihmallerinin etkilerini karşılayacak şekilde genişlemesi gerekmektedir (Attfield, 2010: 183).

Özetle; Leopold'den önce çevreye ilgi duyan düşünürler, doğayı ancak karmaşıklığı ve içinde güzel bir varlık olarak ele almış ve insan kullanımını nedeniyle zarara uğradığını tespit etmiştir. Henry Thoreau, George Marsh ve John Muir gibi düşünürlerden esinlenen Leopold bir koruma etiği ve sonrasında yeryüzü etiğini ortaya koyan ilk düşünürdür. Leopold sonrası Schweitzer "yaşama saygı" etiğini öne sürmüş ve insanların tüm yaşamlara yardım etmek istediğini söylemiştir. Rachel Carson insanların yalnızca diğer insanlarla ilişkilerini ele almanın yetersiz olduğunu söylemektedir. İnsanların tüm yaşamlarla ilişkisi üzerinde durmuştur. 1970'lerde Naess derin ekoloji düşüncesiyle insan merkezli bir bakış açısını reddetmiştir. Sonraki çeyrek asırda etik yaklaşımlar insanmerkezci bakış açısından uzaklaşma devam etmiştir. Bunlara örnek olarak Potter'ın biyoetik ve "küresel biyoetik" yaklaşımları, Griffin'in postmodern etiği verilebilir (Leopold, 2004, s.152).

Bu makalede ele alınan Rozzi'nin biyokültürel etik teorisi de kültür, çevre ve etik içerikli bir teori ortaya koymaktadır. Makalenin amacı ülkemizde pek bilinmeyen bu yaklaşımın literatürümüze kazandırılmasıdır. Ayrıca biyokültürel etiğin savlarının tartışılarak geliştirilmesi ve karar alıcılara fayda sağlaması da hedeflenmektedir.

2. Biyokültürel Etik

Güney Amerika'daki yerli topluluklarla birlikte çalışan Şilili bir ekolojist ve felsefeci olan Rozzi, ekolojik bilimler ve çevre felsefesini birleştirmiştir. Bu sayede çağdaş bilimsel bilgi ile yerel ekolojik bilgi arasındaki benzerlikleri ve farklılıkları daha iyi anlamak amacıyla yerli epistemolojik ve etik çerçeveye geliştirmiştir. Rozzi'nin çalışmaları farklı sosyokültürel aktörler arasındaki iletişimi ve saygıyı güçlendirme ve biyokültürel korumayı destekleme amacına yöneliktir (Rozzi, 2009b, s. 267).

Biyokültürel etiğe giden yolu açıklarken, Rozzi And dağlarındaki yerli kabilelerin düşünce ve bilgisini araştırdığını anlatmaktadır. Rozzi, bilimsel yöntemlerle ulaşılan sonuçlara, yerli topluluklar tarafından üretilen ekolojik bilginin de ulaştığını tespit etmektedir. Buna karşın ülkede bu yerli ekolojik bilginin öğretildiği bir eğitim kurumu bulunmamaktadır. Buradan hareket ederek Rozzi; üniversitelerde okutulan evrensel bilim yaklaşımının yerine, epistemolojilerin çoklu evrenini ve ekolojik bilginin farklı türlerini anladığını belirtmektedir. Rozzi yerli kabilelere yaptığı ziyaretler ve kurduğu ilişkiler sayesinde bu kültürün doğa ile uyumu ve birlikteliğine şahit olmuştur. Aynı birlikteliğin Batı düşüncesinin en erken dönemlerinde de görülebileceğini belirtmektedir. Rozzi'ye göre biyokültürel mozağin daha iyi anlaşılıp; küresel eğitsel, yönetsel ve ekonomik sistemlerde benimsenmesi bölgesel sürdürülebilir kültürlerin devam etmesini destekleyen politikalar doğuracaktır. Bunun yanında bu benimseme küresel ve heterojen bir sürdürülebilir birlikte yaşam meta kültürüne temel olabilir (Rozzi ve Massardo, 2011, s. 246-247).

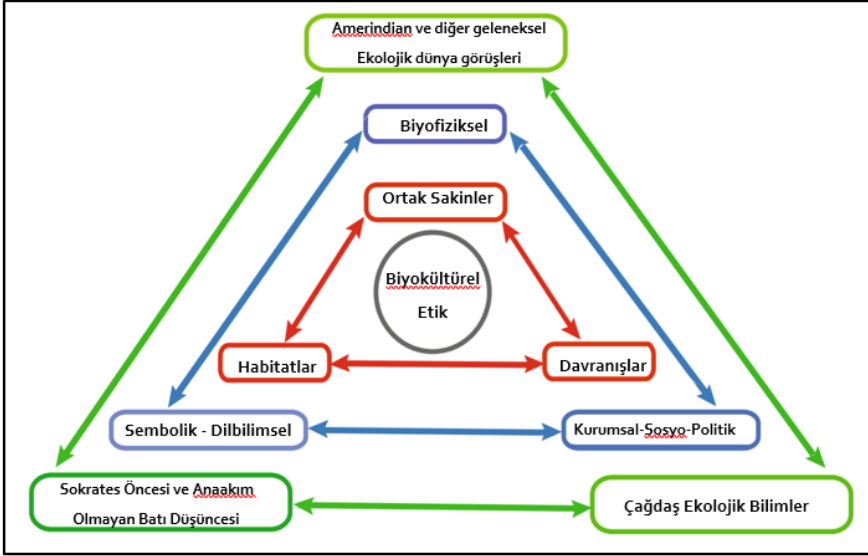
Rozzi, bilim ve felsefe arasında bir köprü kurmak istemektedir. Rozzi'ye (1999) göre ekolojistler bir kültürün daha sağlam hale gelmesine ya da dönüşmesine katkı sağlayabilir. Ekolojistler toplumun doğaya karşı tavrını belirlemede merkezi bir rol üstlenir. Bilimsel teoriler ve çevresel etik arasındaki uyum üzerine eleştirel düşünceler getirmek küresel çevresel krize karşı mücadeleye katkı sağlar. Bilim ve etik arasındaki içsel ilişkiyi de içeren bir yaklaşım; baskın ekonomik ve araçsal paradigmaya bağlı kalmaktan da kaçınılmasını sağlar. Günümüzde piyasa ekonomisi küreselleşmekteyse de, aslında yalnızca bilmek ve yaşamakla ilgili sonsuz olası paradigmalardan bir tanesidir. Ekolojik ve etik unsurları birlikte değerlendirebilen bir yaklaşım ekolojistler ve felsefecilerin birlikte analiz yapabilmelerini sağlar.

Ekolojistlerin teorilerini belli etik değerleri dikkate alarak kurdukları ve etikçilerin de doğaya belli bilimsel teoriler ışığında değer verdikleri birleştirici bir

perspektifle; objektif bilgi ve sübjektif ahlak arasındaki bölünme aşılabilir. Bu sayede teori ve uygulama arasındaki bağlantı ile doğa hakkında bilgi sahibi olma ve doğal dünyada yaşamın yolları arasındaki bağlantı yeniden kurulabilir (Rozzi, 1999, s. 919-920).

Rozzi "Yeryüzü" kelimesi üzerinde durmaktadır. Bu kelime bir yandan biyofiziksel dünyayı anlatmakta iken bir yandan da kültürel bir gerçeklikten söz etmektedir. Bilim insanları çoğunlukla birinci anlam üzerinde dururken filozoflar da genellikle "yeryüzü" kelimesinin ikinci kullanımını dikkate almaktadır. Biyokültürel etik bu farklı iki kullanımı bir araya getirmek istemektedir. Dolayısıyla biyokültürel etik biyolojik ve fiziksel dünyayı insanlığın kültürel kazanımlarıyla bir araya getirmektedir (Rozzi, 2015a, s. 88).

Biyokültürel etik; Rozzi tarafından 3H olarak kısaltılan, davranışlar (habits) ve habitat ve habitatteki diğer sakinlerin (co-in-Habitants) esenliği ve kimliği arasında bağ kurma ve bu yolla küreselleşmenin sosyal ve ekolojik sonuçlarını değerlendirme ve onlara yeni bir yön vermeyi içerir. Elbette bu etiğin biyofizik, sembolik, dilbilimsel ve kurumsal-sosyoekonomik, teknolojik boyutları olacaktır. Ayrıca biyokültürel etik; Sokrates öncesi ve diğer ana akım olmayan Batı düşüncesi, Amerikan yerlisi ve Batılı olmayan diğer ekolojik dünya görüşleri ve çağdaş ekolojik-evrimsel bilimler üzerine temellendirilmiştir (Rozzi, 2013a, s. 3-4).

Şekil 1: Biyokültürel Etik Şeması (Rozzi, 2013b, s. 11).

Daha önce de değinildiği üzere Rozzi'nin ana akım Batı düşüncesini itina ile yaklaşımının dışında tuttuğunu kolaylıkla görmek mümkündür. Kendisi ana akım Batı düşüncesinin etik teorilerini de eleştirmektedir.

Rozzi (2013b) Biyokültürel etiğin, mevcut etik anlayışı dönüştüren yeni paradigmayı şu nedenlere bağlamaktadır:

- Deontolojik ve yararçı etiklerin insanmerkezciliği yerine biyokültürel etik insan yaşamı ile varlıkların çeşitliliğini birbirine bağlar. Bu çeşitlilik; insanların kimliklerini ve esenliklerini birlikte inşa ettikleri sakinleri ifade eder. Biyokültürel etik yararçı etiğin ya da deontolojik etiğin hayvanları, bitkileri ya da diğer canlıları içermek için genişletilmesi ve bunları ahlaken ilgili varlıklar olarak içermeye çalışması çabası değildir. Biyokültürel

etik; geleneksel Batı etiğinin "İnsan dünyaya nasıl yerleşmeli?" sorusunu insanların diğer canlılarla birlikte dünyaya nasıl yerleşmesi gerektiği sorusu ile değiştirir.

- Biyokültürel etik Leopold'un Yeryüzü etiğiyle de farklılık gösterir. Leopold'e göre insanın rolü değişmiş ve yeryüzü toplumunun sade bir üyesi ve vatandaşı haline gelmiştir. Halbuki Biyokültürel etik göstermektedir ki; pek çok kültürün ekolojik dünya görüşüne göre insan, bitkiler, sular ve diğer varlıklar yeryüzünün birlikte sakinleridir. Bu nedenle biyokültürel etik kültürler arası diyalog istemektedir. Yeni küresel çevresel değişme belli unsurların (sosyal gruplar, şirketler, bireyler) etkisiyle gerçekleşmiştir. Bu sonuç bütün türe yani tüm insanlara genellenemez. İnsan ve insan olmayan varlıkların yaşamına zarar veren sürdürülemez uygulamalar yasaklanmalı ve sonuçları giderilmelidir. Bunu tamamlayıcı olarak; küresel sosyal ve çevresel değişim bağlamında, dünya görüşleri, bilgi formları, değerler ve kültürlerin sürdürülebilir ekolojik uygulamalarına saygı duyulmalı ve kültürlerarası değişimle bunlar diğer kültürlerle uyulanmalıdır.

- Ana akım modern etiğin habitatu dikkate almadan insan davranışına odaklanmış bakış açısının aksine; biyokültürel etik insan davranışını habitatu ve habitattaki diğer canlı topluluklarını birbiriyle eşleştirir. Bu unsurlar biyofizik, sembolik-dilbilimsel ve kurumsal, sosyo-politik ve teknolojik alanları içerir. Her bir alan içinde güç ve çevresel sorunların çözümü için farklılaştırılmış sorumlulukların ilişkisi dikkate alınmalıdır. Bunlar sadece betimleyici ifadeler değildir; aksine pratik gerçeğe arzuyu da içeren normatif ifadelerdir. Biyokültürel etik; biyolojik ve kültürel çeşitliliği koruyarak ekososyal adalete katkı sağlamayı amaçlar (Rozzi, 2013b, s. 10-11).

Habitat ve insan davranışı arasındaki karşılıklı ilişki anlayışının düzeltilmesi pek çok felsefeci için açık bir konu değildir. Çünkü modern deontolojik ve yararçı etik; etik konuları evrensel terimlerle ele alır. Biyokültürel etik baskın modern etiklerden farklı olduğu kadar mevcut çevre etiklerinden de ayrılır. Bu yaklaşım "Post-Leopoldcü" olarak adlandırılabilir, kültürel çeşitliliğin önemini anlayan bir paradigma önermektedir. Leopold etik için Batı tarihi boyunca ilerleyen çizgisel bir gelişim süreci tanımlamaktadır. Halbuki biyokültürel etik tarihin çizgisel olmadığına vurgu yapar. Çünkü çoklu biyokültürel dünya görüşleri ve etikleri Batı medeniyetinin ötesinde, geçmişte ya da günümüzde, aynı anda farklı gruplarda bulunabilir (Rozzi, 2013b, s. 19).

Biyokültürel etiğin önemli bir bileşeni "*Biyokültürel Türdeşleşme (Biocultural Homogenization)*" kavramıdır. Egzotik türler (Introduced Species) insanlar tarafından kasıtlı ya da kasıtsız olarak bir bölgeden bağlantılı olmayan başka bir bölgeye taşınan türler olarak tanımlanabilir. İnsanlar egzotik türleri taşıma işini çok uzun zamandır yapmaktadır (Simberloff, 2013b, s. 34). İşte bu egzotik türlerin istilacı davranışları nedeniyle yerli ekosistem baskı altına girebilir.

Rozzi "Biyokültürel türdeşleşme (Biocultural homogenization)" olarak tanımladığı bu olguyu eleştirmektedir. Biyokültürel türdeşleşme; bitki örtüsü, dil ve felsefe gibi alanlarda tek tipleşme ve türdeşleşmedir. Dünyanın en ücra kentlerinde bile kentsel alanda palmye ağaçları bulunmakta, 7000'e yakın dil arasından sadece 7 tanesi yaygın olarak konuşulmakta ve okullarda Avrupamerkezci bir felsefe öğretilmektedir. Bu türdeşleşme aslında neoliberal düşüncenin biyoçeşitliliği bir "*tabii kaynak*" olarak gören anlayışını türdeşleştirmektedir. Halbuki bu anlayışın dev ekonomik projeleri (büyük madenler, hidroelektrik santraller) biyolojik ve kültürel çeşitliliğin büyük ölçeklerde kaybına neden olmakta ve aynı zamanda sosyal ve çevresel adaletsizliğe yol açmaktadır. İşte biyokültürel etik bu trende karşı bazı bölgesel habitatlarının ve yaşam tarzlarının korunmasının insanlar ve diğer ortak sakinlerin esenliği ve kimliği için çok önemli olduğunu anlayan bir ekolojik, felsefi ve kavramsal çerçeve ile ortaya çıkmaktadır (Rozzi, 2013b, s. 12-19).

Biyokültürel türdeşleşme eşzamanlı ve karşılıklı bir şekilde biyolojik ve kültürel çeşitliliğin yerel, bölgesel ve küresel ölçekte ortadan kalması sürecidir. Bu süreç yerel kültürlerin ve habitatların birlikte evrimleşme ilişkilerini bozmaktadır. Çoğunlukla küresel türdeş davranışlara maruz kalan bir insanın küresel türdeş habitatlar inşa edeceği ve küresel türdeş yaşam tarzları ve düşünce tipleri uygulayacağını kabul etmek durumundayız (Rozzi vd., 2018, s. 2-3).

Biyokültürel türdeşleşmenin itici güçlerinden birisi de kırdan kente göçtür. İnsanların atalarından miras kalan yeryüzüne geleneksel olarak gösterdikleri ilgi, bakım ve onu kullanma şeklinin yerini; geniş ölçekli madencilığe ve toprak mülkiyetini daha az insan üzerinde toplamaya odaklı bir tek kültürlülüğün genişlemesine bırakmasına neden olmaktadır. Ayrıca kırdan kente göçen kitleler bölgesel, kültürel ve biyolojik çeşitliliklerini kaybetmektedir (Rozzi, 2013b, s 14-16).

Biyokültürel etikte dilbilimsel çeşitlilik önemli bir yer tutar. Rozzi; insanların doğa ile ilgili iletişim kurarken özelleştirilmiş bir dil kullandığını söyler. Bu dil yerel ekolojik bilgi ve uygulamaları da içine alır. Biyolojik çeşitliliği algılamak ve anlamak dil, kültür ve teknolojiyle ilgilidir. "Biyokültürel" kelimesi kişinin kültürel lenslerle baktığını ifade etmektedir. Bu lensler insanların yaşayan canlıları ve süreçleri nasıl değiştirdiğini de etkiler. Biyolojik çeşitliliğin farklı dillerdeki çoklu temsil ve sınıflandırmasına yönelik bir anlayış geliştirilerek Avrupa ve Kuzey Amerika'da baskın olan, doğaya ekonomik-matematik temelli yaklaşımın yapısı sökülebilir. Bu sayede ekolojik bilgi ve uygulamaların alternatif türlerine dikkat çekilebilir (Rozzi, 2009a, s. 100-101).

Rozzi biyokültürel etiğin yalnızca felsefe ve bilimsel düşünce ürünü bir akademik tartışma olması değil; çevre politikalarına entegre bir uygulamalı etik teorisi olmasını da istemektedir. Bu bağlamda çevre politikalarının yerel, ulusal ve küresel ölçekte biyokültürel etikten beslenmesi arzu edilmektedir.

Biyokültürel etiğin kavramsal çerçevesi; bir yandan yaşam, sürdürülebilir uygulamalar ve düşük çevresel etki konusunda farklı etik değerlere sahip kültürel gelenekleri olan farklı toplulukların (kentler, kırsal ya da ücra bölgeler) bulunduğunu; diğer yandan kısa dönem kârlılığı, sürdürülebilir olmayan uygulamalar ve uygunsuz ölçüde yüksek çevresel etkilere yol açan değerlere sahip özneler bulunduğunu da ayrıca kabul etmektedir. Bu nedenle teknik ve etik açıdan çeşitli sosyal gruplar, şirketler ve uluslar arasında farklılaştırılmış sorumlulukların belirlenmesi ve uygulanması doğru olacaktır. Bu unsurlar günümüzde karşı karşıya kaldığımız sosyal ve çevresel negatif sonuçlara ciddi oranda katkıda bulunmuştur (Rozzi, 2015b, s. 113).

3. Tartışma ve Değerlendirme

Biyokültürel etik; büyük çevresel yıkımlar ve küresel çevre problemleri ile yüz yüze kalan toplumların çevre politikası araçlarını kullanırken faydalanabilecekleri felsefi bir değerler seti sunmaktadır. Bu değerler seti günümüzdeki bu çevresel krize neden olan ve halen doğaya yalnızca ekonomik lenslerle bakan baskın Batı kültürünün değerlerinden farklıdır. Rozzi; küreselleşme karşısında kendi kültürüne bağlı kalmaya çalışan yerli toplulukların, artık konuşanı çok az kalmış ve unutulmaya yüz tutmuş lisanların, kültürle iç içe girmiş ve türdeşleşme tehlikesiyle karşı karşıya olan ekosistemlerin içinde bir araya geldiği bir etik önerisinde bulunmaktadır.

Bu öneri ele alındığında ilk olarak hem büyük bir avantaj ve hem de büyük bir dezavantaja sahip olduğu görülmektedir. Biyokültürel etik bir yandan evrensel olan bilimsel, ekolojik veriyi sahiplenirken; diğer yandan da kültürel anlamda göreci (rölativist) bir yaklaşım ortaya koymaktadır. Aslında evrenselciliğin (üniversalizm) çoğu kez yerel ve kültürel unsurlara kucak açabileceği zaten söylenmektedir ama Rozzi'nin bu

konuda fazlasıyla evrensellikten kaçındığını ve hatta teorisini tamamen evrenselcilik karşıtlığı üzerine konumlandığı görülmektedir.

Biyokültürel etiğin en büyük dezavantajı ise yerel kültüre ve değerlere aşırı bir güven duymasında saklıdır. Rozzi Şilili olan, eserlerinde Şili'nin yerli kültürüne pek çok atıf yapan ve etiğini kurgularken özellikle Amerindian kültüre büyük önem veren bir düşünürdür. Yukarıda değinildiği üzere; "*Sokrates öncesi ve diğer ana akım olmayan Batı düşüncesi, Amerikan yerlisi ve Batılı olmayan diğer ekolojik dünya görüşleri ve çağdaş ekolojik-evrimsel bilimler*" temeli üzerine teorisini inşa ederek, modern Batı kültür ve medeniyetini devre dışı bırakmayı amaçlamıştır. Bu da söz konusu temelin; modern ekoloji biliminin verileriyle donanmış, akıllı ve sorumlu bir öznenin sorumluluklarıyla ne kadar uzlaşır bir temel olduğu sorusunun cevabını içermemektedir. Bunun da ötesinde sınır aşan çevresel krizlerde farklı toplumların aynı soruna nasıl birlikte çözüm arayacağı, bu konuda iç dinamiklerinin ne kadar yeterli olacağı da tartışılması gereken bir husustur.

Ayrıca çağdaş ekolojinin epistemolojik dayanağının ve bilimsel yöntemlerinin de teoride dışlanan Batı düşüncesi kaynaklı olması nedeniyle teorinin kendi içinde felsefi bir çelişki yaşadığı da öne sürülebilir. Bilimsel çalışma ve gelişmelerde bilim felsefesinin önemli rolünü gözden kaçırmamak gerekmektedir. Buna karşın Rozzi'nin bilginin üretimi aşamasında tek bir yöntemi değil; çoklu alternatif bilgiler sistemine dayanan bir bilgi üretim şemasını savunduğu düşünüldüğünde bu çelişki ortadan kalkmaktadır.

Çevresel çözüm politikalarının başarılı olması için toplumsal destek görmeleri gerekir. Toplumsal destek ve politikaların benimsenmesi ile bu çözümlerin kültürle uyumu arasında da bir bağlantı kurulabilir. Baskın ekonomi temelli yaklaşımlar yerine; çevre-insan ilişkisini gelenek ve inançlarla beslenmiş, yerel bir dünya görüşüyle kaynaşmış bilimsel ekolojik bilgi ile ele almak geniş bir toplumsal tabana yayılmış çevre politikaları üretimine katkı sağlayabilir.

Biyokültürel etik; çevre için kültürün, kültür için de çevrenin korunması gerektiğini savlayan bir teoridir. Teorinin ana gövdesi sabit kalsa da esnekliği nedeniyle uygulamasının toplumsal durumsallıkla başa çıkma kapasitesinin yüksek olduğu da söylenebilir.

Biyokültürel türdeşleşmenin ülkemizde de deneyimlenen bir olgu olduğu kolaylıkla söylenebilir. Hemen her kentimizde kentsel dekorasyon için kullanılan palmiye ağaçları bile tek başına bu durumu göstermek için yeterlidir. Ekonomik değer, kalan değerler koleksiyonunun bütününe önemsizleştirdiği ve özelliğın yalnızlığına terk ettiği bir dönemde biyokültürel etik yerel ve geleneksel bilgi ve değerlerin yeniden canlanması için bir dayanak noktası oluşturabilir. Bu değerlerin çevreyle ilişkisi kurularak toplum tarafından kolaylıkla benimsenebilecek ve uygulanabilecek bir insan-çevre ilişkisi çerçevesini çizmek mümkün olabilecektir.

KAYNAKÇA

- CARSON, R. (1962a). *Silent Spring*. 50th Year Anniversary Edition. Mariner Books. Houghton Mifflin Harcourt. 2012.
- JAMIESON, D. (2008). *Ethics and the Environment: An Introduction*. Cambridge University Press.
- LEOPOLD, A. (1949). *A Sand County Almanac and Sketches Here and There*. American Museum of Natural History. Special Members' Edition. Oxford University Press.
- LEOPOLD, A.C. (2004). Living with the Land Ethic. *BioScience*. Cilt: 54, Sayı: 2.
- NAESS, A. (1989). From Ecology to Ecosophy, From Science to Wisdom. *World Futures: The Journal of New Paradigm Research*. 27: 2-4.

ROLSTON, H. III. (1988). *Environmental Ethics: Duties to and Values in the Natural World*. Temple University Press. Philadelphia.

ROZZI, R. (1999). The Reciprocal Links between Evolutionary–Ecological Sciences and Environmental Ethics. *Bioscience*. Cilt: 49, Sayı: 11.

ROZZI, R. (2009a). Biocultural and Linguistic Diversity. Editörler: Callicott, J.B. ve Frodeman, R.. *Encyclopedia Of Environmental Ethics And Philosophy*. Gale: Cengage Learning.

ROZZI, R. (2009b). South America. Editörler: Callicott, J.B. ve Frodeman, R.. *Encyclopedia Of Environmental Ethics And Philosophy*. Gale: Cengage Learning.

ROZZI, R. ve MASSARDO, F. (2011). The Road to Biocultural Ethics. *Frontiers in Ecology and the Environment*. Cilt 9, Sayı 4.

ROZZI, R. (2013a). Biocultural Ethics: From Biocultural Homogenization Toward Biocultural Conservation. Rozzi, R., Pickett, S.T.A., Palmer, C., Armesto, J.J., Callicott, J.B. (Ed.) *Linking Ecology and Ethics for a Changing World: Values, Philosophy, and Action*. Springer.

ROZZI, R. (2013b). Introduction to Integrating Philosophy and Ecology: Biocultural Interfaces. Rozzi, R., Pickett, S.T.A., Palmer, C., Armesto, J.J., Callicott, J.B. (Ed.) *Linking Ecology and Ethics for a Changing World: Values, Philosophy, and Action*. Springer.

ROZZI, R. (2015a). Earth Stewardship and the Biocultural Ethic: Latin American Perspectives, Editörler: Rozzi, R., Chapin, F.S. III, Callicott, J.B., Pickett S.T.A., Power, M.E., Armesto, J.J., May Jr, R.H.. *Earth Stewardship Linking Ecology and Ethics in Theory and Practice*, Springer.

ROZZI, R. vd. (2018). From Biocultural Homogenization to Biocultural Conservation: A Conceptual Framework to Reorient Society Toward Sustainability of Life. Editörler: Rozzi, R., May Jr., R.H., Chapin III, F.S., Massarado, F., Gavin, M.C., Klaver, I.J., Pauchard, A., Nuñez, M.A., Simberloff, D.. *From Biocultural Homogenization to Biocultural Conservation*. Springer.

SCHWEITZER, A. (1998). *Out of My Life and Thought: An Autobiography*. Çeviri: A. B. Lemke (1990). The Johns Hopkins University Press. Londra.

SIMBERLOFF, D. (2013). Introduced Species, Homogenizing Biotas and Cultures. Rozzi, R., Pickett, S.T.A., Palmer, C., Armesto, J.J., Callicott, J.B. (Ed.) *Linking Ecology and Ethics for a Changing World: Values, Philosophy, and Action*. Springer.

TABACK, H. ve RAMANAN, R. (2014). *Environmental Ethics and Sustainability: A Casebook for Environmental Professionals*. CRC Press. Taylor & Francis.

WHITE, L.T.J. (1967). The Historical Roots of Our Ecologic Crisis. *Science*. Cilt: 155, Sayı: 3767.

Summary

Environmental ethics includes many different and diverse theories as a field of study. One of these theories is the Biocultural Ethics developed by Ricardo Rozzi.

Rozzi intends to present an alternative theory in today's world where Western civilization represents the dominant worldview. In creating this alternative, Rozzi turns his back on the mainstream modern Western thought and aims to combine the data obtained from ecological sciences with non-mainstream Western thought, and especially with indigenous world views.

The goal of biocultural ethics is not only to protect nature, but also the preservation of the diversity of local cultures and languages. These elements produce the philosophy that will protect nature. In this context, this approach also opposes the homogenization of the dominant worldview, which considers the environment only as an economic resource. Of

course, as well as cultural homogenization, biological homogenization is mentioned as an area of critique by the theory.

Biocultural ethics aims to be a model that can be applied to local, regional, and global environmental problems. A strong part of this model is that the societies that do not adopt Western civilization have the potential to combine scientific knowledge with their own world views and develop policies against environmental crises.

On the other hand, the fact that the theory is new yet causes an underdeveloped appearance in comparison with the mainstream ethical theories with centuries of history. Biocultural ethics is an approach that needs to be discussed and developed and its applicability to environmental crises in many parts of the world needs to be tested.

Kurumlar, Cinsiyet ve Yolsuzluk İlişkisi: Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkeleri Üzerine Panel VAR Analizi

Pınar ÇUHADAR*

Öz

Yolsuzluk, özel çıkarlar elde etmek için kamu makamlarının bir birey veya grup tarafından suiistimal edilmesidir. Literatürde kadın ve erkeklerin cinsiyetlerine özgü davranış kalıplarına sahip olduğu ve bu davranış kalıplarının yolsuzluk yapmaya eğilimi etkilediği tartışılmaktadır. Bu çalışmanın amacı sosyalist yönetim döneminde yolsuzluğun yüksek düzeylere eriştiği ve rejim değişimi sonrası geçmiş kurumların etkisinin sürdüğü Merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerinde liberal demokratik kurumlar, cinsiyet ve yolsuzluk arasındaki ilişkiyi incelemektedir. Çalışmada kadınların güçlendirilmesi, parlamentodaki kadınların temsil oranı ve liberal demokratik kurumların kamudaki yolsuzlukla ilişkisi panel VAR analizi araştırılmıştır. Analiz neticesinde Merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerinde cinsiyet ve yolsuzluk arasında Granger nedensellik bulunamazken, bulgular liberal demokratik kurumlarla yolsuzluklar arasında ilişki olduğunu desteklemektedir.

Anahtar kelimeler: Yolsuzluk, cinsiyet, kurumlar, panel veri, VAR modeli
Jel Kodu: C23, J16, O57, P37

Institutions, Gender and Corruption Relations: Panel VAR Analysis on Central and Eastern Europe Countries

Abstract

Corruption is the abuse of public office for private gains by individuals or groups. It is discussed in the current literature that women and men have behavioural patterns related to their gender and these patterns' can affect their tendency towards corruption. The aim of this study is to seek a gender-and corruption relation in Central and Eastern European Countries where there was a high level of corruption during socialist regimes accompanied with the sustaining impression of past institutions. The study applied panel VAR (vector autoregressive) analysis to examine women's empowerment and the representation of women in parliament and liberal democratic institutions, and their linkages with corruption. As a result of the analysis, even if Granger causality is not found between gender and corruption in Central and Eastern European countries, findings support relations between liberal democratic institutions and corruption.

Keywords: Corruption, gender, institutions, panel data, VAR models
Jel Code: C23, J16, O57, P37

Özgün Araştırma Makalesi (Original Research Article)

Geliş/Received: 13.12.2019

Kabul/Accepted: 10.06.2020

DOI: <https://dx.doi.org/10.17336/igusbd.657485>

* Dr. Öğr. Üyesi, Mardin Artuklu Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, Mardin, Türkiye,
E-posta: pinarozdemircukadar@artuklu.edu.tr **ORCID** <https://orcid.org/0000-0001-6302-7735>

Giriş

Yolsuzluk, kamu makamlarının zimmete geçirme, nepotizm, rüşvet, irtikap, nüfuz ticareti, dolandırıcılık vb. yollarla bir birey veya grup tarafından özel çıkarlar için kullanılmasıdır (Dininio, Kpundeb & Leiken, 1999, s. 4). Kamu kaynaklarının özel çıkarlar için kullanılması yalnız ekonomik değil, sosyal ve siyasal sonuçları da beraberinde getirmektedir. Yapılan araştırmalar, bir ülkenin ekonomik gelişmişlik düzeyi yükseldikçe, gelir dağılımı adaleti sağlandıkça, uluslararası ticarete ağırlığı arttıkça ve eğitim seviyesi ilerledikçe yolsuzlukların azaldığını ortaya koymaktadır. Bu değişkenlerin yanı sıra yolsuzluk, doğal kaynaklarca zengin, sömürge geçmişi bulunan veya etnik ve dinsel çatışmaların bulunduğu ülkelerde önemli bir sorun haline gelmektedir (Sung You & Khagram, 2004, s. 6-7). Bu ülkeler çoğunlukla demokratik yönetimlerin temel koşulu olan hukuk güvenliği ve denge denetim mekanizmalarının bulunmadığı ülkelerdir.

Stensöta, Wängnerud ve Svensson (2015)'e göre yolsuzluk ve cinsiyet arasındaki ilişki kurumsal boyutludur ve toplumsal cinsiyet ile grup davranışları arasındaki ilişkiden kaynaklanmaktadır. Seleim ve Bontis (2009)'e göre kültürel olarak belirsizlikten kaçınma, gelecek odaklı olma, kurumsal kolektivizm, insan odaklı olmak, performans odaklı olmak gibi davranış kalıpları yolsuzluk ile korelasyon içindedir. Branisa, Klasen ve Ziegler (2010)'de kurumların gelişmenin, sosyal kurumlar ise cinsiyet eşitsizliğinin belirleyicisi olduğunu vurgulamaktadır. Martin(2004)'e göre, konu bu açıdan değerlendirildiğinde toplumsal cinsiyet algısı bir "sosyal kurumdur" ve biyolojik özelliklerin ötesinde bir değerlendirmeyi gerektirmektedir. Toplumsal cinsiyet bir kurum olarak tanımlandığında olgu ve olaylarla ilişkisi değerlendirilirken konunun ideolojik nitelik kazandığı, toplumsal uygulamalar, kısıtlar, çatışmalar, siyasal ve ekonomik gücün dağılımı üzerinde etki yarattığı da dikkate alınmalıdır. Yolsuzluğun ekonomik ve siyasal boyutu birçok araştırmaya konu olmakla birlikte toplumsal cinsiyet ve kadınlar üzerine yapılan araştırmalar göreceli olarak daha sınırlı kalmakta ve sonuçları üzerinde de uzlaşmamaktadır.

Sung (2012), kadınların tarihsel, dinsel ve kültürel olarak kamusal alanda eksik temsil edilen cinsiyet olmalarından dolayı daha çok ayrımcılığa ve sosyal dışlanmaya uğrayan grup olduğunun altını çizmektedir. Günümüzde kadınların nüfusa oranları dikkate alındığında hane içi ve ulusal siyasete ait karar alma mekanizmalarında temsilleri yetersiz görülmektedir. Bu durum kadınların yapabilirliğini ekonomik, siyasal ve sosyal alanlarda sınırlamaktadır. Sung (2012)'ye göre tüm bu eşitsizlikler yolsuzluğu da beslemektedir. Bu bakımdan Akhmetova (2014)'e göre yolsuzluk karşıtı çalışmalar aynı zamanda kadınların güçlendirilmesini ve cinsiyet eşitliğini de kapsamalıdır. Kadınların karar alma mekanizmalarında rol alması yolsuzlukla mücadele içinde önemli bir adım olarak görülmektedir.

Çalışmaya konu olan Merkezi ve Doğu Avrupa (MDA) ülkeleri, 1990'lı yılların başında sosyalizmden piyasa ekonomisine geçmiş, bir dizi ekonomik, siyasal ve sosyal şoka maruz kalmış ülkelerdir. MDA ülkelerinin sosyalist dönemde temel problemleri, bürokrasinin kamu hizmetlerinin sunumundaki katı uygulamaları, kamu sektörü tarafından sunulan hizmetlerin kaliteli olmaması, merkezi yönetimin yerelin ihtiyaçlarını dikkate almaması, yolsuzluk ve rüşvet ilişkilerinin devlet içinde olağanlaşması olarak sıralanmaktadır. Bu ülkeler günümüzde liberal ekonomik ve siyasal sistemi benimsemiş olmakla birlikte kamu sektörünün işleyişi halen geçmiş kurumların etkisi altında görünmektedir (Bulğurcu & Özdemir, 2015, s.523-525; Özdemir Çuhadar, 2017, s.245-251). Batory (2012)'e göre, MDA ülkelerinde yolsuzluk karşıtı önlemlerin başarısız olmasının başlıca nedenleri; yasal düzenlemelerin güvenilir olmaması, cezaların caydırıcı

olmaması, yolsuzlukla mücadele yasaları hazırlanırken sosyal normların dikkate alınması dolayısı ile vatandaşların yasalara uyumunun sağlanamamasıdır.

Bu çalışmanın amacı sosyalist yönetim döneminde yolsuzluğun yüksek düzeylere eriştiği ve rejim değişimi sonrası geçmiş kurumların etkisini sürdürdüğü görülen Merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerinde liberal siyasal kurumlar, cinsiyet ve yolsuzluk arasındaki ilişkiyi incelemektedir. Çalışmada kadınların güçlendirilmesi, parlamentodaki kadınların temsil oranı ve liberal demokratik kurumların kamudaki yolsuzlukla ilişkisi panel VAR analizi ile araştırılmıştır. Çalışmanın temel kısıtı demokrasi, yolsuzluk vb. konularda oluşturulan veri setlerinin güvenilirliğinin sorgulanmasının yanı sıra veri setlerindeki eksiklikler nedeni ile rejim değişimi geçiren ülkelerden yalnız dokuz tanesinin (Çek Cumhuriyeti, Estonya, Macaristan, Litvanya, Letonya, Polonya, Romanya, Slovakya, Slovenya) analize dâhil edilebilmesidir. Çalışmanın temel katkısı ise yolsuzluğun önemli bir kurumsal problem haline geldiği MDA ülkelerinde liberal demokratik kurumlar ve cinsiyetin etkisinin ortaya konmasıdır.

Çalışmanın birinci bölümünde ele alınan MDA ülkelerinde cinsiyet eşitsizliğinin genel durumu kısaca özetlenecektir. Çalışmanın ikinci bölümünde konu ile ilgili yapılmış geçmiş çalışmaların bulgularının ortaya konduğu literatür taraması yer almaktadır. Üçüncü bölümde veri seti ve dördüncü bölümde yöntem tanıtılmakta, beşinci bölümde bulgular ve tartışma ortaya konmaktadır. Sonuç bölümünde genel bir değerlendirme yapılmaktadır.

1. Merkezi ve Doğu Avrupa'da Cinsiyet Eşitsizliğinin Genel Görünümü

MDA ülkeleri cinsiyet eşitliği konusunda birbirinden ayrı niteliklere sahiptir. Cinsiyet eşitsizliğini ekonomiye katılım ve fırsatlar, eğitime katılım, sağlık ve yaşam ve siyasi güçlendirme başlıkları altında inceleyen Küresel Cinsiyet Açığı Raporu (2018) sonuçları da bu ayrışmayı destekler niteliktedir. Tablo 1, seçili MDA ülkelerinde cinsiyet açığı endeksinden elde edilen sonuçları göstermektedir:

Ülke	Küresel Endeks Sırası	Ekonomik Katılım ve Fırsatlar Sırası	Eğitime Katılım Sırası	Sağlık ve Yaşam Sırası	Siyasi Güçlendirme Sırası
Slovenya	11	15	29	1	22
Letonya	17	10	1	1	42
Litvanya	24	21	53	1	41
Estonya	33	42	1	42	51
Polonya	42	50	51	1	50
Romanya	63	53	56	1	79
Çek Cumhuriyeti	82	87	1	1	87
Slovakya	83	83	1	1	91
Macaristan	102	68	66	42	142

Tablo1: Seçili MDA Ülkelerinin Cinsiyet Açığı Sıralamaları

Kaynak: Dünya Ekonomik Forumu, Küresel Cinsiyet Açığı Raporu¹, 2018.

¹ World Economic Forum, The Global Gender Gap Report

Tablo 1 incelendiğinde MDA ülkelerinin ekonomik katılım ve fırsatlar, eğitime katılım, sağlık ve yaşam, siyasal güçlendirme alt endekslerinde elde ettikleri sıralamalar görülmektedir. Slovenya kriterlerin tamamında en başarılı MDA ülkesi olarak ön plana çıkarken, Macaristan sıralamalarda oldukça geride kalmaktadır. Tabloda dikkat çeken bir diğer unsur cinsiyet eşitsizliği konusunda ülkelerin birbirlerinde farklı nitelik göstermesidir. MDA ülkeleri eğitim ve sağlık konusundaki cinsiyet açığını kapatmada kısmen daha başarılı olurken ekonomik katılım ve siyasi güçlendirme konusunda açık yüksek görünmektedir.

2. Literatür Taraması

Kadınların toplumsal cinsiyet rolleri, kurumlar ve yolsuzluk arasındaki ilişkileri araştırmak için ekonometrik ve deneysel yöntemler kullanılarak birçok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmaların toplumsal cinsiyet, kurumlar ve yolsuzluk konusunda birbiri ile tutarlı olmayan farklı sonuçlara ulaştığı görülmektedir. Cinsiyet ve yolsuzluk araştırmalarını;

- Kadınların etik değerlere daha bağlı olduğunu savunan yaklaşımlar
- Kadınların riske karşıt olduğunu ve güç ilişkilerinden dışlandıkları için yolsuzluk yapmadıklarını savunan yaklaşımlar
- Toplumsal cinsiyet ve yolsuzluk arasında herhangi bir ilişki olmadığını, yolsuzluğun kurumlarla ilişkili olarak açıklanabileceğini savunan yaklaşımlar olmak üzere üç grupta ele almak mümkün görünmektedir.

Dollar, Fisman ve Gatti (1999), öncü çalışmalarında 1985-1995 yılları için 100'den fazla ülke üzerine panel veri analizi yapmış; (yolsuzlukların azaltılması için kadınların karar alma mekanizmalarında yer alması gerektiğini savunan Dünya Bankası'nın görüşleri ile tutarlı olarak) kadınların yönetimlerde söz sahibi olmasının yolsuzlukları azaltarak yönetimlerin daha dürüst olmasını sağlayacağı sonucuna ulaşmışlardır. Bu araştırmanın temelinde yatan düşünce kadınların toplumsal ve ekonomik olaylara daha duyarlı, daha yardımsever ve etik değerlere daha bağlı olduğu, kadınların kamusal ortak malları kişisel kazançları için daha az feda edeceği görüşüdür. Rivas (2008) yaptığı deneysel araştırmada emek piyasası ve siyasette kadın varlığının daha az yolsuzluğa neden olduğu, yöneticileri erkek olan firmaların rüşvet teklif etme eğiliminin %80 iken kadınlarınkinin %65 değerine ulaştığı sonucuna varmıştır. Torgler ve Valev (2010), 1981-1999 dönemi için Batı Avrupa ülkelerinde cinsiyetin davranış kalıpları üzerindeki etkisini araştırdıkları çalışmalarında Dünya ve Avrupa Değerler anketinden yararlanarak probit model kurmuşlar; kadınların yolsuzluklara taraftar olmamakla birlikte vergiden kaçınma davranışına eğilimli olduklarını saptamışlardır. Çalışma bulguları, kadınların yönetimde ya da kamuda görev almasının yolsuzlukları azaltacağını desteklemektedir. Jha ve Sarangi (2018), 17 Avrupa ülkesi üzerine araç değişken kullanarak yaptıkları panel veri analizinde şartlı olabilirlik oranı yaklaşımını kullanmışlardır. Çalışmadan elde edilen bulgular, kadınların parlamentoda yer almalarının yolsuzlukla negatif ve anlamlı olarak ilişki içinde olduğunu diğer ekonomik aktivitelerle yer almalarının yolsuzluk üzerinde herhangi bir etkisi olmadığı sonucunu desteklemektedir. Esarey ve Schwindt-Bayer (2017), hesap verilebilirliğin olduğu ülkelerde kadınların mecliste temsili ve yolsuzluk arasında güçlü negatif ilişki olduğunu bulmuştur. Bu noktada çalışmada seçim güvenliği ve kadınların yolsuzlukla ilişkisi arasında ilişki kurulmuştur.

Goetz (2007), Frank, Lambsdorff ve Boehm (2011), Sung (2012) ise konu ile ilgili ampirik çalışma yapmanın zorluklarını vurgulamış; geçmiş çalışmaların eksikliklerini ortaya koymuş ve yaptıkları ampirik araştırmalarda Dollar, Fisman ve Gatti(1999)'nin

bulgularında farklı sonuçlara ulaşmışlardır. Goetz (2007), feminist yazının da yolsuzluk ve kadınlar arasındaki ilişkiyi ele almaktan sakınmasını da konunun zorluğuna bağlamış; ampirik çalışmalarda yolsuzluğun ölçülmesinin zorluklarına dikkat çekmiştir Bununla birlikte. Goetz (2007), kadınların erkeklerin hakim olduğu ulusal ve uluslararası sistemin güç ilişkilerinden dışlandığı için daha az yolsuzluk yaptığını çalışmada vurgulamaktadır. Alatas, Cameron, Chaudhuri, Erkal ve Gangadharan (2008), kadın ve erkeklerin toplumsal rollerinin ayrışması yolsuzluk karşısındaki davranış şekillerini etkileyeceği görüşünden hareketle Avusturalya, Hindistan, Singapur, Endonezya'da yaptıkları araştırmada kadınların davranış kalıplarının kültürle yakından ilişkili olduğu ve genelleyemeyeceği sonucuna ulaşmışlardır. Buna göre, ülkeler arasında kıyaslama yapıldığında erkeklerin davranışları arasındaki değişkenliğin kadınlara nazaran daha az olduğu görülmüştür. Frank, Lambsdorff ve Boehm (2011), konu ile ilgili çalışmaların en önemli kısmının ters nedensellik ve ihmal edilen değişkenler olduğunu savunmaktadır. Frank vd. (2011), oyun teorisine dayalı olarak yaptıkları deneysel çalışmada cinsiyetler arasında rüşvet alma ve verme konusunda anlamlı bir farklılık olmadığı sonucuna varmışlardır. Sung (2012), toplumsal cinsiyet ve yolsuzluk arasındaki ilişkileri araştırmak üzere yapılan çalışmaları adil cinsiyet (Dollar vd.1999) ve liberal demokratik ekonomik ve sosyal yapıyı dikkate alan adil sistem yaklaşımı olarak ayırtırmakta; ampirik olarak yapılan çalışmaların eksik veya hatalı noktalarını ortaya koymaktadır. Sung (2012), 204 ülke üzerine 1998-2004 yıllarını kapsayan panel veri analizi yapmış; ne kadın yöneticinin ne de kadınların yönetimde temsilinin artması ile yolsuzluk arasında herhangi bir ilişki saptayamamıştır Sung (2012)'ye göre yolsuzluk cinsiyetten ziyade liberal demokratik kurumların işlerliği ile alakalı görünmektedir. Barnes ve Beaulieu (2014)'de kadınların lider olmalarının olağanlaştığı durumlarda kadın yöneticilerin yolsuzluğu azaltıcı etkisinin sınırlı olduğu bulgusuna ulaşmışlardır.

3. Veri

Kurumlar, cinsiyet ve yolsuzluk ilişkisinin araştırıldığı çalışmada analize dâhil olan MDA ülkeleri Çek Cumhuriyeti, Estonya, Macaristan, Litvanya, Letonya, Polonya, Romanya, Slovakya, Slovenya'dır. Ülke sayısının dokuz ile sınırlı kalmasının temel nedeni diğer MDA ülkelerine ait veri setlerinde yeterli verinin olmamasıdır. Çalışmada analiz edilen dönem 1998-2017 dönemidir. Kullanılan veriler Yönetim Kalitesi Enstitüsü² web sayfasından alınmıştır. İlgili enstitü sosyoekonomik ve politik veri setlerinin tamamına ulaşılabilirliği sağlayan bir çalışma yürütmektedir. Çalışmada kullanılan verilerin amaçları ve tanısal istatistikleri Tablo 2'de özetlenmektedir.

² Quality of Government Institute

Veri	Kısaltma	Kaynak	Amaç	Ortalama	Standart Hata	Min.	Maks
kamudaki yolsuzluklar	<i>kamuylsz</i>	Varieties of Democracy Project	Kamu sektöründeki rüşvet ve zimmete geçirme gibi yasa dışı faaliyetleri göstermektedir.	2.6	0.52	0.65	3.31
kadının güçlendirilmesi	<i>kgüçl</i>	Varieties of Democracy Project	Kadınların kapasitelerini artırarak tercihlerini daha iyi ortaya koymaları ve toplumsal karar alma süreçlerine daha etkin katılmalarını sağlayacak sivil özgürlükler, sivil toplum ve siyasi katılım faaliyetlerini içermektedir.	0.92	0.029	0.84	0.97
liberal demokrasi	<i>libdem</i>	Varieties of Democracy Project	Hukukun üstünlüğü, bağımsız yargı, denge ve denetim mekanizmalarının işlerliği gibi liberal demokratik unsurları içermektedir.	0.74	0.10	0.45	0.86
meclisteki kadın sayısı	<i>meclisks</i>	World Development Indicators	Kadın parlamenter sayısının toplam parlamenter sayısına oranını göstermektedir.	17.33	6.1	7.3	36.7

Tablo2.Veritinin Genel Özellikleri

Tablo 2’de tanısal istatistikler incelendiğinde standart hatanın en düşük olduğu değişkenin kadının güçlendirilmesi, en yüksek olduğu değişkenin ise meclisteki kadın sayısı olduğu görülmektedir. Buna göre ülkeler arasında kadınların siyaset katılım ve karar alma mekanizmalarındaki rolü daha yüksek oranda farklılaşmaktadır. Bu farklılaşmanın cinsiyet eşitsizliğinin temelini oluşturduğu düşünülmektedir.

3. Yöntem

Panel veri analizinde ilk adım serilerde yatay kesit bağımlılığı ve heterojenliğin incelenmesidir. Çalışmada zaman boyutunun, paneldeki birim sayısından daha fazla olması, analiz edilen MDA ülkelerinin ekonomik, siyasal ve sosyal etkileşimlerinin bulunması serilerde yatay kesit bağımlılığının ve heterojenliğin dikkate alınmasını zorunlu kılmaktadır. Ayrıca analiz için uygun birim kök testinin tespit edilebilmesi ve panel VAR modeline dayalı olarak yapılacak nedensellik analizinin sapmalı sonuçlar vermesini engellemek içinde yatay kesit bağımlılığı ve heterojenlik test edilmelidir.

Yatay kesit bağımlılığını saptamak için birçok test geliştirilmiştir. Küçük birim sayısı (N) ve görece olarak geniş zaman (T) boyutu için Breusch ve Pagan (1980) tarafından geliştirilen LM³ (Langrange Çarpanı) testine başvurulabilmektedir. LM testi istatistiği denklem 1’de gösterilmiştir. \hat{p}_{ij} modelin en küçük kareler yöntemi ile tahmin edilmesi sonucu elde edilen kalıntıların ikili gruplar halinde korelasyon tahminidir.

$$LM=T \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \hat{p}_{ij}^2 \quad (1)$$

³ Langrange Multiplier

Panel veride parametrelerin homojenliğinin sınanmasında ise diğer testlere kıyasla daha etkin sonuçlar verdiği kabul edilen Swamy S ve Pesaran ve Yamagata (2008) Δ testleri kullanılacaktır. Bu testlerde sınanacak hipotez $H_0: \beta_1 = \beta$ olup parametrelerin homojen olduğunu ifade etmektedir (Yerdelen Tatoğlu, 2020, s. 97).

Panel veride yatay kesitin tespit edilmesi halinde ikinci nesil birim kök testleri kullanılmaktadır. $T > N$ olması durumunda Görünürde İlişkisiz Regresyon (SUR)⁴ mantığına dayalı ve β' ların panel boyunca değişimine dolayısıyla heterojenliğe izin veren (Narayan ve Narayan, 2007, s.239) birim kök testlerinden biri MADF⁵ (Çok Değişkenli Genişletilmiş Dickey Fuller) testidir. Test tek denklemlilik ADF testinin panelin her bir birine ayrı ayrı uygulanmasını gerektirmektedir. Testin boş hipotezi denklem 2'de gösterilmektedir. Buna göre;

$$H_0: \sum_{j=1}^k \hat{\rho}_{ij} - 1 = 0 \quad \forall i=1, \dots, N \quad (2)$$

Sıfır hipotezi altında, tüm serilerin durağan olmadığı varsayılmaktadır.

VAR⁶ (Vektör Otoregresif) zaman serilerinde tüm değişkenleri içsel olarak kabul eden, çok değişkenli eş anlı denklem sistemlerine alternatif olarak Sims (1980) tarafından geliştirilen bir modeldir (Abrigo & Love, 2015, s.1). Panel VAR modellerinin üç temel özelliği mevcuttur. Birinci özellik i birimi için kurgulanan modele bütün birimlerin içsel değişkenlerinin dâhil edilmesidir. İkinci temel özellik u_{it} 'lerin tüm birimleri boyunca aralarında korelasyon bulunmasıdır. Üçüncü özellik ise sabit terim, eğim ve u_{it} 'lerin şoklarının varyanslarının birime özgü olması yani yatay kesitsel heterojenliğin olmasıdır. Bu özellik makroekonomide kullanılan panel VAR modellerini mikroekonomide kullanılan ve homojen grupları ele alan sektörel modellerden ayırır. Makroekonomik çalışmalarda yatay kesitsel heterojenliğe sahip örneklemeleri ele alan araştırmalar, bu özelliği göz ardı edip homojenlik varsayımı yaparak analizlerine devam etmektedir (Canova & Ciccarelli, 2013, s.8).

$$Y_{it} = Y_{it-1}A_1 + Y_{it-2}A_2 + \dots + Y_{it-p}A_p + X_{it}B + u_{it} + e_{it} \quad (3)$$

$$i \in \{1, 2, \dots, N\}, t \in \{1, 2, \dots, T\}$$

Y_{it} (1xk) bağımlı değişken vektörü, X_{it} (1x1), dışsal ortak değişken, u_i ve e_{it} (1xk) bağımlı değişken spesifik sabit ekiler ve idiosinkratik hatadır. (kxk) A_1, A_2, A_{p-1}, A_p ve (1xk) B tahmin edilen parametredir. Tahminlerde etkinliği arttırmak için daha uzun döneme ait gecikmeler araç değişken olarak kullanılmaktadır. Bu durumun yanlış tahminlere yol açmaması için GMM⁷ (Genelleştirilmiş Momentler Yöntemi) tahmincisine başvurulmaktadır. Modellerde uygun gecikme uzunluğunun bulunması ise maksimum olabilirlik yaklaşımına dayalı Akaike bilgi kriteri⁸ (AIC), Bayesyan bilgi kriteri⁹ (BIC) ve Hannan Quinn bilgi kriterine¹⁰ başvurulmaktadır Abrigo ve Love (2015), Andrews ve Lu (2001), Hansen (1982)'nin aşırı tanımlayıcı kısıtlarının istatistiklerini kullanarak GMM için tutarlı moment ve model seçim kriteri geliştirdiğini ortaya koymaktadır.

⁴ Seemingly Unrelated Regression

⁵ Multivariate Augmented Dickey Fuller

⁶ Vektör Autoregression

⁷ Generalized Method of Moments

⁸ Akaike Information Criteria

⁹ Bayesian Information Criteria

¹⁰ Hannan Quinn Information Criteria

$$MMSC_{BIC,n}(k, p, q) = J_n(k^2p, k^2q) - (|q| - |p|)k^2 \ln n \quad (4)$$

$$MMSC_{AIC,n}(k, p, q) = J_n(k^2p, k^2q) - 2k^2(|q| - |p|) \quad (5)$$

$$MMSC_{HQIC,n}(k, p, q) = J_n(k^2p, k^2q) - Rk^2(|q| - |p|) \ln \ln n \quad R > 2 \quad (6)$$

$J_n(k, p, q)$ olmak üzere J , k değişkene sahip p . mertebeden ve bağımlı değişkenin q gecikmesinin moment koşullarına n örneklem düzeyine bağlı panel VAR'ın aşırı tanımlanan kısıtlarına ait istatistiğini göstermektedir (Abrigo & Love, 2015). Buna alternatif kriter olarak da tam tanımlanmış GMM modeli ile determinasyon katsayısı (CD) tahmin edilebilmektedir. Determinasyon katsayısı panel VAR modeli tarafından açıklanan değişim oranını sağlamaktadır. Bağımsız değişken ψ 'nin kısıtsız kxk kovaryans matrisi olmak üzere:

$$CD = 1 - \frac{\det(\Sigma)}{\det(\psi)} \quad (7)$$

Panel VAR modelinden yararlanılarak etki-tepki, varyans ayrıştırma ve Granger nedensellik analizi yapılabilmektedir. Etki tepki fonksiyonun güven aralıkları panel VAR parametreleri ve çapraz denklemlerin hata varyans-kovaryans matrisi veya Monte Carlo simülasyonu ile belirlenebilmektedir. Varyans ayrıştırma her bir değişkenin öngörü hata varyansına katkısını izole etmek için P matrisi tanımlanarak şoklar ortogonalleştirilmektedir. Ortogonalleştirilen şoklar $e_{it}P^{-1}$, sahip olduğu I_k kovaryans matrisi öngörü hata varyansının ayrıştırılmasına olanak tanımaktadır. h basamağındaki m değişkeninin değişkenin öngörü hata varyansına katkısı $i_s I_k$ 'nin s . kolonunu göstermek üzere denklemdeki gibi hesaplanmaktadır (Abrigo & Love, 2015).

$$\sum_{i=0}^{h-1} \theta^2_{mn} = \sum_{i=1}^{h-1} (i'_n P \Phi i_m)^2 \quad (8)$$

Uygulamada katkılar h basamağa göre n değişkeninin öngörü hata varyansı n 'e göre normalleştirilmektedir.

$$\sum_{i=0}^{h-1} \theta^2_{.n} = \sum_{i=1}^{h-1} i'_n \Phi_i' \sum \Phi_i i_n \quad (9)$$

Panel VAR analizinde nedensellik ilişkisi Granger nedensellik mantığına dayanmakla birlikte heterojenliğin önem kazandığı görülmektedir. Heterojenliğin dikkate alınmaması sapmalı sonuçlara neden olmaktadır. Panel nedensellik için kullanılacak model (Güriş, 2015, s. 297) denklem 8'de gösterilmiştir:

$$y_{it} = \alpha_i + \sum_{k=1}^k \gamma_i(k) y_{it-k} + \sum_{k=1}^k \beta_i(k) x_{it-k} + \varepsilon_{it} \quad (10)$$

Burada α_i birime özgü etkileri, $\gamma^{(k)}$ ve $\beta^{(k)}$ bütün birimler için aynı sayılmaktadır. Boş hipotez $\beta^{(1)} = \dots = \beta^{(k)} = 0$ şeklinde oluşturularak bütün birimler için x değişkeninden y değişkenine nedensellik ilişkisinin olmadığı ifade edilmiştir (Güriş, 2015, s.297).

5. Bulgular ve Tartışma

Panel veri analizinin ilk aşamasında yatay kesit bağımlılığı test edilmiştir. Panel veride zaman boyutu yatay kesitten daha büyük olduğu için ($T > N$) Breusch Pagan LM testi tercih edilmiştir. Yatay kesit bağımlılığını tespit etmek için yapılan Breusch Pagan LM testinin boş hipotezi seride yatay kesit bağımlılığının olmadığıdır. Değişkenlere uygulanan testin neticesinde elde edilen olasılık değeri boş hipotezin kabul

edilemeyeceğini göstermektedir. Bu sonuçlara göre panel veride yatay kesit bağımlılığı vardır.

Değişken	Olasılık Değeri	Karar		
<i>kgüçl</i>	0.000	H ₀ red		
<i>libdem</i>	0.000	H ₀ red		
<i>kamuylsz</i>	0.000	H ₀ red		
<i>meclisks</i>	0.000	H ₀ red		
H ₀ :Panelde yatay kesit bağımlılığı yoktur.				

Tablo3. Breusch Pagan LM Yatay Kesit Bağımlılığı Testi

Panel veri analizinin ikinci aşamasında ise Swamy S, Peseran ve Yagamata tarafından geliştirilen $\tilde{\Delta}$ homojenlik testi yapılmış ve panel veride eğimlerin homojen olup olmadığı sınanmıştır. Tablo 4’de sunulan test sonuçlarına göre tüm eğimlerin homojen olduğunu söyleyen boş hipotez kabul edilemez; dolayısıyla seriler heterojendir. Swamy S olasılık değeri model tahmini sonucu elde edilen eğim parametrelerinin heterojen olduğunu desteklemektedir.

Bağımlı Değişken	$\tilde{\Delta}$ olasılık	$\tilde{\Delta}_{adj}$ olasılık	Karar
<i>kamuylsz</i>			
<i>kgüçl</i>	0.000	0.000	H ₀ red
<i>libdem</i>	0.000	0.000	H ₀ red
<i>meclisks</i>	0.000	0.000	H ₀ red
Model için homojenlik testi			
Swamy S	0.000		H ₀ red

Tablo4. $\tilde{\Delta}$ ve Swamy Homojenlik Testi

Serilerde yatay kesit bağımlılığının ve heterojenliğin olması nedeniyle birim kök analizi için ikinci nesil MADF testi kullanılmıştır. Testin boş hipotezi serilerin birim kök içerdiğini söylemektedir. Yapılan birim kök testine göre *kgüçl*, *libdem*, *meclisks* değişkenlerinin test istatistiği değerleri kritik değerden yüksek olduğundan boş hipotez kabul edilemez, dolayısıyla test bu serilerin durağan olduğunu göstermektedir. *kamuylsz* değişkeninde ise test istatistiği kritik değerden küçük olduğu için boş hipotez red edilemez, yani serinin durağan olmadığına karar verilir. Bu durumda VAR modelinin işleyişi gereği birim kök içeren *kamuylsz* serisinin farkı alınarak analize dâhil edilmesi gerekmektedir.

MADF Birim Kök Testi Sonuçları				
Değişken	Test İstattistiği	Kritik Değer	Gecikme	Karar
<i>kgüçl</i>	64.11	49.62	3	H ₀ red
<i>libdem</i>	51.78	49.62	3	H ₀ red
<i>kamuylsz</i>	42.36	49.62	3	H ₀ kabul

<i>meclisks</i>	87.7	49.62	3	H ₀ red
H ₀ :Paneldeki birimlerin tamamının zaman serileri (I)'dir.				

Tablo 5. Panel Veri Birim Kök Testi Sonuçları

VAR modellerinde katsayı yorumlanmamaktadır. VAR modelinden hareketle Granger nedensellik, varyans ayrıştırma ve etki-tepki analizi yapılmıştır. VAR modelinin gecikme sayısının tespit etmek için başvurulan bilgi kriterleri bir gecikmenin uygun olduğunu göstermektedir.

Gecikme	MBIC	MAIC	MQIC
1	-197.88	-61.74	-117.05
2	-136.14	-45.38	-82.25
3	-69.034	-23.65	-42.1

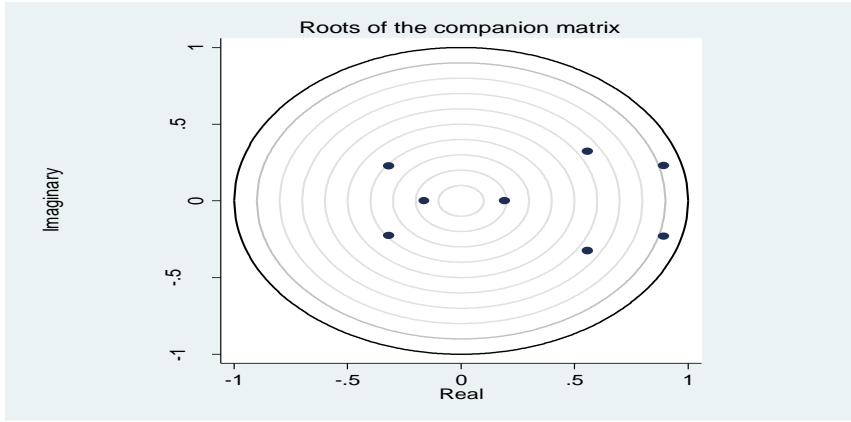
Tablo 6. Gecikme Sayısının Tespiti

İçsel	Dışsal	Olasılık Değeri*	Karar
<i>kamuylsz</i>			
	<i>kgüçl</i>	0.144	H ₀ kabul
	<i>meclisks</i>	0.238	H ₀ kabul
	<i>libdem</i>	0.009	H ₀ red
	<i>tamamı</i>	0.031	H ₀ red
<i>kgüçl</i>			
	<i>kamuylsz</i>	0.901	H ₀ kabul
	<i>meclisks</i>	0.099	H ₀ red
	<i>libdem</i>	0.517	H ₀ kabul
	<i>tamamı</i>	0.473	H ₀ kabul
<i>meclisks</i>			
	<i>kamuylsz</i>	0.794	H ₀ kabul
	<i>kgüçl</i>	0.334	H ₀ kabul
	<i>libdem</i>	0.521	H ₀ kabul
	<i>tamamı</i>	0.72	H ₀ kabul
<i>libdem</i>			
	<i>kamuylsz</i>	0.08	H ₀ red
	<i>kgüçl</i>	0.434	H ₀ kabul
	<i>meclisks</i>	0.746	H ₀ kabul
	<i>tamamı</i>	0.07	H ₀ red
H ₀ : Dışsal değişken içsel değişkenin nedeni değildir.			

Tablo 7. Granger Nedensellik Sonuçları

*Boş hipotez %10'luk anlamlılık değeri dikkate alınarak değerlendirilmiştir.

Granger nedensellik testinde dışsal değişkenin içsel değişkenin nedeni olup olmadığı sorgulanmaktadır. Buna göre Granger nedensellik testinde tabloda yer alan ilk satırda *kgüçl*, *meclisks* ve *libdem* değişkenlerinin kamudaki yolsuzlukların nedeni olmadığı boş hipotezi sınanmaktadır. İlk satır için testten elde edilen bulgular, kadının güçlendirilmesi, meclisteki kadın sayısı değişkenleri ile kamudaki yolsuzluklar arasında bir nedensellik tespit edilemediğini fakat liberal demokrasiden kamudaki yolsuzluklara doğru bir Granger nedensellik olduğunu söylemektedir. İkinci satırda kadınların güçlendirilmesi ve parlamentodaki temsil düzeyleri arasında Granger olduğunu göstermektedir. Yapılan Granger nedensellik analizi kamudaki yolsuzlukla liberal kurumlara doğru nedenselliği de doğrulamaktadır. Dolayısıyla yapılan analizden kamudaki yolsuzluklarla liberal demokratik kurumlar arasında iki yönlü nedensellik tespit edilmektedir.

Grafik1. İstikrar Koşulunun Sağlanması

Panel VAR modelinin istikrar koşullarını sağlayıp sağlamadığı sınamak için özdeğerlerin $< |1|$ olup olmadığına bakılmaktadır. Grafikte görüldüğü gibi özdeğerler 1'den küçük ve birim çemberin içindedir.

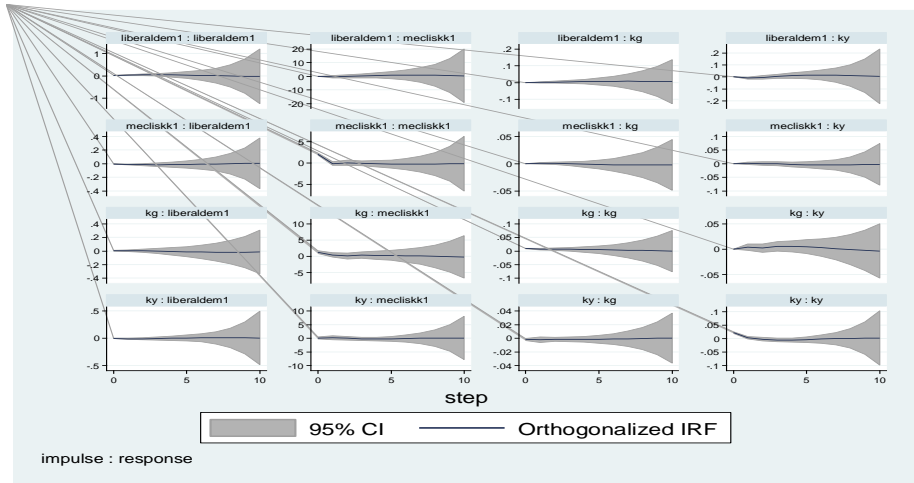
<i>Varyans Ayrıştırması Sonuçları*</i>				
Tepki Değişkeni ve Öngörü zamanı				
kamuylsz	<i>kamuylsz</i>	<i>kadıngüçl</i>	<i>meclisks</i>	<i>libdem</i>
0	0	0	0	0
1	1	0	0	0
2	0.81	0.025	0.002	0.16
3	0.79	0.03	0.002	0.18
4	0.74	0.07	0.003	0.18
5	0.62	0.09	0.013	0.28
6	0.48	0.09	0.026	0.41
7	0.39	0.077	0.038	0.5
8	0.33	0.67	0.047	0.55

9	0.3	0.061	0.054	0.58
10	0.29	0.061	0.057	0.59

Tablo 8. Varyans Ayrıştırması Sonuçları*

* Rakamlar yuvarlanarak tabloleştirilmiştir.

VAR modelinden hareketle serilere varyans ayrıştırması uygulandığında kamudaki yolsuzlukların öngörü varyansı bileşenlere ayrılarak incelenmiştir. Buna göre kamudaki yolsuzlukların varyansında ortaya çıkan değişimin birinci gecikmede tamamı, ikinci gecikmede yaklaşık %80'i yolsuzlukların kendisi ile açıklanırken, gecikme sayısı arttıkça kamuda ortaya çıkan yolsuzluklarda liberal demokratik kurumların açıklayıcı etkisinin arttığı görülmektedir. Varyans ayrıştırması, kamuda ortaya çıkan yolsuzlukların oldukça düşük bir oranını kadının güçlendirilmesi ile açıklamakla birlikte parlamentodaki kadın sayısının gecikme sayısı arttıkça daha büyük etkiye sahip olduğu görülmektedir.

Grafik 2. Etki-Tepki Analizi Sonuçları

Etki tepki grafiklerinde x eksenine kaç dönemin analize dâhil edildiğini göstermektedir. Buna göre grafiklerde 10 dönem için etki tepki analizi incelendiği görülmektedir. Birinci satırda liberal demokrasiyle diğer değişkenler arasındaki etki tepki fonksiyonları gösterilmiştir. Buna göre soldan sağa doğru grafikleri yorumladığımızda liberal demokratik kurumlarda bir standart sapmalılık şok meydana geldiğinde kamudaki yolsuzlukların pozitif yönlü tepki verdiği tepkinin beşinci dönemden sonra arttığı görülmektedir. Dördüncü satırda kamu yolsuzluklarına bir standart sapmalılık şok verildiğinde liberal demokratik kurumların artan negatif tepki verdiği görülmektedir.

Elde edilen bulgular, liberal kurumlar ile kamudaki yolsuzluklar arasındaki ilişkiyi desteklemiş; kadınların güçlendirilmesi ve yolsuzluklar arasında doğrudan ve anlamlı bir ilişki kurulamadığını göstermiştir. Bu bulguların Dollar, Fisman ve Gatti (1999)'nin ve Jha ve Sarangi (2018)'in cinsiyet ve yolsuzluklar arasında doğrudan ilişki kuran çalışmalarından farklılaşmakla birlikte yolsuzlukla mücadelede kadınların siyasal katılımının yolsuzlukla mücadelede etkili olabileceği tezi ile örtüşmektedir. Öte yandan elde edilen bulguların yolsuzlukla mücadelede liberal kurumların önemine vurgu yapan

Sung (2012) ile örtüştüğü görülmektedir. Dollar, Fisman ve Gatti (1999) ve Jha ve Sarangi (2018) kadınların siyasete katılarak karar alma mekanizmalarında yer almalarının yolsuzlukla mücadele de önemli bir adım olduğu sonucuna ulaşmış fakat hukukun üstünlüğü ilkesini benimseyen liberal kurumların yolsuzlukla mücadele mekanizmalarındaki rolünü vurgulamamışlardır. Sung (2012)'nin bu eksik noktaya itiraz ettiği ve elde ettiği bulgularla liberal kurumların yolsuzlukla mücadeledeki önemini daha açık ortaya koyduğu görülmektedir. Fakat Sung(2012)'in ampirik ölçüm hatalarını da gidererek bu bulguya ulaşmasına rağmen yazılı kurallardan oluşan formel ve yazısız kuralları kapsayan enformel kurumların birey ve toplum üzerindeki etkisinin anlaşılması ve somut olarak ortaya konmasının zorluğu da açıktır. Nitekim liberal kurumların işlerlik kazanması formel kurumların toplumda karşılıklı güven, işbirliği yazılı olmayan kuralları kapsayan enformel kurumlar ve kültürel öğelerle sınırlanmaması da önemli bir etkidir. Bu sınırlama MDA ülkelerine ait verilerden izlenmektedir.

Çalışmaya konu olan MDA ülkeleri 2004 yılından itibaren Avrupa Birliği üyesi olmuş; formel olarak siyasal liberal değerleri benimsemişlerdir. Fakat geçmiş kurumların etkisinin halen toplumda var olması ve enformel ilişkileri beslemesi nedeni ile kamudaki yolsuzlar bertaraf edilememiştir. Benzer bir çelişki cinsiyet eşitliği konusunda da söz konusudur. Liberalizmin gerektirdiği ekonomik, sosyal ve siyasal eşitliğin halen sağlanmadığı cinsiyet eşitsizliği ile ilgili göstergelerden izlenmektedir. Bu bakımdan liberal kurumların kamudaki yolsuzluklar ve cinsiyet eşitliği konusundaki etkisinin enformel kurumsal yapıdan ampirik olarak ayrıştırılmasının oldukça güç olduğu görülmektedir.

Sonuç

Kamu makamlarının özel çıkarlar için kullanılması anlamına gelen yolsuzluk yarattığı ekonomik, sosyal ve siyasal etkileri itibariyle mücadele edilmesi gereken bir suiistimal alanıdır. Bu nedenle kamuda yaşanan suiistimallerin önüne geçmek için ulusal ve uluslararası kuruluşların da teşvikiyle birçok araştırma yapılmaktadır. Bu araştırmalardan bir kısmı yolsuzlukla mücadele için kadın yöneticilerin sayısının artmasının iyi bir çözüm olabileceği savunmaktadır. Fakat bu görüşe karşı geliştirilen ve demokratik kurumların tesis edilmesinin yolsuzlukla mücadelede daha etkin bir çözüm olacağını görüşünü savunan araştırmacılar, cinsiyetin yolsuzlukları engellemekte istenen sonuçları yaratamayacağını ampirik olarak ortaya koymaktadır. Bu yaklaşım, denge denetim mekanizmalarının tesis edilmesi, hukukun üstünlüğü gibi liberal demokratik değerlerin yolsuzlukla mücadele de toplumsal cinsiyet ve kadın rolünden daha etkin olduğunu savunmaktadırlar. Konun cinsiyet ile kurulan bağı, demokrasinin niteliğinin kadınların güçlendirilmesi ve kadınların demokratik karar alma mekanizmalarında yer bulmaları bakımından öneminde yatmaktadır. Dolayısıyla demokratik değerlerin geliştirilmesi, yolsuzlukla mücadele kadar dünyadaki yoksulların büyük kısmını oluşturan kadınların yaşam koşullarının iyileştirilmesi bakımında da önem kazanmaktadır.

Konu MDA ülkeleri açısından ampirik olarak değerlendirildiğinde de liberal demokratik kurumlarla yolsuzluk arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişki kurulurken, cinsiyet değişkenleri ile ilgili böyle bir sonuca varılamamıştır. MDA ülkelerinde cinsiyet eşitsizliği kadınların özellikle ekonomik ve siyasal yaşamda etkin rol alamamalarıyla kendini göstermektedir. Bu durum liberal demokratik kurumların hem kadınların güçlendirilmesi hem de yolsuzlukla mücadele alanında daha geniş bir çerçevede sunduğunu da desteklemektedir. Liberal demokratik kurumların varlığı yolsuzlukla mücadele kadar ekonomik ve siyasal haklardan yoksun bırakılan kadınların yaşam koşullarının iyileştirilmesi içinde bir çözüm yolu olarak görülmektedir.

Bu konuda yapılacak gelecek çalışmaların yolsuzlukla mücadelede geçmiş kurumların etkisinin nasıl bertaraf edileceğini ele almanın yanı sıra kadınların uğradığı ayrımcılık ve dışlanmanın kaynağı olan sosyal kurumların kapsayıcılığını sağlamak için atılacak adımları incelemesinde yarar vardır.

KAYNAKÇA

- ABRIGO, Michael, R.M. & LOVE, I. (2015). *Estimation of panel vector autoregression in Stata: A package of programs*. Erişim tarihi:12.10.2019, <http://paneldataconference2015.ceu.hu/Program/Michael-Abrigo.pdf>.
- AKHMETOVA, E. (2014). Women and corruption. *Islam and Civilisation Renewal*, Vol. 5 (2), 273-276.
- ALATAS,V., CAMERON, L., CHAUDHURI A., ERKAL, N.& GANGADHARAN, L. (2008). Gender, culture, and corruption: Insights from an experimental analysis. *Southern Economic Journal*, Vol. 75 (3), 663-680.
- BARNES, T., D.& BEAULIEU, E. (2014). Gender stereotypes and corruption: How candidates affect perceptions of election fraud. *Politics and Gender*, Vol. 10, 365-391. doi:10.1017/S1743923X14000221
- BATORY, A. (2012, January). Why do anti-corruption laws fail in Central Eastern Europe? A target compliance perspective. *Regulation & Governance*, 1-18. doi:10.1111/j.1748-5991.2011.01125.x.
- BRANISA, B., KLASSEN, S.& ZIEGLER, M. (2010). Why we should all care about social institutions related to gender inequality?. *the German Development Economics Conference*, Hannover 2010, No. 50.
- BREUSCH, T., S. & PAGAN, A.,R. (1980). The langrange multiplier test and its applications to model specification in econometrics. *The Review of Economic Studies*, Vol. 47(1), Econometrics Issue, 239-253.
- BULĞURCU, B.& ÖZDEMİR, P. (2015). Geçiş ekonomilerinde sağlık harcamalarının etkinliği üzerine bir inceleme. *Ege Akademik Bakış*, Vol. 15 (4), 523-537.
- CANOVA, F., CICCARELLI, M.(2013). Panel vectors autoregressive models survey. European Central Bank Eurosystem Working Paper Series, No:1507.
- DOLLAR, D., FISMAN R. & GATTI, R. (1999). Are women really the "fairer" sex? Corruption and women in government. *Policy Research Report on Gender and Development Working Paper Series*, No. 4.
- DININIO, P, KPUNDEB, J. S. & LEIKEN, R. (1999). A Handbook of Fighting Corruption Center for Democracy and Governance Bureau for Global Programs, Field Support, and Research U.S. Agency for International Development Washington, D.C.
- ESAREY, J.& SCHWINDT-BAYER, L., A.(2017). Women's representation, accountability and corruption in democracies. *British Journal of Political Science*, 48, 659-690.
- FRANK, B., LAMBSORFF, J., G.& BOEHM, F.(2011). Gender and corruption: lessons from laboratory corruption experiments. *European Journal of Development Research* Vol. 23, 59-71. doi:10.1057/ejdr.2010.47.
- GOETZ, A., M. (2007). Political cleaners: Women as the new anti-corruption force? *Development and Change*, Vol.38(1), 87-105.
- GÜRİŞ, B.(2015). Panel Vektör Otoregresif Modeller ve Panel Nedensellik içinde Stata ile Panel Veri Modelleri (Ed. S. Güriş). İstanbul: DER Yayınları, 291-304.

JHA, KUMAR, J. & SARANGI, S. (2018). Women and corruption: What positions must they hold to make a difference? *Journal of Economic Behavior & Organization*, Vol. 151, 219-233.

MARTIN, Y., P. (2004). Gender as a social institutions. *Social Forces*, Vol. 82(4), 1249-1273.

NARAYAN, PARESH K., NARAYAN SEEMA (2007). Mean reversion in stock prices: New evidence from panel unit root tests. *Studies in Economics and Finance*, 24(3): 233-244.

ÖZDEMİR ÇUKADAR, P.(2017). Piyasalaşma sürecinin geçiş ekonomilerinde refah devleti anlayışı üzerine etkileri. *Maliye Dergisi*, Sayı 173, 244-264.

RIVAS, F., M. (2008). An experiment on corruption and gender. *The Papers* 08/10, Department of Economic Theory and Economic History of the University of Granada.

QUALITY OF GOVERNMENT INSTITUTE (2019). Standart Data: Time Series. Universty of Gothenburg, Sweden. Erişim tarihi:02.11.2019, <https://qog.pol.gu.se>.

SELEIM, A. & BONTIS, N.(2009). The relationship between culture and corruption: A Cross-national study. *Journal of Intellectual Capital*, Vol. 10(1), 165-184.

STENSÖTA, H., WÄNGNERUD, L. & SVENSSON, R. (2015). Gender and corruption: The mediating power of institutional logics. governance: An *International Journal of Policy, Administration, and Institutions*, Vol. 28(4), 475-496.

SUNG, H.(2012, October). Women in government, public corruption, and liberal democracy: A panel analysis. *Crime Law and Social Change*, 58, 195-219.

SUNG You, J & KHAGRAM, S.(2004). A comparative study of inequality and corruption. the John F. Kennedy School of Government Harvard University, Working Paper No:22.

TAYLOR, P.,M. & SARNO, L.(1998). The behavior of real exchange rates during the post-Bretton Woods period. *Journal of International Economics*, Vol. 46, 281-312.

TORGLER, B. & VALEV, N., T. (2010, October). Gender and public attitudes toward corruption and tax evasion. *Contemporary Economic Policy*, 1-28.

WORLD ECONOMIC FORUM (2018). The Global Gender Gap Report. Cologny/Geneva. Switzerland.

YERDELEN TATOĞLU, F.(2020). İleri panel veri analizi. İstanbul: Beta Yayınları

Summary

Corruption is abuse of public office for private gains by individual or groups. It is discussed in literature that women and men have behavioural patterns related to their gender and these patterns' can affect corruption tendency. Certain part of empirical researches support that women are more responsive to social and economic events, more helpful and stick to ethical value. Related to these approaches, more women should be in decision making mechanism to struggle with corruption. This approach is also shared and supported by international institutions such as World Bank. Other group of researches support that there is no significant relationship between struggling with corruption and gender. Related to this approach, the most important thing is to establish liberal democratic institutions for fighting corruption.

Aim of this study is to seek gender and corruption relation in Central and Eastern European Countries where had high level of corruption during socialist regime accompanied with sustaining impression of past institutions. Being a member of European Union do not change past institutions heritage too. These countries had been subjected to economic, political and social shocks following the regime changes and they established liberal

institutions. However these countries show significant differences in gender equality and gender gap.

It is applied panel VAR (vector autoregressive) analysis to examine women's empowerment, the representation of women in parliament and liberal democratic institutions linkages with corruption. As a result of the analysis, Granger causality is not found between gender and corruption in Central and Eastern European countries. The findings indicate that there is a causality between women's empowerment and levels of representation in parliament, moreover analysis confirms the causality between corruption and liberal institutions. When variance decomposition is applied to the panel data, it is seen that the deviation in variance of corruption is explained totally by corruption in first lag, %80 explained in second lag, additionally while number of lag increases, liberal democratic institutions effect on corruption increase too. Variance decomposition explains low proportion of corruption with women empowerment, although number of women in parliament have positive impact on corruption related to lag length. According to impulse-response analysis result, when one percent standart deviation shock occur in corruption variable liberal democratic institutions react negatively and response increases after the fifth period.

Will to Live: The Fulfillment of Needs for Meaning and Its Relation to Meaning in Life

Zeynep Merve ÜNAL*

Abstract

One of the purposes of this study is to develop and test the factor structure of a multidimensional Needs for Meaning Scale (NFMS) and another purpose is to investigate the contribution of needs for meaning fulfillment on experiencing meaning in life by using self-determination theory. Baumeister asserts that meaning in life can be established with the possession of four needs for meaning: need for purpose, need for values and justification, need for efficacy, need for self-worth. To measure NFM, 33-itemed NFMS is constructed. Meaning in life was measured through the Purpose in Life (PIL) test. The data were gathered conveniently from 355 individuals. Both the NFMS and PIL test were investigated through confirmatory factor analyses (CFA) before two structural models were tested. The data were analyzed by means of a SEM analysis using AMOS program. Three different models of NFMS were tested. CFA confirmed four dimensions of NFMS in both a first- and second-order solutions. Additionally, both structural models had a good fit to data and indicated that needs for meaning fulfillment has positive contribution on meaning in life. The fulfillment of need for purpose emerged as the most important predictor of meaning in life. The findings were discussed in the light of explanatory power of the dimensions of needs for meaning on meaning in life.

Keywords: Needs for meaning, Meaning in life, Existential needs, Self-determination theory, Scale development

Yaşama İradesi: Anlam İhtiyacı Doyumunu ve Yaşamın Anlamı ile İlişkisi

Öz

Bu araştırmanın amaçları çok boyutlu Anlam İhtiyacı ölçeğini geliştirmek, faktör yapısını belirlemek ve kendini belirleme kuramını kullanarak anlam ihtiyacı doyumunun yaşamın anlamı üzerindeki katkısını incelemektir. Baumeister, anlamlı yaşamın dört adet anlam ihtiyacına (amaç ihtiyacı, değerler ve meşrulaştırma ihtiyacı, yeterlilik ihtiyacı, öz-değer ihtiyacı) sahip olma ile ortaya çıkabileceğini ileri sürmektedir. Anlam ihtiyacını ölçmek için 33 ifadeli anlam ihtiyacı ölçeği geliştirilmiştir. Yaşamın anlamı, Yaşamda Amaç testi ile ölçülmüştür. Veriler kolayda ulaşılabilir örneklem yöntemi ile 355 kişiden

Özgün Araştırma Makalesi (Original Research Article)

Geliş/Received: 11.11.2018

Kabul/Accepted: 30.03.2020

DOI: <https://dx.doi.org/10.17336/igusb.478385>

* Asst. Prof., PhD, Istanbul Gelisim University, Faculty of Economics, Administrative and Social Sciences, Department of Business Administration (English), Istanbul, Turkey,
E-mail: zmunal@gelisim.edu.tr ORCID <https://orcid.org/0000-0003-4927-3117>

toplanmıştır. Anlam ihtiyacı ölçeğinin ve yaşamda amaç testinin yapısal modelleri test edilmeden önce ölçekler doğrulayıcı faktör analizi (DFA) ile incelenmiştir. Veriler AMOS programı kullanılarak yapısal eşitlik modellemesi aracılığı ile analiz edilmiştir. Anlam ihtiyacı ölçeğinin üç farklı modellemesi test edilmiştir. DFA, dört boyutlu anlam ihtiyacı ölçeğinin tek faktör ve iki faktör çözümünü doğrulamıştır. Ek olarak, her iki yapısal model data ile iyi uyuma sahip olup, anlam ihtiyacı doyumunun yaşamın anlamı üzerinde olumlu katkıya sahip olduğunu göstermiştir. Amaç ihtiyacı doyumunun yaşamın anlamlandırılmasında en önemli yordayıcı olduğu ortaya çıkmıştır. Bulgular, anlam ihtiyacı boyutlarının yaşamın anlamı üzerindeki açıklayıcılık gücünün ışığında tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Anlam ihtiyacı, Yaşamın anlamı, Varoluşsal ihtiyaçlar, Öz-belirleme kuramı, Ölçek geliştirme

1. Introduction

The desires for meaningful and happy life are two of the mostly held goals by individuals to motivate themselves. Meaning in life is a subjective phenomenon which is difficult to define. McAdams (1993) argues that individuals construct stories about the things that they experience. He says that one wants to answer the question in life "who am I?". This question can be answered by integrating roles in life with one's values, skills and also organizing the past, present, and future in a meaningful way. Meaningful life story requires this accomplishment.

Existential philosophers, psychologists, and mystics have long argued that human existence can be fulfilled by experiencing "real" meaning (Klemke, 2000; Metz, 2002). Even though scientist have taken different approaches about meaning in life; at the hearth of it there is a healthy human functioning (Frankl, 1959; Baumeister, 1991; Yalom, 1980).

Crescioni and Baumeister (2013) described the four basics of human needs for meaning: need for purpose, need for values and justification, need for efficacy and need for self-worth. According to Self-determination theory (SDT), meaning is a self-determined behavior and not only is crucial for an individual, but also it is important for having positive outcomes (Chirkov, Ryan, Kim, & Kaplan, 2003). The fulfillment of those needs for meaning can be sources of motivation to see life as exciting, to have clear goals and aims in life, to discover satisfying life purpose and to see personal existence as purposeful and meaningful. According to Frankl (1959), individuals should discover their purpose in life, and discovering a purpose helps individuals withstand the difficulties they face in a daily life. On the contrary, individuals who are unwilling or unable to find a purpose in life have tendency to experience "existential vacuum" or "existential neurosis" both of which refer to meaningless, boredom, emptiness and apathy. This existential neurosis has been expanded by Yalom (1980, p. 422) as "the human being seems to require meaning. To live without meaning, goals, values or ideals seems to provoke... considerable distress". The aim of this study is to investigate the effects of needs for meaning on meaning in life. It is predicted that the fulfillments of need for purpose, need for values and justification, need for efficacy and need for self-worth contribute to discover meaning in life.

2. Meaning in Life

From a psychology standpoint, meaning in life is discussed by existential therapists. Victor Frankl who was a survivor of the Nazi concentration camps suggested that there are three fundamental and interconnected assumptions to create meaning in

life: (a) freedom-of-will, (b) will-to-meaning, (c) meaning of life (Frankl, 1959). Freedom-of-will highlights that individuals may not change the unchanged things (i.e., biological or environmental fate), but can choose attitudes toward fate. Will-to-meaning lies the tension between being and meaning. It is combination of values and ideals to live and even die for. The incongruence between being and meaning leads to neurosis (Frankl, 1967). Meaninglessness causes a situation called "existential vacuum" which is manifested with symptoms of boredom, depression or aggressive behavior. Meaning of life emphasizes that life can be meaningful in all conditions, even under unavoidable torture and suffering (Frankl, 1984). He asserts that one can find meaning in his or her life even in hopeless situations by choosing to live with honor and dignity. Meaning in life can be discovered in three areas of one's life: through creative works, through love and through attitude toward pain and suffering (Frankl, 1959). For instance, one can find meaning in life by giving to life in terms of creative endeavors such as work and deeds in community; by experiencing self, others and values; by displaying attitude toward suffering or tragic triad (e.g., pain, death, guilt; Frankl, 1967).

Research about meaning in life has begun in 1960's. Frankl (1959) developed Frankl Questionnaire tool to understand his clinical patients on the basis of one questionnaire item, "Do you feel your life is without purpose?". He believed that when patients perceived their life without a purpose they suffered from existential frustration. The results of the Frankl's research confirmed the relationship between purpose and mental health.

In consultation with Frankl, Crumbaugh and Maholick (1964) developed a new survey of purpose to apply "the principles of existential philosophy to clinical practice" (p. 200). They designed an attitude scale to measure the Frankl's noogenic neurosis – *breakdown due to "existential frustration" or lack of perceived meaning or purpose in life* – through psychometrically among different populations. The results of the study showed three scores about a) what Frankl is describing, b) something different from the usual neuroses, c) characteristic differences of psychopathological groups from "normal" groups. As expected, Purpose in Life and Frankl Questionnaire are positively correlated ($r = .68; p < .05$) (Crumbaugh & Maholick, 1967).

According to studies of Crumbaugh and Maholick (1964) meaning in life can be experienced by purposeful life. Nozick (1989) proposed that purposeful life which includes creating, parenting, and loving is a source of meaning. Shek, Ma and Cheung (1995) concluded that purposeful life is positively related to hope and negatively related to depression. Similar findings indicated that purposeful life has negative relationship with general anxiety (Biegler, Neimeyer, & Brown, 2001), loneliness (Paloutzian & Ellison, 1982) and psychological problems (Ho, Cheung, & Cheung, 2010). According to Yalom (1980) serving others, spending times to make the world better place are powerful sources of meaning. Values are also sources of meaning in life. As Frankl (1992) pointed out values provide individuals to justify their actions and when they are threatened and throw them into doubt, people would likely to lose the feeling of being individual, having freedom and experiencing personal value.

3. Needs for Meaning

Frankl (1946) asserted that the meaning of one's life may change, but the need for meaning is always appears. Need for meaning is a source for motivation to find answers and explanations for the problems in life (MacKenzie & Baumeister, 2014). Establishment of meaning in life depends on the possession of four needs for meaning. According to Baumeister (1991) firstly, people seek to establish a sense of purpose in their lives. Secondly, people seek to justify their actions with respect to their values or moral

standards. Thirdly, people seek to have sense of efficacy that one can create a difference. Fourthly, people seek to believe that they are valued, good, and worthy individuals. These four needs are varied motivational models that help individual to find meaning in life. According to SDT, individuals have basic psychological needs, namely need for autonomy, competence, and relatedness. These needs are seen as nutriments of an effective human functioning generates "necessary conditions for the growth and well-being of people's personalities and cognitive structures" (Deci & Ryan, 2002, p. 7). Within another view, they (needs) are emphasized "conceive of psychological needs as qualities of experience that are essential to any person's well-being, in the same way that sun, soil, and water are nutriments essential to any plant. The functional role of need-fulfilling experience,... is to replenish psychological energies and thereby enable ongoing motivated behavior" (Sheldon, Ryan, & Reis, 1996, p. 1277). In line with SDT, the fulfillment and need satisfaction and absence of need frustration are crucial indicators for displaying an integrated of life in congruence with themselves. This kind of integration prevents to fall into existential vacuum and feelings of meaningless and worthless in life.

3.1. Need for Purpose

The first need is related with goals. As Baumeister (1991) pointed out it starts with the setting of the goal, then, the necessary actions to achieve the goal, and ends with the fulfillment of the goal. According to MacKenzie and Baumeister (2014) when people become fulfilled, they will be happier than they are now. Fulfillment is not necessary to find meaning in life, but what is the most important is that the current activities should be related steps to reach future outcomes (MacKenzie & Baumeister, 2014). A sense of purpose plays an essential role in the construction of meaning in life.

3.2. Need for Values and Justification

As Frankl (1959) pointed out values are meaning source that man can live and die for the sake of his values. In order to satisfy this need two requirements should be met: the individual must hold the sense of what is right or wrong, and the individual must be in compliance with what is considered as a right by those standards (Crescioni & Baumeister, 2013). According to Baumeister, Stillwell, and Wotman (1990) people seek to reinterpret the events happened in the past to assure themselves that they acted with respect to their own moral standards. This reinterpretation was named as "justification-motivated reinterpretation". Justification gives meaning to one's life by acting with respect to moral standards and by viewing oneself as connecting to them. According to findings (Baumeister et al., 1990, 1993; Baumeister & Wotman, 1992) when an individual has been the object of a blameworthy behavior, she or he might seek to reinterpret the behavior so as to sustain the belief that she or he is a good person. Because sense of doing what is right or wrong have impact on meaning in life (Baumeister & Vohs, 2002).

3.3. Need for Efficacy

From the existentialist view, Crescioni and Baumeister (2013) asserted that the need for efficacy might be fulfilled by completing difficult tasks. These tasks should push people to reach difficult goals. Controlling the environment is an important source to bolster sense of efficacy (MacKenzie & Baumeister, 2014). People might increase their sense of efficacy by interpreting the events in their lives are under their control and lack of control might lead to serious personal problems that have a negative effect on physical and mental health (Baumeister & Vohs, 2002). Making free choice, handling environments

or activities (i.e., self-determining) are perceived as meaningful because they confirm individuals have power and ability rather than being powerless and useless (Seligman, 1975).

3.4. Need for Self-worth

Baumeister and Leary (1995) have noted that the need to belong is a basic human need. They proposed that the need to belong has two main characteristics. First, people need frequent interaction so that they can spend quality time with other people. The crucial point in these interactions is that there should not be conflict or negative affect between two parties. Second, people need to establish a relationship that is tagged by stability, affective concern, and foreseeable future. Because those kinds of relationships do not include anxiety or pain rather they help to keep stable one with the world, others and self (Epstein, 1980). To fulfill the need for belongingness, an individual must believe that she or he is cared and loved by other people which promote meaningfulness (Baumeister & Vohs, 2002).

SDT suggests that people have motivational mechanism that energize and directs their behaviors (Deci & Ryan, 2000). This motivational mechanism can be activated by the satisfaction of psychological needs. In SDT, three fundamental needs are suggested: the needs for autonomy, competence and relatedness. When people feel autonomy and freedom of choice in a certain area they will be more likely to be motivated, engaged and have positive perception about that area such as meaning and satisfaction (Ryan & Deci, 2002). The satisfaction of need for competence allows individuals to fit in changing environment, whereas the lack of competence satisfaction leads to helplessness and lack of motivation (Deci & Ryan, 2000). The need for relatedness can be satisfied by the experiencing of a sense of communication and enhancing close and intimate relationships with others (Deci & Ryan, 2000). SDT suggests that when the satisfaction of need for relatedness and competence is experienced, internalization of value and regulation is likely to occur.

Based upon SDT,

H1: *The fulfillments of the needs for meaning (i.e., purpose, values and justification, efficacy, self-worth) contributes to meaning in life.*

H1a: *The fulfillment of the need for purpose contributes to meaning in life.*

H1b: *The fulfillment of the need for values and justification contributes to meaning in life.*

H1c: *The fulfillment of the need for efficacy contributes to meaning in life.*

H1d: *The fulfillment of the need for self-worth contributes to meaning in life.*

4. Research Methodology

4.1. Sample and data collection

Respondents of this study were reached by convenience sampling method. A cross-sectional design was employed to collect data in the current study. Participants were surveyed with multiple self-administered questionnaires either face to face or electronically. Individuals who decided to participate were kindly requested to ask a co-worker to participate as well. The questionnaire was set up on a web-based survey. The link was sent to 900 individuals and 355 complete questionnaires were returned (39.4% response rate) within two months. The data were gathered from a total of 355 participants consisted of 149 female (42 %) and 206 male (58 %). With respect to marital status, 252 were married (71 %). The average age of the participants was 42 (ranging between 24 and 73). The majority of the sample held a Ph.D. degree (54.4 %). Participants

were also asked how much they attach importance to earning a lot money or finding a reason/purpose in life. 20 percent give importance on earning lots of money in life whereas 80 percent of them give importance on finding purpose/meaning in life.

4.2. The Measurement Inventory

4.2.1. Development of the Needs for Meaning Scale (NFMS)

Initially, the author constructed a pool of 35 items related with the conceptualization of needs for meaning dimensions. In order to validate the content of the instrument five experts analyzed the items as indicating *to what extent the items represent the related variable* ranging from "representative", "unrepresentative", "representative but developable". According to results, 5 items have been rated as "representative", 28 items have been rated as "representative, but developable", and 2 items have been rated as "unrepresentative". Ultimately, on the basis of evaluation, the NFM were measured with 33 items. Need for purpose includes an item as "having a purpose I try to reach even though I am aware of my mortality". Need for values and justification involves an item as "behaving in accord with my values". Need for efficacy contains an item as "being self-efficacious to overcome to the challenge". Need for self-worth comprises an item as "feeling myself as a worthy". 33-itemed needs for meaning scale have been measured by asking "a significance level of every item for an individual". The significance level of items was rated on a 6-point Likert-like scale with the anchors from 1= *Unimportant* to 6= *Very important*.

4.2.2. Meaning in Life Scale

The purpose in life (PIL) test (Crumbaugh & Maholick, 1964) was used to measure meaning in life. The unidimensional attitude scale consists of 20 items made on a 7-point scale where "1" indicates low purpose, existential vacuum and "7" indicates high purpose and meaning in life. The minimum score is 20, maximum is 140. In this study, in order to avoid respondent's middle-point tendency, the 6-point semantic differential scale was used. Scores range from 20 to 120.

4.3. Data Analysis

Participants' demographic characteristics were analyzed by frequency analyses. Data analyses were performed with the two-step approach (Anderson & Gerbing, 1988) using Amos program. An exploratory factor analysis (EFA) and confirmatory factor analysis (CFA) were conducted to validate the factor structure of the measurement variables. After the measurements were validated, a structural equation model (SEM) was performed to test the validity of the proposed model and hypotheses.

5. Results

5.1. Exploratory Factor Analysis

In order to examine explorative factor structure and reliability of the needs for meaning scale, principle factor analysis (maximum likelihood) with oblique rotation in SPSS was used. Research showed that maximum likelihood analysis is better suited to conduct confirmatory factor analysis and provides better tool to search for factors (Kline, 2014). Therefore, maximum likelihood factor analysis conducted to needs for meaning items. Since, correlation between factors is expected in social sciences, promax rotation

of oblique method was chosen. Oblique rotation provides a more accurate solution supposing the factors are correlated (Osborne & Costello, 2009).

Factor loadings were assessed with a 0.30 cut off as recommended by Preacher and MacCallum (2003). According to results, items of needs for meaning scale are located under the same four dimensions with respect to their original distributions. These four dimensions explain 58% of the total variance (see on Table 1). The Cronbach's α indicates high level of internal consistency for the total scale ($\alpha = .95$). The Cronbach's α for each construct estimates ranging from .85 to .92 were considered desirable levels (Nunnally & Bernstein, 1994).

Table 1. Exploratory Factor Analysis of *NFMS*

F1. Need for Purpose	Factor Loadings	Factor Variance (%)
3. Pondering the fulfillment of my goals in the tough times	.840	38.3
2. Having a purpose I try to reach eventhough I am aware of my mortality	.793	
1. Striving to realize focal goals of my life	.786	
6. Conceiving the things I do right now as the steps to reach my future goal.	.743	
8. Reaching the intermediate goals one by one that help me to reach the primary goal of my life.	.724	
9. Focusing on a thrilling goal that vitalizes me	.712	
5. To reach my goal I act in a planned and decisive way	.698	
7. Having a goal which worths to strive for	.669	
10. Reaching my goals one by one by overcoming the difficulties which are the most important evidence of my existence	.666	
4. Not losing my courage and hope in reaching my goals even if I encounter difficulties	.594	
F2. Need for Self-worth		
29. Being acknowledged for my positive features by the people around me	.902	8.31
28. Being loved by the people around me	.834	
31. Being respected person by the people around me	.782	
27. Being accepted by my friends despite my mistakes	.644	
30. Perceiving myself as a successful person	.630	
26. Feeling myself as a worthy	.424	
32. Spending fulfilling time with my family and friends	.347	
33. Having people around me whom I can share important matters for me	.344	
F3. Need for Values & Justification		
13. Being compatible with my decisions and moral standards	.839	6.5
15. Taking moral responsibility for my behaviors	.839	
12. Behaving in accord with my values	.817	
14. Giving meaning to my life through my values	.790	
11. Finding resolutions in accord with moral values in case of conflict	.759	
16. Considering some of my values as divine	.607	
17. Avoiding the repetition of the mistakes with my current experiences	.487	
F4. Need for Efficacy		
19. Being self-efficacious to overcome to the challenge	-.726	4.74

21.Gathering knowledge that leads me to the right solution in view of my experiences	-.648	
20.Recognition of my strength and abilities as I am able to cope with difficulties	-.647	
22.Being able to create my own opportunity	-.566	
25.Grasping new things about the life and my capacity provided by the challenges confronted	-.488	
18.Being thrilled about the challenges in life and striving to solve them	-.449	
24.Having necessary capabilities to reach difficult goals	-.437	
23.Believing that I can make a difference in my work.	-.421	

Note: Kaiser-Meyer-Olkin = .93, Bartlett's Test of Sphericity Chi Square = 7287.383, df = 528, $p < .001$

5.2. Common Method Variance

The data for this study were collected from a single source. Therefore, common method variance (CMV) was controlled. CMV refers to "variance that is attributable to the measurement method rather than to the construct of interest. The term method refers to the form of measurement at different levels of abstraction such as the content of specific items, scale type, response format, and the general context" (Podsakoff, MacKenzie, Lee & Podsakoff, 2003, p. 879). Statistical analysis is used to control the CMV. Harman's single factor test is one of the most common techniques for controlling and explaining the effects of CMV. This technique is applied by conducting an exploratory factor analysis through loading all items and executing the unrotated factor analysis to confirm the number of factors. This analysis is executed to determine total variance explained by the variables (Podsakoff et al., 2003; Andersson & Bateman, 1997). In this study, the analysis showed that items loaded eigenvalues over 1 explained 35% of the total variance. First factor explained 18% of the total variance. Since single factor explained the total variance less than 50%, it can be concluded that there is no common method variance in this study.

5.3. Confirmatory Factor Analyses

5.3.1. The Measurement Model: NFMS

The factor structure of NFMS was explored by testing three theoretical models by first- and second-order confirmatory factor analyses. Model 1 comprised of one primary factor with the loadings of 33 items. This model was analyzed to reveal whether needs for meaning could be embraced as a one-dimensional construct. Model 2 determined four factors related to the four theoretical dimensions. Additionally, Model 3 defined four factors and one second-order factor emphasizing the primary factors. Model 1 did not fit the data well ($\chi^2(489, N = 355) = 2198.77, p < .001, CMIN/DF = 4.496, RMSEA = 0.099, IFI = 0.757, TLI = 0.737, CFI = 0.756$). Model 2 ($\chi^2(452, N = 355) = 1071.05, p < .001, CMIN/DF = 2.370, RMSEA = 0.062, IFI = 0.909, TLI = 0.900, CFI = 0.909$) and Model 3 ($\chi^2(454, N = 355) = 1076.28, p < .001, CMIN/DF = 2.371, RMSEA = 0.062, IFI = 0.909, TLI = 0.900, CFI = 0.908$) had good data fit (See on Table 2). All regression weights are significant in Model 2 and 3 at $p < .001$. Composite construct reliability (CCR) estimates of the constructs were calculated. All the variables have acceptable levels of CCR, ranging from .831 to .921 (Fornell & Lacker, 1981). The average variance extracted (AVE) exceeded the recommended .50 threshold (except need for efficacy = .457).

Table 2. CFA Results

Models	χ^2/df	CFI	IFI	TLI	RMSEA
1.One-factor solution	4.496	0.756	0.757	0.737	0.099
2.Four factor solution	2.370	0.909	0.909	0.900	0.062
3.Second-order solution	2.371	0.908	0.909	0.900	0.062

The results of confirmatory factor analyses validate that needs for meaning is a multidimensional construct. This study shows needs for meaning has four related primary dimensions with 33 corresponding items. The correlations between dimensions are ranging from moderate to strong (see on Table 3). Needs for meaning can be considered as a multidimensional and domain-specific construct, and the second-order analysis shows that the construct is generated by a more domain-specific experience of needs for meaning.

5.3.2. The Measurement model: PIL Test

The factor structure of Purpose in Life test was explored by testing a theoretical model by first order confirmatory factor analyses. Model defined meaning in life as a single factor order with the loadings of 20 items. Model fit the data (χ^2 (164, N = 355) = 549.56, $p < .001$, CMIN/DF = 3.351, RMSEA = 0.080, IFI = 0.912, TLI = 0.900, CFI = 0.912). All regression weights in the model were significant at $p < .001$.

Table 3. Correlations and Cronbach's Alphas (between brackets on the diagonal) among Needs for Meaning Dimensions, Needs for Meaning and Meaning in Life

	Mean	SD	1	2	3	4	5	6
1.NFP	5.17	0.67	(.92)	.617**	.676**	.440**	.862**	.457**
2.NFVJ	5.37	0.69	-	(.90)	.624**	.416**	.801**	.446**
3.NFE	5.11	0.60	-	-	(.87)	.530**	.859**	.438**
4.NFSW	4.98	0.69	-	-	-	(.85)	.731**	.248**
5.NFM	5.15	0.54	-	-	-	-	(.95)	.488**
6.MIL	4.50	0.88	-	-	-	-	-	(.95)

Note. NFP = Need for Purpose; NFVJ = Need for Values and Justification; NFE = Need for Efficacy; NFSW = Need for Self-worth; NFM = Needs for Meaning; MIL = Meaning in Life
** $p < .001$

5.3.3. Structural Equation Modeling

The hypothesized relationships between needs for meaning and meaning in life were tested with maximum likelihood estimator. Figure 1 and 2 indicate the estimated models and estimated standardized path coefficients. The χ^2 statistic showed a good fit with the data for Model A ($\chi^2=10.708$; $df = 5$; $p > .05$; $\chi^2/df = 2.142$; GFI = 0.987; AGFI = 0.962; NFI = 0.984; CFI = 0.991; RMSEA = 0.057; SRMR = 0.024). Expectedly, *the fulfillments of needs for meaning contributes to meaning in life* (Hypothesis 1) was supported ($\beta = .543$; $t = 8.237$; $p < .001$).

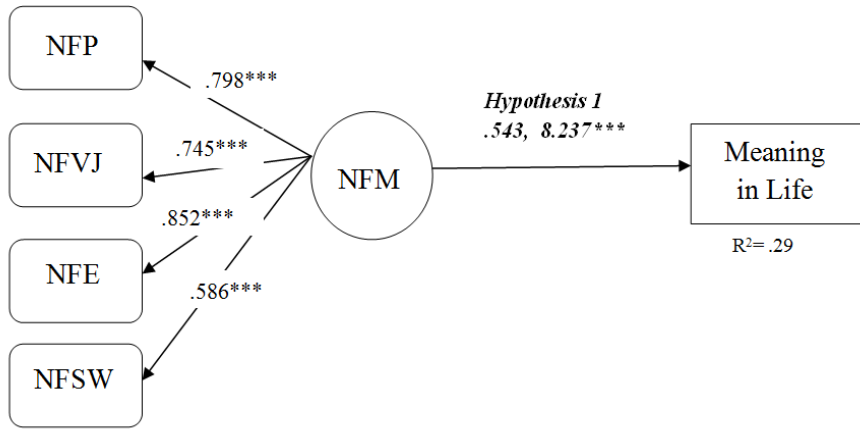

Figure 1. The path coefficient and R² Value Regarding Model A

The χ^2 statistic indicated adequate fit with the data for Model B ($\chi^2=4.785$; $df = 2$; $p > .05$; $\chi^2/df = 2.392$; $GFI = 0.994$; $AGFI = 0.958$; $NFI = 0.993$; $CFI = 0.996$; $RMSEA = 0.063$; $SRMR = 0.013$). In addition, all parcels had significant loadings on the intended factors (range $\lambda = .58 - .85$; $p < .001$). *The fulfillment of need for purpose contributes to meaning in life* (Hypothesis 1a) ($\beta = .223$; $t = 3.391$; $p < .001$), *The fulfillment of need for values and justification contributes to meaning in life* (Hypothesis 1b) ($\beta = .216$; $t = 3.482$; $p < .001$), *The fulfillment of need for efficacy contributes to meaning in life* (Hypothesis 1c) ($\beta = .167$; $t = 2.416$; $p < .05$) were supported. *The fulfillment of need for self-worth contributes to meaning in life* (Hypothesis 1d) ($\beta = -.029$; $t = -.527$; $p > .05$) was not supported by the results of SEM analysis of Model B.

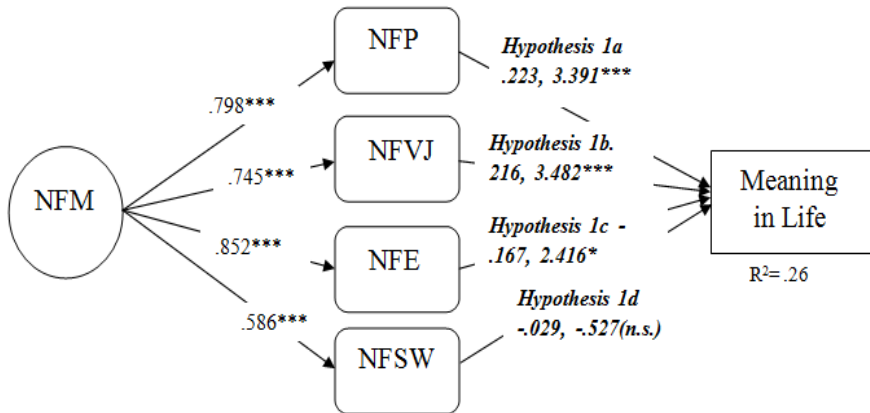

Figure 2. The path coefficients and R² Value Regarding Model B

5.4. Difference Tests for Demographic Variables

To see whether needs for meaning and any of the subscales differ with respect to demographic characteristics independent sample t-test was conducted. Test for gender differences on the variables of needs for meaning revealed mean differences ($F = 2.738$, $p = .000$) that female have higher needs for meaning scores ($M = 5.27$) than male ($M = 5.06$). Similarly, mean score differences of the subscales showed that female have higher mean scores (for $M_{\text{need for purpose}} = 5.25$, $M_{\text{need for V\&J}} = 5.49$, $M_{\text{need for efficacy}} = 5.19$, and $M_{\text{need for self-worth}} = 5.17$) than male (for $M_{\text{need for purpose}} = 5.11$, $M_{\text{need for V\&J}} = 5.27$, $M_{\text{need for efficacy}} = 5.05$, and $M_{\text{need for self-worth}} = 4.84$). Additionally, a significant difference ($F = 4.078$, $p = .014$) was found for total NFMS scores that people who place importance on finding purpose in life have higher scores ($M = 5.19$) than people who attach importance to earning a lot of money in life ($M = 4.99$). Similarly, mean score differences of the subscales showed that people who place importance on finding purpose in life have higher mean scores (for $M_{\text{need for purpose}} = 5.21$, $M_{\text{need for V\&J}} = 5.41$, $M_{\text{need for efficacy}} = 5.15$, $M_{\text{meaning in life}} = 4.63$) than people who attach importance to earning a lot of money in life (for $M_{\text{need for purpose}} = 5.00$, $M_{\text{need for V\&J}} = 5.18$, $M_{\text{need for efficacy}} = 4.94$, $M_{\text{meaning in life}} = 3.98$). Furthermore, a significant difference was found in terms of marital status that married individuals experience higher meaning in life ($M = 4.57$) than single individuals ($M = 4.31$).

6. Conclusion

One of the purposes of the present study was to develop and test factorial structure of NFMS. Based on the theoretical conceptualization of Baumeister (1991) four dimensions of needs for meaning were identified. NFMS was then developed to measure four separate dimensions. According to results of factor analysis, needs for meaning items were located under the same dimensions as to their original distribution. A confirmatory factor analysis defining one-factor solution did not fit the data, whereas a model defining four-factor solution had a good fit. The third model defining second-order solution also supported factors underlying four dimensions. Based on findings, conceptualization of needs for meaning is a multidimensional construct. It can be pointed out that these four dimensions *need for purpose*, *need for values and justification*, *need for efficacy* and *need for self-worth* reflect the frameworks of "fulfillment of the goals", "finding value-based solution", "creating a difference", and "feeling worthy" that are identified in related literature.

A second purpose of this study was to explore the contribution of NFM and its sub-dimensions on meaning in life. Meaning in life was measured by a unidimensional twenty-itemed PIL test. Based on confirmatory factor analysis, meaning in life was treated as a single first-order factor. PIL had also a good fit with the data. The relation between needs for meaning and meaning in life was tested by two models with structural equation modeling. In the first model, four-factor solution of NFM contributed to meaning in life, while the second model was designed to find out the contributions of the dimensions of NFM on meaning in life. The first model revealed that the fulfillment of needs for meaning significantly contributed to meaning in life. The relation between each of four dimensions of needs for meaning and meaning in life showed that need for purpose, need for values and justification and need for efficacy contributed to meaning in life. Nevertheless, the regression coefficients showed that the strongest contributor of meaning in life was need for purpose followed by need for values and justification and need for efficacy. As Ryff and Singer (1998) argued having a purpose or investing time and energy into the attainment of cherished goals are determinants of meaning in life. Reker (1991) pointed out creative activities, personal achievement, enduring values or ideals contribute to overall sense of

existential meaning. Ebersole (1998) also reported that self-improvement, behaving in ways that are congruent with one's beliefs are essential factors to create meaning in life. Feelings of self-worth are called as *state self-esteem* by many researchers (Leary, Tambor, Terdal, & Downs, 1995). Feeling of self-worth can rise and fall in response to specific outcomes. Because sources of self-worth (e.g., society, friends, peers) provide less stable feedbacks. Modern sources of self-worth depend on the factors like job security and relationship maintenance. Thus, society might not provide the kind of stability that individuals need (Baumeister & Vohs, 2002). Relationships that are tagged by instability or unforeseeable future cannot be resulted meaning in life. Though, this finding should be confirmed in future research, it can be speculated that the fulfillments of these three needs are perceived to be important contributors of meaning in life.

Among the respondents there were significant difference in scores of needs for meaning and its sub-dimensions between females and males. Females demonstrated higher score for needs for meaning and its sub-dimensions. Research examining gender difference in sources of meaning has indicated that interpersonal relationships (Debats, 1999; Wong, 1998), well-being and relatedness (Schnell, 2009) are more valued by females than males. The meaning from personal growth are more important for females than males. The tendency for meaning need is more powerful for females because women take a broader perspective when deriving meaning (Grouden & Jose, 2014).

Respondents who attach importance to finding purpose in life experience more needs for meaning (need for purpose, values and justification, efficacy and self-worth) and meaning in life than those of respondents who attach importance to earning a lot money in life. A series of studies (Kasser & Ryan, 1993, 1996, 2001) showed that individuals who express highly materialistic values experience fewer positive emotions and greater levels of depression. Because, materialistic values weaken one's sense of self, the quality of her or his relationships and willingness to be involved in community events (Kasser, 2002). Materialism is linked to existential strivings (Arndt, Solomon, Kasser, & Sheldon, 2004). Materialistic individuals might find purpose in life when they acquire what they desire. However, it is obvious that kind of meaning (i.e., will for pleasure or power) is not in the center of Frankl's perspective of existential meaning.

As to marital status, married respondents experience higher meaning in life than single respondents. Being married might be an important source of meaning in life for experiencing support and participating more social activities through the reduction of depressive symptomatology and increase of the meaning in life (Kelftaras & Psarra, 2012). Grouden and Jose (2014) confirmed that family is the most important source of meaning in life followed by other interpersonal relationships.

7. Limitations and Directions for Future Research

This study covers partial limitations that might affect the accuracy of the results of the study. The data was collected in a period of time, so the cause and effect relationship among variables cannot be inferred. For this reason, future studies might use longitudinal research method to show the causal relationship possibility of needs for meaning and meaning in life. Another limitation is that present findings cannot be generalized to all workers in different sectors. Since the variables are measured through self-report questionnaires, there is a possibility of exaggerated scores because of the social desirability bias. Despite it was controlled with Harman's Single Factor Test, common method bias and social desirability bias might be suspected. It is also known that needs for meaning and perceived meaning in life can be measured based on self-reports. Nevertheless, future studies should employ other measurement tools as well.

REFERENCES

- ANDERSON, J.C. and GERBING D.W. (1988): Structural Equation Modeling in Practice: A Review and Recommended Two - Step Approach. *Psychological Bulletin*, 103, 411-423.
- ANDERSSON, L. M., & BATEMAN, T. S. (1997). Cynicism in the workplace: Some causes and effects. *Journal of Organizational Behavior*, 18, 449-460.
- ARNDT, J., SOLOMON, S., KASSER, T., & SHELDON, K. M. (2004). The urge to splurge: a terror management account of materialism and consumer behavior. *Journal of Consumer Psychology*, 14, 198-212.
- BAUMEISTER, R. F. (1991). *Meanings of life*. Guilford Press, New York.
- BAUMEISTER, R. F., & LEARY, M. R. (1995). The need to belong: desire for interpersonal attachments as a fundamental human motivation. *Psychological Bulletin*, 117, 497-529.
- BAUMEISTER, R. F., & VOHS, K. D. (2002). The pursuit of meaningfulness in life. In Snyder, C. R., Lopez, S. J. (Eds.), *Handbook of positive psychology*. Oxford: Oxford University Press, New York, 608-628.
- BAUMEISTER, R. F., STILLWELL, A., & WOTMAN, S. R. (1990). Victim and perpetrator accounts of interpersonal conflict: autobiographical narratives about anger. *Journal of Personality and Social Psychology*, 59, 994-1005.
- BAUMEISTER, R. F., & WOTMAN, S. R. (1992). *Breaking hearts: the two sides of unrequited love*. Guilford, New York.
- BAUMEISTER, R. F., WOTMAN, S.R., & STILLWELL, A. M. (1993). Unrequited love: on heartbreak, anger, guilt, scriptlessness, and humiliation. *Journal of Personality and Social Psychology*, 64, 377-394.
- BIGLER, M. NEIMEYER, G. J., & BROWN, E. (2001). The Divided Self Revisited: Effects of Self-Concept Clarity and Self-Concept Differentiation on Psychological Adjustment. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 20(3), 396-415.
- CHIRKOV, V. I., RYAN, R. M., KIM, Y., & KAPLAN, U. (2003). Differentiating autonomy from individualism and independence: A self-determination theory perspective on internalization of cultural orientations and well-being. *Journal of Personality and Social Psychology*, 84, 97-110.
- CRESCIONI, A. W., & BAUMEISTER, R. (2013). The four needs for meaning, the value gap, and how (and whether) society can fill the void. In J. A. Hicks & C. Routledge (Eds.), *The experience of meaning in life: Classical perspectives, emerging themes, and controversies*, 3-15. Dordrecht: Springer.
- CRUMBAUGH, J. C., & MAHOLICK, L. T. (1964). An experimental study in existentialism: The psychometric approach to Frankl's concept of noogenic neurosis. *Journal of Clinical Psychology*, 20, 589-596.
- CRUMBAUGH, J. C., & MAHOLICK, L. T. (1967). An experimental study in existentialism: The psycho-metric approach to Frankl's concept of noogenic neurosis. In V. E. Frankl (Ed.), *Psychotherapy and existentialism* (pp. 183-197). New York: Washington Square Press.
- DEBATS, D. L. (1999). Sources of meaning: An investigation of significant commitments in life. *Journal of Humanistic Psychology*, 39(4), 30-57. doi:10.1177/0022167899394003.
- DECI, E. L., & RYAN, R. M. (2000). The "what" and "why" of goal pursuits: Human needs and the self-determination of behavior. *Psychological Inquiry*, 11, 227-268.
- DECI, E. L., & RYAN, R. M. (2002). *Handbook of self-determination research*. University Rochester Press.

- EBERSOLE, P. (1998). Types and depth of written life meanings. In P. T. P. Wong & S. P. Fry (Eds.), *The human quest for meaning: A handbook of psychological research and clinical applications* (pp. 179-191). Mah- wah, NJ: Erlbaum.
- EPSTEIN, S. (1980). The stability of behavior: II. Implications for psychological research. *American Psychologist*, 35, 790-806.
- FRANKL, V. (1946). *Man's Search for Meaning*. New York: Simon & Schuster.
- FRANKL V. (1959). *Ein Psycholog erlebt das Konzentrationslager [Man's Search for Meaning: An Introduction to Logotherapy]*. Boston, MA: Beacon Books.
- FRANKL, V. E. (1967). *Psychotherapy and existentialism. Selected papers on logotherapy*. New York: Washington Square Press.
- FRANKL, V. (1984). *The Unheard Cry for Meaning: Psychotherapy and Humanism*. New York: Washington Square Press.
- FRANKL, V. (1992). *Man's search for meaning: an introduction to logotherapy* (trans: Lasch I). Beacon Press, Boston (Original work published in 1959).
- FORNELL, C. D., & LACKER, D. F. (1981). Evaluating Structural Equation models with Unobservable Variables and Measurement Error. *Journal of Marketing Research*, 18, 39-50. <http://dx.doi.org/10.2307/3151312>
- GROUDEN, M. E., & JOSE, P. E. (2014). How do sources of meaning in life vary according to demographic factors. *New Zealand Journal of Psychology*, 43, 29-38.
- HO, M. Y., CHEUNG, F. M., & CHEUNG, S. F. (2010). The role of meaning in life and optimism in promoting well-being. *Personality and individual differences*, 48(5), 658-663.
- KASSER, T. (2002). *The high price of materialism*. Cambridge, MA: MIT Press.
- KASSER, T., & RYAN, R. M. (1993). A dark side of the American Dream: Correlates of financial success as a central life aspiration. *Journal of Personality and Social Psychology*, 65, 410-422.
- KASSER, T., & RYAN, R. M. (1996). Further examining the American Dream: Differential correlates of intrinsic and extrinsic goals. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 22, 280-287.
- KASSER, T., & RYAN, R. M. (2001). Be careful what you wish for: Optimal functioning and the relative attainment of intrinsic and extrinsic goals. In P. Schmuck & K. M. Sheldon (Eds.), *Life goals and well-being: Towards a positive psychology of human striving* (pp. 116-131). Ashland, OH: Hogrefe & Huber.
- KLEMKE, E. D. (2000). *The meaning of life*, 2nd edn. Oxford University Press, New York.
- KLINE, P. (2014). *An easy guide to factor analysis*. Routledge.
- MACKENZIE, M. J., & BAUMEISTER, R. F. (2014). "Meaning in Life: Nature, Needs, and Myths," in *Meaning in Positive and Existential Psychology*, ed. Alexander Batthyany and Pninit Russo-Netzer, New York: Springer, 25-37.
- MCADAMS, D. P. (1993). The stories we live by: *Personal myths and the making of the self*. New York: Morrow.
- METZ, T. (2002). Recent work on the meaning of life. *Ethics*, 112, 781-814.
- NOZICK, R. (1989). *The examined life: Philosophical meditations*. New York: Simon & Schuster.
- NUNNALLY, J. C., & BERNSTEIN, I. H. (1994). *Psychometric theory* (3rd ed.). New York, NY: McGraw-Hill.
- OSBORNE, J. W., & COSTELLO, A. B. (2009). Best practices in exploratory factor analysis: Four recommendations for getting the most from your analysis. *Pan-Pacific Management Review*, 12(2), 131-146.

PALOUTZIAN, R. F., & ELLISON, C. W. (1982). Loneliness, spiritual well-being and quality of life. In L.A. Peplau and D. Perlman (Eds.), *Loneliness: A sourcebook of current theory, research and therapy*. New York: Wiley.

PREACHER, K. J. & MACCALLUM, R. C. (2003). Repairing Tom Swift's Electric Factor Analysis Machine. *Under-standing Statistics*, 2(1), 13-43.

PODSAKOFF, P. M., MACKENZIE, S. B., LEE, J. Y., & PODSAKOFF, N. P. (2003). Common method biases in behavioral research: A critical review of the literature and recommended remedies. *Journal of Applied Psychology*, 88, 879-903.

REKER, G. T. (1991). Contextual and thematic analyses of sources of provisional meaning: A life-span perspective. Paper presented at the Biennial Meetings of the International Society of the Study of Behavioral Development, Minneapolis, Minnesota.

RYAN, R. M., & DECI, E. L. (2002). Overview of Self-Determination Theory: An Organismic Dialectical Perspective. In E. L. Deci, & M. R. Ryan (Eds.), *Handbook of Self-Determination Research* (pp. 3-33). Rochester, NY: University of Rochester Press.

RYFF, C.D., & SINGER, B. (1998). The contours of positive human health, *Psychological Inquiry*, 9, 1-28.

SCHNELL, T. (2009). The Sources of Meaning and Meaning in Life Questionnaire (SoMe): Relations to demographics and well-being. *Journal of Positive Psychology*, 4(6), 483-499. doi:10.1080/17439760903271074

SHEK, D. T., MA, H. K., & CHEUNG, P. C. (1994). Meaning in life and adolescent antisocial and prosocial behavior in Chinese context. *Psychologia*, 37(4), 211-218.

SHELDON, K.M., RYAN, R.M. & REIS, H. (1996). What makes for a good day? Competence and autonomy in the day and in the person. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 22, 1270-1279.

WONG, P. T. (1998). *Implicit theories of meaningful life and the development of the personal meaning pro le*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates Publishers.

YALOM, I. D. (1980). *Existential psychotherapy*. New York: Basic Books.

ACKNOWLEDGEMENT

This article is dedicated to all self-sacrificing health care staff in working tough conditions for COVID-19 epidemic.

Özet

Bireyin varoluşunun ancak "gerçek" anlamın deneyimlenmesi ile ortaya çıkacağı üzerinde varoluşçu filozoflar ve antropologlar uzun zamandır tartışmaktadır. Bu noktada, birçok görüş sunulsa da anlamlı yaşamın merkezinde insanın sağlıklı işleyişi bulunmaktadır. Victor Frankl (1959: 115), "insanın temel uğraşısının haz almak veya acıdan kaçınmak değil yaşamda anlam bulması" olduğunu vurgular. Crescioni ve Baumeister (2013), bireylerin yaşamlarını anlamlandırmaları için dört temel anlam ihtiyacının doyurulması gerektiğinin altını çizer. Bu ihtiyaçlar: (1) insanların yaşamlarında amaç bulma arayışı (amaç ihtiyacı); (2) insanların davranışlarını ahlaki değerlere göre meşrulaştırma arayışı (değerler ve meşrulaştırma ihtiyacı); (3) insanların başarıya ulaşarak çevrelerini kontrol etmek için öz-yeterlilik sahibi olma arayışı (yeterlilik ihtiyacı); (4) insanların diğer insanlar tarafından değerli ve saygın görülme için öz-değer sahibi olma arayışı (öz-değer ihtiyacı) olarak ifade edilmektedir. Öz-belirleme kuramına göre, psikolojik ihtiyaçları doyumu bireylerin eylemlerine yön vermesi ve hayata geçirmesi için güdüleyici bir işleve sahiptir.

Bu araştırmanın temel amacı anlam ihtiyacı ölçeğinin dört faktörlü yapısını doğrulayıcı faktör analizi ile doğrulamak ve anlam ihtiyacı doyumunun yaşamın anlamı üzerindeki katkısını yapısal eşitlik modellemesi ile test etmektir. Araştırmanın verileri yüz-yüze veya elektronik ortamda (e-mail) cevaplanabilecek şekilde hazırlanan anketle katılımcılara iletilmiştir. Anket linki 900 kişiye iletilmiş, 355 kişi anketi tam olarak doldurmuştur. İki ay içerisinde cevaplanma oranı %39.4 olmuştur. Çoğunluğu kadın, evli ve doktora derecesine sahip olan katılımcıların %80'i yaşamda çok para kazanmaya önem vermek yerine yaşamda amaç ve hedef bulmaya önem vermektedir.

Anlam ihtiyacı ölçeğini geliştirmek için ilk olarak anlam ihtiyacı kavramı teorik bir temele oturtularak boyutlara ayrıştırılmıştır. Her bir boyutun detaylı tanımları incelenip davranışa dönük 35 ifade havuzu oluşturulmuştur. Bu ifadeler arasından kavramı tam temsil etmediği düşünülen ifadeler elenmiştir. Her bir ifade uzman psikologlar tarafından ilgili ifadenin boyutu tanımlayıp tanımlamadığı hakkında "tanımlıyor" "tanımlamıyor" ve "tanımlıyor ama geliştirilebilir" olarak değerlendirilmeye tabi tutulmuştur. Değerlendirme sonuçlarına göre 5 ifade "tanımlıyor", 28 ifade "tanımlıyor ama geliştirilebilir" ve 2 ifade "tanımlamıyor" olarak sınıflandırılmıştır. Kapsam analizi sonucunda 28 ifade elden geçirilerek geliştirilmiş ve böylece anlam ihtiyacı ölçeği 33 ifadeden oluşmuştur.

Yaşamın anlamı, Crumbaugh ve Maholick (1964) tarafından geliştirilen yaşamda amaç testi ile ölçülmüştür. Tek boyutlu 20 ifadeli tutum testi yedi basamaklı semantik farklılık ölçeği üzerinden cevaplandırılmaktadır. Yüksek puan (6-7) yaşamda anlam ve net bir hedefe sahip olmayı gösterirken, orta puan (3-5) yaşamda kararsızlığı ve düşük puan (1-2) yaşamda anlam ve net bir hedefyoksunluğunu belirtmektedir. En düşük 20 en yüksek 140 olabilen puan iki ucu temsil eden varoluşsal boşluk ve yaşamda anlama sahip olmayı belirtmektedir. Bu araştırmada, cevap seçenekleri iki uçlu 6-basamaklı ölçek olarak düzenlenmiştir. Bundan dolayı, puanlama 20 ile 120 arasında değişmektedir.

Faktör analizi sonuçlarına göre, anlam ihtiyacı ölçeği teorik gruplanma ile tutarlı olarak dört boyut altında toplanmıştır. Bu dört boyut toplam varyansın %58'ini açıklamaktadır. Alfa değeri tüm ölçek için 0,95 iken ölçeğin alt-boyutları için 0,85 iken 0,92 arasında değişim göstermektedir. DFA analizi sonuçlarına göre anlam ihtiyacı ölçeğinin tek faktör çözümü dataya iyi uyum sağlamazken, dört faktör çözümü dataya iyi uyum sağlamıştır. Tek boyutlu olan yaşamda amaç testinin güvenilirliği ise 0,95 olarak bulgulanmıştır. DFA sonuçlarına göre ise yaşamda amaç testi tek faktör çözümü ile dataya iyi uyum sağlamıştır.

Anlam ihtiyacının doyumunu ve yaşamın anlamı arasındaki ilişki yapısal eşitlik modeli ile test edilmiştir. İlk modelde, anlam ihtiyacı doyumunu yaşamın anlamı üzerinde katkı sağlamıştır. İkinci modelde anlam ihtiyacı alt-boyutlarının yaşamın anlamı üzerinde katkısı YEM ile test edilmiştir. Analiz sonucuna göre, amaç ihtiyacı, değerler ve meşrulaştırma ihtiyacı ve yeterlilik ihtiyacı doyumunu yaşamda anlam üzerinde katkıya sahiptir. Regresyon katsayıları sonuçlarına göre yaşamın anlamı üzerinde en güçlü katkıyı amaç ihtiyacı yapmaktadır. Ryff ve Singer'in (1998) vurguladığı üzere yaşamda bir amaca sahip olmak ve o amaca ulaşmak için gerekli eylemlerde bulunmak yaşamın anlamının belirleyicisidir. Reker'e (1991) göre ise yaratıcılık içeren eylemler ve bireysel başarılar bireyin varoluşsal anlamı deneyimlemesine katkıda bulunmaktadır. Ebersole'in (1998) öne sürdüğü üzere kişisel gelişim, bireyin sahip olduğu değerler ile davranışlarının uyum içerisinde olması gibi durumlar yaşamda anlam algılanmasında önemli belirleyicilerdendir.

Çevreden gelen geribildirimler neticesinde bireyin öz-değer algısı şekillenmektedir. Buna göre, öz-değer algısında belirleyici olan çevre bireyde bu algının azalmasına veya güçlenmesine katkıda bulunmaktadır. Toplum ve bireyin arkadaşları gibi çevresel kaynakların daha az tutarlı geribildirim verdiği göz önüne alınırsa öz-değer algısının sıklıkla değiştiği söylenebilir. Öz-değerin çağdaş kaynakları ise iş güvenliği ve sürdürülebilir ilişkiler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bireylerin ihtiyaç duyduğu tutarlı ilişkileri ve

geribildirimleri toplum sağlamakta zorlanmaktadır. (Baumeister & Vohs, 2002). Tutarsızlık ve gelecekteki beklenmedik durumlar yaşamda anlam ile sonuçlanmamaktadır. Amaç ihtiyacı, değerler ve meşrulaştırma ihtiyacı ve yeterlilik ihtiyacı doyumu yaşamın anlamlı algılanmasına önemli katkı sağlayıcılar olarak bulgulansa da gelecek araştırmalarda doğrulanması önerilmektedir.

EKLER

Anlam İhtiyacı Ölçeği'nin Türkçe Versiyonu

Faktör 1. Amaç ihtiyacı
1. Hayatımın merkezine aldığım amaçlarımı gerçekleştirmek için çaba göstermek
2.Ölümlü olduğumu bilsem de ulaşmaya çalıştığım bir hedefe sahip olmak
3.En zor zamanlarda ileride hedeflerimi gerçekleştirdiğimi düşünmek
4.Hedeflerime ulaşmaya çalışırken engellerle karşılaşsam dahi cesaretimi ve umudumu yitirmemek
5. Hedefime ulaşmak için planlı ve kararlı bir şekilde hareket etmek
6.Şu anda yapıyor olduğum şeylerin gelecekteki hedefime giden yolda birer adım olduğunu bilmek
7. Üğruna çaba göstermeye değer bir hedefe sahip olmak
8. Hayatımın en önemli amacına ulaşmama yardımcı olacak ara hedefleri bir bir gerçekleştirmek
9. Beni heyecanlandıran bir amaca odaklanmanın bana güç ve enerji veriyor olması
10. Var oluşumun en önemli kanıtı olan zorlukların üstesinden gelerek hedeflerime bir bir ulaşmak
Faktör 2. Değerler ve Meşrulaştırma İhtiyacı
11. Bir çatışma halinde ahlaki değerlere uygun çözüm aramak
12. Değerlerime göre davranmak
13. Aldığım kararların inandığım değerlerimle uyumlu olması
14. Yaşamıma değerlerimin anlam katması
15. Davranışlarımın ahlaki sorumluluğunu üstlenmek
16. Bazı değerlerin benim için kutsal olması
17.Şuanki tecrübelerimle geçmişteki hatalarımı tekrarlamaktan kaçınmak
Faktör 3. Yeterlilik İhtiyacı
18. Yaşamda karşılaştığım güçlüklerin bana heyecan vermesi ve onları çözmek için çaba göstermek
19. Bir işin üstesinden gelme konusunda kendi kendime yetebilmek
20. Zorluklar ile baş edebildikçe kendi gücümü ve yeteneklerimi fark etmek
21. Yaşadığım deneyimler sayesinde beni doğru çözüme yönelten bilgiler kazanmak
22.Kendi şansımı kendim yaratabilmek
23.Yaptığım işlerde fark yaratabileceğime inanmak
24.Zor hedeflere ulaşmak için gerekli donanıma sahip olmak
25.Karşılaştığım zorlukların, yaşamla ilgili ve kendi kapasitelerim hakkında yeni şeyler öğrenmemi sağlaması
Faktör 4. Öz-değer İhtiyacı
26.Kendimi değerli hissetmek
27. Arkadaşlarımın beni hatalarımla kabul etmesi.
28. Çevremdeki kişiler tarafından sevilme
29. Çevremdekilerin olumlu özelliklerimin farkında olması
30. Kendimi başarılı bir kişi olarak görmek
31. Çevremde saygı duyulan bir kişi olmak
32. Ailem ve dostlarımla doyurucu vakit geçirmek
33. Benim için önemli olan konuları paylaşabildiğim kişilere sahip olmak

Çağrı Merkezi Çalışanlarında İş-Aile Çatışması Algısı Üzerine Ampirik Bir İnceleme

Fatma YILMAZ*

Öz

Günümüz ekonomisinde birçok çalışan iş-aile çatışmasıyla ilgili sıkıntı yaşamaktadır. İş-aile çatışması meselesi, işgücündeki büyük demografik değişiklikler ve birçok organizasyonun son yıllarda karşılaştığı rekabetçi çalışma ortamları nedeniyle artan bir ilgi görmektedir. İş hayatını ve aile hayatını dengelemek, sadece birey için değil organizasyon için de giderek kritik bir konu haline gelmektedir. Özellikle çağrı merkezlerinde yoğun çalışma koşulları nedeniyle iş-aile çatışması surumu ortaya çıkabilmektedir. Bu çalışmanın amacı çağrı merkezi çalışanlarında iş-aile çatışmasının belirlenmesidir. Bu doğrultuda çalışmanın örneklemini Erzincan ilinde bulunan bir çağrı merkezinde çalışan 287 katılımcı oluşturmaktadır. İş-aile çatışması ve aile-iş çatışması şeklinde iki boyut katılımcıların demografik değişkenleri ile ilişkilendirilmiştir. Çalışmada SPSS paket programı kullanılarak t-testi ve Anova testi gerçekleştirilmiş olup çeşitli sonuçlar elde edilmiştir. Bu sonuçlardan bazıları şu şekildedir; kadın çalışanların erkek çalışanlara göre ve evli çalışanların bekâr çalışanlara göre daha fazla çatışma yaşadıkları ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çatışma, İş-Aile Çatışması, Aile-İş Çatışması, Davranış, Çağrı Merkezi

Jel kodları: M10, M12

An Empirical Study on Work-Family Conflict in Call Center Workers

Abstract

In today's economy, many employees experience difficulties with work-family conflict. The issue of work-family conflict is gaining increasing attention due to the large demographic changes in the workforce and the competitive working environments that many organizations have encountered in recent years. Balancing business and family life is becoming an increasingly critical issue not only for the individual but also for the organization. Especially in call centers, work-family conflict situation may arise due to intense working conditions. The aim of this study is to determine work-family conflict in call center employees. Accordingly, the sample of the study consists of 287 participants working in a call center in Erzincan. Two dimensions, namely work-family conflict and family-work conflict, are associated with the demographic variables of the participants.

Özgün Araştırma Makalesi (Original Research Article)

Geliş/Received: 23.03.2019

Kabul/Accepted: 17.03.2020

DOI: <https://dx.doi.org/10.17336/igusbd.542494>

* Dr. Öğr. Üyesi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Üzümlü Meslek Yüksekokulu, Erzincan, Türkiye, E-posta: fatmaayilmaz@gmail.com ORCID <https://orcid.org/0000-0001-8065-7245>

In the study, t-test and Anova test were performed using SPSS package program and various results were obtained. Some of these results are as follows; It has been revealed that female employees experience more conflict than male employees and married employees have more conflict than single employees.

Keywords: Conflict, Work-Family Conflict, Family-Work Conflict, Behavior, Call Center

JEL CODES: M10, M12

1. Giriş

Hizmet sektöründeki değişikliklerin bir sonucu olarak, çağrı merkezleri hızla büyümeye başlamıştır. 20. yüzyılın başlarında faaliyete geçen çağrı merkezleri, modern kurumsal dünyada merkezi bir yere sahiptir. Çağrı merkezleri günümüzde büyük önem kazanmıştır, çünkü müşteri ilişkileri yönetimi gibi müşteri odaklı bir yaklaşım, özellikle son on yılda modern hizmet anlayışına genel kabul görmüş bir yaklaşımdır.

Küreselleşmeyle birlikte teknoloji ve inovasyondaki ilerlemeler dünya pazarlarında yeni hizmet, ürün ve iletişim türlerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Tüm bu değişiklikler arasında, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde hizmet sektörünün büyüme hızının önemli olduğu ve bu değişikliklere göre hizmetler sektörünün artık imalat sektörünü destekleyen bir çevresel faaliyet olarak görülmediği belirtilmektedir (Wirtz, 2000: 37). Özellikle çağrı merkezlerinde çalışma ve örgütsel / örgütsel psikoloji ile ilgili olarak son yıllarda oldukça gündemde olan çağrı merkezleri, temel olarak işletmelerin müşterilere kolayca ulaşma, onların sorun ve problemlerini çözebilme ya da müşterilere yönelik faaliyetlerde daha etkili olabilme gayesine dayanmaktadır. Çağrı merkezi çalışmalarının yazında sıklıkla yer alıyor olmasının ana sebebi, çağrı merkezlerinin çalışma tarzları ve yapılarından ileri gelmektedir. Taylorizmin tekrar doğuşu şeklinde de ifade edilen bu çalışma şekli bireylerin rutin bir çalışma durumuna hapsolmüş oldukları ve yoğun iş yükü altında kaldıklarını işaret etmektedir (Keser, 2006: 100-101). Teknolojinin gelişmesi, yüksek nitelikli çalışanların artan kullanımı ve artan ihtiyacı ile çağrı merkezleri, müşteri desteği kavramının gelişmesine yol açmış, sadece telefon görüşmeleri yaparak basit işler bırakılmıştır. Bir müşteri temsilcisinin kaliteli hizmet verebilmesi için sektörün içeriği hakkında bilgiye ihtiyacı vardır. Böylece, hızla büyüyen telekomünikasyon ve finans sektörlerinde müşteri destek merkezleri hızla gelişmektedir (Batt & Moynihan 2002: 15). Günümüzün teknolojik gelişmeleri sayesinde, iletişimde şeffaflık, kuruluşların her türlü eylemini daha görünür hale getirmektedir (Ay ve Kumkale, 2020: 2). Müşteriler tarafından bildirilen sorunları çözmek, şikâyetlere hızlı bir şekilde yanıt vermek, müşterilerle gerekli bilgileri paylaşmak için 7 gün, 24 saat ve yılın her günü kullanılabilen bir sisteme "çağrı merkezi" denmektedir (Prahabkar, MJ & Coppett, 1997: 223).

Çağrı merkezleri araştırmacılar tarafından hem endüstriyel ilişkilerdeki yeri hem de çalışanlarının ekonomik, sosyal ve psikolojik koşulları açısından araştırılmıştır ve çağrı merkezlerinin çalışanlar açısından bir takım olumsuz sonuçlar doğurduğu ileri sürülmüştür. Bu olumsuz sonuçların temel nedenleri arasında, yüksek iş yükü ve yöneticiler tarafından sürekli kontrol gelmektedir (Başbuğ, Ballı & Oktuğ, 2010: 260). Çağrı merkezi çalışanlarının müşterileri ile olan görüşmeleri sürekli olarak izlenmekte ve çalışanların performansı, verilen hizmetlerle ilgili bir hareket-zaman etüdüyle değerlendirilmektedir. Çalışanın günlük olarak görüştüğü müşteri sayısı, müşterilere yönelik üslubu, çözüme ait yaklaşımı ve sunmuş olduğu çözümlerin soruna temas etme düzeyi sürekli izlenerek değerlendirmeye tabi tutulmaktadır. Yapılan araştırmalar neticesinde, çağrı merkezinde çalışmanın çalışanlar için yüksek stres getirisi olduğu

ortaya konmuştur (Taylor & Bain, 1999: 102). Çağrı merkezlerinde işe ilişkin bölünmelerin fazlalığı, tekdüze çalışma, çalışanın görüşlerini ifade etme esnekliğinin olmaması ve sonuçta kişisel becerilerin sınırlı kullanımı ve iş üzerinde minimum kontrol gibi birçok olumsuz durum vardır (Lewig & Dollard, 2003: 368). 1999 yılında Isı, Dormen ve Zapf tarafından 250 ofis ve çağrı merkezinde çalışanlarla yapılan bir çalışmada; çağrı merkezi çalışanlarının ofis çalışanlarından daha yoğun psikosomatik şikâyetler gösterdiği ortaya çıkmıştır. Çalışanlar, müşterileri çağrı merkezinde karşılaştıkları sorunlar hakkında bilgilendirmenin yanı sıra, kendilerine ve iş dünyasına yönelik olumsuz tutumlarında gösterdikleri kaba, aşağılayıcı ve hakaret edici konuşmaları sakın bir şekilde dinlemek için yoğun duygusal çabalar gösterirler. Bu bağlamda, bir çağrı merkezinde çalışmanın çalışanlar üzerinde son derece olumsuz bir etkisi olabilmektedir (Zapf, Isic, Bechtoldt & Blau, 2003: 332).

Ülkemizde çağrı merkezi çalışanları çeşitli çalışmalarda araştırma konusu olmuştur. Parlak ve Çetin (2007) tarafından yapılan bir çalışmada; özel bankaların çağrı merkezlerinde iş süreci, iş ve istihdam konuları incelemiş ve buralarda yapılan çalışmanın monoton, rutin, bıktırıcı ve sıkıcı olduğu sonucuna varılmıştır. Buna ek olarak, bu çalışma çağrı merkezi çalışanlarının çalışmalarından stresli ve memnun olmadıklarını, çünkü inisiyatif kullanamayacaklarını ve işlerini yaparken kendilerini geliştiremeyeceklerini ve sürekli gözetim ve değerlendirmeye tabi olduklarını belirtmiştir. Keser (2006)'de benzer bir çalışma ile bankalardaki çağrı merkezlerinde çalışanların iş tatmini ve iş yükü ilişkisini araştırmıştır. Sonuç olarak iş yükünün yüksek ve iş tatmininin düşük oluşu ileri sürülmüştür. Selek ve Man (2007) tarafından yapılan çalışma ise yerel ve yabancı sermayeli iki bankanın çağrı merkezlerinde gerçekleştirilmiş olup çalışma sonucunda, çağrı merkezlerinde görev yapmanın çalışanları psikolojik anlamda tükettiğini, çalışanların hakları olan ücretleri alamadıkları ve çalışanların iş başında her zaman kontrol edildiği yönünde bulgulara ulaşmışlardır. Öz (2007)'ün çalışmasında ise duygusal emeğin işe bağlılık ve işten ayrılma niyeti gibi örgütsel sonuçlar arasındaki ilişkiye aracılık ettiğini belirlemiştir.

Çağrı merkezlerinde iş-aile çatışması konusunu incelemek için ülkemizde yapılan sınırlı sayıda çalışma, bu konuda yeni araştırmalara ihtiyaç olduğunu göstermektedir. Bu çalışmanın amacı çağrı merkezi çalışanlarının iş-aile çatışması ve aile-iş çatışmasının incelemektir.

Çatışma, iki veya daha fazla bireyin hedeflerinin, isteklerinin ve amaçlarının birbiri ile uyum içerisinde olmaması durumudur. Başka bir tanıma göre çatışma, bireyler ve gruplar arasındaki sürtüşmeler ve anlaşmazlıklar neticesinde meydana gelen duygusal ortamlardır (Çarıkçı & Çelikkol, 2009: 154). İş aile çatışması, işin ve ailenin alanından kaynaklanan durumlarında karşılıklı şekilde uyumsuz roller içerisinde kişilerin yaşamış olduğu çatışma türü biçiminde ifade edilmektedir (Aktaş & Gürkan, 2015: 140). İş-aile çatışması kişinin kendisi ile işi arasında veya ailesi ile işi arasında oluşan uyumsuzluk olarak tanımlanmaktadır (Efeoğlu & Özgen, 2007: 238). Literatürde çalışanların işleri ve aileleri için ayırdıkları zaman, çalışanların ruhsal sıkıntıları ve toplum içindeki sosyal ilişkilerine göre farklı türde iş-aile çatışmaları ortaya konulmaktadır. Konuya ilişkin literatür incelendiğinde iş-aile çatışmasının üç çeşidi olduğu görülmektedir. Bunlar (Carlson, 1999: 237):

Zaman esaslı çatışma; zamanın eşit olmayan dağılımından kaynaklanan çatışma türüdür. Bir kişi birden fazla rol oynarsa ve her bir role yeterli zaman atanmazsa, sınırlı bir süre için rol yarımasına neden olmaktadır (Lu, Cheng & Huang, 2015, s. 1030)

Gerginlik esaslı çatışma; gerilime dayalı çatışma, bir rolün yarattığı stres ve gerginliği, başka bir rolün yerine getirilmesi taleplerini engellemektedir (Mozafari, Azami, Dehkordi & Aazami, 2016: 165). Gerilime dayalı çatışma, işyerinde yaşadığı stresin, aile içindeki rollerin taleplerini karşılamasını zorlaştırdığı zaman ortaya çıkmaktadır.

Örneğin, iş stres kaynaklarının yarattığı olumsuz duygular, aile üyelerine yönelik öfkenin ifadesine yol açabilir veya bunun tersi de yaşanabilmektedir (Kalliath & Kalliath, 2013, s. 243). İş ve aile rollerinin artan talepleri daha fazla iş-aile çatışmasına neden olmaktadır (Yılmaz, 2019: 143).

Davranış esaslı çatışma; bir roldeki gerekli davranışın uygunsuz, uyumsuz olması ve başka bir alanla etkisiz olması davranış temelli çatışmayı ortaya çıkarmaktadır (Mozafari, vd., 2016: 165). Bu tür çatışma, bireylerin aile veya iş hayatında üstlenmiş olduğu rollere (iş hayatında başarılı ve girişken olan bireylerin, aile yaşamı içerisinde de sıcak ve hoşgörülü davranmasının beklenmesi gibi) uygun biçimde gerçekleştirdiği davranışların bireylerin diğer yaşam alanlarında da sergilemiş olduğu davranışlar ile uyum gösterememesi ve bunun da çatışmaya neden olabilmesidir (Sunal, Ok & Keskin, 2016: 145).

İş-aile çatışması olarak tek taraflı olmayıp iş ve aile alanları arasında karşılıklı gerçekleşmektedir (Wayne, Musisca & Fleeson, 2004: 108). Buna göre iş-aile çatışmasının yönleri şunlardır (Greenhaus & Beutell, 1985): İş-aile çatışması ve aile-iş çatışması. İş-ailesi çatışması çift yönlüdür, bu durum da iş konularının evde çatışmalara neden olabileceği veya evdeki sorunların işyerinde çatışmaya neden olabileceği anlamına gelmektedir (Lambert, Qureshi, Frank, Keena & Hogan, 2016: 38). İş-aile çatışması araştırmalarda, işle ilgili taleplerin aile sorumluluklarını yerine getirmeyi zorlaştıran işten aileye çatışma ile aile ile ilgili taleplerin iş sorumluluklarını yerine getirmeyi zorlaştıran aileden işe çatışma şeklinde ele alınmıştır (Dixon & Bruening, 2005: 228).

İş-Aile Çatışması: Bireylerin işiyle ilgili almış olduğu sorumlulukların ailesiyle ilgili sorumluluklarını yerine getirmesini engellediği zaman oluşan çatışma türü iş-aile çatışması olarak adlandırılmaktadır. Bu durum kişinin ailesi ile ilgili sorumluluk alanında, kişinin sorumluluğunu yerine getirememesine, dolayısıyla kişinin mutsuz olmasına, hayat kalitesinin düşmesine neden olmaktadır (Giray & Ergin, 2006: 84). İş ve yaşam alanları birbirinden bağımsız olmamakla birlikte kişi rollerinin gerçekleştirildiği alanların kesiştiği noktalar da bulunmaktadır. Bireylerin işleri gereği yaptıklarının aileye ait sorumluluklarının yerine getirilmesini engellediği için meydana gelen çatışma ya da işinden ailesine yönelik yaşadığı çatışma türü iş-aile çatışmasıdır (Özdevecioğlu & Aktaş, 2007: 7). İş-ailesi çatışması, "genel taleplerin, ayrılan zamanın ve iş tarafından yaratılan gerginliğin aile ile ilgili sorumlulukların yerine getirilmesine müdahale ettiği bir tür" rol-içi çatışmayı ifade etmektedir (Ko, 2016: 240).

Aile-İş Çatışması: Kişinin ailesiyle ilgili olan sorumlulukları ve ailesinin talepleri, işiyle ilgili sorumluluklarının önüne geçtiği zaman oluşan çatışma türün aile-iş çatışması olarak adlandırılmaktadır (Netemeyer, Boles & McMurrian, 1996: 401). Aile-iş çatışması, "genel taleplerin, ayrılan zamanın ve ailenin oluşturduğu gerginliğin işle ilgili sorumlulukları yerine getirmesini engelleyen" bir rolü-çatışma biçimini ifade etmektedir (Ko, 2016: 240). Örneğin, bir kişi, işine uzun saatler harcayan iyi bir çalışan olmanın bir kimliğini geliştirirse, iyi bir eş olmanın aile kimliğinin onunla zaman geçirmesi gerektiğinde aile-rol kimliği ile çatışma yaşayabilmektedir (Olson, Huffman, Leiva & Culbertson 2013: 743).

Ancak, yapılan çalışmalarda, iş alanlarının aile alanlarına göre daha az geçirgen olduğu ve bundan dolayı aileden işe çatışmanın işten aileye çatışmadan daha az yaşandığı tespit edilmiştir. Bununla birlikte işin aileyi olumsuz etkilemesi durumunun, ailenin işi olumsuz etkilemesi durumuna nazaran daha yaygın olduğu tespit edilmiştir (Yüksel, 2005: 304).

Choudhary, Ojha & Singh'in 2015 yılında yayınladıkları makalelerinde çatışma kaynaklarını; yaş, medeni durum, eğitim seviyesi, sahip olunan çocuk sayısı gibi bireysel faktörler; eşin çalışması, uzun çalışma saatleri, iş yükü, rol katılımı, kariyer aşamaları gibi

örgütsel faktörler; ailenin büyüklüğü, evin ihtiyaçları, eşin desteğinin olmaması gibi aile ile ilgili faktörler şeklinde ifade etmektedirler.

Cansaran & Yılmaz (2018) çalışmalarında çalışma ortamlarında kişilerarası ilişkilerin geliştirilmesinin çalışanların iş verimini artıracak, daha güvenli bir iş ortamının oluşturulacağı ve bu durumun sağlanmasında yöneticilerin önemli görevleri olduğu noktalarına vurgu yapmışlardır. Bu belirtilen noktalardan hareketle; iş ortamında kendisini güvende hissedemeyen bir çalışanın aile ortamında daha az çatışma yaşayacağı ve daha mutlu olacağını da anlamak yanlış olmayacaktır.

2. YÖNTEM

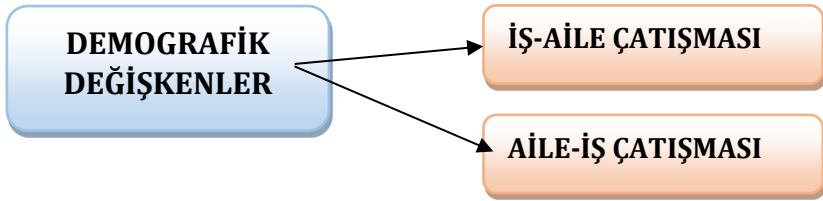
2.1. Araştırmanın Amacı, Örneklemi ve Veri Toplama Aracı

Çalışmanın amacı çağrı merkezi çalışanlarının demografik özelliklerinin işten aileye ve aileden işe çatışma üzerindeki etkilerini araştırılması ve ortaya çıkarılmasıdır. Bireylerin iş-aile çatışmasını nasıl yönettikleri bu araştırmanın temel problemini oluşturmaktadır. Araştırma çağrı merkezi çalışanları üzerinde gerçekleştirilmiştir. Araştırmada ilgili katılımcılara anket formları dağıtılmış ve anket formlarından 287 tanesi değerlendirilmiştir. Mevcut anket formu toplam 18 sorudan oluşmaktadır. Anket formunun ilk bölümünde kişisel bilgiler ve katılımcıların hakkında bilgi edinme ile ilgili 8 soru; ikinci bölümde iş-aile çatışması ile ilgili 10 soru bulunmaktadır.

Çalışanları yaşadığı iş-aile çatışması düzeyini ölçmek için kullanılan ölçek, Netemeyer Boles & Mcmurrian (1996) tarafından ortaya konulmuş, Apaydın (2004) tarafından Türkçeye uyarlanmış 10 ifadeden oluşmaktadır. Ölçek iki boyuttan oluşmakta ve 5'li Likert şeklinde verileri toplamaktadır. Apaydın (2004) tarafından yapılan çalışmada 5 ifadeden oluşan İşten aileye çatışma boyutu için $\alpha = 0.86$ yine 5 ifadeden oluşan aileden işe çatışma boyutu için güvenilirlik katsayısı = 0.82 olarak belirlenmiştir. Ölçek herhangi bir soru eklenip çıkarılmadan kullanılmıştır.

2.2. Araştırmanın Modeli ve Hipotezler

Anket çalışmasıyla çağrı merkezi çalışanlarının demografik değişkenlerinin ile iş-aile çatışması üzerindeki etkileri belirlenmeye çalışılmıştır. Araştırmamıza ilişkin model Şekil 1'de gösterilmektedir.

Şekil 1: Araştırma Modeli

Araştırmanın hipotezleri şu şekildedir:

H₁: Cinsiyet değişkenine göre, iş-aile çatışması algısı farklılık göstermektedir.

H₂: Cinsiyet değişkenine göre, aile-iş çatışması algısı farklılık göstermektedir.

H₃: Medeni durum değişkenine göre, iş-aile çatışması algısı farklılık göstermektedir.

H₄: Medeni durum değişkenine göre, aile-iş çatışması algısı farklılık göstermektedir.

- H₅: Yaş değişkenine göre, iş-aile çatışması algısı farklılık göstermektedir.
H₆: Yaş değişkenine göre, aile-iş çatışması algısı farklılık göstermektedir.
H₇: Çalışma şekli değişkenine göre, iş-aile çatışması algısı farklılık göstermektedir.
H₈: Çalışma şekli değişkenine göre, aile-iş çatışması algısı farklılık göstermektedir.
H₉: Alınan eğitim değişkenine göre, iş-aile çatışması algısı farklılık göstermektedir.
H₁₀: Alınan eğitim değişkenine göre, aile-iş çatışması algısı farklılık göstermektedir.
H₁₁: Kendini yeterli hissetme değişkenine göre, iş-aile çatışması algısı farklılık göstermektedir.
H₁₂: Kendini yeterli hissetme değişkenine göre, aile-iş çatışması algısı farklılık göstermektedir.

3. BULGULAR

Çağrı merkezi çalışanlarının demografik değişkenlerine ilişkin bulgular şu şekildedir;

Katılımcıların %66,2'si 18-30 yaş aralığında (n=190), %24'ü 31-43 yaş aralığında (n=69), %9,8'i ise 44 yaş ve üzeri (n=28) yaş grubundadır; %65,5'i kadın (n=188), %34,5'i ise erkektir (n=99); eğitim durumuna bakıldığında %38,7'si ortaöğretim (n=111), %37,6'si önlisans mezunu (n=108), %23,7'si lisans ve üzeri (n=68); katılımcıların %62,4'ü bekar (n=179), %37,6'sı ise evlidir (n=108). Katılımcıların %34,5'i 0-1 yıl arasında (n=99), %38,7'si 1-3 yıl arasında (n=111), %17,4'ü 3-5 yıl arasında (n=50), %9,4'ü 5-10 yıl arasında (n=27) mevcut kurumda çalışmaktadırlar. Katılımcıların %31'i devamlı olarak gündüz ya da devamlı olarak gece çalışmaktadırlar (n=89), %69'u ise vardiyalı (n=198) olarak çalışmaktadırlar. Katılımcıların asıl eğitim aldıkları alan incelendiğinde %14,6'sı ön lisans çağrı merkezi eğitimi (n=89) almışken %85,4'ü diğer alanlarda (n=245) eğitim almışlardır. Son olarak katılımcıların %44,3'ü (n=127) kendilerini yaptıkları iş hususunda yeterli görürlerken %55,7'si (n=160) kendilerini yeterli görmemektedirler.

Yapılan t testi ve varyans analizlerine göre bazı demografik faktörler ile katılımcıların iş-aile çatışmasına ilişkin anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir.

Grup istatistiklerine bakıldığında yapılan analizlerde;

Tablo 1. Katılımcıların Cinsiyetleri ile İş-Aile Çatışması ve Aile-İş Çatışmasına İlişkin T-Testi Sonuçları

Değişken	Cinsiyet	N	\bar{X}	T	Sig. (p)
İş-Aile Çatışması	Erkek	99	13,1717	-8,547	0,000
	Kadın	188	18,3032		
Aile-İş Çatışması	Erkek	99	15,6263	-2,345	0,020
	Kadın	188	16,7819		

Katılımcıların cinsiyetleri ile iş-aile çatışmasına ilişkin t-testi sonuçları incelendiğinde; işten aileye çatışma ve aileden işe yönelik çatışma değişkenlerinde anlamlı bir ilişkinin varlığından söz edilebilmektedir (p<0,05). Ortalamalara göre kadın çalışanlar erkek çalışanlara göre işten aileye ve aileden işe yönelik çatışmayı daha fazla yaşamaktadırlar.

Tablo 2. Katılımcıların Medeni Durumları ile İş-Aile Çatışması ve Aile-İş Çatışmasına İlişkin T-Testi Sonuçları

Değişken	Medeni Durum	N	\bar{X}	T	Sig. (p)
İş-Aile Çatışması	Evli	108	21,4815	19,374	0,000
	Bekar	179	13,5475		
Aile-İş Çatışması	Evli	108	17,2130	2,762	0,006
	Bekar	179	15,8827		

Katılımcıların medeni durumları ile iş-aile çatışmasına ilişkin t-testi sonuçlarına göre; evli katılımcılar işten aileye ve aileden işe yönelik çatışmayı bekar çalışanlara kıyasla daha fazla yaşamaktadırlar.

Tablo 3. Katılımcıların yaşları ile İş-Aile Çatışması ve Aile-İş Çatışmasına İlişkin Anova Testi Sonuçları

Değişken	Yaş Değişkeni	Ortalama (\bar{X})	F değeri	Sig. (p)
İş-Aile Çatışması	18-30	15,2211	22,464	0,000
	31-43	18,2464		
	44 ve üzeri	21,2143		
Aile-İş Çatışması	18-30	16,4105	0,688	0,503
	31-43	16,0290		
	44 ve üzeri	17,0714		

Çalışanların yaşları ile iş-aile çatışması arasındaki anlamlı farklılık işten aileye yönelik çatışma boyutundan kaynaklanmaktadır. Bu doğrultuda; 44 yaş ve üzerindeki katılımcılar işten aileye yönelik çatışmayı daha çok yaşamaktadırlar. Yaş azaldıkça yaşanan çatışma da azalmaktadır. Aileden işe yönelik çatışma boyutunda anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır ($p>0,05$).

Tablo 4. Katılımcıların Çalışma Şekli ile İş-Aile Çatışması ve Aile-İş Çatışmasına İlişkin T-Testi Sonuçları

Değişken	Çalışma Şekli	N	\bar{X}	T	Sig. (p)
İş-Aile Çatışması	Devamlı gece/gündüz	89	16,5393	0,13	0,990
	Vardiyalı	198	16,5303		
Aile-İş Çatışması	Devamlı gece/gündüz	89	15,0674	-3,809	0,000
	Vardiyalı	198	16,9747		

Katılımcıların çalışma şekilleri ile iş-aile çatışmasına ilişkin t-testi sonuçlarına göre; anlamlı farklılık vardiyalı olarak çalışanlardan kaynaklanmaktadır. Vardiyalı çalışanlar aileden işe yönelik çatışmayı devamlı gündüz ya da devamlı gece çalışan katılımcılara göre daha fazla yaşamaktadırlar. İşten aileye yönelik çatışma alt boyutunda ise anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır.

Tablo 5. Katılımcıların Aldıkları Eğitim ile İş-Aile Çatışması ve Aile-İş Çatışmasına İlişkin T-Testi Sonuçları

Değişken	Alınan Eğitim	N	(\bar{X})	T	Sig. (p)
İş-Aile Çatışması	Çağrı Merkezi Eğitimi	42	14,6905	-2,409	0,017
	Diğer Alanlarda Eğitim	245	16,8490		
Aile-İş Çatışması	Çağrı Merkezi Eğitimi	42	15,3571	-1,807	0,072
	Diğer Alanlarda Eğitim	245	16,5592		

Katılımcıların almış oldukları eğitim ile iş-aile çatışmasına ilişkin t-testi sonuçlarına göre; çağrı merkezi eğitiminden farklı bir alanda eğitim almış katılımcılar işten aileye yönelik çatışmayı daha fazla yaşamaktadırlar. Aileden işe yönelik çatışmada ise anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır.

Tablo 6. Katılımcıların Kendini Yeterli Hissetme ile İş-Aile Çatışması ve Aile-İş Çatışmasına İlişkin T-Testi Sonuçları

Değişken	Kendini Yeterli Hissetme	N	(\bar{X})	T	Sig. (p)
İş-Aile Çatışması	Kendini Yeterli Hissedenler	127	12,8425	-12,958	0,000
	Kendini Yeterli Hissetmeyenler	160	19,4625		
Aile-İş Çatışması	Kendini Yeterli Hissedenler	127	15,4646	-3,459	0,001
	Kendini Yeterli Hissetmeyenler	160	17,1125		

Katılımcıların kendilerini yeterli hissedip hissetmemeleri ile iş-aile çatışmasına ilişkin t-testi sonuçlarına göre; kendini yeterli hissetmeyen çalışanlar hem işten aileye hem de aileden işe çatışma yaşamaktadırlar.

Elde edilen bu veriler ışığında H₁, H₂, H₃, H₄, H₅, H₈, H₉, H₁₁ ve H₁₂ kabul edilirken H₆, H₇ ve H₁₀ reddedilmektedir.

4. Sonuç ve Tartışma

Araştırmamızın sonuçlarına göre; kadın çalışanlar erkek çalışanlara göre işten aileye ve aileden işe yönelik çatışmayı daha fazla yaşamaktadırlar. Bu durum literatür ile de desteklenmektedir (Aycan & Eskin, 2005: 461; Sunal, vd., 2016: 147). Birçok çalışmada elde edilen sonuçlar, çağrı merkezi çalışanlarının ağırlıklı olarak kadınlardan oluştuğunu göstermektedir (Werdieger & Niebuhr, 2000: 31-32). Günümüzde kadınlar iş yaşantısının birçok noktasında etkili konuma gelmektedirler ve yüklenmiş oldukları roller de her geçen gün artmaktadır. Bu durumda kadınlar için iş ve aile çatışması yaşanmasına neden olmaktadır.

Çalışan kadınlar için çok sayıda rol beklentisi belirgindir. Hem iş hem de aile hayatlarının vazgeçilmez bir parçasıdır ve özellikle her iki alanda da rollerini uzlaştırmak zorundadırlar (Sharma, Dhar & Tyagi 2016: 268). Kadınlar erkeklerden daha fazla aile sorumluluklarına sahip olma eğilimindedirler (Unruh, Raffenaud & Fottler 2016: 130) ve erkeklere kıyasla, kadınlar aile beklentilerini karşılama da daha fazla iş-aile çatışması yaşamaktadırlar (Eby, Casper, Lockwood, Bordeaux & Brinley 2005, s. 126).

Araştırmamızın bir diğer sonucu da evli katılımcıların işten aileye ve aileden işe yönelik çatışmayı bekar çalışanlara kıyasla daha fazla yaşamalarıdır.

Evli çalışanlar, çalışma ve aile sorumluluklarını yerine getirmek için zaman, enerji ve bağlılıklarını sunmak zorundadırlar. Böyle bir durum, çalışanların, eşin ve ebeveyni aynı anda birden fazla görevi üstlenmelerini gerektirmektedir. Örneğin, hafta sonu çalışmak, bir ebeveynin evde çocuklarıyla ilgilenmesini engelleyebilir. Buna ek olarak, çalışanlar işyeri sorunlarını ve streslerini eve getirdiğinde, aile yaşam kalitesinden olumsuz etkilenebilir. Bu çoklu rollerin talepleri her zaman uyumlu değildir, bu da iş aile çatışmalarının ortaya çıkmasına neden olabilmektedir. İstihdam edilen annelerin rutin hayatlarında çok sayıda rolü nedeniyle rol çatışmasına maruz kalmaktadırlar (Bakar & Salleh, 2015, s. 78-79).

Araştırmamızda; 44 yaş ve üzerindeki katılımcılar işten aileye yönelik çatışmayı daha çok yaşadıkları ortaya çıkmıştır. Yaş azaldıkça yaşanan çatışma da azalmaktadır. Kuzulu, vd., (2013)'ne göre de; 20-30 yaşları arasındaki insanlar 40 yaş ve üstü kişilerle karşılaştırıldığında daha fazla iş ve kişisel hayat çatışmasına sahip olmaktadır. Bireylerin yaşı, çatışmanın dolaylı bir nedeni olarak değerlendirilmektedir. Bu duruma göre, bir birey yaşça büyük olursa, çalışma ve aile konusundaki rolleri artabilmektedir.

Araştırmamıza göre; vardiyalı çalışanlar aileden işe yönelik çatışmayı devamlı gündüz ya da devamlı gece çalışan katılımcılara göre daha fazla yaşamaktadırlar ve çağrı merkezi eğitiminden farklı bir alanda eğitim almış katılımcılar işten aileye yönelik çatışmayı daha fazla yaşamaktadırlar. Çağrı merkezi ön lisans eğitimi almış bireyler iş esnasındaki mevcut stres ile nasıl başa çıkmalarını, yaşanan olumsuzluklar karşısında nasıl önlem alabileceklerini çağrı merkezi eğitimi almamış olan bireylere göre daha iyi yönetebilmektedirler ve böylece işten aileye yönelik çatışmayı daha az yaşamaktadırlar.

Kendini yeterli hissetmeyen çalışanlar hem işten aileye hem de aileden işe çatışma yaşamaktadırlar. Kendini başarısız veya yetersiz hissetme daha çok mesleğe yeni başlamış olanlarda ortaya çıkmaktadır ve deneyim kazanılmasıyla beraber kişilerin kendilerini başarılı ve yeterli hissetmelerinde artışlar meydana gelmektedir. Randall & Scott, (1988) mesleğine yeni başlayan kişilerde ortaya çıkmakta olan bu tepkiyi; mesleklerine bağlanmalarının henüz tam anlamıyla gerçekleşmemiş olmasıyla açıklamaktadır. Mevcut araştırmada katılımcıların yarısından fazlasının 0-3 yıl arasında çağrı merkezinde çalışıyor olmaları bu durumu açıklar niteliktedir. Çağrı merkezlerinin temel taşı insan sermayesi oluşturmaktadır. İnsan sermayesi kıt ve çok değerlidir, onu değiştirmek ve çoğaltmak zordur, bu yüzden insan sermayesi örgütsel değerleri teşvik edip temel rekabet avantajını güçlendirebilecek bir stratejik varlık olarak düşünülmektedir (Yılmaz & Kumkale, 2019: 203).

Çağrı merkezlerinde yapılan çalışmalarda çağrı merkezinin çalışmalarının stresli bir çalışma olduğu bulunmuştur. (Taylor & Bain, 1999; Wallece, Eagleson & Waldersee, 2000, Deery, Iverson & Walsh, 2002: 492; Holman, Chissick & Totterdell, 2002: 682). Çağrı merkezlerinin stresli ortamlar olması iş-aile dengesini olumsuz etkilemekte ve zamanla iş-aile çatışmasına yol açmaktadır.

İş-aile çatışmasının uzun süre devam etmesi, çalışanların hem fiziksel hem de psikolojik sağlıkları üzerinde olumsuz etkiler oluşturabilmektedir. Bu bağlamda ifade edilebilir ki, hem iş-aile çatışması hem de aile-iş çatışması durumlarının etki düzeyleri, yalnızca çatışmanın yaşandığı ortamlarda kalmamaktadır. Bireyin tüm yaşantısını

etkileyen bu olumsuz faktörler, çatışmaların çözülmesinde gereklilik arz etmektedir. Bu bağlamda ifade edilebilir ki, bireyin yaşantısında moral düşüklüğü, isteksizlik, hayal kırıklığı ve tatminsizlik durumları sorunlar oluşturduğundan, çözülmesi amaçlı çalışmaların geliştirilmesi, etkinlikleri yansıtmada önemlidir (Erdem & Erkan 2015: 353). İş-aile çatışmasının en aza indirilebilmesi için; kişilerde öz yeterliliğin geliştirilmesi, bireylere sosyal desteğin (aile, arkadaşlar) sağlanması, gerekli görüldüğünde psikolojik destek alınması, işletmelerde esnek çalışma saatlerinin oluşturulması gerekli olabilecektir.

Araştırmada çeşitli sonuçlara ulaşılmasına rağmen bazı kısıtlar da bulunmaktadır. Çalışma, Erzincan'daki bir çağrı merkezinde gerçekleştirilmiştir ve seçilen örneklem sayısı kuramsal açıdan yeterli görülse de genelleme yapılacak büyüklükte değildir. Bu nedenle daha büyük bir örneklem ve başka çalışmalar ile de desteklenebilir. Ayrıca iş aile çatışması farklı değişkenler ile de ilişkilendirilerek yeni sonuçlar ortaya çıkarılabilecektir.

KAYNAKÇA

- AKTAŞ, H. & GÜRKAN, G. Ç. (2015). İş-aile ve aile-iş çatışması ile bireysel performans etkileşiminde mesleki bağlılığın aracı rolü: Hemşireler üzerinde bir araştırma. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, Cilt 16 (2), 139-154.
- APAYDIN, M. D. (2004). *Çift kariyerli ailelerde iş-aile ve aile-iş çatışmalarının kendini kurgulama düzeyleri ile ilişkisi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- AY, K. & KUMKALE, İ. (2020). The role of manager values the impact of ethical codes on competitive advantage. *Academy of Strategic Management Journal*, Cilt 19 (1), 1-24.
- AYCAN, Z. & ESKİN, M. (2005). Childcare, spousal, and organizational support in predicting work-family conflict for females and males in dual-earner families with preschool children. *Sex Roles*, 53, 453-471.
- BAKAR, Z. A. & SALLEH, R. (2015). Role demands, work-family conflict and motivation: A proposed framework. *Global Business and Management Research*, Cilt 7 (2), 78-87.
- BAŞBUĞ, G., BALLI, E. & OKTUĞ, Z. (2010). Duygusal emeğin iş memnuniyetine etkisi: çağrı merkezi çalışanlarına yönelik bir çalışma. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, (58), 253-274.
- BATT, R. & MOYNIHAN, L. (2002). The viability of alternative call centre production models. *Human Resource Management Journal*, Cilt 12 (4), 14-34.
- CANSARAN, D. & YILMAZ, F. (2018). Etik liderlik davranışının kişilerarası davranışının kişilerarası ilişki boyutları üzerine etkileri: Göynücek ilçesi kamu kurumlarında bir uygulama. *Verimlilik Dergisi*, (2), 163-181.
- CARLSON, D. S. (1999). Personality and role variables as predictors of three forms of work-family conflict. *Journal of Vocational Behavior*, Cilt 55 (2), 236-253.
- CHOUDHARY, N., OJHA, S. & SINGH, K. N. (2015). Linking work-family and family-work conflict to demographic determinants: a study on officers of a defence canteen in bangalore. *Journal of Institute of Public Enterprise*, Cilt 38 (1-2), 129-149.
- ÇARIKÇI, İ. H. & ÇELİKKOL, Ö. (2009). İş-aile çatışmasının örgütsel bağlılık ve işten ayrılma niyetine etkisi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 1 (9), 153-170.
- DEERY, S., IVERSON, R. & WALSH, J. (2002). Work relationships in telephone call centres: Understanding emotional exhaustion and employee withdrawal. *Journal of Management studies*, Cilt 39 (4), 471-496.

- DIXON, A. M. & BRUENING, E. J. (2005). Perspectives on work family conflict sport: An integrated approach. *Sport Management Review*, Cilt 8 (3), 227-253.
- EBY, L. T., CASPER, W. J., LOCKWOOD, A., BORDEAUX, C. & BRINLEY, A. (2005). Work and family research in IO/OB: Content analysis and review of the literature (1980-2002). *Journal of Vocational Behavior*, Cilt 66 (1), 124-197,
- EFEÖĞLU, E. & ÖZGEN, H. (2007). İş aile yaşam çatışmasının iş stresi iş doyumu ve örgütsel bağlılık üzerindeki etkileri: ilaç sektöründe bir araştırma. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 16 (2), 237-254.
- ERDEM, H. & ERKAN, G. K. (2015). Kamu çalışanlarının yaşadıkları iş-aile ve aile-iş çatışmasının iş tatminsizliğine olan etkisinde örgütsel sinizmin aracılık rolü. *The Journal of Academic Social Science Studies*, (37), 351-369.
- GİRAY, D. M. & ERGİN, C. (2006). Çift-kariyerli ailelerde bireylerin yaşadıkları iş-aile ve aile-iş çatışmalarının kendini kurgulama davranışı ve yaşam olayları ile ilişkisi. *Türk Psikologlar Dergisi*, Cilt 21 (57), 83-101.
- GREENHAUS J. H. & BEUTELL, N. J. (1985). Sources of conflict between work and family roles. *Academy of Management Review* Cilt 10(1): 76-88.
- HOLMAN, D., CHISSICK, C. & TOTTERDELL, P. (2002). The effects of performance monitoring on emotional labor and well-being in call centers. *Motivation and Emotion*, Cilt 26 (1), 57-81.
- KALLIATH, P. & KALLIATH, T. (2013). Work-family conflict and iş tatmini simpact on jobsatisfaction of socialworkers. *British Journal of Social Work*, Cilt 45(1), 241-259.
- KESER, A. (2006). Çağrı merkezi çalışanlarında iş yükü düzeyi ile iş doyumu ilişkisinin araştırılması. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 11 (1), 100-119.
- KO, C. H. (2016). Exploring the relationship of conflict between family and work among hotel employees. *International Journal of Organizational Innovation (Online)*, Cilt8 (3), 239-247.
- KUZULU, E., KURTULDU, S. & ÖZKAN, G. V. (2013). İş yaşam dengesi ile iş doyumu ilişkisi üzerine bir araştırma. *Sakarya İktisat Dergisi*, Cilt 2 (5), 88-127.
- LAMBERT, E. G., QURESHİ, H., FRANK, J., KEENA, L. D. & HOGAN, N. L. (2017). Therelationship of work-family conflict with job stres among Indian police officers: a researchnote. *Police Practice and Research*, Cilt18 (1), 37-48.
- LEWIG, K. A. & DOLLARD, M. F. (2003). Emotional dissonance, emotional exhaustion and job satisfaction in call center. *European Journal of Work and Organizational Psychology*, Cilt 12 (4), 366-392.
- LU, C. C., CHENG, T. M. & HUANG, S. J. (2016). The impact of the causality between work-family conflict, well-being, and leisuerecoping strategies on tour professionals. *Journal of Travel & Tourism Marketing*, Cilt 33(7), 1028-1050.
- MOZAFARI, M., AZAMI, G., DEHKORDI, M. L. & AAZAMI, S. (2016). Validation of multi dimensional Persian version of the work-family conflict question naire among nurses. *The International Journal of Occupational and Environmental Medicine*, Cilt7 (3), 748-164.
- NETEMEYER, R. G., BOLES, J. S. & MCMURRIAN, R. (1996). Development and validation of work-family conflict and family-work conflict scales. *Journal of Applied Psychology*, Cilt 81 (4), 400-409.
- OLSON, K. J., HUFFMAN, A. H., LEIVA, P. I. & CULBERTSON, S. S. (2013). Acculturation and individualism as predictors of work-family conflict in a diverse work force. *Human Resource Management*, Cilt 52 (5), 741-769.
- ÖZ, Ü. E. (2007). Duygusal emek davranışlarının çalışanların iş sonuçlarına etkisi. İstanbul: Beta Yayınları.

- ÖZDEVECİOĞLU, M. & AKTAŞ, A. (2007). Kariyer bağlılığı, mesleki bağlılık ve örgütsel bağlılığın yaşam tatmini üzerindeki etkisi: iş-aile çatışmasının rolü. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 28, 1-20.
- PARLAK, Z. & ÇETİN, B. I. (2007). Bilgi toplumu ve bilgi işçisi bağlamında çağrı merkezleri: emek süreci, iş ve istihdam. *Sosyal Siyaset Konferansları*, 52, 107-134.
- PRAHABKAR, P. M.J, S. & COPPETT, J. (1997). The power of technology in business selling: call centers. *Journal of Business and Industrial Marketing*, 12, 222- 235.
- RANDALL, M. & SCOTT, W. A. (1988). Burnout, job satisfaction, and job performance. *Australian Psychologist*, Cilt 23 (3), 335-347.
- SELEK ÖZ, C. & MAN, F. (2007). Çalışan bedeninin düşen son kalesi: duygular-çağrı merkezi çalışanlarının duygusal emek süreçleri. 15. *Yönetim ve Organizasyon Kongresi*. 25-27 Mayıs, Sakarya Üniversitesi.
- SHARMA, J., DHAR, R. L. & TYAGI, A. (2016). Stress as a mediator between work-family conflict and psychological health among the nursing staff: Moderating role of emotional intelligence. *Applied Nursing Research*, 30, 268-275.
- SUNAL, A. B., OK, A. B. & KESKİN, S. (2016). İş-aile çatışması boyutları ile mükemmeliyetçilik arasındaki ilişkide evlilik doyumunun düzenleyici rolü. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Cilt 56 (1), 144-162.
- TAYLOR, P. & BAIN, P. (1999). An assembly line in the head: work and employee relations in the call centre. *Industrial Relations Journal*, Cilt 30 (2), 101-117
- UNRUH, L. Y., RAFFENAUD, A. & FOTTLER, M. (2016). Work-family conflict among newly licensed registered nurses: a structural equation model of antecedents and outcomes. *Journal of Healthcare Management*, Cilt 61 (2), 129-145.
- WALLECE C., EAGLESON G. & WALDERSEE R. (2000), The sacrificial HR strategy in call centers, *International Journal of Service Industry Management*, Cilt 11 (2), 174-184
- WAYNE, J. H., MUSISCA, N. & FLEESON, W. (2004). Considering the role of personality in the work-family experience: relationships of the big five to work-family conflict and facilitation. *Journal of Vocational Behavior*, Cilt 64 (1), 108-230.
- WERDIGIER, W. & NIEBUHR, A. (2000). Euro-telework: trends and Scenarios. *Telework and Call Centers*. *Disponível em: <http://www.telework-mirti.org/dbdocs/werdigie.pdf>. Acesso em, 21.*
- WIRTZ, J. (2000). Growth of the service sector in Asia. *Singapore Management Review*, Cilt 22 (2), 37-54.
- YILMAZ, F. (2019). Kadının iş yaşamı ve etik. (Ed. İlknur Kumkale). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- YILMAZ, F. & KUMKALE, İ. (2019). İşletmelerin faaliyet alanı sınırlarına göre entelektüel sermaye ve firma performansının değerlendirilmesi. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21, 199-214.
- YÜKSEL, İ. (2005). İş aile çatışmasının kariyer tatmini ve iş tatmini davranışları ile ilişkisi. *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 19 (2), 301- 314.
- ZAPF, D., İŞİC, A., BECHTOLDT, M., & BLAU, P. (2003). What is typical for call centre jobs? job characteristics, and service interactions in different call centres. *European Journal of Work and Organizational Psychology*, Cilt 12 (4), 311-340.

Summary

Business family conflict is expressed as the type of conflict experienced by people in mutually in consistent roles in the situation of work and family area. In the literature, different types of work-family conflicts are put forward according to the time that the

employees allocate for their jobs and their families, the psychological distress of the employees and their social relations within the society. When the literature on the subject is examined, it is seen that there are three types of work-family conflict. The severe: Time based conflict, conflict based conflict and behavior based conflict. It is not unilateral as a work-family conflict and it is realized between work and family areas. Accordingly, aspects of work-family conflict are: Work-family conflict and family-work conflict. The work-family conflict is bidirectional, which means that business issues can lead to conflict at home or that home problems can cause conflict in the work place. The work-family conflict was dealt with in the work of the family from work to family, which made it difficult to fulfill the family responsibilities of work-related demands, conflict, and family-related demands.

The aim of this study is to investigate the effects of the demographic characteristics of the call center employees on the conflict from work to family and from family to work. According to the results of our research; According to male employees, female workers live more from work to family and from family to conflict. This situation is supported by the literature. Nowadays, women have an effective position at many points in their business life and their roles have been increasing day by day. In this case, it causes women and family conflict. Another result of our study is that married participants live more from work-to-family and family-based conflicts than single workers. Married employees must provide time, energy and commitment to fulfill their work and family responsibilities. Such a situation requires employees, spouse and parent to take on more than one task at the same time. Our research; Participants over the age of 44 years were more likely to experience family conflict. As the age decreases, the conflict is decreasing. According to Kuzulu, et al. personal life conflicts than people aged 40 and over. The age of individuals is considered as an indirect cause of conflict. According to this situation, if an individual is older, their role in working and family can be increased. According to our research; shift workers are more likely to live in family conflicts than those working in the day time or continuous night, and participants who are trained in a different area of call center experience are more likely to experience work-related conflict. Call center pre-graduate individuals can better manage how they deal with the current stress during work and how they can take measures against the negativities in the workplace. Employees who do not feel self-sufficient experience both family and family conflicts. Feeling unsuccessful or insufficient arises in those who have just started a profession, and with the acquisition of experience, there is an increase in people's ability to feel successful and sufficient.

In order to minimize the work-family conflict; It may be necessary to develop self-efficacy in individuals, to provide social support (family, friends) to individuals, to obtain psychological support when necessary, to establish flexible working hours in enterprises.

Sınır Kişilik Bozukluğu Özellikleri ile İlişkili Değişkenler: Üniversite Öğrencileri Üzerinden İnceleme

Ümit MORSÜN BÜL*

Öz

Kişilik bozuklukları içerisinde üzerine en fazla çalışılan ve incelenen bozukluk sınır kişilik bozukluğudur (SKB). Bu çalışmanın temel amacı kimlik boyutlarının, depresyonun, anksiyetenin ve narsisizm özelliklerinin SKB özelliklerini ne yönde yordadığını incelemektir. Çalışmada ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. Çalışmanın araştırma grubu toplam 264 (141 erkek, 123 kadın) kişiden oluşmaktadır. Katılımcıların yaş aralığı 18-24, yaş ortalaması ise 20.46 ± 1.05 yıldır. Katılımcıların SKB özelliklerini belirlemek amacıyla Borderline Kişilik Envanteri, kimlik boyutlarını belirlemek amacıyla Utrecht Kimlik Bağlanma Ölçeği, narsisizm özelliklerini belirlemek amacıyla Narsisizm Ölçeği, depresyon puanlarını belirlemek amacıyla Beck Depresyon Envanteri ve son olarak da anksiyete düzeylerini belirlemek amacıyla Beck Anksiyete Envanteri kullanılmıştır. Regresyon analizi sonuçlarına göre cinsiyet, bağlanma yapma, narsisizm, depresyon ve anksiyete SKB'yi anlamlı olarak yordamaktadır. SKB'nin en güçlü yordayıcısı depresyonken en zayıf yordayıcısı ise cinsiyettir. Bu çalışmanın sonuçları cinsiyetin, kimlik boyutlarının, depresyonun, anksiyetenin ve narsisizm özelliklerinin SKB'da önemli değişkenler olduğunu göstermiştir. Bu sonuç ruh sağlığı uzmanlarının bu bozukluğu gösteren bireylerle ilgilenirken bu değişkenleri göz önünde bulundurmaları gerektiğini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sınır Kişilik Bozukluğu, Kimlik, Depresyon, Anksiyete, Narsisizm

Variables Associated with Borderline Personality Disorder Characteristics: An Investigation through University Students

Abstract

The most studied and investigated disorder is Borderline Personality Disorder (BPD) among personality disorders. The purpose of this study is to investigate how identity dimensions, depression, anxiety and narcissism characteristics predict BPD characteristics. Correlational descriptive model was used in the present study. The research group consisted of 264 (141 male, 123 female) participants and their ages are between 18-24 years old (mean= 20.46 ± 1.05). Borderline Personality Inventory, Utrecht-

Özgün Araştırma Makalesi (Original Research Article)

Geliş/Received: 17.12.2019

Kabul/Accepted: 23.02.2020

DOI: <https://dx.doi.org/10.17336/igusbd.657954>

* Doç. Dr., Aksaray Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık ABD, Aksaray, Türkiye, E-posta: morsunbulumit@gmail.com ORCID <http://orcid.org/0000-0002-0750-5015>

Management of Identity Commitments Scale, Narcissistic Personality Inventory, Beck Depression Inventory, and Beck Anxiety Inventory were used in order to collect data. According to regression analysis results gender, commitment making, narcissism, depression and anxiety significantly predicted BPD. Depression is the best predictor of BPD, while gender is the weakest predictors of BPD. The results of this study showed that gender, identity dimensions, depression, anxiety and narcissism are important variables in BPD. This result suggests that mental health professionals should consider these variables when dealing with individuals who exhibit this disorder.

Keywords: Borderline personality disorder, Identity, Depression, Anxiety, Narcissism

Giriş

Kişilik bireye özgü olan, onu diğerlerinden ayıran ve büyük ölçüde kararlılık gösteren özellikler bütünü olarak tanımlanabilir (Öztürk, 2002). Kişilik bozukluğu belirtileri gösteren bireyler, benlikleriyle, kimlikleriyle ve hayatlarının diğer alanlarında özellikle de kişilerarası ilişkilerde uzun zaman süren sıkıntılar yaşamaktadırlar. Kişilik bozuklukları içerisinde klinik ortamda çok sık rastlandığı, tedavisinin zor olması ve intiharla ilişkili olması nedeniyle sınırda kişilik bozukluğu diğer kişilik bozukluklarına göre daha fazla ilgi çekmiştir (Kring vd., 2015). Ruhsal Bozuklukların Tanısal ve İstatistiksel Elkitabında (Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, DSM 5) sınırda kişilik bozukluğu (SKB) için istikrarsız benlik/kimlik duygusu, kronik boşluk hissi, tekrarlayan öfke nöbetleri ve intihar düşünceleri/girişimleri, tepkisellik, terk edilmekten korkma ve bu durumun olmaması için sürekli çaba içerisinde olma kriterlerinin tanılama için belirtildiği görülmektedir. SKB belirtileri gösteren bireylerin özellikle kimlik duygusunda sorunlar yaşadıkları, sıklıkla depresyon ve anksiyete belirtileri gösterdikleri ve narsistik özelliklere sahip oldukları (özellikle psikodinamik bakış açısından) belirtilmektedir (Öztürk, 2002; Kring vd., 2015; Çalışır, 2008). Bu nedenden dolayı bu çalışmada SKB'nin yordayıcıları olarak bu değişkenlere odaklanılmıştır.

Kişilik gibi kimlikte tanımlanması zor bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. En basit haliyle kimlik ben kimim? sorusuna verilen cevap olarak tanımlanmaktadır. Erikson (1968) kimliği aynılık ve süreklilik duygusu olarak tanımlamaktadır. Sürekli bir kimlik duygusuna sahip bireyler sağlıklı ruhsal özellikler ortaya koymakta ve yaşamıyla ilgili sorumlulukları daha güçlü bir şekilde üstlenmektedirler (Erikson, 1968; Morsünbül ve Çok, 2013; Schwartz vd., 2011). Kimlik gelişimi ile ilgili literatüre bakıldığında Kuramsal olarak Erikson'nun (1968) ve Marcia'nın (1980) çalışmalarına dayanılarak araştırmaların yapıldığı görülmektedir. Son yıllarda ise Marcia'nın (1980) kimlik statüleri modelinin genişletilmiş hali olan ve özellikle kimlik süreçlerine odaklanan modellerin ön plana çıktığı görülmektedir. Bu modellerden biri de Crocetti ve diğerleri (2008) tarafından önerilen Üç Boyutlu Kimlik Gelişimi Modelidir. Bu modelde kimlik gelişiminde üç temel süreç tanımlanmıştır. Bunlardan ilki olan bağlanma yapma kimlik alanıyla ilgili konularda karara varmak ve kararın kalıcı hale getirilmesidir. İkincisi bireyin bağlanmaları hakkında araştırmalar yapması olan derinlemesine keşiftir. Son süreç ise bireyin var olan bağlanmaları ona yetersiz geldiğinde farklı kimlik alternatifleri için tekrar araştırma sürecine girdiği bağlanmanın yeniden gözden geçirilmesidir (Crocetti vd., 2008). Bağlanma yapma ve derinlemesine keşif olumlu ruh sağlığı özellikleri ile olumlu olarak ilişkilirken bağlanmanın yeniden gözden geçirilmesi ise olumsuz olarak ilişkilidir (Crocetti vd., 2008; Morsünbül vd., 2016).

Çalışmada depresyon ve anksiyete SKB'nin yordayıcısı olarak ele alınan diğer iki değişkendir. Duygudurum ve anksiyete bozuklukları SKB belirtileri gösteren bireylerde

eşanı olarak en fazla tanılanan bozukluklar olarak ortaya çıkmaktadır. Hatta bazı araştırmacılar SKB belirtileri gösteren bireylerin kişilik bozukluğu ile tanımlanması yerine bipolar tanısıyla tanımlanarak bireylere daha etkili tedavi uygulanabileceğini belirtmektedirler (Perugi vd., 2003; Çalışır, 2008).

Çalışmada SKB'nin yordayıcısı olarak ele alınan son değişken ise narsisizmdir. Narsisizm kişinin başka kişilere karşı ben merkezli bir şekilde davranmasını göstermektedir. Bu kişilerin aşırı derecede kendilerinden hoşnutlukları vardır ve kendi ihtiyaç ve arzularını her zaman ilk sırada görürler bu nedenle başkalarına karşı empati gösterme konusunda da oldukça büyük sorunlar yaşarlar (Sanrock, 2014). Narsistik özellikler sergileyen bireyler eleştiriye karşı aşırı hasastırlar ve diğerleri onlara hayranlık duymadığında aşırı öfkelenebilirler (Kring vd., 2015). Psikodinamik bakış açısından SKB ve narsistik özellikler aynı spektrumun farklı uçları olarak ele alınmaktadır ve birbirleriyle kesişen noktaları vardır (Anlı ve Bahadır, 2007). Narsisizm üzerine ayrıntılı açıklamalarda bulunan Kohut iki tür narsisizm tanımlamıştır. Olumlu bir gelişimsel yapı olarak sağlıklı narsisizm ve normal gelişim sürecinde bir takılma olarak patolojik narsisizmdir. Kohut'un tersine Kernberg ise narsisizmi tamamıyla olumsuz bir durum olarak değerlendirmiştir (Anlı ve Bahadır, 2007). Narsistik kişilik bozukluğu belirtileri gösteren bireyler belirgin biçimde kendini üstte görme, sadece kendisiyle ilgilenme eğilimindedirler (Kring vd., 2015).

Buraya kadar aktarılan literatürün ışığında bu çalışmanın temel amacı kimlik boyutlarının, depresyonun, anksiyetenin ve narsisizm özelliklerinin SKB özelliklerini ne yönde yordadığını belirlemektir. Bu amaç doğrultusunda çalışma yapılırken değişkenlerle ilgili puanlar tanılayıcı kategoriler olarak değil, özellik belirlemek amacıyla kullanılmıştır. Örneğin katılımcıların SKB puanları bireylerin bu bozukluğa sahip/sahip değil gibi tanılayıcı bir amaç olarak kullanılmamıştır. Bu nedenle bu çalışmadan elde edilen puanlarla herhangi bir tanılayıcı kategori iddiasında bulunulmamaktadır.

Yöntem

Araştırma Modeli

Bu çalışmada mevcut durumu inceleyen ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır.

Katılımcılar

Çalışmanın araştırma grubu Aksaray Üniversitesi Eğitim Fakültesinde eğitim gören 141 (%53.4) erkek ve 123 (% 46.6) kadın olmak üzere toplam 264 kişiden oluşmaktadır. Araştırma grubunun yaş aralığı 18-24, yaş ortalaması ise 20.46±1.05 yıldır.

Veri Toplama Araçları

Kişisel Bilgi Formu: Katılımcıların demografik özelliklerini belirlemek amacıyla kişisel bilgi formundan yararlanılmıştır.

Borderline Kişilik Envanteri (BKE): Katılımcıların sınır kişilik özelliklerini incelemek için Leichsenring (1999) tarafından geliştirilen ve Aydemir ve diğerleri (2006) tarafından Türkçe'ye adapte edilen BKE'den yararlanılmıştır. Envanter toplam 50 maddeden oluşmaktadır. Envanterde katılımcı tarafından uygun bulunup işaretlenen her ifadeye 1, seçilmeyen ifadelere ise 0 puan verilmektedir. Ölçeğin Türkçeye adapte çalışmasında Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı 0.92 olarak hesaplanmıştır. Bu çalışmada Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı 0.81 olarak hesaplanmıştır.

Utrecht Kimlik Bağlanma Ölçeği (UKBÖ): Kimlik altboyutlarını incelemek için Crocetti ve arkadaşları (2008) tarafından geliştirilen ve Morsünbül ve diğerleri (2014)

tarafından Türkçe'ye adapte edilen UKBÖ'den yararlanılmıştır. UKBÖ 1-5 arası puanlanan Likert tipi bir ölçme aracıdır. Ölçek toplam 26 madde ve üç boyuttan oluşmaktadır. Ölçeğin Türkçeye adapte çalışmasında Cronbach alfa iç tutarlılık katsayıları 0.79-0.87 arasında hesaplanmıştır. Bu çalışmada Cronbach alfa iç tutarlılık katsayıları 0.75-0.85 arasında olduğu saptanmıştır.

Narsisizm Ölçeği (NÖ): Narsisizm özelliklerini incelemek için Ames ve diğerleri (2006) tarafından geliştirilen ve Güngör ve Selçuk (2015) tarafından Türkçe'ye uyarlanan NÖ kullanılmıştır. Ölçek 16 maddeden oluşmaktadır ve katılımcılardan her bir madde için iki şıktan birini işaretlenmesi beklenmektedir. Ölçeğin Türkçe adaptasyonunda Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı 0.74 olarak belirlenmiştir. Bu çalışmada Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı 0.84 olarak hesaplanmıştır.

Beck Depresyon Envanteri (BDE): Katılımcıların depresyon puanlarını incelemek için Beck (1984) tarafından geliştirilen ve Hisli (1988, 1989) tarafından Türkçe adaptasyonu yapılan BDE kullanılmıştır. Ölçek 21 maddeden oluşmaktadır ve her bir madde 0'dan 3'e kadar depresyonun ciddiyetine göre sıralanmıştır. Ölçme aracının Türkçe adaptasyonunda Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı 0.80 olarak belirlenmiştir. Bu çalışmada Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı 0.77 olarak hesaplanmıştır.

Beck Anksiyete Envanteri (BDE): Katılımcıların anksiyete düzeylerini belirlemek amacıyla Beck ve diğerleri (1988) tarafından geliştirilen ve Ulusoy ve diğerleri (1998) tarafından Türkçe adaptasyonu yapılan BDE kullanılmıştır. Ölçek 21 maddeden oluşan, 0-3 arası puanlanan likert tipi bir ölçektir. Ölçeğin Türkçe adaptasyonunda Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı 0.93 olarak belirlenmiştir. Bu çalışmada Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı 0.90 olarak hesaplanmıştır.

İşlem

Ölçme araçlarının uygulanması için ilgili birimlerden izinler alınmıştır. Uygulamalar sınıf ortamında gruplar halinde yapılmıştır. Çalışmanın amacı ve ölçme araçlarıyla ilgili katılımcılara bilgi verilmiş ve onam formları alınmıştır. Uygulamalar ortalama olarak 35-45 dakika sürmüştür.

Verilerin Analizi

Verilerin inceleneceği analizler için uygunluğunu belirlemek amacıyla normallik analizi kullanılmıştır. Sonuçlar çarpıklık ve basıklık değerlerinin +1.5 ile -1.5 arasında olduğunu göstermiştir. Çarpıklık katsayıları 0.11 ile 1.14, basıklık katsayısı -0.08 ile 1.33 arasındadır. Bağımsız değişkenler arasında çoklu bağlantı probleminin olup olmadığına bakmak için değişkenler arasındaki ikili korelasyonlara bakılmıştır. Değişkenler arasında .80 ve üzeri korelasyon saptanmamıştır. Değişkenler arasında çoklu bağlantı probleminin belirlenmesi için ayrıca VIF (1.12 ile 1.66 arasında değişmekte) ve Tolerans (0.59 ile 0.89 arasında değişmekte) değerlerine bakılmış ve çoklu bağlantı probleminin olmadığı saptanmıştır. Değişkenler birbirleriyle olan ilişkilerini belirlemek amacıyla Korelasyon analizi, bağımsız değişkenlerin SKB'yi yordayıp yordamadıklarını incelemek için de çoklu regresyon analizi kullanılmıştır.

Bulgular

Bu bölümde ilk olarak çalışmadaki değişkenlere ait betimsel istatistik sonuçları aktarılmıştır. Daha sonra regresyon analizine ilişkin sonuçlar aktarılmıştır.

Değişkenler Arasındaki İlişkiler

Değişkenlere ilişkin ortalamalar, standart sapmalar ve aralarındaki ilişkiler Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Değişkenlere ilişkin Ortalamalar, Standart Sapmalar ve Aralarındaki İlişkiler

Değişken	Ort.	SS	1	2	3	4	5	6	7
1.Sınır kişilik bozukluğu	1.22	.11							
2.Bağlanma yapma	3.61	.62	-.27**						
3.Derinlemesine keşif	2.90	.51	-.07	.51**					
4. Bağlanmanın yeniden gözden	2.15	.65	.24**	-.21**	.00				
5.Narsisizm	4.46	3.84	.24**	.03	-.13*	.13*			
6.Depresyon	.57	.31	.56**	-.23**	.08	.20**	-.12		
7.Anksiyete	.77	.47	.46**	.00	.13*	.19**	.11	.47**	

* p<.05, ** p<.01

Tablo 1'deki sonuçlara bakıldığında SKB ile en yüksek düzeyde anlamlı olarak ilişkide olan değişken depresyon iken ($r = .56, p<.01$), en düşük düzeyde anlamlı olarak ilişkide olan değişkenler ise bağlanmanın yeniden gözden geçirilmesi ($r = .24, p<.01$) ve narsisizmdir ($r = .24, p<.01$).

Regresyon Analizi Sonuçları

Tablo 2. Regresyon Analizi Sonuçları

Model	Standartlaştırılmamış	Standart Hata	Standartlaştırılmış	T	R	R ²
	Katsayılar		Beta			
Sabit	60.39	2.41		25.01		
Cinsiyet	-1.28	.58	-1.10	-2.19*		
Bağlanma Yapma	-1.17	.05	-1.18	-3.13**	.69	.48
Derinlemesine Keşif	-.05	.06	-.04	-.81		
Bağlanmanın Yeniden Gözden Geçirilmesi	.07	.07	.05	1.03		
Narsisizm	.42	.07	.27	5.84**		
Depresyon	.38	.05	.42	7.67**		
Anksiyete	.12	.03	.20	3.86**		

* p<.05, ** p<.01, Cinsiyet: 0=Kadın, 1=Erkek

Bağımsız değişkenlerin SKB'yi ne yönde yordadığını belirlemek amacıyla yapılan regresyon analizi sonuçları Tablo 2'de verilmiştir. Sonuçlara bakıldığında bağımsız değişkenlerin ($R=.69, R^2=.48, F=34.39, p<.01$) SKB'yi anlamlı düzeyde açıkladığı görülmektedir. Bağımsız değişkenlere ilişkin t testi sonuçlarına göre cinsiyet ($\beta=-.10, p<.05$), bağlanma yapma ($\beta=-.18, p<.01$), narsisizm ($\beta=.27, p<.01$), depresyon ($\beta=.42, p<.01$) ve anksiyete ($\beta=.20, p<.01$) SKB'yi anlamlı olarak yordamaktadır.

Tartışma ve Sonuç

Bu çalışmanın temel amacı cinsiyetin, kimlik boyutlarının, depresyonun, anksiyetenin ve narsisizm özelliklerinin SKB özelliklerini ne yönde yordadığını belirlemektir. Çalışmanın sonuçları bağımsız değişkenlerin SKB'yi anlamlı olarak yordadığını göstermiştir. Cinsiyet açısından sonuçlar SKB kriterlerinin kadınlar arasında daha yaygın olduğunu göstermiştir. Daha önce yapılan çalışmaların (Akhtar, Byrne ve Doghramhi, 1986; Widiger ve Trull, 2007) sonuçlarına bakıldığında bazı çalışmalarda bu çalışmanın sonuçları ile tutarlı olarak SKB'nin kadınlarda daha yaygın olduğunu gösterirken, farklı çalışmalarda (Barzega, Maina, Venturello ve Bogetto, 2001; Carter, Joyce, Mulder, Sullivan ve Luty, 1999; Henry ve Cohen, 1983) ise erkekler arasında SKB'nin daha yaygın olduğu gösterilmiştir. SKB belirtileri gösteren erkekler eş tanı olarak daha çok madde kullanımı bozukluğu, şizotipal, narsistik ve antisosyal kişilik bozukluğu ile tanılandıkları belirtilmektedir. Kadınlarda ise eş tanı olarak daha çok fiziksel ve cinsel istismara maruz kalma sonucunda yaşanan travma sonrası stres bozukluğuyla ya da yeme bozuklukları ile tanılandıkları belirtilmektedir (Johnson vd., 2003). Bazı araştırmacılar kişilik bozukluklarında belirli kısmında (antisosyal ve narsistik) erkekler için belirli bir kısmında (SKB, histriyonik, bağımlı) ise kadınlara yönelik tanılanma eğiliminin olduğunu belirtmektedirler. Bu bozuklukların kadınlara ya da erkekler için özel olmadığı bunun daha çok toplumsal cinsiyet önyargıları ile ilgili olabileceği belirtilmektedir (Kring vd., 2015).

Kimlik boyutları açısından bakıldığında regresyon sonuçları bağlanma yapmanın SKB'yi negatif yönde yordadığını göstermiştir. Bağlanma yapma bireyin kimliğiyle ilgili sürekli ve tutarlı bir kimlik duygusuna sahip olduğunu göstermektedir (Crocetti, 2008). SKB'nin temel kriterlerinden biri olan istikrarsız kimlik duygusu kimlik alanıyla ilgili herhangi bir güçlü ve tutarlı bağlanmanın olmadığını göstermektedir. Regresyon analizi sonuçlarında anlamlı çıkmamasına karşın korelasyon analizi sonuçlarına bakıldığında bağlanmanın yeniden gözden geçirilmesi SKB ile pozitif yönde ilişkilidir. Bu kimlik boyutunda bireyler sahip oldukları bağlanmaları onlara tatmin edici gelmediği için sıklıkla kimlik alanıyla ilgili tekrar tekrar araştırma yapmaktadırlar. Bu araştırmalar kimlikle ilgili bağlanma ile sonuçlanmadığı için bireyler sürekli bir keşfe saplanırlar. Başka deyişle kimlikle ilgili ruminasyon yaşarlar. Bu durumda büyük ölçüde SKB'deki boşluk hissi yaşama belirtisine neden olmaktadır (Boagerts vd., 2018; Kaufman vd., 2014; Westen, Betan ve Defife, 2011).

Çalışmanın sonuçları narsisizmin depresyondan sonra SKB'nin en güçlü yordayıcısı olduğunu göstermiştir. Psikodinamik bakış açısı SKB'nin ve narsistik özelliklerin çoğu zaman birbirine örtüştüğünü ve benzer etiyolojilere sahip olduklarını belirtmektedir (Anlı ve Bahadır, 2007). Bu bakış açısından SKB ve narsisizm madalyonun iki yüzü gibidir. Bir tarafı (SKB) kendiliğe ilişkin yetersiz bir libidinal yatırımı gösterirken, diğer tarafı (narsisizm) ise yüzeyde kendiliğe dair yüklenme patolojik olarak aşırı bir libidinal yatırımı göstermektedir (Anlı ve Bahadır, 2007). Her iki tarafta da bireyler kendilikleriyle ilgili problemler yaşamaktadırlar. Kernberg ve Yeomans (2013) örtüşmelerine karşın iki bozukluk arasında ayrımlar yapılabileceğini belirtmektedirler. İlk farklılık narsistik özellikler gösteren bireylerin herhangi bir bağımlılık ilişkisini kabul etmedeki isteksizlikleridir. İkinci farklılık narsistik özellikler gösteren bireyler aşırı suçluluk ve aşağılık duyguları ve orantısız üstünlük ve grandiyöz duyguları arasında gidip gelirler. Üçüncü olarak da narsistik özellikler gösteren bireyler yoğun bir sosyal ağ ilişkileri içerisinde olmalarına karşın sosyal olarak izole bir durum deneyimlerler. Bu nedenle ilişkilerini sürdürme konusunda sıkıntı yaşarlar ya da çoğu zaman ilişkide oldukları kişileri kaybederler.

Çalışmanın sonuçları depresyonun ve anksiyetenin SKB'nin anlamlı yordayıcıları olduğunu göstermiştir. SKB'de duygusal düzensizlik sıklıkla görülmekte ve majör depresyon eş tanı olarak konulabilmektedir (McGlashan vd., 2000; Paris, 2011). Geçmişte SKB depresyonun atipik formu olarak görülmüştür. Akiskal'a (2004) göre SKB sınır kişilik bozukluğu bipolar bozuklukla büyük benzerlikler göstermektedir. Akiskal'ın bu açıklamalarına karşı çıkan araştırmacılar SKB ile bipolar bozukluk arasında belirgin farklılıklar olduğunu belirtmiştir. Bipolar bozukluk zaman içerisinde sabit kalırken ya da daha da kötüleşirken çoğu SKB hastası zaman içerisinde düzelmekte ve özellikle orta yaşlarda bozukluğun kriterlerini karşılamamaya başlamaktadırlar. Bunun yanında lityum gibi bipolar bozukluklarda işlevsel olan ilaçların SKB hastalarında çok işlevsel olmadığı belirtilmektedir (Paris, 2011).

Çalışma önemli sonuçlar ortaya koymasına karşın bazı sınırlılıklar içermektedir. Çalışmanın en önemli sınırlılığı verilerin klinik olmayan gruptan toplanmasıdır. Bundan sonraki çalışmalarda kliniksel olarak tanılanmış gruplarla çalışılması daha derin açıklamalar sağlayabilir. Çalışmanın ikinci sınırlılığı verilerin üniversite eğitimi alan beliren yetişkinlerden toplanmasıdır. Gelecek çalışmalarda farklı yaşam evrelerinde olan ve öğrenci olamayan gruplarla çalışılabilir.

Bu çalışmanın sonuçları cinsiyetin, kimlik boyutlarının, depresyonun, anksiyetenin ve narsisizm özelliklerinin SKB'da önemli değişkenler olduğunu göstermiştir. Bu sonuç ruh sağlığı uzmanlarının bu bozukluğu gösteren bireylerle ilgilenirken bu değişkenleri göz önünde bulundurmaları gerektiğini ortaya koymaktadır.

KAYNAKÇA

- AKHTAR, S., BYRNE J. & DOGHRAHMI, K (1986). The demographic profile of borderline personality disorder. *Journal of Clinical Psychiatry* 47:196-198.
- AKISKAL, H.S. (1999). The evolving bipolar spectrum: prototypes I, II, III, and IV. *Psychiatric Clinics of North America* 22:517-534.
- AMERİKAN PSİKİYATRİ BİRLİĞİ (2013) *Ruhsal Bozuklukların Tanısal ve Sayımsal El Kitabı*, Beşinci Baskı (DSM-5) (Çev. ed.: E Köroğlu) Hekimler Yayın Birliği, Ankara.
- AMES, D.R., ROSE, P. & ANDERSON, C.P. (2006). The NPI-16 as a short measure of narcissism. *Journal of Research in Personality*, 40:440-50.
- ANLI, İ. & BAHADIR, G. (2007). Kendilik Psikolojisine Göre Narsisistik Ve Sınır Kişilik Bozukluğu. *İstanbul Üniversitesi Psikoloji Çalışmaları Dergisi* 27:56-63.
- AYDEMİR, Ö., DEMET, M.M., DANACI, A.E. ve diğ. (2006) Borderline kişilik envanterinin Türkçe'ye uyarlanması, güvenilirliği ve geçerliliği. *Psychiatry in Türkiye* 8:6-10.
- BARZEGA, G., MAINA, G., VENTURELLO, S. & BOGETTO, F. (2001). Gender-related distribution of personality disorders in a sample of patients with panic disorder. *European Psychologist*, 16:173-179.
- BECK, A.T. (1984). Internal consistencies of the original and revised Beck Depression Inventory. *Journal of Clinical Psychology*, 40:1365-67.
- BECK, A.T., EPSTEIN, N., BROWN, G. & STEER, R.A. (1988). An inventory for measuring clinical anxiety: Psychometric properties. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 56: 893-97.
- BOAGAERTS, A., CLAES, L., VERSHUEREN, M. ve diğ. (2018). The Dutch Self-Concept and Identity Measure (SCIM): Factor structure and associations with identity dimensions and psychopathology. *Personality and Individual Differences*, 123:56-64.

- CARTER, J.D., JOYCE, P.R., MULDER, R.T., SULLIVAN, P.F. & LUTY, S.E. (1999). Gender differences in the frequency of personality disorders in depressed outpatients. *Journal of Personality Disorders*, 13:67-74.
- CROCETTI, E., RUBINI, M., LUYCKX, K. & MEEUS, W. (2008). Identity formation in early and middle adolescents from various ethnic groups: From three dimensions to five statuses. *Journal of Youth and Adolescence*, 37:983-96.
- ÇALIŞIR, M. (2008). Sınırdaki kişilik bozukluğu aslında bir bipolar spektrum bozukluğu mudur?. *Klinik Psikiyatri* 11:143-52.
- ERIKSON, E. (1968). *Identity, Youth and Crisis*. New York: Norton.
- GÜNGÖR, N.D. & Selçuk, F.Ü. (2015). Narsisistik Kişilik Envanteri (NKE-16): Türkçe Uyarlaması. *Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırma ve Eğitim Laboratuvarı (SAEL)*, Yayınlanmamış Tartışma Metni, sael.atilim.edu.tr.
- HENRY, K.A., COHEN, C.I. (1983). The role of labeling processes in diagnosing borderline personality disorder. *American Journal of Psychiatry*, 140:1527-29.
- HİSLİ, N. (1989). Beck Depresyon Envanterinin üniversite öğrencileri için geçerliliği ve güvenilirliği. *Psikoloji Dergisi* 7: 3-13.
- KAUFMAN, E. A., CUNDIFF, J.M. & CROWELL, S.E. (2015). The development, factor structure, and validation of the Self-concept and Identity Measure (SCIM): A self-report assessment of clinical identity disturbance. *Journal of Psychopathology and Behavioral Assessment*, 37:122-133.
- KERNBERG, O.F. & YEOMANS, F.E. (2013). Borderline personality disorder, bipolar disorder, depression, attention deficit/hyperactivity disorder, and narcissistic personality disorder: Practical differential diagnosis. *Bulletin of Menninger Clinic*, 77:1-22.
- KRING, A.M., JOHNSON, S.L., DAVISON, G. & NEALE, J. (2015). *Anormal Psikolojisi* (Çev. ed.: M. Şahin). Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.
- LEICSENING, F. (1999). Development and first results of the Borderline Personality Inventory: A self-report instrument for assessing borderline personality organization. *Journal of Personality Assessment*, 73: 45-63.
- JOHNSON, D.M., SHEA M.T., YEN, S. ve diğ. (2003). Gender differences in borderline personality disorder: Findings from the collaborative longitudinal personality disorders study. *Comprehensive Psychology*, 44:284-92.
- MARCIA, J.E. (1980). Identity in adolescence (Ed. J Adelson), *Handbook of Adolescent Psychology*. New York, Wiley, s.159-187.
- MCGLASHAN, T.H., GRILO, C.M. & SKODOL, A.E. (2000). The collaborative longitudinal personality disorders study: baseline axis I/II and II/III diagnostic co-occurrence. *Acta Psychiatrica Scandinavica*, 102:256-64.
- MORSÜNBÜL, Ü. & ÇOK, F. (2013). Kimlik gelişiminde yeni bir boyut: Seçeneklerin saplantılı araştırılması. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi* 5:232-44.
- MORSÜNBÜL, Ü., CROCETTI, E., ÇOK, F., MEEUS, W. (2014). The Utrecht Management of Identity Commitment Scale (U-MICS): Gender and age measurement invariance and convergent validity of the Turkish version. *J Adoles* 37:799-805.
- MORSÜNBÜL, Ü., CROCETTI, E., ÇOK, F. & MEEUS, W. (2016). Identity Formation in Turkish Youth: A Person Centered Approach. *J Adoles* 47:145-55.
- ÖZTÜRK, O. (2002). *Ruh sağlığı ve Bozuklukları*. Nobel Tıp Kitapevleri, Ankara.
- PARIS, J. (2011). Differential diagnosis of bipolar and borderline personality disorders. *Neuropsychiatry* 1:251-57.
- PERUGI, G., AKISKAL, H. S., LATTANZI, L. ve diğ. (1998). The high prevalence of 'soft' bipolar (II) features in atypical depression. *Comprehensive Psychiatry*, 39: 63-71.

SANTROCK, J.W. (2014). Ergenlik (Çev. Ed.: DM Siyez). Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.

SCHWARTZ, S. J., BEYERS, W., LUYCKX, K. Ve diğ. (2011). Examining the light and dark sides of emerging adults' identity: A study of identity status differences in positive and negative psychosocial functioning. *Journal of Youth Adolescence*, 40:839-59.

ULUSOY, M., ŞAHİN, N. & ERKMEN, H. (1998). Turkish Version of the Beck Anxiety Inventory: Psychometric Properties. *Journal of Cognitive Psychotherapy*, 12:163-172.

WESTEN, D., BETAN, E. & DEFIFE, J.A. (2011) Identity disturbance in adolescence: Associations with borderline personality disorder. *Dev Psychopath* 23:305-313.

WIDIGER, T.A. & TRULL, T.J. (2007). Plate tectonics in the classification of personality disorder: Shifting to a dimensional model. *American Psychologist* 62:71-83.

Summary

Personality is crucial variable for human adaptation and effects individuals' relationships with others. Individuals with personality disorders experience longterm problems with their selves, identities and other areas of their lives. One of them that the most investigated is Borderline Personality Disorder (BPD). According to Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders 5 borderline personality disorder (BPD) is defined as sense of unstable self/identity, chronic emptiness, recurrent anger attacks and suicidal thoughts/attempts, reactivity, and fear of abandonment.

It's stated that individuals with BPD especially experience problems in sense of identity, frequently show symptoms of depression and anxiety and have narcissistic features. Thus, study focused on these variables as predictors of BPD. The first one is identity formation that is difficult to define like personality. Several identity formation models have been proposed in recent years. A Three-dimensional identity model that focuses on three basic process in identity development was used in the present study. This model includes three dimensions (commitment, in-depth-exploration and reconsideration of commitment). The other two variables that investigated as predictor of BPD are depression and anxiety. Mood and anxiety disorders are the most comorbid disorders in individuals with BPD. The last variable that examined as predictor of BPD is narcissism. Narcissism reflects individual's self-centered behavior towards others. From the Psychodynamic viewpoint narcissism and BPD are considered as different ends of the same spectrum. In light of previous literature, the aim of this study is to determine how identity dimensions, depression, anxiety and narcissism characteristics predict BPD.

The research group consisted of 264 (141 male, 123 female) university students and their ages are between 18-24 years old (mean=20.46±1.05). Borderline Personality Inventory, Utrecht-Management of Identity Commitments Scale, Narcissistic Personality Inventory, Beck Depression Inventory and Beck Anxiety Inventory were used in order to collect data.

Regression analysis indicated that the independent variables to account for 48% of the variance in BPD. The findings showed that gender, commitment, narcissism, depression and anxiety significantly predicted BPD. According to regression analysis depression is the best predictor of BPD, while gender is the weakest predictor of BPD.

This result suggests that mental health professionals should consider these variables when dealing with individuals who exhibit this disorder. Although the study shows significant results, it contains some limitations. The most important limitation of the study

is the collection of data from the non-clinical group. Working with clinically diagnosed groups in later studies may provide deeper explanations.

Örtük Program, Resmi Program ve Okul Dışı Etmenlerin Değerleri Kazandırma Etkililiğinin İncelenmesi*

Derya KAVGAOĞLU**, Seval FER***

Öz

Bu araştırmanın amacı örtük programın, resmi programın ve okul dışı etmenlerin (aile, medya, okul dışı sosyal çevre) değerleri kazandırma etkililiğini öğretmen ve öğrenci görüşlerine göre incelemektir. Betimsel araştırma kapsamındaki genel tarama modeli uygulanan araştırmanın çalışma grubunu 155 öğretmen ve 740 öğrenci oluşturmuştur. Verilerin analizi için Manova (çok değişkenli varyans analizi) ve Two-way Anova (iki yönlü varyans analizi) yapılmıştır. Araştırmayla hem öğretmen hem de öğrenci görüşlerine göre değerlerin kazanılmasında etkili faktör okul dışı etmenler (aile, medya-sosyal çevre) olarak belirlenmiştir. Örtük program özellikle kişisel-evrensel değerlerin kazanılmasında resmi programın önüne geçmiştir. Değerlerin kazanılmasında öğrenciler örtük programı resmi programdan daha etkili görürken öğretmenler resmi programı örtük programdan daha etkili bulmuşlardır.

Anahtar Kelimeler: Örtük Program, Resmi Program, Değerler, Program Değerlendirme, Öğretim Tasarımı, Eğitim Felsefesi, Öğrenme.

Analysis of Hidden Curriculum, School Curricula and Out-of-School-Sources About Gaining Values

Abstract

The goal of this investigation was to evaluate of hidden curriculum, school curricula and out-of-school-sources (family, media, out of school social life) about gaining values according to teachers and students opinion. Descriptive research with a survey model was used in this research. Sample group contained 155 teachers and 740 students.

Özgün Araştırma Makalesi (Original Research Article)

Geliş/Received: 16.08.2018

Kabul/Accepted: 24.03.2020

DOI: <https://dx.doi.org/10.17336/igusbd.450338>

* Bu çalışma, Yıldız Teknik Üniversitesi. Eğitim Fakültesi, Eğitim Programları ve Öğretim Anabilim Dalı'nda, Prof. Dr. Seval FER danışmanlığında hazırlanan ve 29.06.2009 tarihinde kabul edilen "İlköğretim Programlarının Örtük Programın ve Okul Dışı Etmenlerin Değerleri Kazandırma Etkililiğinin 8. Sınıf İlköğretim Öğrencilerinin ve Öğretmenlerinin Görüşlerine Göre İncelenmesi" başlıklı yüksek lisans tez çalışmasından üretilmiştir. 8-10 Eylül 2011 tarihlerinde Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesinde yapılan 20. Ulusal Eğitim Bilimleri Kurultay'ında sözlü bidiri olarak sunulmuştur.

** Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Gelişim Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Yüksekokulu, Sosyal Hizmetler Bölümü, İstanbul, Türkiye, E-posta: dkavgaoglu@gelisim.edu.tr ORCID <http://orcid.org/0000-0001-5926-3081>

*** Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Ankara, Türkiye, E-posta: seval.fer@gmail.com ORCID <http://orcid.org/0000-0002-9577-2120>

Multiple variable variance analysis (Manova) and two-way variance analysis (Two-way Anova) were used to analyze data. With this investigation, it was found by students and teachers opinion, out-of-school sources (family, media and social life) were the most effective factor about gaining values. Moreover, hidden curriculum was more effective than curricula especially gaining of personal-universal values. The findings showed that hidden curriculum was more effective than curricula according to students on the other hand, curricula was more effective than hidden curriculum according to teachers views.

Keywords: Hidden Curriculum, Curricula, Values, Curriculum Evaluation, Instructional Design, Philosophy of Education, Learning.

Giriş

Ders kazanımlarına odaklanmış ve öğrencileri yalnızca sahip oldukları bilginin seviyesiyle ölçen bir eğitim, sağlıklı karakter gelişimini ve ahlaki yeterliliği ihmal edebileceğinden, öğrenenlere sahip olacakları bilgilerle insanlık için ve insanca değer üretme yetkinliğini kazandırma kabiliyetinden de uzak olacaktır. Bu durum uzun vadede iş gören fakat değer bilmez profillerin ortaya çıkmasına neden olabilecektir. Oysa eğitilmiş insan, sadece zihinsel performansı ve kapasitesiyle değil, yansıttığı değer yargılarıyla da yaşadığı toplumun aynası durumundadır. Bu nedenle eğitimin rotasını belirleyen program geliştirme etkinlikleri de öğrenenin sadece entelektüel bir değer değil aynı zamanda sosyal bir değer olduğu kabulüyle ve insan olma mantığı üzerinde temellenmelidir.

Günümüzde cinayet, gasp, hırsızlık, yolsuzluk, hak ihlali haberlerinin sayıları gittikçe artmaktadır. Yapılan araştırmalar gençler arasında madde bağımlılığı, depresyon, intihara teşebbüs, saldırganlık gibi istenmeyen pek çok davranışın gün geçtikçe arttığını gösterir niteliktedir. Bütün bunlar toplumsal değer yargılarının yozlaşmaya başladığının da ifadesidir.

İnsanın 'değeri' ve 'değerleriyle' ilgili bir erozyonun yaşandığı çağımızda; bu erozyonun yarattığı önemli kayıplarla girdiğimiz 21. yüzyılda her zamankinden çok daha fazla bu değerlere sahip çıkılmalıdır (Kale, 2004, s.9). Ornstein ve Hunkins (2017), 21. yüzyılın, şiddet eğilimleriyle, ekonomik istikrarsızlıklarıyla, doğal felaketleriyle kaos özelliği taşıdığını ifade eder; insanın neden olduğu bu kargaşanın ve belirsizliğin çözümünde çıkış noktası olarak değerler eğitiminin önemine işaret eder. Bu düşünceyi 11 Eylül saldırılarını örnek göstererek tartışır. Bu saldırıların, eğitimde köklü bir değişime gitmeye karar vermek için bir milat kabul edilmesi gerektiğini, çözümün ise ahlaki ve manevi değerlerin eğitimiyle mümkün olacağını vurgular.

Değerler insan davranışlarına yön veren kriterlerdir ve tüm öğrenilmiş insan davranışlarının temelinde değerler vardır. İnsan gerçek dünyada bu değerleri benimseyip yaşatarak doğaya anlam yükler ve evreni değerler evreni haline getirir (Cevizci, 2008, s.327; Sönmez, 2008, s.19; Tunalı 2008, s.132). Erden (2005), kişiden kişiye, toplumdan topluma farklılık gösterse de bazı ahlaki, milli, dini değerlerin çoğunluk tarafından kabul gördüğünü vurgular. Gardner (2006) da 'gerçeklik', 'güzellik', 'ahlak' gibi değerlere odaklanır ve insanın ancak bu genel geçer değerler üzerinde temellenen bir eğitimle dünyayı kavrayıp geliştirme çabası içine girebileceğini vurgular.

Türk Milli Eğitiminin ve okulların genel hedeflerinde birçok değer ifadesi olduğu görülmektedir. Okullar var olduğu sürece değer eğitimi olacaktır. Çünkü okul yapısı itibarıyla zaten değer kazandırır (Akbaş, 2007, s.676). İlköğretim Genel Müdürlüğü resmi internet sitesinde (IOGM, 2009) değerler, çoğunluk tarafından toplumun işleyişini, varlığını, birliğini, devamını sağlamak ve sürdürmek için doğruluğu ve gerekliliği kabul edilen amaç, düşünce, inanç veya temel ahlaki ilke olarak ele alınmıştır. Yakın zamanda

güncellenerek yeniden yayımlanan temel eğitim programlarında ise değerler öğretim programlarının perspektifini oluşturan ilkeler toplamı olarak ifade edilmiş ve öğretim programlarının herbirinde ve herbir biriminde yer verildiği ifade edilen kök değerler (yardımseverlik adalet, vatanseverlik, sorumluluk, sevgi, saygı, öz denetim, dürüstlük, dostluk, sabır) vurgulanmıştır (IOGM, 2018, s.4). Ancak, öğretim programlarında kazanım listelerine yer vermek değerlere sahip çıkılıyor demek için yeterli değildir. Önemli olan bu yolda kontrollü ve sürekli bir çaba harçayarak kazanımların hangi yollarla ne kadar kazanılabildiğinin takip edilmesidir. Bu sayede yeni kuşakların 'değersiz' yetişmesinin önüne geçilebilir.

Erden (2005) toplumdaki en önemli sosyal kontrol aracı olarak eğitim kurumlarını göstererek çoğunluk tarafından kabul edilen değerlerin, tutumların ve normların çocuklar ve gençler tarafından bu kurumlar yoluyla kontrollü ve planlı bir şekilde kazanılabildiğinin altını çizer. Bununla birlikte bu sosyal kontrol araçlarının ekonomi, politika, din ve aile kurumlarının talep ettiği değer ve normlardan tamamen bağımsız olamayacağını da vurgular. Benzer düşünceyi Apple (2012), Bowles ve Gintis (2011), Anyon (1984) da okullarda ekonominin, kültürün ve baskın ideolojinin yeniden üretildiği ifade ederek tartışır. Dreeben (2002) de öğrencilerin okullarda ailelerinden öğrenemedikleri pek çok norm ve yetkinliği öğrenebildiklerini, toplum tarafından önemli olduğu kabul edilen değer, norm ve görüşleri kazanarak sosyal hayata hazırlandıklarını ifade eder. Wren (1999) okul kültürüne dikkat çekerek değerlerin kazanılmasında okul kurallarını, gelenek haline getirilmiş etkinlikleri, resmi-dini törenleri vurgular. Bacanlı (2006) da değerlerin sadece sınıf içi uygulamalarla değil, okulda ders saatleri dışında, program dışı aktivitelerle, okulun koridorlarında, bahçesinde, okul arkadaşlarıyla, okuldaki diğer öğretmenlerle ve hatta okul yöneticileriyle olan sosyal etkileşimle de kazanılabileceğini belirtir.

Eğitimin sadece ders saatleriyle sınırlandırılmış bir zaman dilimi içinde sınıfta gerçekleşen bir etkinlik olduğunu düşünmek doğru değildir. Erdem'in (2006) de ifade ettiği gibi insan hayatın her aşamasında eğitime tabidir ve sadece okulda değil sokakta, camide, askerde, ailede, arkadaş grubunda kısaca her ortamda öğrenebilir. Yani, insan yaşadığı her yerde, yaşamı boyunca eğitimin öznesi olabilir. Bu eğitim etkinliklerinin önemli bir kısmı örtük olarak oluşur. Çoğunlukla bu yolla öğrenme daha kolay gerçekleşir ve kalıcı izler bırakır. Son derece masum nedenlerle açılan muhtelif yurtların ve kursların uyguladıkları örtük faaliyetlerle devletin eğitimle ulaşmadığı veya ulaşmakta yetersiz kaldığı gençleri ele geçirerek ideolojileri doğrultusunda kullanmaları buna örnek olarak gösterilebilir. Benzer şekilde eğitilemeyen gençlerin belli ideolojileri körü körüne sahiplenecek birer militan, piyon haline getirilmeleri, yeni neslin medyanın empoze ettiği genel geçer değerleri edilgen bir şekilde benimseyerek yetişmeleri gibi örnekler eğitimin örtük olarak oluşan kısmının ne kadar etkili olduğunu göstermektedir. Bu çalışmanın çıkış noktası da öncelikle bu fikirler üzerinde temellenmiştir. Eğitimin çoğunlukla değerlerin kazanılmasına yönelik ihmal edilen işlevine odaklanılmış, değerlerin her yerde ve her fırsatta öğrenilebileceği düşüncesinden yola çıkılmış yeni kuşakların değerleri hangi yollarla en etkili şekilde kazanabilecekleri sorusuna cevap aranmıştır.

Eğitimin okul binasında başlayıp okul dışına kadar taşan, örtük olarak oluşan ve değerlerin kazanılmasında çoğu zaman resmi programdan daha etkili olabilen kısmı da tıpkı resmi program gibi tüm boyutlarıyla örtük program kapsamında planlanabilmelidir. Literatürde örtük program kavramı 1968'den beri yer almaktadır. Kavram, literatürde genel geçer tek bir tanımla ifade edilmemektedir. Jackson (1991), Dreeben (2002) ve Hemmings'e (2000) göre örtük program 'öğrencilerin, eğitim kurumlarının norm ve değerlerine, düzene uyum sağlama süreci'dir. Doll (1995) ve Bacanlı'ya (2006) göre örtük program 'kendisini toplumca kabul görmeyen ve beklenmeyen öğrenme sonuçlarıyla gösteren program'dır. Apple (2012), Anyon (1984), Bowles ve Gintis (2011), Çınar

(2003), Giroux (2001) ve Lynch'in (1989) bakış açısıyla örtük program, 'resmi programda belirtilmemiş, etkin olan toplumsal-siyasal görüş ve değerlerin okullarda öğretmen ve yöneticiler kanalıyla örtük bir şekilde verilmesi' olarak ifade edilir. Bununla birlikte Giroux (2001) sosyal yapıyı oluşturan önemli bir işleyiş olarak kabul ettiği eğitimin temelde fikirlerin özgürleşmesi süreci olduğunu ve baskın ideolojilerle şekillendirilmesinin bu temel amaçla çelişki yaratacağını, bu çelişkinin bir sonucu olarak da eğitimin öznesi durumundaki kitlelerin direnç göstermeye başlayacağını ifade eder. Wren (2001) ise örtük programı 'okul kültürünü ve organizasyon iklimini etkileyen değerlerin oluştuğu süreç' şeklinde tanımlar. Yüksel (2004) örtük programın (1) okulun örgütsel ve idari araç düzenlemeleriyle, (2) sınıf iklimiyle, (3) okul çevre etkileşimiyle değerlerin kazanılmasını sağladığını ifade eder. Erdoğan (2008) örtük programın okul dışına taşan kısmına işaret eder; bilgi, beceri, değer ve tutumların okul dışı etkileşimlerle de kazanıldığını vurgular. Benzer şekilde Barbour, Roberts-King, Stites ve Scully (2018), çocukların ailelerinden, akrın gruplarının tutumlarından, medyadan, toplumdan, geleneklerden de etkilendiğini dolayısıyla eğitimden yeterince verim alabilmek için okulun dışında yer alan bu etkilenmelerin de yönetilmesi gerektiğini vurgular.

Örtük program kavramı Türkiye'de 2009'a kadar az sayıda araştırmaya konu olabilmıştır. Örneğin; Helvacioğlu (1994) ile Bağlı ve Esen (2002) tarafından yapılan araştırmalar örtük programın ders kitapları aracılığıyla cinsiyetçi değerleri aktardığını ortaya çıkarır niteliktedir. Arıkan (2004) da örtük programın cinsiyet ve toplumsal sınıflara ilişkin değerleri aşıladığını belirlemiştir. Doğanay ve Sarı (2004) ile Sarı (2007) tarafından, örtük programın okullarda antidemokratik değerlerin kazanılmasına sebep olduğu ortaya çıkarılmıştır. Temiz'in (2007) araştırması, medyadaki örtük programın çocukların davranışlarını, tutumlarını, hayallerini şekillendirdiğini göstermektedir. Kavak, Tufan ve Demirelli (2006) tarafından yapılan araştırmada, gazetelerin haber yansıtma şeklinin, okuyucuyu, habere ilişkin olumlu veya olumsuz tutum sergileme bakımından örtük olarak yönlendirdiği tespit edilmiştir. Ulusoy (2007), Evin ve Kafadar (2004) ile Şen (2008) tarafından yapılan araştırmalarda, öğretim programlarının ve ders kitaplarının ağırlıklı olarak ulusal değerleri aktardığı sonucuna ulaşılmıştır. Tuncel (2008) tarafından yapılan araştırmayla örtük programın, hissedilen öğretmen beklentileri üzerinden öğrencilerin paylaşma, dayanışma, benlik saygısı ve metabilşel becerilerini etkilediği bulgulanmıştır. Örtük program konusunda halihazırda YÖK Tez Merkezine kayıtlı on altısı doktora, on dokuzu yüksek lisans olmak üzere otuz beş lisansüstü tez bulunmaktadır. Bunların otuzu 2009 sonrasında yazılmış tezlerdir. Bu araştırmaların önemli bir kısmı sınıf içi iletişimde örtük programın gözlenebilir şekilde öğretmen ve öğrenci davranışlarına nasıl yansıdığı, istenmeyen öğrenci davranışlarını bastırmak üzere nasıl kullanılabileceği gibi örtük programın sınıf iklimine yansıyan kısmının ve sıklıkla öğrenci görüşüne başvurularak değerlendirilmesi üzerinde yoğunlaşmaktadır (Kesici, 2010; Adıay, 2011; Akbulut, 2011; Başar, 2011; Filiz, 2011; Sezen, 2011; Çengel, 2013; Fidan, 2013; Tor, 2015; Yıldırım, 2015; Akbulut, 2016; Aktaş, 2016; Akçakoca, 2018; Özasan, 2019). Araştırmaların bir kısmı ise örtük programı değer, tutum, beceri ve yetkinlik kazandırma boyutuyla ele almıştır (Serhatlıoğlu, 2012; Demir, 2013; Yıldırım, 2013; Baydilek, 2015; Boztaş, 2015; Coşkun, 2016; Hatipoğlu, 2018). Bununla birlikte örtük programı spesifik öğrenme mesajları verme açısından okul veya ders öğretim programlarının bir parçası olarak inceleyen araştırmalar da bulunmaktadır (Aydeniz, 2017; Saldıray, 2017; Tanrıverdi, 2017; Gün, 2018; Yıldırım, 2018; Girayhan, 2019; Koyuncu, 2019; Şenyüksel, 2019). Ayrıca son dönemde sosyal medyayı, öğretmen-öğrenci etkileşimi bağlamında, okul dışı öğrenmeleri destekleyen örtük program aracı olarak inceleyen bir araştırmaya da rastlanmıştır (Demir, 2018).

Örtük program konusunda yurt dışında yapılan araştırmalar ise daha ziyade örtük programın ideolojik, sosyal ve politik yönlerini belirlemeye odaklanmıştır. Örneğin örtük

program kavramını literatüre taşıyan ilk isim olan Jackson (1991) araştırmasında sınıflarda oluşan örtük programın uyum temelli davranışlar ve tutumlar kazandırdığı bulgusuna ulaşmıştır. Hemmings'in (2000) araştırması örtük programın ırkçılık, cinsiyetçilik, düşmanlık kültürünü yarattığını ortaya çıkarır niteliktedir. Tietz (2007), ders kitaplarının cinsiyetçi öğeleri örtük olarak aktardığını belirlemiştir. Sambell ve McDowell (1998) ile Ahola (2000) tarafından yapılan araştırmalar, örtük programın, uygulanan öğretim programları ile kullanılan öğretim yöntem ve teknikleri aracılığıyla, okul ve toplum hayatına uyum sağlama sürecinde, istendik ve istenmedik değerlerin kazanılmasında etkili olduğu sonucuna ulaşır. Ziebertz'in (2007) değerlere yönelik olarak yaptığı araştırma, gençliğin hakim olan benmerkezci dünya görüşünü örtük olarak benimsediğini ortaya çıkarır niteliktedir. Smith ve Smith (2008) ilerleyen yaşa ve eğitim düzeyine bağlı olarak bilgi, beceri, tutum ve değer kazanma sürecinde okul dışı öğrenme yollarına (medya, sosyal çevre vb.) yöneliş eğiliminin yükseldiğini belirlemiştir. Lempp ve Seale'nin (2004) araştırmasında okul kültürünün örtük programla şekillendiği ortaya çıkarılmıştır. Castello (2001) ile Gair ve Mullins (2001) de toplumsal, siyasi, ekonomik hayatla okul hayatını ilişkilendirmiş ve örtük programın okullarda sınıfsal eşitsizliği, ırk ve cinsiyet ayrımını tetiklediği sonucuna ulaşmışlardır.

Yukarıda kısaca yer verilen örtük program araştırmalarından çoğunun nitel olduğu, dolayısıyla çok küçük bir grup üzerinde çalışıldığı ve bulguların genellenme engelinin olduğu görülmüştür. Ayrıca, örtük program hakkında yurt içinde ve yurt dışında çok az sayıda araştırma yapılmış, mevcutların çoğu da örtük programı sadece kuramsal açıdan tartışmıştır. Bir diğer önemli nokta yapılan araştırmaların örtük programı, etkili fakat kontrol edilmediği için de olumsuz pek çok değer rastlantısal olarak kazanılmasına ve edilgen olarak tüketilmesine neden olan bir araç olarak ele almasıdır. Bu makalede ise diğerlerinden farklı olarak örtük programa ilişkin panoramik bir manzara sunulmuştur. Örtük öğrenmeler değer kazanma yollarına göre sınıflandırılarak bu yolların doğru planlandığı takdirde etkili birer örtük öğrenme aracı olarak kullanılabilmesi ortaya çıkarılmıştır.

Bu kuramsal zemin çerçevesinde araştırmanın amacı "8. sınıf öğrencilerinin ve öğretmenlerinin görüşlerine göre örtük programın, resmi programın ve okul dışı etmenlerin değerleri kazandırma etkililiğini" incelemek şeklinde belirlenmiştir. Bu amaç doğrultusunda şu iki soruya yanıt aranmıştır:

(1) Öğrencilerin, öğretim programlarında (1-8. sınıf) yer alan değerleri (kişisel- evrensel, ulusal) kazanma etkililiği, bu değerleri kazanma yolları (resmi program, örtük program, okul dışı etmenler) ile öğretmen ve öğrenci görüşlerine göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

(2) Öğrencilerin değerleri kazandığı yolların (resmi program, örtük program, aile ortamı, akraba ortamı, medya-sosyal çevre) etkililiği öğretmen ve öğrenci görüşleri açısından anlamlı bir farklılık göstermekte midir? Değerlerin kazanılmasında etkili olduğu belirlenen yolların, özellikle program geliştirme uzmanlarının örtük öğrenmeleri kılavuzlama çabasına yardımcı olabileceği düşünülmektedir.

Yöntem

Araştırmanın Modeli ve Çalışma Grubu

Araştırma betimsel araştırma kapsamındaki genel tarama modeliyle yapılmıştır. Seçilen araştırma konusunu, kendi ortamında, olduğu gibi tanımlamaya fırsat verdiği için bu model tercih edilmiştir (Karasar, 2005). Araştırmanın çalışma grubu, 2008-2009 öğretim yılında İstanbul ilinin Avrupa yakasında bulunan altı ilçesindeki (Avcılar, Bahçelievler, Bakırköy, Gaziosmanpaşa, Güngören, Zeytinburnu) resmi öğretim kurumlarında öğrenim gören 740 sekizinci sınıf öğrencisinden ve bu okullarda görev

yapan 155 öğretmenden oluşmuştur. Çalışma grubu oluşturulurken, araştırma problemine uygun olarak hazırlanan anketin kontrollü ve sağlıklı olarak doldurulması ve veri kaybı yaşanmaması için her birinde süreci kontrol edecek gönüllü öğretmenlerin olduğu okullar tercih edilmiştir.

Veri Toplama Araçlarının Hazırlanması ve Pilot Uygulama

Bu araştırmanın verileri Fer ve Kuş (2009) tarafından geliştirilen 'İlköğretim Programlarında Yer Alan Değerleri Kazanma Yolları Anketi' ile toplanmıştır. Anket, öğrenci ve öğretmen görüşlerini almaya yönelik olarak hazırlanmış aynı maddeleri içeren iki formdan oluşmuştur. Her iki formda da Tablo 1'de görüleceği gibi 'Değerler' ve 'Değerleri kazanma yolları'na yönelik iki boyut yer almıştır.

Tablo 1: Anketin Boyutlarına Göre Cevap Aranılan Sorular

Boyutlar	Cevap Aranılan Sorular
I.Boyut: Değerler Boyutu	Öğrencilerin, öğretim programlarında (1-8. sınıf) yer alan kişisel- evrensel, ulusal değerleri kazanma etkililiği, değerleri kazanma yollarına (okul dışı etmenler, örtük program, resmi program) ve öğretmen ile öğrenci görüşlerine göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?
II. Boyut: Değerleri Kazanma Yolları Boyutu	Öğrencilerin değerleri kazanma yollarının (aile ortamı, akraba ortamı, medya-sosyal çevre, örtük program, resmi program) etkililiği, öğretmen ile öğrenci görüşlerine göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

Tablo 1'de görüldüğü gibi anketin ilk boyutu araştırmanın birinci sorusunu, ikinci boyutu ise araştırmanın ikinci sorusunu cevaplayacak şekilde tasarlanmıştır. Anketin ilk boyutu hazırlanırken, hangi değerlerin kazanıldığını belirlemek üzere, 2005 ilköğretim programlarında zorunlu dersler kapsamında açıkça yer alan değer ifadeleri tespit edilmiştir. Anketin ikinci boyutunda ise değerlerin hangi yollarla kazanıldığını belirlemek üzere ilgili literatür taranmıştır. Hazırlanan anket taslağı, yedisi Yıldız Teknik Üniversitesi öğretim üyesi sekiz konu alanı uzmanına sunulmuş, en az beş uzmanın ortak fikriyle önerilen değişiklikler esas alınarak yeniden düzenlenmiş ve pilot uygulamaya geçilmiştir. Zeytinburnu Haluk Ündeğer İlköğretim Okulu'nda, 15 öğretmen ve 10 öğrencinin katılımıyla gerçekleşen pilot uygulamada anketin anlaşılabilirliği test edilmiş, sonrasında gerekli düzenlemeler yapılarak ilk boyutta 53, ikinci boyutta 52 olmak üzere toplam 105 maddeden oluşan son hali verilerek uygulamaya geçilmiştir.

Verilerin Toplanması

Hazırlanan anket 2008-2009 öğretim yılında gönüllülük ilkesine göre sekizinci sınıf öğretmenlerine ve öğrencilerine uygulanmıştır. Uygulama öncesinde her okulda uygulamayı gerçekleştirecek öğretmenlere ölçme aracı hakkında bilgi verilmiştir. Anketin soruları üçlü likert tipinde olup, cevap seçenekleri (1) etkisiz, (2) etkili, (3) çok etkili biçimindedir. Katılımcıların anketi doldurma süresi 20-40 dakika arasında değişmiştir. Geçerlik ve güvenilirlik çalışması Şencan'ın (2005) ifade ettiği gibi uygulama sonuçlarına dayalı olarak yapılmıştır.

Geçerlik ve Güvenilirlik Çalışması

Anketin yapı geçerliliği için SPSS 15.0 programı kullanılarak faktör analizi yapılmıştır. Büyüköztürk'e (2018) göre verilerin faktör analizi için uygunluğu KMO katsayısı ve Barlett Sphericity testi ile incelenebilir. KMO'nun 0.60'tan yüksek, Barlett testinin anlamlı çıkması verilerin faktör analizi için uygunluğunu gösterir. Faktör analizinden önce sırasıyla KMO (Kaiser-Meyer-Olkin) örneklem yeterlilik testi yapılmış, bu değer öğrenci anketinin ilk boyutu için 0.953, ikinci boyutu için 0.859; öğretmen anketinin ilk boyutu için 0.937, ikinci boyutu için 0.910 olarak tespit edilmiştir. Ardından Barlett Küresellik testi yapılmış ve bu değer de öğrenci anketinin ilk boyutu için 12850.87, s.d.=1081, p=.00, ikinci boyutu için 11590.77, s.d.=1081, p=.00; öğretmen anketinin ilk boyutu için 5269.75, s.d.=630, p=.00, ikinci boyutu için 4141.75, s.d.=946, p=.00 olarak belirlenmiştir.

Faktör analizinde aynı yapıyı ölçmeyen maddelerin ayıklanması işleminde ise yine Büyüköztürk'ün ifade ettiği gibi; maddelerin yer aldıkları faktördeki yük değerinin 0.30 ve üzerinde olması, yüksek iki yük değeri arasındaki farkın en az 0.10 olması ve maddelerin ortak faktör varyanslarının 1'e yakın olması ölçütleri dikkate alınmıştır. Buna göre öğrenci görüşleri anketi bu ölçütlere uymayan on bir maddenin atılmasıyla doksan dört maddeye; öğretmen görüşleri anketi ise bu ölçütlere uymayan yirmi beş maddenin atılmasıyla seksen maddeye inmiştir. Faktör analizinde mevcut değişkenlerin kaç önemli faktörü ya da yapıyı ölçtüğüne karar vermek için ise faktör özdeğerinin 2'den büyük olması, faktörlerin toplam varyansı açıklama yüzdesi ve Scree grafiğindeki yüksek ivmeli düşüşlerin sonlandığı nokta esas alınmıştır. Araştırmada hem öğretmen hem öğrenci anketlerinin değerler boyutunda faktörler arası ilişkinin yüksek olması nedeniyle eğik döndürme (Promax) tekniği, değerleri kazanma yolları boyutunda ise faktörler arası ilişkinin düşük olması nedeniyle dik döndürme (Varimax) tekniği kullanılmıştır. Her iki ankette de bu kriterler esas alınarak iki temel boyut altında yedi faktör tespit edilmiştir. Bu faktörler ilk boyutta kişisel-evrensel ve ulusal değerler; ikinci boyutta da aile ortamı, akraba ortamı, medya-sosyal çevre, örtük program, resmi program olarak ifade edilmiştir.

Anketin güvenilirlik çalışması için önce içsel tutarlılık hesaplanmıştır. İçsel tutarlılığın ölçümünde en yaygın kullanılan yöntem olan ve Cronbach Alpha olarak da bilinen alfa katsayısında kabul edilebilir değer in en az 0.70 olması arzu edilir (Altunışık, Coşkun, Bayraktaroğlu & Yıldırım, 2005, s.114). Her iki ankette tüm boyutlar için bu değer in 0.80-0.97 arasında değiştiği tespit edilmiştir. Anketteki maddelerin benzer davranışları temsil etmede iyi birer ayırt edici olup olmadıklarını tespit etmek için madde-toplam puan korelasyonu hesaplanmıştır. Büyüköztürk (2006), madde-toplam korelasyonu 0.30 ve daha yüksek olan maddelerin bireyleri iyi derecede ayırt ettiğini 0.20-0.30 arasında kalan maddelerin zorunlu görülmesi durumunda ölçeğe alınabileceğini veya maddenin düzeltilmesi gerektiğini, 0.20'den daha düşük maddelerin ise ölçeğe alınmaması gerektiği ifade eder. Her iki ankette tüm boyutlar için bu değer in 0.32-0.80 arasında değiştiği tespit edilmiştir.

Verilerin Analizi

Araştırmanın birinci sorusu için Manova (Çok Değişkenli Varyans Analizi), ikinci sorusu için Anova (İki Yönlü Varyans Analizi) tekniği kullanılmıştır. Her alt problemde H_0 hipotezi olarak grup ortalamaları arasında fark olmadığı diğer bir ifadeyle grupların ortalamalarının birbirine eşit olduğu, H_1 hipotezi olarak da gruplar arası ortalamaların birbirinden farklı olduğu kabul edilmiş ve $p < 0.05$ olduğu durumlarda H_1 hipotezi kabul edilerek, H_0 hipotezi reddedilmiştir. Her iki araştırma sorusunda da öğretmen ve öğrenci

görüşlerindeki farkı değerlendirmek üzere grup sayısı üçten az olduğu için post hoc'a gidilemediğinden ilişkisiz örneklem t testi yapılmıştır.

Sonuçlar ve Tartışma

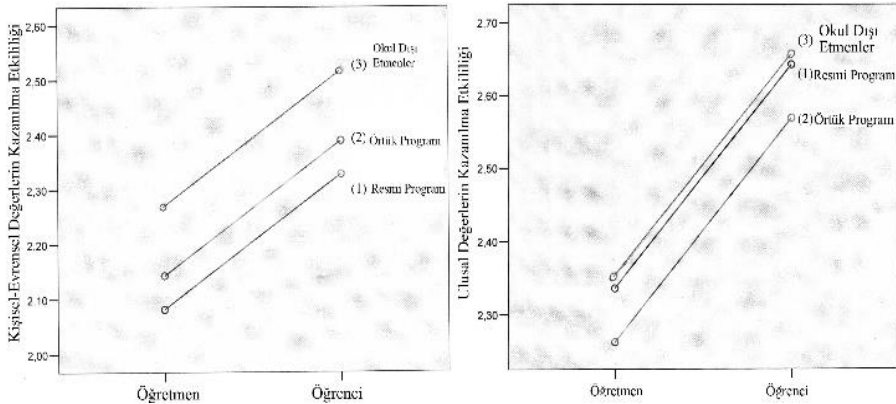
Araştırmayla ulaşılan sonuçlara göre; okul dışı etmenler hem öğretmenlerin hem de öğrencilerin görüşlerine göre kişisel-evrensel ve ulusal değerlerin kazanılmasında etkili faktör olarak belirlenmiştir. Kişisel-evrensel değerlerin kazanılmasında örtük programın, resmi programın önüne geçtiği belirlenmiştir. Okul dışında değer kazanma yollarının etkililiği hem öğretmenlerin hem de öğrencilerin görüşlerine göre sırasıyla aile ortamı, medya-sosyal çevre, akraba ortamı olarak belirlenmiştir. Değerlerin kazanılmasında örtük programın öğrencilere göre resmi programdan daha etkili bir yol olduğu; resmi programın ise öğretmenlere göre örtük programdan daha etkili bir yol olduğu saptanmıştır. Bu sonuçlara yol açan bulgular her bir araştırma sorusuna ilişkin olarak takip eden kısımda tartışılmaktadır. Araştırmanın birinci sorusuna ilişkin bulgular Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2: Yollara, Öğretmen ve Öğrenci Görüşlerine Göre Değerleri Kazanma Etkililiğine İlişkin Manova Değerleri

Etki		Değer	F	Hipotez sd	Hata sd	p	Γ^2
Öğretmen-Öğrenci	Wilk's lambda	.93	97.39	2.00	2680.00	.00	.06
Değer Kazanma Yolları	Wilk's lambda	.94	39.40	4.00	5360.00	.00	.02

Γ^2 : Eta Kare

Tablo 2'den de izleneceği gibi, değer kazanma yollarına ($\lambda=0.94$, $F(4-5360)=39.40$, $\Gamma^2=0.02$, $p=0.00$, $p<0.05$) ve öğretmen ve öğrenci görüşlerine ($\lambda=0.93$, $F(2-2680)=97.39$, $\Gamma^2=0.06$, $p=0.00$, $p<0.05$) göre değerlerin kazanılma etkililiğinde anlamlı farklılıklar vardır. Öğretmen ve öğrenci görüşleri arasındaki farkın incelenmesi için grup sayısı üçten az olduğundan post hoc yapılamamış, t testi yapılmıştır. Yapılan t testi ile hem kişisel-evrensel değerlerin ($t=0.73$, $p=0.00$, $p<0.05$) hem de ulusal değerlerin ($t=0.47$, $p=0.00$, $p<0.05$) kazanılma etkililiğinde öğrenciler lehine anlamlı farklılıklar belirlenmiştir. Farklılığa ilişkin çizgi grafiği Şekil 1'de verilmiştir.

Şekil 1: Kişisel-Evrensel ve Ulusal Değerlerin Kazanılma Etkililiğine İlişkin Öğretmen ve Öğrenci Görüşleri

Şekil 1'de de görüldüğü gibi hem kişisel-evrensel değerlerin hem de ulusal değerlerin kazanılma etkililiği, öğretmen - öğrenci görüşlerine göre ve değer kazanma yollarına (okul dışı etmenler, örtük program, resmi program) göre farklılaşmıştır. Hem kişisel-evrensel hem de ulusal değerlerin öğrenildiği her bir yol öğrencilerin görüşlerine göre daha etkilidir. Bununla birlikte hem öğretmenler hem de öğrenciler için bu yolların etkililik sıralarının aynı olduğu görülmüştür.

Araştırmanın birinci sorusuna ilişkin dikkati çeken ilk bulgu şudur: Okul dışı etmenler kişisel-evrensel ve ulusal değerlerin kazanılmasında hem öğretmenlerin hem de öğrencilerin görüşleriyle en etkili faktör olarak belirlenmiştir. Buna göre eğitim okul binası dışında da faaliyettedir; öğretmen de öğrenci de bunun farkındadır. Araştırmanın bu bulgusu daha önce Smith ve Smith (2000), Temiz (2007), Kavak vd. (2006), Eldeleklioğlu (2016) tarafından yapılan araştırmaları destekler niteliktedir. Nitekim bu araştırmalar da okul kurumundan bağımsız olarak gerçekleşen öğrenmelerin etkililiğine odaklanmaktadır. Erdoğan'ın (2008) ifade ettiği gibi günümüzde eğitim evde, okulda, işte, sokakta her yerde sürdürülen bir etkinliktir. Özellikle teknolojik gelişmelerle ortaya çıkan internet, yazılı-görsel basın, televizyonlar, radyolar eğitimi hızla zaman ve mekandan bağımsız kılmakta ve öğrenmeyi okul dışına da taşımaktadır. Program geliştirme uzmanları da değerlerin örtük olarak kazanıldığı bu yolları ihmal etmemeli ve örtük program dahilinde planlayabilmelidir.

Araştırmanın birinci sorusuna ilişkin dikkati çeken bir diğer bulgu şudur: Hem öğretmenler hem de öğrenciler için kişisel-evrensel değerlerin kazanılmasında örtük program resmi programın önüne geçmiştir. Oysa kişisel değerler bireyin kişiliğinin oluşmasında en etkili değerlerdir. Ültanır'ın (1993) Amerika'da yapılmış boylamsal bir araştırmaya yönelik olarak verdiği bulgular bu düşünceyi destekler niteliktedir. Nitekim bu araştırmada da kişilerin olumlu ve olumsuz tüm davranışlarının sahip oldukları değerlerce şekillendiği vurgulanmaktadır. Bununla birlikte okulların eğitim felsefeleriyle, kurum kültürleriyle, yönetici ve öğretmen davranışlarıyla değerlerin kazanılmasında ne kadar etkili olabileceğini bulgulayan araştırmalar da bulunmaktadır (Akbaş, 2007; Başar, Akan ve Çankaya, 2014). da. Bu anlamda, resmi programlar kişisel-evrensel değerleri de ulusal değerler gibi ele almalı ve en az onlar kadar etkili verebilmelidir. Araştırmanın ikinci sorusuna ilişkin bulgular Tablo 3'te sunulmuştur.

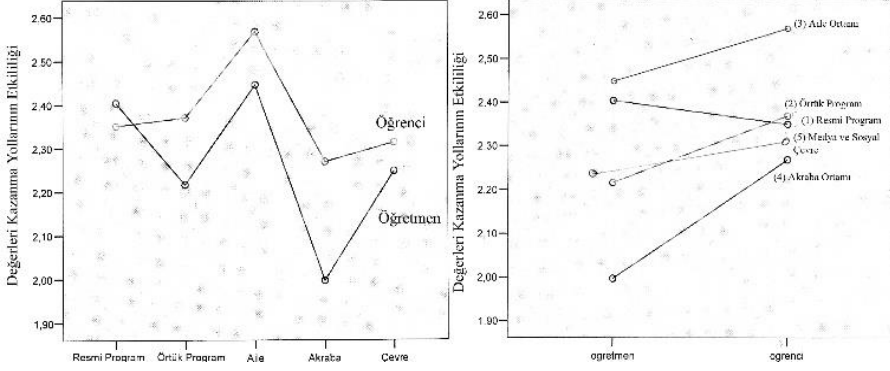
Tablo 3: Öğretmen ve Öğrenci Görüşlerine Göre Değerleri Kazanma Yollarının Etkililiğine İlişkin Anova Değerleri

Varyansın Kaynağı	KT	sd	KO	F	p	Γ^2
Öğretmen-Öğrenci	8.03	1	8.03	36.34	.00	.00
Değer Kazanma Yolları	38.71	4	9.67	43.78	.00	.03
Değer Kazanma Yolları X Öğretmen-Öğrenci	7.32	4	1.83	8.28	.00	.00
Hata	986.96	4465	.22			
TOPLAM	25872.30	4475				

KT: Kareler toplamı KO: Kareler ortalaması

Tablo 3'ten de inceleneceği gibi değerleri kazanma yollarının etkililiği öğretmen-öğrenci görüşüne göre ($F(1-4465)=36.34$, $p=0.00$, $p<0.05$) ve değerlerin kazanıldığı yola göre ($F(4-4465)=43.78$, $p=0.00$, $p<0.05$) anlamlı farklılıklar göstermiştir. Ayrıca, öğretmen-öğrenci görüşlerinin ve değer kazanma yollarının değerlerin kazanılma etkililiği üzerindeki ortak etkisi de anlamlı bulunmuştur ($F(4-4465)=8.28$, $p=0.00$, $p<0.05$). Öğretmen ve öğrenci görüşleri arasındaki farkın incelenmesi için grup sayısı

üçten az olduğundan post hoc yapılamamış, t testi yapılmıştır. Yapılan t-testi sonucunda değer kazanma yollarının etkililiğine ilişkin öğrenci ve öğretmen görüşleri arasında, öğrenciler lehine anlamlı bir fark bulunmuştur ($t=0.86$, $p=0.00$, $p<0.05$). Farka ilişkin çizgi grafiği Şekil 2'de sunulmuştur.

Şekil 2: Değerleri Kazanma Yollarının Etkililiğine İlişkin Öğretmen ve Öğrenci Görüşleri

Şekil 2'den de inceleneceği gibi değerleri kazanma yollarının etkililiğine yönelik öğretmen ve öğrenci görüşleri farklılaşmıştır. Yolların etkililiği öğrenciler için aile ortamı, örtük program, resmi program, medya-sosyal çevre, akraba ortamı şeklinde sıralanırken; öğretmenler için bu sıra aile ortamı, resmi program, medya-sosyal çevre, örtük program, akraba ortamı şeklinde değişmiştir.

Araştırmanın ikinci sorusuna ilişkin dikkati çeken ilk bulgu şudur: Aile ortamı hem öğretmenlerin hem de öğrencilerin görüşleriyle değerlerin kazanılmasında en etkili yol olarak belirlenmiştir. Erden (2005) sosyalleşme sürecinin ilk olarak ailede başladığını, ailelerin sahip oldukları değerleri ve bağlı oldukları alt kültürün özelliklerini çocuklara benimsettiklerini ifade eder. Benzer şekilde Doğan (2007), ailedeki norm ve değerlerin günlük yaşamla birlikte ahlaki, hukuki ve siyasi yaşantıların tümünü belirlediğini dolayısıyla aile kültürünün toplumsal kültüre de yön verdiğini belirtir. Bu nedenle program geliştirme etkinlikleri düzenlenirken aile birliğinin rolü ve önemi unutulmamalıdır. Ailelerin bilinçli davranabilmelerini ve değerlerin kazanılması sürecinde çocuklarına doğru rehber olabilmelerini sağlayacak tedbirler alınmalıdır.

Araştırmanın ikinci sorusuna ilişkin bir diğer bulgu şudur: Akraba ortamı, hem öğretmenlerin hem de öğrencilerin görüşlerine göre değerlerin kazanılmasında diğer yollara nazaran en düşük etkililiğe sahiptir. Doğan'ın (2007) da ifade ettiği gibi değişen toplumun öngördüğü koşullar karşısında geleneksel değerler insiyatif kaybetmektedir. Geleneksel toplum çekirdek aileye doğru çözülmektedir. Dikkati çeken bir diğer nokta hem öğretmenlerin hem de öğrencilerin görüşlerine göre medyanın akraba ilişkilerinden daha etkili olduğunun tespit edilmesidir. Bu durumda medyanın, toplumsal değişimin bir sonucu olarak gittikçe zayıflayan akraba ilişkilerinin yerini aldığı düşünülebilir. Önür'ün (2007) de ifade ettiği gibi medya, kültür ekimiyle etkin yönlendirme gücünü kaybetmiş değerler üzerinde etkili olmaktadır. Burada dikkat edilmesi gereken bir diğer nokta şudur; araştırmayla değerlerin kazanılmasında en etkili etmen olarak belirlenen aile de medyanın etkisine maruz kalmaktadır.

Araştırmanın ikinci sorusuna ilişkin dikkat çekici bir diğer bulgu şudur: Değerlerin kazanılmasında örtük programın öğrencilere göre resmi programdan daha etkili olduğu; resmi programın ise öğretmenlere göre örtük programdan daha etkili olduğu

saptanmıştır. Araştırmanın literatür tarama sürecinde öğretim programlarının incelenmesi sonucunda kişisel-evrensel, ulusal değerlere yeterince yer verildiği görülmüştür. Buna rağmen öğrencilerin görüşü, resmi programın değerlerin kazanılmasında yeterince etkili olmadığı yönündedir. Zıt biçimde öğretmenler, resmi programın değerlerin kazanılmasında yeterince etkili olduğunu ifade etmiştir. Öğretmen ve öğrenci görüşü arasında ortaya çıkan bu farklılığın, öğretmenlerin verdikleri derslerin öğretim programında yer alan değerlere yeterince vakıf olmamalarından dolayısıyla derslerde bu değerlere ulaşma yönünde yeterince çaba harcamadıklarından kaynaklandığı düşünülmektedir. Demir (2007) tarafından yapılan araştırmanın bulgusu da bu görüşü destekler niteliktedir. 2005 öğretim programlarına yönelik öğretmen görüşlerinin değerlendirildiği bu çalışmada, örneklemi oluşturan öğretmenlerin yarısının programın yalnızca derslerinde gereken kısımlarını inceledikleri, bir kısmının ise programı çok az inceledikleri tespit edilmiştir. Ne yazık ki, bu çalışmaya katılan öğretmenlerin de sadece dörtte biri öğretim programlarının tamamını incelediğini belirtmiş; öğretim programlarında yer alan değerlerin tamamını inceleyen öğretmenlerin oranının ise sadece beşte bir olduğu belirlenmiştir. Öğretmenlerin değerlere ve örtük programa yönelik hakimiyetlerinin düşük olması örtük programın rastlantısal olarak işlenmesine ve bu yolla istenilmeyen değerlerin kazanılmasına sebep olabilir. Oysa değerler istikrarlı bir biçimde her üniteye veya her derste verilmeli, örtük program da bir değer kazanma aracı olarak planlanıp, kullanılabilir. Akbaş'ın (2007) da ifade ettiği gibi değer eğitimi vermek ayrı bir ders açmak anlamına gelmemelidir. Çünkü değerler, her konu alanına planlı bir şekilde kaynaştırılabilir, farklı bir ifadeyle örtük programdan faydalanılarak değerlerin kazanılması sağlanabilir.

Araştırmanın bulguları göz önüne alındığında devam eden çalışmalara yön verebilecek öneriler şu şekilde ifade edilebilir:

1. Değerlerin kazanılmasında öğretmenler resmi programın, öğrenciler ise örtük programın daha etkili olduğunu ifade etmişlerdir. Sonraki çalışmalar bu görüş farkının nedenine odaklanabilir.

2. Bu çalışmada değerlerin örtük olarak kazanılmasında etkili olan yollar belirlenmiştir. Sonraki çalışmalar bu yolların değerlerin kazanılmasında nasıl planlanabileceğini konu alabilir.

3. Bu çalışma 1-8. sınıflarda yürütülmüştür. Sonraki çalışmalar farklı okul türlerinde ve farklı öğrenim kademelerinde gerçekleştirilebilir.

Araştırmanın bulguları göz önüne alındığında uygulayıcılara yön verebilecek öneriler şu şekilde ifade edilebilir:

1. Program geliştirme uzmanları örtük öğrenmeleri örtük program kapsamında, değerlerin kazanıldığı okul içi ve okul dışı yolları da hesaba katarak, resmi programı destekleyecek şekilde planlayabilir.

2. Öğretmenlere örtük öğrenmelere ve değerler eğitimine yönelik hizmet içi eğitim verilebilir.

3. Aileler değerlerin kazanılması sürecindeki görevlerine ilişkin bilinçlendirilebilir.

KAYNAKÇA

ADIAI, S. (2011). *Başarı düzeyleri farklı ilköğretim 7. sınıfta ortamlarının örtük programın sınıf iklimi boyutu açısından incelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sakarya.

AHOLA, S. (2000). *Hidden curriculum in higher education: Something to fear for or comply to*. Erişim tarihi: 07.08.2018.

AKBAŞ, O. (2007). Değerler ve Eğitimi Uluslararası Sempozyumu. *Türk milli eğitim sisteminin duyuşsal amaçlarının (değerlerinin) ilköğretim 8. sınıf öğrencilerinde gerçekleşme derecesinin değerlendirilmesi* (ss. 676). İstanbul: DEM Yayınları.

AKBULUT, E. (2011). *İlköğretim okullarında örtük program faaliyetlerinin saptanması* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Malatya.

AKBULUT, N. (2016). *Üniversite öğrencilerin örtük program algılama düzeyleri ile eğitim stresi algılama düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sakarya.

AKÇAKOCA, B. (2018). *Hemşirelik eğitiminde örtük programı değerlendirmede kullanılacak bir ölçme aracı geliştirme çalışması* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ege Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

AKTAŞ, H.H. (2016). *Students' views about and experiences at school: Investigating the role of cultural capital and hidden curriculum* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ortadoğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

ALTUNİŞİK, R., COŞKUN, R., BAYRAKTAROĞLU, S., YILDIRIM, E. (2005). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri spss uygulamalı*. İstanbul: Sakarya Kitabevi.

ANYON, J. (1984). Intersections of gender and class: accommodation and resistance by working class and affluent females to contradictory sex-role ideologies. *Journal of Education. Cilt 166* (1), 25-48. doi:10.1177/002205748416600104

APPLE, W. M. (2012). *Education and power* (Gözden geçirilmiş 2. baskı). New York: Routledge.

ARIKAN, A. (09.07.2004). *Gizli müfredatı öğrenci deneyimleri yoluyla ortaya çıkarmak*. Erişim tarihi: 07.08.2018, <https://www.pegem.net/dosyalar/dokuman/337.pdf>

AYDENİZ, N. (2017). *Ortaöğretim din kültürü ve ahlak bilgisi dersinin örtük program açısından incelenmesi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sakarya.

BACANLI, H. (2006). *Duyuşsal davranış eğitimi*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

BAĞLI, M.T., & ESEN, Y. (2002). İlköğretim ders kitaplarındaki kadın ve erkek resimlerine ilişkin bir inceleme, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, Cilt 35* (1-2), 143-154. doi: 10.1501/0000769

BARBOUR, C.H., ROBERTS-KING, H., STITES, M.L., SCULLY, P. (2018). *Families, schools and communities: building partnerships for educating children*. USA: Pearson.

BAŞAR, M. (2011). *Sınıf içi istenmeyen öğrenci davranışlarının yönetiminde örtük program* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

BAŞAR, M., AKAN, D., ÇANKAYA, İ. (2014). Örtük program çerçevesinde okul yöneticilerinin yönetsel uygulamalarının değerlendirilmesi. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16 (1), 239-263. doi: 10.17556/jef.75036

BAYDİLEK, N.B. (2013). *Okul öncesi eğitim programında akıl yürütme becerilerinin yeri ve okul öncesi eğitim sınıflarında akıl yürütme becerilerinin desteklenmesinde örtük programın işlevi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.

BOWLES, S., GINTIS, H. (2011). *Schooling in capitalist America: educational reform and the contradictions of economic life*. Chicago: Haymarket Books.

BOZTAŞ, K. (2015). *Tutum ve değerler kapsamında polis meslek yüksekokulu örtük programı* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.

- BÜYÜKÖZTÜRK, Ş. (2018). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı*. Ankara: Pegema Yayıncılık.
- CASTELLO, C. Y. (2001). Schooled by the classroom the (re) production of social stratification in professional school settings. *The Hidden Curriculum in Higher Education* (ss.43). New York: Routledge.
- CEVİZCI, A. (2008). *Etiğe giriş*. İstanbul: Paradigma Yayıncılık.
- ÇENGEL, M. (2013). *Sınıf ikliminin oluşması sürecinde örtük program: Meslek liseleri üzerine bir araştırma* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- ÇINAR, İ. (03.07.2003). *Eğitimde Atatürkçülük ve örtük program. Erişim tarihi: 18.06.2018, <http://www.egitirim.gen.tr/tr/index.php/arsiv/sayi-1-10/sayi-3-ataturk-temmuz-2003>*.
- DEMİR, M. (2013). *Eğitimci olmayan hizmetli personelin örtük program çerçevesinde öğrencilerin duyuşsal gelişimine olan etkisinin incelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kilis.
- DEMİR, M. (2018). *Sosyal medya üzerinden gerçekleşen öğretmen-öğrenci etkileşiminin örtük program açısından incelenmesi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Malatya.
- DEMİR, S. (2007). *İlköğretim okullarında görev yapan 1., 2., 3., 4. ve 5. sınıf öğretmenlerinin 2005 öğretim programlarına ilişkin görüşleri* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- DOĞANAY, A. & SARI, M. (2006). Öğrencilerin üniversitedeki yaşam kalitesine ilişkin algılarının demokratik yaşam kültürü çerçevesinde değerlendirilmesi (Çukurova üniversitesi örneği), *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, Cilt (4)*, 107-128.
- DOĞAN, İ. (2007). Türk eğitim sisteminde değer sorunu. *Değerler ve Eğitimi Uluslararası Sempozyumu* (ss.615). İstanbul: DEM Yayınları.
- DOLL, R. (1995). *Curriculum improvement decision making and process*. USA: Pearson Education.
- DREEBEN, R. (2002). *On what is learned in school*. USA: Eliot Werner Publications Inc.
- ELDELEKLİOĞLU, J. (1999). Karar stratejileriyle ana-baba tutumları arasındaki ilişki. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi. Cilt 2 (11)*, 293-304.
- ERDEM, A.R. (01.12.2006). *Türkiye'nin önemli sorunlarından biri: yetiştirdiği insan tipi. Erişim tarihi: 2 Mart 2009. <http://www.universitetoplum.org/pdf/pdf.php?id=292>*.
- ERDEN, M. (2005). *Öğretmenlik mesleğine giriş*. İstanbul: Epsilon Yayınları.
- ERDOĞAN, İ. (2008). *Öğrenmenin gücü*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- EVİN, İ., KAFADAR, O. (2004). İlköğretim sosyal bilgiler programının ve ders kitaplarının ulusal ve evrensel değerler yönünden içerik çözümlemesi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi. Cilt 2 (3)*, 293-304.
- FIDAN, M. (2013). *Ortaokullarda Bilişim Teknolojileri dersinde örtük programın varlığına ilişkin öğretmen görüşleri: Bolu ili örneği* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Aydın.
- FILİZ, B. (2011). *Malatya ili Merkez ilçesi devlet ilköğretim okullarında öğrenim gören ilköğretim 7. sınıf öğrencilerinin düşüncelerine dayalı olarak beden eğitimi öğretmenlerinin örtük programı uygulama durumlarının tespiti* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Malatya.
- GAIR, M., MULLINS, G. (2001). Hiding in Plain Sight. *The Hidden Curriculum In Higher Education* (ss.21). New York: Ruthledge.
- GARDNER, H. (2006). *Eğitilmiş akıl: olayların ve standart testlerin ötesinde her çocuğun hak ettiği K-12 eğitimi*. (Ö. Akbaş, Çev.) İstanbul: Morpa Yayınları.

GIRAYHAN, S. (2019). *Üniversite yerleşkelerinin kalite yaklaşımları ve örtük program açısından değerlendirilmesi (Gazi Üniversitesi örneği)* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

GIROUX, A.H. (2001). *Theory and resistance in education: towards a pedagogy for the opposition revised and expanded edition* (Gözden geçirilmiş 2. baskı). USA: Westport.

GÜN, M. (2018). *Türk Hava Kuvvetleri Subay ve Astsubay Yetiştirme Okulu örtük program kapsamının okul iklimi ve sınıf iklimi boyutlarıyla incelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.

HELVACIOĞLU, F. (1994). *1928'den 1994'e ders kitaplarında cinsiyetçilik* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

HEMMINGS, A. (2000). The hidden corridor curriculum. *The High School Journal*, Cilt 83 (2), 1-10.

İlköğretim Genel Müdürlüğü (IOGM). (2005). *İlköğretim programları. Erişim tarihi: 17.01.2009*, <http://mufredat.meb.gov.tr/Programlar.aspx>.

İlköğretim Genel Müdürlüğü (IOGM). (2018). *İlköğretim programları. Erişim tarihi: 18.06.2018*, <http://mufredat.meb.gov.tr/Programlar.aspx>.

JACKSON, P.W. (1991). *Life in classrooms*. (Gözden geçirilmiş 2. baskı). USA: Teachers' College Press.

KALE, N. (2004). *Etik sorunsallar ve eğitim*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

KARASAR, Niyazi. 2005. *Araştırmalarda rapor hazırlama*. (13. Baskı). Ankara: Nobel Yayınevi.

KAVAK, N., TUFAN, Y. & DEMIRELLI, H. (2006). Fen-teknoloji okuryazarlığı ve informal fen eğitimi, *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 26 (3), 17-28.

KESICI, A.E. (2010). *Ortaöğretim öğretmenlerinin sınıf içi iletişimde kullandıkları örtük programın özellikleri* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.

KOYUNCU, M. (2019). *Anadolu imam hatip liselerinde örtük programın tespiti (Konya ili örneği)* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.

KUŞ, D. (2009). *İlköğretim programlarının, örtük programın ve okul dışı etmenlerin değerleri kazandırma etkililiğinin 8. sınıf ilköğretim öğrencilerinin ve öğretmenlerinin görüşlerine göre incelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

LEMPH, H., SEALE, C. (2004). The hidden curriculum in undergraduate medical education: qualitative study of medical students' perceptions of teaching. *BMJ Online*. Cilt 329 (3), 770-773.

LYNCH, K. (1989). *The hidden curriculum: reproduction in education*. London: The Farmer Press.

ORNSTEIN, A.C., HUNKINS, F. P. (2017) *Curriculum: foundations, principles and issues*, Boston: Allyn and Bacon.

ÖNÜR, N. (2007). Modernleşme Sürecinde Okul Aile ve Medya Kavşağında Değerler. *Değerler ve Eğitimi Uluslararası Sempozyumu* (ss.157). İstanbul: DEM Yayınları.

ÖZASLAN, D. (2019). *Eğitim fakültesi öğrencilerinin örtük program algılarının incelenmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş.

SALDIRAY, A. (2017). *Örtük programda toplumsal cinsiyet: Bir ilkokulun örtük programında toplumsal cinsiyete ilişkin nitel bir çalışma* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Çukurova Üniversitesi Sosyal Enstitüsü, Adana.

SAMBELL, K., MCDOWELL, L. (1998, Aralık). The construction of the hidden curriculum: messages and meanings in the assessment of student learning. *Assessment and Evaluation in Higher Education*. Cilt 23 (4), 391-402. doi: 10.1080/0260293980230406

SARI, M. (2007). *Demokratik değerlerin kazanımı sürecinde örtük program: düşük ve yüksek okul yaşam kalitesi'ne sahip iki ilköğretim okulunda nitel bir çalışma* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.

SERHATLIOĞLU, B. (2012). *Sosyal becerilerin kazanımı sürecinde örtük programın işlevi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Fırat Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Elazığ.

SEZEN, Ö. (2011). *A case study on the hidden curriculum of a university foreign languages preparatory school through perceptions* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

SMITH, M.C, SMITH, T.J. (2008). Low-education adults' participation in informal learning activities: relationships with selected demographic characteristics. *Adult Basic Education and Literacy Journal*, Cilt 2 (2), 67-73.

SÖNMEZ, V. (2008). *Eğitim felsefesi*. Ankara: Anı Yayıncılık.

ŞENCAN, H. (2005). *Sosyal ve davranışsal ölçümlerde güvenilirlik ve geçerlilik*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

ŞEN, Ü. (2008, Kasım). Altıncı sınıf Türkçe ders kitaplarındaki metinlerin iletildiği değerler açısından incelenmesi. *The Journal of International Social Research*, Cilt 1 (5), 763-779.

TANRIVERDI, M. (2017). *Mesleki ve Teknik Anadolu Liselerinin örtük program kapsamının belirlenmesi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.

ŞENYÜKSEL, M. (2019). *Toplumsal cinsiyet ve örtük program bağlamında öğretmen görüşleri* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

TEMİZ, N. (2007). The evaluation of the 'sitcom sihirli annem' in terms of 'curriculum evaluation, *Eurasian Journal of Educational Research*, Cilt 7 (2), 179-189.

TIETZ, W. M. (2007, Ağustos). Women and men in accountings textbooks: exploring the hidden curriculum. *Issues in Accounting Education*. Cilt 22 (3), 459-480.

TOR, D. (2015). *Exploring physical environment as hidden curriculum in higher education: A grounded theory study* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ortadoğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

TUNALI, İ. (2008). *Estetik*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

ULUSOY, K. (2007). *Lise tarih programlarında yer alan geleneksel ve demokratik değerlere yönelik öğrenci tutumlarının ve görüşlerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

ÜLTANIR, E. (2003). *İlköğretim birinci kademe rehberlik ve danışma*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

WREN, J.D. (1999). School culture: exploring the hidden curriculum. *Adolescence*, Cilt 34 (135), 593-596.

YILDIRIM, B. (2015). *Sınıf öğretmenlerinin örtük program kavramına ilişkin algıları* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Cumhuriyet Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sivas.

YILDIRIM, C. (2018). *Ortaöğretim öğrencilerinin demokratik vatandaşlık tutumlarının resmi ve örtük program açısından incelenmesi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.

YILDIRIM, F. (2013). *İlköğretim okullarında örtük program ve ilköğretim öğrencilerinin örtük programdan kaynaklanan stres algıları* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Fırat Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Elazığ.

YÜKSEL, S. (2004). *Örtük program: eğitimde saklı uygulamalar*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

ZIEBERTZ, G.H. (2007). Çok kültürlü bir toplumda değerler eğitimi modelleri. *Değerler ve Eğitimi Uluslararası Sempozyumu* (ss.445). İstanbul: DEM Yayınları.

Summary

Education is not only an activity restricted by course hours. Educational institutions' philosophies, culture, institutional arrangements, opportunities, relations with environment are important parts of education although they are not included in education plan. In addition to this, learning goes on as an hidden activity not only at school but also in family, social circle, virtual environment, military, street, and mosque. Most of the time values that are gotten in this way have become more permanent. Therefore adding values to curricula only in paper as a course gain does not mean learning of values. It is needed to be a follower of which values, in which way and how much can be gained. This research asks for an answer from teachers and students to the question "what is the effectiveness of school curricula, hidden curriculum and out of school sources in gaining values?" basing on prior opinion. Values that are aimed to be added to 2005 Primary School Curricula among compulsory courses and be gained have been determined and gaining effectiveness by curricula, hidden curriculum and out of school sources of these values have been examined in the direction of teacher's and student's opinions. Curricula, hidden curriculum and out of school sources have been classified as their way of gaining value and effectiveness of these ways in gaining values have been examined according to teacher's and student's opinions.

Opinions of 155 teachers and 740 students who joined the search are collected with the Ways of Gaining Values in Primary School Curricula Survey developed by Seval Fer and Derya Kuş. Draft of the survey has been examined by eight subject matter experts, seven of whom were YTU academic members and has been changed considering the changes offered by at least five of them. A pilot scheme has been made with ten students and fifteen teachers for the comprehensibility test of the survey, and validity and reliability tests have been made from the results of the main scheme. Seven factors have been determined in both surveys under the two main dimensions questioning which values are gained in what ways. In the first dimension, values in 2005 Primary School Curricula have been examined under two factors as "personal-universal, national values"; in the second dimension, the ways these values are gained have been examined under five factors as "curricula, hidden curriculum, family setting, relative setting, media-social environment" according to students' and teachers' opinions. For the analysis of the data in the first dimension Manova technique, for the analysis of the data in the second dimension Anova technique is used.

Results of the research are as the following: 1) Out of school factors have been determined to be the most effective factor in gaining personal-universal and national values according to opinions of both teachers and students. According to this, education is in the activities out of the school building, both teacher and student are aware of this. 2) It has been determined that hidden curriculum gets ahead of the curricula in gaining personal-universal values. Yet personal values are the most effective values in personality formation. In this sense, curricula must deal with personal-universal values like they deal with national values, and must be as effective as they are in national values. 3) Effectiveness of ways of gaining values out of school has been determined according to opinions of teachers and

students as family setting, media-social environment and relative setting. At this stage, it can be thought that the most effective way in gaining values is family setting and media is taking the place of gradually weakening relative relationships as a result of social change. However the noteworthy point is that family is also exposed to effect of the media. 4) It has been stated that according to students hidden curriculum is more effective than curricula; according to teachers curricula is more effective than hidden curriculum in gaining values. It has been thought that the difference between teachers' and students' opinions take its source from the fact that teacher's lessons don't have a grasp of the values partaking in curricula so teachers don't effort to reach these values in their lessons. Thus, it has been stated that only one fourth of teachers examines the complete curricula; and the rate of teachers who examines the values partaking in curricula is only one fifth.

KİTAP İNCELEMESİ – 1

Hazırlayan: Fırat DEMİRKOL*

ULUSAL GÜVENLİKTE YAPAY ZEKÂ KULLANIMI: ABD ve ÇİN ÖRNEKLERİ

Yazar:

Onur SÖNMEZ,

**Ulusal Güvenlikte Yapay Zekâ Kullanımı:
ABD ve Çin Örnekleri,**

Ankara: Nobel Bilimsel Eserler, Nisan 2020, 106 s.

ISBN: 9786257932455

Onur SÖNMEZ tarafından kaleme alınan bu eser yapay zekâ kavramı üzerinden ulusal güvenlik kavramına yönelik incelemede bulunmaktadır. Yapay zekâ kavramının ne olduğu, tarihsel gelişimi, nasıl çalıştığı, güvenlik kavramının boyutunu nasıl değiştirdiği/değiştireceği, kullanım alanları, riskleri ve ülkelerin neden yapay zekâyâ yatırım yaptıklarına yönelik olarak değerlendirmeleri ele almaktadır. Bu kapsamda yapay zekâ üzerine yapılan çalışmalara değinilmiş, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC) gibi ülkelerde sosyal ve fen bilimlerinin her ikisinde de yapay zekâ kullanımının yoğun olduğu hususuna değinilmiş ve bu noktada yapılan çalışmalara örneklendirmeler yapılmıştır.

İlgili eser giriş ve sonuç bölümlerinin yanında kavramsal ve tarihsel çerçevede yapay zekâ, ulusal güvenlik çerçevesinde yapay zekâ ve ulusal güvenlikte yapay zekâ kullanımı başlıkları altında toplam 5 bölümden oluşmaktadır.

İlk bölüm olarak Giriş bölümü karşımıza çıkmaktadır. Bu bölümde yapay zekâ kavramına kısaca değinilmiş ve kitabın ilerleyen bölümlerinde detaylandırılacak başlıklara ilişkin olarak ipuçları verilmiştir. Kitabın ikinci bölümü Kavramsal ve Tarihsel Çerçevede Yapay Zekâ adıyla yapay zekâ kavramının ortaya çıkış serüvenine değinmektedir. Turing yaklaşımına değinilen bu bölümde bir bilgisayarın akıllı sayılabilmesi için belirlenen özelliklerden bahsedilmiştir. Akıllı cihazların başarılı olabilmesi için rasyonellik kavramına dayalı hareket etmesi ve bu kapsamda rasyonelliğin ne olduğu, rasyonel hareket etmenin nasıl olacağı gibi başlıklara açıklanmıştır. Bu noktada özellikle her zaman rasyonel karar almanın mümkün olmadığı ve bazı durumlarda rasyonel düşünmeden de karar alınması gerektiği vurgulanmıştır. Bu

* Öğr. Gör., İstanbul Gelişim Üniversitesi, Gelişim Meslek Yüksekokulu; İstanbul Gelişim Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Doktora Programı Öğrencisi, İstanbul, Türkiye,
E-Posta: fdemirkol@gelisim.edu.tr, [ORCID https://orcid.org/0000-0003-0887-0898](https://orcid.org/0000-0003-0887-0898)

durumlarda akıllı makinelerin tıpkı insanın yaptığı gibi aldığı kararların nasıl gerçekçi olması gerektiği başlıklarına değinilmiştir. Yapay zekânın gelişim sürecinden bahsedilen bu bölümde yapay zekânın ilişkili olduğu bilim dalları sıralanmıştır. Bu dalların felsefe, mantık, bilişsel psikoloji ve dilbilim gibi oldukça geniş bir yelpazede olduğunu açıklanmıştır. Özellikle teknik gelişmelerin yapay zekâyâ olan katkısından bahsedilmiş ve ağ kaynaklarının artması, Google gibi altyapıların bu sürecin gelişmesine olan katkısına değinilmiştir. Yapay zekânın çalışma prensiplerine de değinilen bu bölümde insanın hareketlerine benzer olması, rasyonel, tutarlı, çevreden gelen mesajlara duyarlı olması ve kolay ya da karışık tüm durumlara karşı mantıklı, tutarlı ve rasyonel tepkiler verebilme yeteneğinin olması gerektiğinden bahsedilmektedir. Üçüncü bölüm Ulusal Güvenlik Kavramı Çerçevesinde Yapay Zekâ adıyla bölümlendirilmiştir. Bu bölümde "akıllı savaş" kavramından bahsedilmekte ve yapay zekâ uygulamalarının güvenlik sistemlerinde kullanımı ve bu kapsamda ülke güvenlik stratejilerinin yeni nesil teknolojiye göre değişimine değinilmektedir. Değişen teknolojiler ile birlikte güvenlik ve ulusal güvenlik kavramlarında ortaya çıkan değişim açıklanmaktadır. Makine öğrenmesi kavramı üzerinden bilgisayarların yüz tanımı, otonom araçlar ve kişisel sanal asistanlar gibi özelliklere kavuşması ile birlikte yapay zekânın ulusal güvenlik alanında kolaylaştırıcı teknoloji olarak ortaya çıkması ve bu nedenle ilgili alanda kullanımının artmasından bahsedilmektedir. Ulusal güvenlik kavramının alt başlıkları olarak alan güvenliği, sınır güvenliği, ekonomik güvenlik, politik güvenlik ve siber güvenlik kavramlarından bahsedilmiş ve bu alanlarda yapay zekâ kullanımından örnekler verilmiştir. Son olarak ilgili bölümde ulusal güvenlikte yapay zekâ kullanımının taşıdığı risklerden bahsedilmektedir. Bu riskler otonom silahların kontrolde çıkması, sistemlerin kötü niyetli kişilerin eline geçmesi ve sistem güvenliğinin sağlanmasının zor olması gibi başlıklar altında ortaya konmaktadır. Eserin dördüncü bölümü olan Ulusal Güvenlikte Yapay Zekâ Kullanımı, yapay zekânın ulusal güvenlikte kullanım şekilleri, devletlerin yapay zekâ gelişmelerine ilgi duymaları ve bu noktada yatırım yapma eğilimi göstermelerinden bahsetmektedir. Bu bağlamda hem maddi yatırım hem de teknoloji gücü anlamında lider statüsü olan ABD ve ÇHC örnekleri üzerinden karşılaştırma yapılmaktadır. ABD Örneği'nin incelendiği alt başlıkta; ABD'nin sürekli savaş içerisinde olması nedeniyle geliştirdiği teknolojiler deneyimleme fırsatı bulduğu ve güçlü altyapı sağlayıcı şirketlere sahip olması (Google gibi) nedeniyle avantajlı ülke konumundan bahsedilmektedir. ABD'nin yapay zekâ kullanımı ve geliştirilmesi alanında ortaya koyduğu dünya lideri olma hedefinden bahsedilmiş ve bu noktada Google destekli yapay zekâ projesi olan Project Maven, dijital ayak izlerinin takibi ve ulusal güvenlikte kamuoyu oluşturma noktasında çalışan Cambridge Analytica Projesi ve konum, veri, açık ve yarı açık kaynak takibi yaparak doğrudan suç önlemeye yönelik geliştirilen Palantir Technologies projelerinden bahsedilmektedir. Yapılan kıyaslamaların Çin Örneği alt başlığında ise ÇHC'nin yapay zekâ alanına ciddi yatırımlar yaptığı, akademik çalışmalarda dünyada ilk sırada olduğu ve ÇHC'nin yapay zekâ geliştirme planı bulunduğu anlatılmaktadır. Bu bağlamda ÇHC'nin çalışmalarına örnek olarak savaş drone'u olan Stealth Drone CH-7, otonom deniz aracı olan SeaFly-01 ve kişisel bilgi toplamaya ve suç önlemeye yönelik olarak yapılandırılan Social Credit System (SCS)'i açıklanmaktadır. İlgili eserin Sonuç bölümünde yapay zekânın gittikçe yükselen öneminden bahsedilmektedir. Yapay zekânın kısa vadeli etkisinin onu kimin kontrol ettiği ile ilgili olduğu ancak uzun vadeli etkisinin ise yapay zekânın kontrol edilip edilmemesi ile ilgili olduğu çıkarımı ortaya konmuştur. Yapay zekânın artık ulusal güvenlikte ve savunma sanayinde olmazsa olmaz bir gerçek olduğu vurgulanmaktadır.

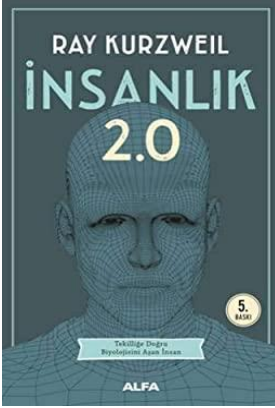
İlgili kitap çalışması yalın ve anlaşılır bir dil kullanılarak oluşturulmuştur. Literatüre katkı sağlayacak kavramları barındıran çalışma ilerleyen dönemde yapay zekâ ve ulusal güvenlik alanında çalışmayı düşünenler için oldukça yaratıcı başlıklar

sunmaktadır. Yapay zekâ kavramı son dönemde ülkelerin gündeminde olduğu gibi akademik dünyanın da gündeminde yoğun şekilde bulunmaktadır. 1996 yılından itibaren Scopus veri tabanında yapay zekâ alanında yayınlanan makalelerin sayısı 8 kat oranında artmıştır. Aynı dönem içerisinde bilgisayar bilimleri ancak 6 kat oranında büyüme gösterebilmiştir. Ortaya konulan bu artış rakamları neticesinde 2019 sonu itibarı yapay zekâ alanında yapılan yayınlar Scopus veri tabanındaki toplam yayınları %3'ü seviyesine ulaşmıştır. Özellikle son 15-20 yılın yayın rakamları incelendiğinde yapılan yayınların büyük kısmının ÇHC ve ABD tarafından ortaya konulduğu ve bu iki ülkenin yapay zekâ alanında hem akademik hem de bilimsel çalışma konusunda lider özelliği bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu durum yazarın konu seçimi ve konuya ilişkin olarak örnek ülke seçimi konusunda oldukça isabetli bir biçimde karar aldığını ortaya koymaktadır. Yazarın 3. Ve 4. Bölüm başlık tercihleri birbirine oldukça yakın gözükmekte, her ne kadar içerik olarak farklı olsa dahi bu durum yazarın tekrara düştüğü izlenimini verebilmektedir.

Çalışmanın ilerleyen dönemde geliştirilerek yeni basımlarının yapılması ve farklı ülke örnekleri ile geliştirilmesi oldukça mümkün gözükmektedir. Yazar tarafından ortaya konulan karşılaştırmalı perspektif ilerleyen dönemler için araştırmacılara yeni pencereler açmaktadır.

KİTAP İNCELEMESİ – 2

Hazırlayan: Sönmez DÜZGÜN*, Semih KÖSEOĞLU**

İNSANLIK 2.0: TEKİLLİĞE DOĞRU BİYOLOJİSİNİ AŞAN İNSAN

Yazar:

Ray KURZWEIL,

**İnsanlık 2.0: Tekillığe Doğru Biyolojisini
Aşan İnsan** (The Singularity Is Near: When

Humans Transcend Biology),

Mine Şengel (çev.),

İstanbul: Alfa Yayınları, 2018, 720 s.

ISBN: 9786051712550

Teknolojik ilerlemenin baş döndürücü bir şekilde hızlandığı bu dönemde, bugüne ve geleceğe ışık tutmayı hedefleyen bu kitap ortaya koyduğu tespitlerle öne çıkmaktadır. Yazar tespitlerini "tekillik (singularity)" kavramı altında toplamıştır. Yazarın tekillik olarak anlatmaya çalıştığı insan ile teknolojinin birleşmesidir. Kitabın anlaşılması için okumadan önce bu konuda başka okumaların yapılmasını tavsiye etmekteyiz. Bu yüzden kitap daha çok bir teknoloji alt yapısına haiz olan okuyuculara hitap etmektedir. Kitap içerisinde çok fazla kavram barındığı için bu noktaların anlaşılması bazı okuyucular açısından zor olabilir.

Kitap 9 bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde evrim (biyolojik ve teknolojik) tarihinin 6 evresinden bahsetme ve incelemektedir. Bu evreler "Fizik ve Kimya, Biyoloji ve DNA, Beyinler, Teknoloji, Teknoloji ile Birleşen İnsan Zekâsı, Evrenin Uyanışı"dır. Yazara göre tekillik bu evrelerden beşincisinde başlayacak ve altıncı evrede evrenin geri kalanına yayılacaktır. Tekillığın tek bir yüzü olmadığını, farklı boyutlar içeren bir kavram olduğunu vurgulamaktadır. Teknolojinin ise sonsuz hızda geliyor gözüktüğünü, bu açıdan bakıldığında teknolojik gelişimin, üstel büyümenin dikey evresinin temsil ettiğini anlatmaktadır. Teknolojiyle ve insanın birlikteliğiyle artık çok daha akıllı bir varlık ortaya çıkacağını söyleyerek nihai noktayı işaret etmiştir.

İkinci bölümde tekillığın önlenemez bir sonucu olan "İvmelenen getiriler yasası"nı incelemektedir. Öngörülerini Moore yasasının çok ötesine ulaştırmıştır. İlk olarak "düzenin

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Giresun Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, Giresun, Türkiye, E-posta: sonmez_duzgun@windowlive.com,
ORCID <https://orcid.org/0000-0001-9554-0621>

** Yüksek Lisans Öğrencisi, Giresun Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, Giresun, Türkiye, E-posta: semih.90@hotmail.fr, ORCID <https://orcid.org/0000-0001-9297-1418>

doğasını'nı tanımlamaktadır buna göre düzenin ölçüsü, bilginin amacına ne kadar uygun olduğunun ölçüsüdür. Sonrasında karmaşıklık ve düzeni karşılaştırmakta, düzeni ölçmenin daha zor olacağı sonucuna varmaktadır. Evrim sürecinin bu düzeni arttırdığını, düzenin ise karmaşıklığı artırabileceğini ya da artırmayabileceğini (genellikle artıracağını) söylemektedir. Sonraki kavram ise paradigmanın yaşam döngüsüdür, kavram gelişen teknolojinin nasıl evrimleştiğini ortaya koymaktadır. Buna göre teknolojinin üç evresi vardır. Bunlar yavaş büyüme (üstel büyümenin ile evresi), hızlı büyüme (üstel büyümenin ileri, patlama evresi) ve söz konusu paradigmanın olgunlaşmasıdır. Örneklandırmek gerekirse telefonların dünya çapında yaygınlaşmasını yarım yüzyıl sürmüştür. Yirminci yüzyılın sonlarına doğru ortaya çıkan cep telefonlarının yaygınlaşması ise yalnızca on yıl sürmüştür. Bu paradigma değişim evreleri zaman içerisinde daha da hızlanmaktadır. İlerleyen bölümlerde birim başına aldığımız teknolojinin niteliğinin arttığı ve aynı zamanda bu teknolojilerin daha da ucuzladığı söylenmektedir. İvmelenen getiriler yasasının getireceği bir başka sonuç ise "fikri mülkiyet dâhil insan bilgisinin üstel büyümesi" olarak belirtmiştir. Ekonomi durgunluk dönemlerinde olsa bile ivmelenen getiriler yasası sayesinde üstel büyümeye devam edilecektir.

Üçüncü bölümde insan beyninin bilgi işlem kapasitesinin kullanılmasına değinilmektedir. Öncelikle transistör ve nanotüplerin gelişimlerini, tarihsel süreç içindeki değişimleri ve bunlarla ilgili görüşleri ve zorlukları açıklamaktadır. Sonraki bölümde son yıllarda üzerinde çalışılan moleküllerle bilgi işlem konusuna değinmektedir. Moleküllerin kendiliğinden birleşmesi konusuna değinmekte, biyolojinin taklit edilmesiyle bunun kendini kopyalayan ve düzenleyen elektronik sistemlerin kurulması düşüncesine dayandırmaktadır. DNA bilgisayarlardan denilen yeni bir teknolojiye bahsetmektedir. Bu bilgisayarlar, temelde, her biri bilgisayar gibi davranan trilyonlarca molekül içeren, suyla dolu bir test tüpüdür. Bu bilgisayarlarda bilgi saklama ve mantıksal işlem yürütme yeteneği daha şimdiden başarıyla uygulanmıştır ancak sistemin belli bir sınırı vardır. Başka sistem örneklerine de yer verilmiştir. Bunlardan ilki dönüş tabanlı bilgi işlemdir. Bu sistem elektronların dönmesiyle bilginin saklanması hedeflemektedir. Başka bir sistem ise ışıqla bilgi işlem sistemidir, kullanılacak lazerlerle bilginin aktarılmasını hedeflemektedir. Son olarak kuantum bilgi işlem sistemi ise bilgisayarın aynı anda hem bir ve hem sıfır olan kuantum biti dizisini içermesidir. Teknolojik gelişmelerin tümü örneklendirilerek açıklamakta ve konunun anlaşılması kolaylaştırılmaya çalışılmaktadır. İlerleyen bölümlerde insan belleğinin kapasitesini sorgulanmış, 2050 yılında bin dolar değerindeki bir bilgi işlemin, dünyadaki tüm insan beyinlerinin işleme gücünü geçeceğini iddia etmiştir. Tekillığe ne zaman ulaşılacağına dair tahminiyle bölüm son bulmaktadır. 2045 yılı olarak belirlenen tarihte yaratılacak biyolojik olmayan zekâ, günümüzün insan zekâsının tamamından bir milyar kat daha güçlü olacaktır demektedir.

Dördüncü bölümde "insan zekâsı yazılımın geliştirilmesi: insan beynine ters mühendislik nasıl uygulanır?" başlığıyla konuyu tartışmaya devam etmektedir. Öncelikle beynin ters mühendislik uygulamasına değinmektedir. Buna göre beyni simüle edebilme, beynin içini görebilme yeteneklerimiz üstel büyümektedir. İleriki kısımlarda beynin görüntülenmesinde kullanılan ve kullanılabilecek olan görüntü sistemlerini anlatmaktadır. İnsan beyninin bilgisayardan temel farklılığı olarak bilgisayarın bilgileri sayısal işlemesi, insan beyninin ise bilgiyi hem sayısal hem de analog biçimde işlediğini söylemiştir. Bu açıdan insan beyninin yoğun paralellığı, türümüzün düşünme yetisinin temel direklerinden biri olan örüntü tanımanın anahtarıdır. Beynin temel farklılıklarını şu başlıklar altında toplamıştır. Bunlar, beyin devreleri çok yavaştır ama yoğun paraleldir, beyin analog ve sayısal olguları birleştirir, beyin kendini yeniler, beyindeki çoğu bilgi rastgeledir, beyin yeni gelişen özellikleri kullanır, beyin mükemmel değildir, beyin sık bağlantılı bir ağdır gibi başlıklarla farklılıkları açıklar. Yazar sonraki bölümde gelişen

beyin tarama sistemlerine değinmiş ve bu konuda çözünürlüğün gitgide arttığını söylemiştir. İlerleyen bölümlerde beyin belli bölgelerinin simülasyonlarının oluşturulması anlatılmaktadır ve yapılan diğer çalışmalardan bahsetmez. Beyin için "yapay hipokampus(yeni bilgi öğrenilmesi, anıların saklanması) ve yapay olivosebeller(denge ve uzuvların kontrolü)" bölgelerde çalışmalar sürmektedir. Bu çalışmalar beyin zarar görmüş bu kısımlarına yerleştirilecek bir çip sayesinde tekrar eski işlevini yerine getirmesi amaçlanmaktadır. Yazarın burada verdiği örneklerle birlikte tekillik çevresinde geliştirdiği düşüncelerin git gide nasılda insan ve teknoloji birleşmesini ortaya çıkardığını gözler önüne sermektedir. Son olarak bölümde beyne bilgi yüklemek kısmına değinen yazar ileride insanlığın alabileceği görüntü hakkında Yazar kendisi için, "yeni ya da eski ray olmayacak, yalnızca giderek daha fazla yetenek kazanan ray olacak" diyerek geleceğin insanı hakkında tekilliğin varacağı boyutu göstermektedir.

Yazar, beşinci bölümde 21. yüzyılın ilk yarısının genetik, nano teknoloji ve robot bilim gibi örtüşen üç devrimle tanımlanacağını ve tekilliğin örtüşen bu üç devrimin içinden nasıl gelişip ilerleyeceğini incelemektedir. Yazar, biyoteknoloji ve nano teknolojinin birlikte kullanıldığı bir senaryoda, biyolojik hücrelerin bilgisayara dönüştürülmesi ile kanserin tamamen yenilebileceğini, deri altı nano aygıtlar veya yapay organlarla vücudun gereksinimlerinin sağlanacağı, yapılan deneylerde yaşlanma süreci hakkında önemli bilgiler elde edildiğini ve bu bilgilerin insan yaşam süresinin uzatılmasında önemli rol oynayacağını ve nanobotlar aracılığıyla DNA onarımı yapılarak sonsuz yaşamın sağlanacağını varsaymaktadır. Yazar, klonlama işleminin insan sağlığı ve yaşamı için neler sunabileceğini, karşı çıkan etikçilere durumu savunmaktadır. Sağaltıcı klonlama yöntemi ile birlikte doğumdan önce embriyo üzerinde yapılacak çeşitli hücre müdahaleleri ile bebeklerin genetik olarak hasta doğması engellenebileceğini savunmakta ayrıca hayvanların kas dokusunu klonlayarak etin fabrikalarda üretilmesinin sağlanacağı ve dünyadaki açlık probleminin bu şekilde klonlama ile çözülebileceğini öngörmektedir. Benzer şekilde nesli tükenmiş olan hayvanların ise klonlama ile tekrar hayata döndürülmesi hedeflenmektedir. Yazar, günümüzde çok fazla enerji harcanarak yapılan işlerin (demir, çelik, titanyum, alüminyum gibi) önümüzdeki dönemde çok daha az enerji tüketimi ile yapılacağını, yenilenebilir enerji üretiminde ve depolanmasında maliyetlerin azalacağı ve verimliliğin artacağını ortaya koymaktadır. Diğer taraftan yeni enerji üretim biçimlerinin geliştirilmesi ile birlikte kaynak çeşitliliği de artacaktır. Bölümün genelinde ise yaşanacak üç devrimle birlikte insan hayatının tekillığe ulaşacağını ortaya koymaya çalışmakta.

Yazar, altıncı bölümde tekilliğin insan hayatına hâkim olması ile birlikte insanların düşünce, yaşam tarzı, sağlık ve kurumlarında yapacağı yeni tasarımları incelemektedir. Gelişen teknoloji ile birlikte biyolojik organlar nanobotlarla değiştirilebileceği, yeni beslenme yöntemleri ve sindirim sisteminin tekrar tasarlanması ile birlikte hastalık, yaşlılık gibi insan ömrünün kısaltan olumsuzluklardan kurutulacak insan ömrünün uzatılabileceği hatta ölümün ortadan kaldırılabileceğini ifade etmektedir. Yazar, insan beyninin gelecekte yeniden tasarlanacağını öngörmektedir. Buna göre beynimize eklenecek olan biyolojik olmayan zekâ ile biyolojik zekâmız birleşecek ve birleşme sonrasında uzun zaman alan bilgi ve beceri öğrenme süreci yerine direkt olarak beyne indirileceğini öngörmektedir. Yazar, gelecekte insanlığın 3.0 sürümüne geçeceğini ve bu sürümle birlikte beden değiştirebilme yeteneğini kazanacağımızı tasarlamaktadır. Bu yetenek ile fiziksel görünüşümüzü istediğimiz zaman çabucak değiştirebileceğimizi öngörmektedir. Gelecekte nanobotların daha da çok gelişmesiyle birlikte artık, insanlık Güneş sisteminin ötesine geçecek, ışık hızında yolculuğun mümkün olması ile evrenin katmanları arasında hızlı geçişi sağlayarak evrende bizden başka akıllı yaşam formlarının olup olmadığını saptayabilmektedir. Bölümde ortaya konan değişimlerin günümüzde de var olduğu ve gelecekte tekillığe daha da hızlı bir şekilde ulaşılacağı varsayılmaktadır.

Yazar, yedinci bölümde kendine göre Tekilci olmanın birçok anlamı olduğunu belirtmekte ve bu anlamlardan bazılarını örneklendirmektedir. Yazar, örneklendirdiği anlamlarda, genel olarak insan sağlığının teknoloji ile kontrol altına alınabileceği, insanın hayatı boyunca karşısına çıkan zorlukların üstesinden yalnızca teknoloji ile gelebileceğini ve bilginin değerini yalnızca teknoloji ile kavrayabileceğimiz için Tekillliği savunmaktadır. Yazar Bölüm genelinde Tekillğin kendi için neden bu kadar önemli olduğunu ve günümüz insan hayatında her alana uygulanabilirliğini göstermeye çalışmaktadır.

Yazar, sekizinci bölümde gelişen teknolojinin insan hayatına büyük ve önemli katkıları olduğu gibi, bilginin daha kolay ulaşılabilir olması ile topluma zarar verme eğilimde olan kişilerin de gücünün artma tehlikesinin bulunduğunu fakat tehlikenin boyutunun belirlenmesi ve tehlikenin daha ortaya çıkmadan engellenmesi için alınabilecek önlemler bölümün konusunu oluşturmaktadır.

Yazar, son bölümde ise gerçekleşmek üzere olan değişimlere, yazarın ortaya koyduğu kurumlara ve teknolojinin insan hayatına bu kadar yoğun bir şekilde girmesine karşı yapılan eleştirileri cevaplamaktadır. Kitap içinde bulunduğumuz dünyanın gelebileceği noktayı değerlendirmekte isabetli bir süreç işlemiştir. Geçmişten günümüze hem teknolojinin gelişme hızının arttığı aşikârdır. Önümüzdeki dönemde ise teknoloji ve insan arasındaki bağlantının gitgide daha da artacağı görülmektedir. Artan bu teknolojik gelişmemelerde yazarın kendi için kullandığı gibi sürekli gelişen, ilerleyen, yeni özellikler kazanan insanlar gelecekte bizleri beklemektedir. Çizilen bu tabloyu bir fatura şeklinde önümüzde görmektense yazarın belirttiği noktalarla geleceği inşa etmek gerekliliği kitabın sonunda daha iyi anlaşılacaktır.